

*СЭЗИС-ийн Санхүүгийн удирдашын тэнхим болон Бизнесийн
удирдашын тэнхилийн 30 жилийн ойн нэрэмжийт*

**ОЮУТНЫ ЭРДЭМ
ШИНЖИЛГЭЭНИЙ
ХV БАГА ХУРАЛ**

Судалгааны эмхэтгэл

УЛААНБААТАР ХОТ

2023 ОН

ӨМНӨХ ҮГ

Эрхэм уншигч таны амар амгаланг айлтгая!

Санхүү эдийн засгийн их сургуулиас (СЭЗИС) залуу судлаачдыг дэмжих, салбар дундыг асуудлыг судлах, тэдний бүтээлийг олон нийтэд таниулах, төрийн болон бизнесийн байгууллагуудад таниулах зорилгоор жил бүр эдийн засаг, эрх зүй, бизнесийн удирдлагын чиглэлээр сургалт явуулдаг их, дээд сургуулийн оюутнуудын дунд эрдэм шинжилгээний бага хурлыг зохион байгуулдаг. СЭЗИС-ийн оюутны эрдэм шинжилгээний XV бага хурал 2023.04.21-ний өдөр Санхүүгийн удирдлагын болон Бизнесийн удирдлагын тэнхимиийн 30-н жилийн ойн нэрэмжит хэлбэрээр хоёр салбар хуралдаантайгаар амжилттай зохион байгуулагдлаа. Эрдэм шинжилгээний илтгэл нь санхүү, бизнесийн асуудлыг эдийн засаг, эрх зүй, мэдээллийн систем зэрэг салбар дундын түвшинд судлаж, шинжилгээ, дүгнэлт, санал гаргасан нийт 6 сургуулийн 54 эрдэм шинжилгээний материал ирснээс хоёр салбар хуралдаанд нийт 20 илтгэлийг сүүлийн шатанд хэлэлцүүлж, шилдэгүүдээ тодрууллаа.

Бизнесийн салбар хуралдаанд 1-р байраар Э.Амарзаяа, Б.Цэлмүүн, Г.Энхжингоо нарын оюутны “*NIH, NSH синдромоос үүдсэн бүлэг доторх мэдлэгийн солилцоо*” илтгэл шалгарлаа. 2-р байрыг Г.Лхамсүрэн, Т.Халиун, Ц.Нандин-Эрдэнэ нарын оюутны “*Gen Z үеийнхэн ба ажил олгогчдын ажлын байрны үнэ цэнийн ялгаатай байдлын судалгаа*”, 3-р байрыг Г.Пүрэвзаяа, А.Анужин, Ц.Өсөхбаяр нарын оюутны “*Оюутнуудын хичээлээс халирах зан төлөвийн судалгаа*”, тусгай байрыг Ц.Анужин оюутны “*Бусад хүчин зүйлсийг хянасны дараах гэмт хэрэг гаралтад үзүүлэх нөлөө*” илтгэл тус тус эзлэв. Санхүүгийн салбар хуралдаанд 1-р байраар Ж.Энхмаа оюутны “*Уламжлалт KYC, e-KYC болон блокчэйнд сууриссан KYC-н харьцуулсан дүн шинжилгээ*” илтгэл шалгарлаа. 2-р байрыг Н.Арман, Б.Сугармаа нарын оюутны “*Банкны салбар дахь мөнгө угаах эрсдэлд дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөлөл, түүнийг сайжруулах жишиг модел боловсруулах нь*”, 3-р байрыг Б.Мөрөн, Д.Аюуш нарын оюутны “*IPO-н дараах богино хугацаандах хувьцааны ханишийн хөдөлгөөнийг тайлбарлах нь*”, тусгай байрыг Б.Эмүжин, Б.Ариунзул нарын оюутны “*Арилжааны банкууд IPO хийснээр банкны өөрийн хөрөнгийн өгөөжисд үзүүлэх нөлөө*” илтгэл тус тус эзлэв.

Эрдэм шинжилгээний хурлын 2-р шатны шалгаруулалтыг СЭЗИС-ийн багш нар болон ивээн тэтгэгч, хамтран ажиллагч байгууллагын төлөөлөгчдийн бүрэлдэхүүнтэй шүүгч хийснээрээ онцлог байлаа. Оюутны Эрдэм Шинжилгээний Бага Хурлын үйл ажиллагааг дэмжин Капитрон банк, Транскапитал ББСБ ерөнхий ивээн тэтгэгчээр, Ард Санхүүгийн Нэгдэл, Наранкосметик, Төрийн банк, ББСБ-уудын Холбоо хамтрагч байгууллагаар ажиллаа. Бид эрдэм шинжилгээний бага хурлын илтгэлүүдээ эмхэтгэн оюутнууд болон олон нийтийн хүртээл болгодог ба XV бага хурлын хоёр салбар хуралдааны сүүлийн шатанд хэлэлцүүлсэн 20 илтгэлийг багтаасан цахим эмхэтгэлийг уншигч таны гар дээр тавьж байгаадаа баяртай байна.

Хүндэтгэсэн,

СЭЗИС-ийн Бакалаврын сургалт, судалгаа хариуцсан проректор
Б.Мөнхзаяа (Ph.D)

ГАРЧИГ

БИЗНЕСИЙН УДИРДЛАГЫН САЛБАР ХУРАЛ

1. NIH, NSH синдромоос үүдсэн бүлэг доторх мэдлэгийн солилцоо Э.Амарзаяа, Б.Цэлмүүн, Г.Энхжингоо	1
2. Gen Z үеийнхэн ба ажил олгогчдын ажлын байрны үнэ цэнийн ялгаатай байдлын судалгаа Г.Лхамсүрэн, Т.Халиун, Ц.Нандин-эрдэнэ	14
3. Оюутнуудын хичээлээс халшрах зан төлөвийн судалгаа Г.Пүрэвзаяа, А.Анужин, Ц.Өсөхбаяр.....	26
4. Бусад хүчин зүйлсийг хянасны дараах гэмт хэрэг гаралтад үзүүлэх нөлөө Ц.Анужин.....	41
5. Бизнесийн чиглэлээр мэргэшиж буй оюутнууд бид үнэхээр бизнес удирдахад бэлэн байгаа юу? Б.Хонгорзул, Б.Гарамханд.....	52
6. СЭЗИС-н оролцогч талуудын дижитал ур чадвар ба дижитал шилжилтийн бүтцийг тодорхойлох нь М.Анужин, С.Саран.....	67
7. Оюутны гүйцэтгэлд багшийн сэдэлжүүлэх хэлний чадварын нөлөөллийг таних У.Норжинсүрэн.....	78
8. Төлбөрийн баримтын цаасан хог хаягдлыг цахимжуулалтын аргаар бууруулах нь А.Өсөхбаяр М.Хулан.....	90
9. Байгууллага дахь манлайллын үр дүнтэй байдал, ажилчид болон байгууллагын мэдлэгийг хуваалцах зан үйлийн шинжилгээ О.Номин, Б.Түвшинжаргал.....	104
10.Супермаркетаар үйлчлүүлэгчдийн үнэнч байдалд нөлөөлөх хүчин зүйл М.Цэдэнлхам.....	115

САНХҮҮГИЙН УДИРДЛАГЫН САЛБАР ХУРАЛ

1. Уламжлалт KYC, e-KYC болон блокчэйнд суурилсан KYC-н харьцуулсан дүн шинжилгээ /Өмнөд Солонгосын жишээн дээр/ Ж.Энхмаа.....	127
2. Банкны салбар дахь мөнгө угаах эрсдэлд дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөлөл, түүнийг сайжруулах жишиг модел боловсруулах нь Н.Арман, Б.Сугармаа.....	138
3. IPO-н дараах богино хугацаандах хувьцааны ханшийн хөдөлгөөнийг тайлбарлах нь Б.Мөрөн, Д.Аюши.....	150
4. Арилжааны банкууд IPO хийснээр банкны өөрийн хөрөнгийн өгөөжид үзүүлэх нөлөө Б.Эмүжин, Б.Ариунзул.....	161
5. Монгол улсын хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг судлах нь Д.Сандагдорж, Д.Энхсаруул.....	170

6. Банкны секторын зээлийн нийлүүлэлт ба макро эдийн засгийн зарим үзүүлэлтүүдийн хамаарлыг үнэлэх нь <i>П.Мөнхцэцэг, Θ.Сүхбат</i>179
7. ТОП-20 индексийн үр ашигт байдлыг нэмэгдүүлэх нь <i>Ц.Есүлэн, П.Номуунзаяа</i>	190
8. Криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагыг зан төлөвийн санхүүгээр тодорхойлох нь <i>Н.Дагвадорж, Б.Энхболд</i>	200
9. Цахим орчинд харилцагчийг танъж мэдэх банкны салбар дахь e-кус <i>Д.Өсөхжаргал, Ц.Мишиээл, С.Хулан</i>	212
10.Төрийн албан хаагчдын үндэслэлгүй хөрөнгөжих замаар татвараас зайлсхийх гэмт хэргийг илрүүлэх нь <i>Б.Соёлмаа, Б.Даваадэмбэрэл</i>	225

ХУРЛЫН ХӨТӨЛБӨР

БИЗНЕСИЙН УДИРДЛАГЫН САЛБАР ХУРАЛ

NIH, NSH СИНДРОМООС ҮҮДСЭН БҮЛЭГ ДОТОРХ МЭДЛЭГИЙН СОЛИЛЦОО

Э.Амарзаяа¹, Б.Цэлмүүн², Г.Энхжингоо³

ХУРААНГУЙ

Компани амжилттай өсөн дэвжихэд шинэ техник технологийг гаднааас нэвтрүүлэх, мөн дотооддоо мэдлэг ур чадварын үр дүнтэй солилцоог бий болгох нь чухал байдаг. Өөрөөр хэлбэл компанийн шавхагдашгүй нөөц болох ажилчдад өөр хоорондоо хэрхэн мэдлэг, ур чадвараа солилцож байна вэ буюу энэхүү солилцоо нь компанийн бүтцээс хэрхэн хамаарч буйг судлахыг зорьсон. Үүний тулд шинэ зүйл, инновацлаг байдал мөн мэдээллийн орох гарах ургалыг хязгаарлах шинж чанартай NIH болон NSH синдром дээр үндэслэн шаардлагатай шинжилгээг Ucinet програм дээр хийж гүйцэтгэж статистик үзүүлэлт боловсруулсан. Мөн судалгааны өгөгдлөө боловсруулахын өмнө СЭЗИС-ийн БУТ-ийн 30 оюутнуудыг хамруулан PILOT тест хийн шалгасан ба шаардлагатай засвар, сайжруулалтыг хийсэн болно.

Ийнхүү судалгааныхаа асуудлын хүрээнд 6 таамаглал дэвшүүлсэн ба 4 нь батлагдаж, 2 таамаглал маань няцаагдсан бөгөөд старт-ап компанийн хувьд уламжлалт компаниас илүү тархсан бүтээцтэй гарсан ба компанийд үүсч буй мэдлэгийн солилцоо бүхий харилцааны тоо нь уламжлалт компаниас нэлэнхүй их, тэр тусмаа илүү үр ашигтай, хурдан хугацаанд солилцож чадаж байна гэсэн үр дүн гарсан болно. Тэгвэл старт-ап болон уламжлалт компаниудын нийгмийн сүлжээнд үүсч буй бүлэг, кластериудын тоо харилцан ялгаатай гарсан бөгөөд уламжлалт компанийн хувьд илүү их бүлгүүдтэй, хоорондын зайд нь хол байснаас шалтгаалан илүү удаан хугацаанд ажилтанд хооронд мэдээлэл дамжиж үүнээсээ үүдэн илүү төвөгтэй солилцоо үүсдэгийг хэд хэдэн статистик үзүүлэлтээр харлаа. Мөн 2 компанийн ажилчдаас ажилчдын сэтгэл ханамжийн судалгааг Google Forms ашиглан авсан ба NIH болон NSH синдромтой хамаарлын шинжилгээг хийсэн. Үүний үр дүнд ажилчдын сэтгэл ханамж нь NIH синдромтой эерэг хамааралтай харин NSH синдромтой сөрөг хамааралтай гарсан. Эцэст нь ХНМ, удирдлагын хүрээнд хэрэгжүүлж болох санал, зөвлөмжүүдийг хүргэлээ.

Түлхүүр үгс: Старт-ап, уламжлалт, мэдээлэл, чадвар, сүлжээ, бүтэц

¹ Бизнес менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

² Бизнес менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

³ Бизнес менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Судалгааны асуудал, үндэслэл

Өнөөдрийн байдлаар зах зээлдээ тэргүүлж байгаа, өрсөлдөөний давуу талтай брэндүүд нь зөвхөн өөрсдийн инновацлаг бүтээгдэхүүн үйлчилгээнээс бус, харин байгууллага доторх хоорондын уялдаа холбоотой мэдлэг мэдээллийн сүлжээ бүхий урсгалтай учраас амжилттай яваа гэж олон эрдэмтэд үзэж байна. Гэхдээ жижиг старт-апууд илүү мэдлэг мэдээллийн урсгал сайтай байна уу, эсвэл уламжлалт байгууллагууд илүү юу?

Старт-ап гэдэг бол том компанийн жижиг хувилбар биш, тэс өөр буюу туйлын тодорхойгүй орчинд бизнесээ хөгжүүлэх боломжийг эрэлхийлж байдаг энтрепренериал байгууллага (Blank, 2013). Тиймдээ ч старт-апууд ихэвчлэн цаг хугацаа, мөнгө, боловсон хүчин зэрэг хязгаарлагдмал нөөцтэй байдаг тул үнэ цэнийг бий болгож, өсөлтийг хангахын тулд эзэмшсэн мэдлэг, туршлагаа дээд зэргээр ашиглах нь маш чухал юм. Тухайлбал, Deloitte компани нь 2018 онд “Глобал хүмүүн капиталын чиг хандлага” гэх 140 орны 11,000 бизнесийн байгууллагын ХН-ийн менежерүүдээс авсан судалгаагаар тэдний 84% нь уламжлалт, шаталсан (hierarchical), эрх мэдэл болон шийдвэр гаргалт төвлөрсөн байгааг олж шинжилсэн.

Гэсэн хэдий ч тэдгээр төвлөрсөн манлайлалтай байгууллагуудын 86% нь өөрсдийгөө илүү уян хатан (agile) байж, хамтын ажиллагаагаа нэмэгдүүлэх хэрэгтэй гэдгээ буюу ерөнхийдөө distributed leadership-тэй байх хэрэгтэйгээ мэдэрч байгаа ч бодит байдал дээрээ тийм байж чадахгүй байгаа юм (Deloitte, 2018).

Тэгэхээр уламжлалт компаниуд олон жилийн турш одоогийн хэв маяг, бүтцээрээ тодорхой хэмжээний амжилттай үйл ажиллагаагаа явуулж байгаа ч бодит байдал дээр компанийг нь бүрдүүлж буй ажилчдын нийгмийн сүлжээгээр мэдлэг мэдээллийн урсгал муу байгаа нь төвлөрөл ихтэй бүтцээс нь шалтгаалдаг гэж үзлээ. Тиймээс уламжлалт компаниудын нийгмийн сүлжээ ямар байгааг шинжлэх шаардлагатай юм.

Судлагдсан байдлын судалгаа

Distributed leadership-гүй, харин төвлөрсөн манлайлалтай байх нь ажилчдын идэвх оролцоонд сөргөөр нөлөөлдөг буюу энэ нь байгууллагын ажилчдад NIH болон NSH синдром байдлаар илэрдэг. Энэ 2 синдром нь шинэ санаа, үйл явц, технологийг нэвтрүүлэх боломжийг хязгаарлах замаар байгууллагын инноваци, өсөлтөд саад болдог. Байгууллагад ийм синдромтой хүн олон байх нь эрсдэлтэй бөгөөд үр ашигт ажиллагаа үүсэхэд хүндрэлтэй юм. Тиймээс бидний энэхүү судалгааны хүрээнд дэвшүүлж буй эхний таамаглал:

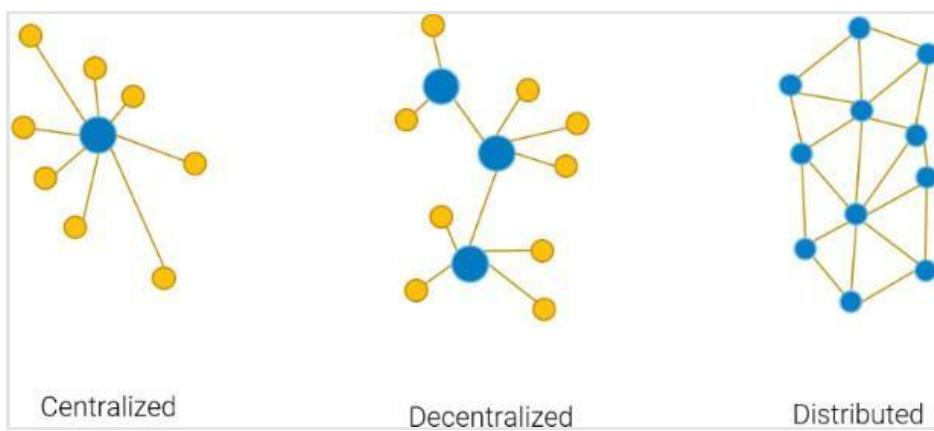
H1: Уламжлалт компанийн ажилчдын идэвх оролцоо буюу ажилчид хоорондоо мэдлэг, ур чадвараа хуваалцах нь старт-ап компаниас бага

Distributed Leadership theory нь байгууллага доторх ажилчдын нийгмийн сүлжээн дэх зангилаа, хоорондын холбоос тэнцүү тараан байршсан байх тусам байгууллага доторх мэдлэг хуваалцах үйл ажиллагаа үр дүнтэй явагдана гэж үздэг. Менежмент консалтингийн McKinsey компанийн тайланд өндөр тархалттай манлайлалтай байгууллагын ажилчид төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус манлайлалтай байгууллагуудаас 2.4 дахин илүү гүйцэтгэл сайтай, ажлын сэтгэл ханамж өндөртэй байдаг талаар дурдсан. Тиймээс бид судалгааныхаа хүрээнд дараах таамаглалыг дэвшүүллээ.

H2: Старт-ап компанийн ажилчдын ажлын сэтгэл ханамж нь уламжлалт компанийн ажилчдын ажлын сэтгэл ханамжаас өндөр.

Ингээд харвал тархсан манлайлалтай байх нь суралцахуй, инновацлаг, болон энтрепренер зан үйлийг байгууллагад бий болгож байгаа юм (**Ancona, 2015**). Тархсан манлайлал нь нээлттэй байх, хамtran ажиллах, тасралтгүй суралцах соёлыг бий болгосноор мэдлэг хуваалцахад тулхэц болно гэж үзсэн (Alma Harris). Хуваарилагдсан манлайлал нь нээлттэй, хамтын ажиллагааны соёлыг бий болгож, санал, туршлага солилцох замаар мэдлэг хуваалцахад тус дөхөм болохыг олж мэдсэн (Воутер С.де Боер, Жанка И.Стокер). Тэгэхээр тархсан манлайлалтай компанийн ажилчдын хувьд мэдлэг хуваалцах соёл шингэсэн буюу мэдлэг, ур чадвараа хуваалцахдаа илүү олон хүнд дамжуулдаг байх магадлалтай.

Зураг 1. Төвлөрсөн, төвлөрсөн бус, тархсан бүтэцтэй нийгмийн сүлжээний зураглал.

Эх сурвалж: <https://www.securedam.com>

Ийнхүү бидний дэвшүүлж буй удаах таамаглал нь:

H3: Старт-ап компанийн ажилчид уламжлалт байгууллагын ажилчдаас илүү олон хамtran ажиллагчтайгаа мэдлэг, ур чадвараа хуваалцдаг.

“Not-Invented-Here” (NIH) синдромыг хамгийн анх 1981 онд судлаач Рэймонд Л.Прайс, Дональд Г.МакГрат нар Олон улсын бизнес судлалын сэтгүүлд хэвлүүлсэн "Not Invented Here: Cross-Unit Problem Solving in a Multinational Corporation" нийтлэлдээ “гадны мэдлэг, санаа бодлыг угүйсгэн дотоод мэдлэг, ур чадвар болон өөртөө л байгаа мэдээллийг илүүд үзэх хандлагатай байдал үндэстэн дамнасан корпорациудад тохиолддог үзэгдэл” гэж тодорхойлсон. (NIH) синдром нь зөвхөн байгууллагуудын хооронд төдийгүй нэг байгууллагын доторх өөр өөр бүлгүүд эсвэл хувь хүмүүсийн дунд тохиолдож болдог. Судлаач Рики В.Гриффин, Грегори Мурхед нар 2003 онд гаргасан “Байгууллагын зан төлөв: Хүмүүс ба байгууллагыг удирдах” номондоо NIH синдромоос үүдэн байгууллагуудын хооронд төдийгүй нэг байгууллагын дотор, ялангуяа өөр өөр хэлтэс эсвэл багуудад зорилго, үнэт зүйл эсвэл соёлын ялгаатай байдал үүсч болохыг тодорхойлсон байдал.

Харин **“Not-Shared-Here” (NSH) синдромыг** 15 жилийн дараа буюу 1996 онд судлаач Ашок Жашапара, Кристин Т.Эннев нар анх ОУ-ын мэдээллийн системийн сэтгүүлд “Байгууллагын соёл ба мэдлэгийн менежмент” гэсэн нийтлэл хэвлүүлэхдээ анх нэр томъёог нь гаргаж, “гадаад оролцогч талд өөрсдийн дотоод мэдлэг, туршилагыг хуваалцах дургүй байдал” гэж тодорхойлж байсан. Мөн судлаач Дирк Де Клерк, Харри Сапиенза нар “Not-

Invented-Here? Мэдлэгийн эх сурвалжийн инновацид үзүүлэх нөлөөний эмпирик судалгаа" гэсэн нийтлэлдээ NSH синдром нь байгууллагын доторх инновацийн хомсдолд хүргэдэг сөрөг нөлөөтэй талаар дурддаг. Тэд "NSH" синдром нь "байгууллагуудад шаардлагатай мэдлэг, туршилагaa үр дүнтэйгээр хуваалцаад саад болж байгаа тул инноваци, шинэ бүтээгдэхүүн боловсруулахад томоохон саад тогтор учруулдаг" гэсэн байдаг (Дирк Де Клерк, Харри Сапиенза). Ерөнхийдөө дээрх NIH, NSH синдромоос зайлсхийж чадвал инновацлаг шинэ санаа шийдэл илүү хурдан, чөлөөтэйгээр бий болох (West et al, 2014) тул бид судалгаандаа мөн **H4**, **H5** таамаглалуудыг дэвшүүлж байна.

H4: Тархсан бүтэцтэй компанийн ажилчид төвлөрсөн компанийн ажилчдаас илүү хурдан, чөлөөтэйгээр мэдлэг үр, чадвараа хуваалцдаг.

H5: Тархсан бүтэцтэй компанийн “structural hole” буюу “бүтцийн нүх” нь албан бус манлайлагч байна.

Magnani тэргүүтэй судлаачид (Magnani et al, 2011) томоохон байгууллагын ажилчид хоорондын цахим шуудангийн харилцаанд тулгуурлан distributed нийгмийн сүлжээний бүтцэд дүн шинжилгээ хийсэн. Судлаачид уг сүлжээ нь хоорондоо хүчтэй холбоогүй олон жижиг бүлгүүдтэй, маш модульчлагдсан болохыг тогтоосон. Гэсэн хэдий ч тэдгээр бүлэг хоорондын хоёр зангилааны хоорондох зай богино, "small worldness mutual" өндөр буюу хэдий олон жижиг бүлгүүд байгаа ч хоорондоо үр өгөөжтэйгээр холбогдож болдогийг тодорхойлсон удаатай (Magnani et al, 2011). Тиймээс бид **H6** таамаглалыг дээрх агуулгын хүрээнд мөн адил дэвшүүллээ.

H6: Тархсан бүтэцтэй компани нь төвлөрсөн бүтэцтэй компаниас илүү олон жижиг бүлгүүдээс бүрддэг, тэдгээр бүлэг хоорондын мэдлэг, үр чадвар хуваалцах байдал нь хурдан тул илүү үр дүнтэй байдаг.

2. СУДАЛГААНЫ ДИЗАЙН

Хүснэгт 1. Судалгааны дизайны нэгтгэл

	Нийгмийн сүлжээний судалгаа	Ажилчдын сэтгэл ханамжийн судалгаа
Судалгааны зорилго	Старт-ап (цаашид S гэх) болон уламжлалт компанийн (цаашид T гэх) нийгмийн сүлжээний бүтэц ялгаатай байдаг эсэхийг тодорхойлох, ялгаануудаас үүдэн мэдлэг, үр чадварын солилцоо ямар байдгийг тодорхойлох	Старт-ап (цаашид S гэх) болон уламжлалт компанийн (цаашид T гэх) ажилчдын ажлын сэтгэл ханамж нь ялгаатай байдаг эсэхийг тодорхойлох
Судалгааны онолын загвар	NetDraw: сүлжээний зураглал Төвлөрөлийн хэмжигдэхүүнүүд	NPS
Өгөгдөл хэрхэн цуглуулсан, цуглуулах арга	Өөрөө хариулах санал асуулгын арга (Биечлэн хэвлэмэл байдлаар) Binary	Өөрөө хариулах санал асуулгын арга (Цахимаар Google Forms ашиглан)
“S” компани: (Стриминг үйлчилгээний компани)		
<ul style="list-style-type: none"> • Технологи • Санхүү болон ХН • Борлуулалт маркетинг • Бизнес хамтын ажиллагааны 4 хэлтсийн нийт ажилчид 		

Түүвэрт хамруулсан хүмүүс	“Т” компани: (Тохижолт, бүтээн байгуулалтын компани)	
<ul style="list-style-type: none"> • Технологи • Санхүү • Захиргаа, ХН • ГХМА • Бизнес хөгжил • Судалгаа хөгжил • Хууль гэсэн 7 хэлтсийн ажилчид 		
Түүвэр бүрдүүлэлтийн арга	Магадлалын бус санаатай түүвэр	Магадлалын бус санаатай түүвэр
Судалгаа	Чанарын	Тоон
Хэрэглэгдэхүүн	UCINET	Excel

3. СУДАЛГААНЫ ХЭРЭГЛЭГДЭХҮҮН:

Хүснэгт 2. Нийгмийн сүлжээний судалгааны асуулга, хэрэглэгдэхүүн.

№	DIMENSION	АСУУЛТ	ЗОРИЛГО	ЭХ СУРВАЛЖ
1	Co-workers' attitudes towards external knowledge (NIH)	6-item	Ажилчид бие биенийгээ хэр бие биенээсээ суралцдаг гэж үнэлдэгийг илрүүлэх	
2	Co-workers' attitudes towards internal knowledge (NSH)	5-item	Ажилчид бие биенийгээ хэр мэдлэг мэдээллээ хуваалцдаг гэж үнэлдгэгийг илрүүлэх	Burchart (2014)
3	Theirselves attitudes towards external knowledge (NIH)	6-item	Хувь хүн өөрийнхөө мэдлэг мэдээллийг бусадтайгаа хэр хувцаалцаж чаддаг гэж үздэгийг илрүүлэх	
4	Theirselves attitudes towards internal knowledge (NSH)	6-item	Хувь хүн өөрийгөө хэр бие биенээсээ суралцдаг гэж үздэгийг илрүүлэх	

Хүснэгт 3. Сэтгэл ханамжийн судалгааны асуулга, хэрэглэгдэхүүн.

	DIMENSION	АСУУЛТ	ЗОРИЛГО	ЭХ СУРВАЛЖ
1	Job satisfaction survey	6 item	Ажилчдын сэтгэл ханамжийн түвшинг NPS онооны тооцооллоор тодорхойлж, H2: таамаглалыг батлах эсвэл няцаахад шинжлэх	Mercer Sirota (2019)

Үндсэн судалгаануудаа авч эхлэхээс өмнө бид СЭЗИС-ийн БҮТ-ийн мэргэжлийн хичээлийн 30 оюутантай нэг группийн 2 багийг “Нийгмийн сүлжээний судалгаа”-ныхаа хүрээнд PILOT тест хийж үзсэн ба 2 багт тус бүр 15 оюутантай байсан болно. PILOT тестний үр дүнд бид судалгааны асуулгуудыг дахин найруулж, UCINET програмын шинжилгээнүүдийг илүү үр дүнтэй гүйцэтгэх арга барилд суралцаж, шинжилгээний явцад гарах эрсдэлтэй алдаа, төвөгтэй байдлуудаас тодорхой хэмжээнд сэргийлж чадсан.

4. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

“S” болон “T” компанийн NIH болон NSH синдромын өгөгдөл дээр үндэслэн нийгмийн сүлжээний графикийг хавсаргав. Нийтдээ 15 статистик үзүүлэлтийн хүрээнд 6 таамаглал дэвшигүүлж шинжилгээ хийсэн бөгөөд старт-ап болон уламжлалт компанийн хүрээнд шинжлэгдсэн нийт статистик үзүүлэлтүүдийг нэгтгэсэн байдлаар хавсаргасныг **Хавсралт 5-аас** харна уу. Шаардлагатай шинжилгээ тус бүрийг нарийвчлан доорх байдлаар дүгнэлээ.

H1: Уламжлалт компанийн ажилчдын идэвх оролцоо буюу ажилчид хоорондоо мэдлэг, ур чадвараа хуваалцах нь старт-ап компаниас бага

Хүснэгт 4. Статистик үзүүлэлт 1.1.

NIH	“S”	“T”
# of nodes	18	22
# of ties	74	35
Density	0.242	0.076

Хүснэгт 5. Статистик үзүүлэлт 1.2.

NSH	“S”	“T”
# of nodes	18	22
# of ties	68	39
Density	0.222	0.084

Энэхүү хүснэгтээс 2 компанийн судалгаанд оролцсон ажилчид өөр хоорондоо хэчинээн харилцаа холбоо үүсгэж байгааг харж болох бөгөөд хоорондоо хэр зэрэг нягтралтай байгааг мөн илтгэнэ. Тухайлбал “S” компанийн хувьд 18 ажилтан өөр хоорондоо бүгдтэй нь харилцдаг байлаа гэхэд $18*17=306$ харилцаа холбоо буюу “**мэдлэгийн авалт**” үүсэх ёстай. Гэсэн хэдий ч 74 харилцаагаар “**мэдлэгийн авалт**”, 68 харилцаагаар “**мэдлэгийн өгөлт**” үүссэнээр *density* буюу *нягтрал* нь тус тус $0.242=24.2\%$, $0.222=22.2\%$ -тай байгаагаас харвал старт-ап болох “S” компанийн ажилчид хоорондоо дунджаар 23.2%-ийн нягтралтайгаар мэдлэг, ур чадвараа хуваалцдаг гэж шинжлэгдсэн.

Харин уламжлалт “T” компанийн хувьд 22 ажилтан хамрагдсан ч “**мэдлэг өгөлт**” 35, “**мэдлэг авалт**” 39 удаа үүсэж байгаа юм. Энэ нь “S” компанийг бодвол илүү бага үзүүлэлт бөгөөд сүлжээний нягтралын хувьд ч $0.076 = 7.6\%$ болон $0.084=8.4\%$ байгаа нь үлдсэн 91.6-92.4%-ийн ажилчид NIH болон NSH синдромтой байх магадлал өндөр байгааг харж болно. Ерөнхийдөө хамтран ажиллагчдынхаа гаргасан шинэ санаа шийдэл, мэдлэг мэдээллийг өөртөө хүлээн авах дургүй, эргээд бусад хамтран ажиллагчиддаа түгээх дургүй буюу мэдээллийн солилцох үйл явц удаан, нийгмийн сүлжээний нягтрал багатай байгааг харж болно.

Хүснэгт 6. Статистик үзүүлэлт 2.1.

“S” компани		
	NIH	NSH
Үзүүлэлтүүд	Betweenness	Betweenness
Mean	16.833	13.667
Maximum	42.612	47.067

Хүснэгт 7. Статистик үзүүлэлт 2.2.

“T” компани		
	NIH	NSH
Үзүүлэлтүүд	Betweenness	Betweenness
Mean	23.182	15.955
Maximum	83	79

“S” компанийн хувьд “***betweenness***”-ийг харж үзвэл:

- Бусдынхаа мэдлэг, ур чадварыг хүлээн авахын хувьд NIH ***betweenness*** нь 16.8 байгаа чөөрт хэдийнээ байгаа, бусдаасаа хүлээж авсан тэр мэдлэг мэдээлэл, шинэ санаа шийдлийг цааш түгээхдээ төдий чинээ сайн дамжуулдаггүйг 13.67-той NSH ***betweenness***-ээс нь дүгнэж болохоор байна.

“T” компанийн хувьд “***betweenness***”-ийг харж үзвэл:

- Мөн “S” компанийн адил өөрт байгаа мэдлэг мэдээлэл, шинэ санаа шийдлийг бусдадаа дамжуулах нь бусдаасаа хүлээж авах түвшингээс нь бага байна. Гэхдээ “S” компанийн 2 ***betweenness*** хоорондын зөрүү нь $16.833 - 13.667 = 3.166$ байгаа бол “T” компанийн хувьд хоорондын зөрүү нь $23.182 - 15.955 = 7.227$ буюу харьцангуй сул үзүүлэлттэй байна.

Ийнхүү харвал, манай дэвшиүүлсэн таамаг маань дээрх шинжилгээний хүрээнд батлаглагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл уламжлалт компанийн ажилчдын идэвх оролцоо буюу ажилчид хоорондоо мэдлэг, ур чадвараа хуваалцах нь старт-ап компаниас бага байдаг гэсэн таамаглалыг энэ судалгааны хүрээнд дэмжиж байна. Мөн хэдий бусдынхаа мэдлэг мэдээлэл, ур чадвараас тодорхой хэмжээнд хүлээж авдаг ч тухайн мэдээллийн ургалыг цааш нь тийм ч сайн үргэлжлүүлж чаддаггүй нь 2 компанийн хувьд хоёуланд нь харагдаж байна.

H2: Старт-ап компанийн ажилчдын ажлын сэтгэл ханамж нь уламжлалт компанийн ажилчдын ажлын сэтгэл ханамжаас өндөр

Зураг 2. Старт-ап, уламжлалт компаниудын ажилчдын сэтгэл ханамж болон NIH, NSH синдром хоорондын корреляци.

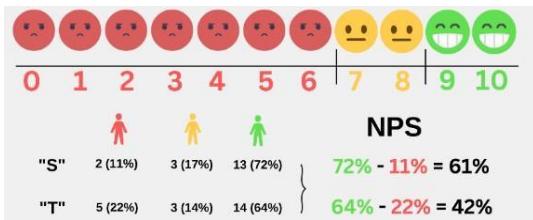
Statistic			
Variable	Variable2	Correlation	Count
IUEsatisfaction	NIH	.095	22
	NSH	-.091	22
Msatisfaction	NIH	.045	18
	NSH	-.020	18
Missing value handling: PAIRWISE, EXCLUDE. C.I. Level: 95.0			

Старт-ап болон уламжлалт компаниудын ажилчдын ажлын сэтгэл ханамжийн судалгааг авч, NIH болон NSH синдромуудтай корреляцийн шинжилгээ хийсэн.

Үүнд дараах үр дүн гарсан:

- 2 компани хоёулаа NIH синдром буюу мэдлэг мэдээлэл, шинэ санаа шийдлийг бусдаас хүлээж авах тусам тэдний сэтгэл ханамжийн түвшин нэмэгдэнэ гэсэн эерэг хамаарал гарсан болно.
- Харин NSH буюу өөрт байгаа мэдлэг, шинэ санаа шийдлийг бусад ажилчиддаа хуваалцах тусам сэтгэл ханамжийн түвшин буурна гэсэн сөрөг хамааралтай гарлаа. Үүнээс харвал 2 компаний ажилчид бүгд хамтран ажиллагчид нь өөрт нь нээлттэй байх тусам сэтгэл ханамжтай, гэхдээ эсрэгээрээ өөрөө бусдадаа мэдлэг, шинэ санаагаа хуваалцахгүй байх тусам таатай байдаг байна. Ийнхүү бид дэвшиүүлсэн таамаглалынхаа хүрээнд доорх шинжилгээг гүйцэтгэлээ.

Зураг 3. “S”, “T” компаниудын сэтгэл ханамжийн судалгааны NPS тооцооллын харьцуулалт.

NPS тооцооллын аргаар 2 компанийн ажилчдын ажлын сэтгэл ханамжийн судалгааг шинжлэхэд “S” компани буюу старт-ап компани нь “T” компанийн ажилчдын ажлын сэтгэл ханамжаас 19%-иар илүү байна. Ийнхүү бидний дэвшиүүлсэн **H2** таамаглал батлагдаж байна.

H3: Старт-ап компанийн ажилчид уламжлалт байгууллагын ажилчдаас илүү олон хамтран ажиллагчтайгаа мэдлэг, ур чадвараа хуваалцдаг

Хүснэгт 8. Статистик үзүүлэлт 3.1

NIH	“S”	“T”
Avg Degree	4.111	1.591
Deg Centralization	0.309	0.133

Хүснэгт 9. Статистик үзүүлэлт 3.2

NSH	“S”	“T”
Avg Degree	3.778	1.773
Deg Centralization	0.375	0.405

Дараах таамаглалын хүрээнд *Average degree* болон *Degree centralization* шинжилгээг хийж үзсэн. *Average degree* нь сүлжээний нэг хүн дунджаар хэдэн хүнтэй мэдлэг, мэдээллийг хуваалцаж байгааг илэрхийлдэг ба энэ утга нь их байх тусмаа сайн бөгөөд олон хүнтэй мэдлэг мэдээллийг хуваалцаж, солилцож байна гэсэн үг юм. Мөн *Degree centralization* шинжилгээний хувьд сүлжээний нягтралыг илүү харуулж өгдөг бөгөөд нэг хүнд ногдох харилцааны тоо их байх тусам сүлжээ маань нягтралтай байна гэж үздэг.

“S” компанийн хувьд дүгнэж харвал:

- NIH сүлжээний дундаж нь 4.111 буюу ажилчид дунджаар 4 хүний мэдлэг мэдээллийг өөртөө сайн хүлээж авдаг ба эргүүлээд NSH синдром дээр энэ үзүүлэлт нь 3.778 гарсан нь мөн адил 4 хүнд мэдлэг мэдээллээ шууд замаар хуваалцдаг үр дүн гарсан. Энэ нь өмнөх таамаглал №1 дээр шинжилсэн *density*, *betweenness* үзүүлэлтүүдийн адил нягтрал сайтайг байгааг дэмжиж байна.

“T” компанийн хувьд дүгнэж харвал:

- Сүлжээний хувьд дундаж нь 1.591 гарсан нь 1 хүн 2 ч хүрэхгүй хүний л мэдлэг мэдээлэл, ур чадварыг өөртөө хүлээж авдаг гэсэн үг ба бусдад мэдлэг мэдээлэл хуваалцах, түгээх тал дээр мөн адил 2 ч хүрэхгүй хүн байгааг харж болно. Энэ нь мөн дээр шинжилсэн *density*, *betweenness* бага байгаагаас улбаатай байх боломжтой.
- Мөн “S” компанийн хувьд *Deg Centralization* илүү өндөр байснаар илүү нягтралтай, нэг хүнд ногдох харилцааны тоо илүү байна.

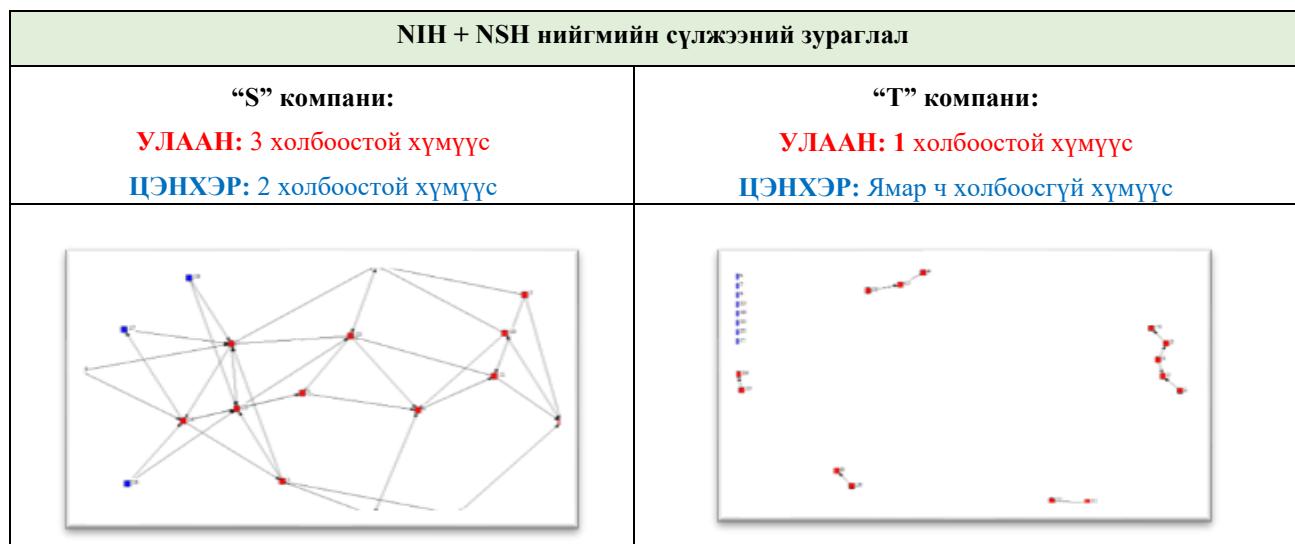
Хүснэгт 10. Статистик үзүүлэлт 3.3

NIH+NSH	“S”	“T”
K-core index	3	1
Deg Centralization	0.265	0.062

“S” компанийн нийгмийн сүлжээний зангилаа бүхэн дор хаяж хамгийн багадаа 2 хүнтэй, хамгийн ихдээ 1 хүнтэй мэдлэг, ур чадвар, шинэ санаа шийдлээ түгээдэг, төдий чинээгээр хүлээж авдаг бол “T” компанийн хувьд 1 зангилаа буюу 1 хүн зөвхөн 1 хүнтэй л ихэвчлэн мэдлэгийн урсгалын харилцаа үүсгэдэг нь K-Core индексийн үзүүлэлтээр шинжлэгдсэн.

Мөн **Deg Centralization**-ий үзүүлэлт их байх тусам шууд харилцаа үүсгэж буй зангилаанууд илүү дотогш төвлөрсөн, нягтрал ихтэй байх бөгөөд дөнгөж 6%-тай байгаа “T” компанийн хувьд 1 хүнтэй харилцаа үүсгэдэг хүмүүс үргэлж захдаа байрласан байгааг доорх зураглалуудаас харахад уламжлалт “T” компани нь нэгдмэл бус байгаагаас старт-ап компаниас бага хүнтэй мэдлэг, ур чадвар, шинэ санаа шийдлээ хуваалцдаг таамаглал маань дэмжигдэж байгаа юм.

Хүснэгт 11. NIH, NSH синдромыг нэгтгэсэн нийгмийн сүлжээний зураглалууд.

H4: Старт-ап компанийн ажилчид уламжлалт компанийн ажилчдаас илүү хурдан, чөлөөтэйгөөр мэдлэг ур, чадвараа хуваалцдаг.

Хүснэгт 12. Статистик үзүүлэлт 4.1

NIH	“S”	“T”
Out Centralization	0.055	0.12

Хүснэгт 13. Статистик үзүүлэлт 4.2

NSH	“S”	“T”
In Centralization	0.325	0.41

Дараагаар нь 4 дэх таамаглалынхаа хүрээнд 2 компанийн нийгмийн сүлжээгээр мэдээллийн урсгал хэр хурдан, чөлөөтэй дамждаг эсэх дээр шинжилгээ хийх шаардлагатай болсон. Тиймээс бусдынхаа мэдлэг, шинэ санаа шийдлийг хүлээн авах эсвэл түгээх гэсэн ялгаатай чиглэлээс хамааруулж **Out Centralization, In Centralization** гэх статистик үзүүлэлтүүдийг харах хэрэгтэй юм.

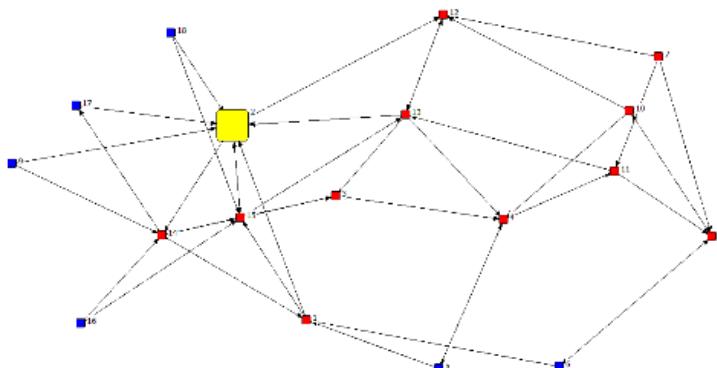
Мэдээллийн орох гарах урсгалын ялгаатай чиглэлээс үл хамааран “S” компани нь “T” компанийг бодвол өөр хоорондоо илүү хурдан бөгөөд чөлөөтэйгөөр мэдлэг ур, чадвараа хуваалцдаг. Учир нь “T” компанийг бодвол **Out Centralization, In Centralization** аль аль нь бага байна. Үүнээс үзвэл бидний дэвшүүлсэн 4 дэх таамаглал болох старт-ап компанийн ажилчид уламжлалт компанийн ажилчдаас илүү хурдан, чөлөөтэйгөөр мэдлэг ур, чадвараа хуваалцдаг болох нь батлагдаж байна. Тэгхээр “S” компанийн **Out Centralization, In Centralization** төвлөрлийн оноо 0.055 байгаа нь сүлжээн харьцангуй жигд тархсан гэсэн үг юм.

Өөрөөр хэлбэл, “S” компанийн сүлжээнд бусад зангилаануудаас гоц гойд өндөр төвлөрсөн оноотой ганц ч зангилаа байхгүй, бүгд ойролцоо утгатай байгаа тул сүлжээ нь харьцангуй төвлөрсөн бус, ямар ч зангилаа мэдээлэл, нөөцийн урсгалд ялгаатайгаар ханддаггүй, хүн бүр компани доторх мэдээллийн урсгалд жигд нөлөө үзүүлдэг гэж хэлж болохоор байна.

Тиймээс бидний таамагласнаар бүгд жигд оролцоотой, хэн нэгэнд онцгойрон төвлөрсөн байдал байхгүй байгаа тул албан манлайлагч мэдээллийт түгээдэг бус харин ч албан бус манлайлагч нэгэн нь бүтцийн нүх байх магадлалтай гэж үзсэн.

H5: Старт-ап компанийн “structural hole” буюу “бүтцийн нүх” нь албан бус манлайлагч байна.

Зураг 4. “S” компанийн structural hole-ийн зураглал.

Улмаар хамгийн өндөр нөлөөлөлтэй хувь node-ийг хамгийн өндөр eigenvector-ийн утга илэрхийлдэг бөгөөд “S” компанийн хувьд **structural hole** нь 2 дугаартай зангилаа, харин “t” компанийн хувьд тооцоологдсон утгууд нь бүгд сөрөг утгатай гарсан.

Дэвшүүлсэн таамаглалын хувьд старт-ап компани болох “S” компанийн нийгмийн сүлжээн дэх мэдээллийн урсгалд хамгийн чухал, хамгийн сайн хүлээж авч, төдий чинээ бусдадаа түгээдэг хүн нь албан манлайлагч буюу CEO нь болж таарсан. Харин уламжлалт “T” компанийн хувьд *eigenvector*-үүд бүгд сөрөг утгатай гарсан тул бүтцийн нүх болж, мэдээллийн урсгалд хамгийн чухал ямар ч хүн байхгүй байна гэж харагдаж байгаа юм. Учир нь нэгдсэн нийгмийн сүлжээнийхээ хувьд бүгд сүлжээнийхээ зах хэсгээр бие биенээсээ тусгаарлагдсан байдалтай, тэдгээр тусгаарлагдсан бүлгүүдийг холбосон **structural hole** угаас байхгүй байгааг *Xүснэгт 11-ээс* харна уу.

H6: Старт-ап компани нь уламжлалт компаниас илүү олон жижиг бүлгүүдээс бүрддэг, тэдгээр бүлэг хоорондын мэдлэг, ур чадвар хуваалцах байдал нь хурдан тул илүү үр дүнтэй байдаг

Xүснэгт 14. Статистик үзүүлэлт 5.1

NIH	“S”	“T”
Components	5	12
Avg Distance	2.029	3.017
Small Worldness		
Mutuals	0.072	0.013
Wiener Index	485	525

Xүснэгт 15. Статистик үзүүлэлт 5.2

NIH	“S”	“T”
Components	3	12
Avg Distance	2.11	3.55
Small Worldness		
Mutuals	0.111	0.035
Wiener Index	576	710

2 компанийн хувьд хэчинээн жижиг бүлгүүдээс бүрдээд байгааг тодорхойлохын тулд *Components* гэсэн статистик үзүүлэлтийг шинжлэх бөгөөд утга нь бага байх тусам тухайн сүлжээнд нэгдмэл, нийтлэг байдал өндөр, ялгаатай кластер цөөн байгааг болон тэдгээр бүлгүүд өөр хоорондоо мэдлэг, ур чадвар, санал шийдлээ хуваалцах нь хурдан, илүү үр дүнтэйг илтэнэ. “S” компанийн хувьд 18 ажилтанд 3 бүрэлдэхүүн хэсэг буюу харьцангуй бага хуваагдал үүссэн, *Avg Distance* нь 2.11 буюу нэлэнхүй бага буюу мэдлэг, мэдээллийг бусад бүлгүүдээс хүлээн авахдаа үр дүнтэй байдлаар авч байна. Харин “T” компанийн хувьд маш олон жижиг 12 бүлэгт хуваагдаж, харьцангуй хол зайнд байгаа тул бусад бүлгүүдээсээ мэдлэг мэдээллийг харьцангуй удаан дамжуулдаг гэсэн дүгнэлт гарч байна.

Тэгвэл яагаад бүлгүүд өөр хоорондоо мэдлэг, мэдээллийг удаан, үр ашиггүйгээр солилцож байгааг мэдэх үүднээс *Wiener Index* шинжилгээг давхар хийж өгсөн. Энэхүү шинжилгээний утга нь бага байх тусмаа сүлжээ нарийн төвөгтэй байдал багатай, шууд харилцаа үүсдэг талаархи ойлголтыг өгдөг. Тиймээс “T” компанийн сүлжээний бүтцийн зураглал нь илүү урт зйтай, мөн илүү төвөгтэй, дамжилт ихтэй гарсан учир мэдээллээ хурдан солилцож чаддаггүй байх нь. Мөн хэдийн харьцангуй цөөн бүлгүүдээс бүрдээд тэдгээр нь өөр хоорондоо ойрхон зйтай байрлаж байсан ч яг чанартай, үнэ цэнтэй мэдээ, мэдээллийг дамжуулж чадаж байна уу гэдэг нь их чухал.

Мэдлэг мэдээллийн үр ашигтай урсгалыг *Small Worldness Mutuals* гэх статистик үзүүлэлтээр харж үзвэл “S” компанийн хувьд *SWM* нь 0.111 буюу “T” компаниас 3 дахин их утгыг үзүүлсэн бөгөөд жижиг хуваагдсан бүлгүүд нь хоорондоо үнэ цэнтэй, ашигтай мэдээлэл солилцож чадаж байна. Харин “T” компанийн хувьд маш олон жижиг бүлэгт хуваагдаж байгаа бөгөөд тэдгээрийн мэдээлэл солилцох зайд нь хол байдгаас гадна *SWM* нь “S” компаниас давуу их гарсан тул “T” компани чанартай, үнэ цэнтэй мэдлэгийн солилцоо үүсэж чаддаггүй гэсэн дүгнэлт гарч байна.

Ингээд эцэслэн дүгнэж харвал, манай таамаг маань няцаагдаж байна. Учир нь хэдий старт-ап компани нь уламжлалт компаниас илүү хурдан үр дүнтэйгээр мэдлэг, ур чадвараа солилцож байгаа ч нийгмийн сүлжээнд үүсч буй жижиг бүлгүүдийн тоо нь харьцангуй бага байна.

5. ДҮГНЭЛТ

Өдгөө ХХI зуунд бизнесийн байгууллагуудад зайлшгүй тулгарч буй нэг сорилт нь шинэлэг санаа шийдэл, инновацлаг байдал бөгөөд энэ байдалд нь өөрсдийн үндсэн үйл ажиллагаа, гол бүтээгдэхүүн үйлчилгээ бус байгууллага доторх ажилчдын хоорондын нийцэмж тодорхой хэмжээнд нөлөөлж байна. Тэдгээр байгууллагын гол капитал болох ажиллах хүчин нь өөрсдийн мэдлэг ур чадварыг бүрэн дүүрэн ашиглаж, бусдадаа түгээж, буцаагаад хүлээж авч чадаж байгаа эсэх асуудал чухал юм.

Тухайн байгууллагын инновацлаг байдал, өрсөлдөөний давуу талыг ажилчид нь хязгаарлах хандлагатай байдгаас хэд хэдэн сөрөг үр дагаварууд гарах талаар дурдсан. Тийм учраас ажилчид, хэлтэс, компани доторх мэдлэгийн солилцоо хэр түвшинд байгааг судлах нь зүйтэй. NIH болон NSH синдромууд нь шинэ санаа, үйл явц, технологийг нэвтрүүлэх боломжийг хязгаарлах замаар байгууллагын инноваци, өсөлтөд саад болдог. Байгууллагад ийм синдромтой ажилчид олшрох нь эрсдлийг нэмэгдүүлдэг бөгөөд үр ашигт ажиллагаа үүсэхэд хүндрэлтэй. Тиймээс бид энэхүү судалгааныхаа хүрээнд старт-ап болон уламжлалт гэх 2 төрлийн компанийг хооронд нь харьцуулах замаар нийт 6 таамаглал дэвшүүлснээс 4 нь дэмжигдэж, 2 нь няцаагдсан үр дүн гарсан.

Харин үндсэн судалгаа болох нийгмийн сүлжээний судалгааны үр дүнд старт-ап компани нь тархсан бүтэцтэй буюу таамаглалуудын маань хүрээнд мэдлэг ур чадварын солилцоо нь хурдан, үр дүнтэй явагддаг гэж дүгнэгдсэн. Харин уламжлалт компани нь decentralized бүтэцтэй гэж нийгмийн сүлжээний зураглалд дүрслэгдсэн бөгөөд мөн дэвшүүлсэн таамаглалуудын хүрээнд старт-ап компаниас эсрэгээрээ бүтцийн хувьд илүү сийрэг, төвлөрсөн байдал ихтэй, ажилчид хоорондын мэдлэг ур чадвар, шинэлэг санаа шийдлийн урсгал тийм ч хурдан, үр дүнтэй явагддаггүйг тодорхойллоо.

Уламжлалт компанийг старт-ап компанийтай харьцуулахад мэдлэгийн урсгал удаан, үр дүнгүй явагдаж байгаа нь ажилчдынх нь идэвх оролцоо муу, хоорондоо мэдлэг чадвараа хуваалцах байдал багатай болохыг харуулж, бидний дэвшүүлсэн эхний таамаглал батлагдсан. Мөн дараагийн таамаглалын үр дүнд старт-ап болон уламжлалт компанийн сэтгэл ханамжийн түвшин нь ялгаатай гарсан бөгөөд уламжлалт буюу decentralized бүтэцтэй компани нь харьцангуй бага үзүүлэлтийг үзүүлж таамаглал маань мөн батлагдсан. Басхүү ажилчдын сэтгэл ханамжийн түвшинг NIH болон NSH синдромтойгоо харьцуулж үзэхэд ерөнхийдөө ажилчид шинэ санаа, мэдлэг мэдээллийг бусдаас хүлээн авахдаа таатай байдал гэсэн ижилхэн үр дүнг үзүүлсэн.

Тархсан бүтэцтэй старт-ап компани нь илүү нээлттэй, ажилчдынх нь идэвх оролцоо сайн байгаа байдлаас үүдэн мэдлэг мэдээллийг солилцоход гол гүүр болохуйц, NIH болон NSH синдромын шинж тэмдэг хамгийн бага илэрдэг хүн нь зайлшгүй албан удирдагч хүн бус өөр албан тушаалтан байж болох магадлалтай хэмээн таамаглал дэвшүүлсэн ч энэхүү таамаглал няцаагдаж албан манлайлагч байх боломжтойг харуулсан ч үүнийг батлахын тулд нэмэлт старт-ап компаниудыг судлах хэрэгцээтэй.

Старт-ап компанийн мэдлэг чадвараа хурдан, үр дүнтэй хуваалцаж байгаагийн шалтгаан нь илүү олон жижиг бүлгүүдээс бүрдэж, тэдгээр бүлгүүд нь хоорондоо оновчтой аргаар мэдээллээ солилцдог байх магадлалтай хэмээн таамаглал дэвшүүлсэн хэдий ч нийгмийн сүлжээний зураглалаар илүү төвлөрсөн, ерөнхий нэг том бүлэг үүсч буйг илтгэж энэхүү таамаглал няцаагдсан.

Нэмж хэлэхэд манай судалгааны онцлог тал нь старт-ап компанийг уламжлалт компанийтай мэдлэгийн солилцоог хүрээнд нийгмийн сүлжээний судалгаагаар шинжилсэн явдал гэж бид харж байна. Харин сул тал нь гэвэл судалгааны түүвэр бүрдүүлэлтийн хувьд судлагдах компаниудыг нэмэх шаардлагатай байж болзошгүй.

6. ЗӨВЛӨМЖ

Бид энэхүү эмпирик судалгааныхаа үр дүнгээс улбаалан NIH, NSH синдромтой ажилчдаас зайлсхийх замаар байгууллага доторх мэдлэгийн солилцоог нэмэгдүүлэх талаар дараах зөвлөмжийг хүргэж байна:

- Компани доторх ажилчид хоорондоо мэдлэг, шинэ санаа шийдлийг хуваалцаадаа яг хэрхэн харилцах, өдөр тутамдаа ажил үүргийнхээ хүрээнд хэрхэн хэрэгжүүлэх, мэдлэг хуваалцахтай холбоотой ямар үйлдэл, эс үйлдэхүй хүлээн зөвшөөрөгдөхийг зааж өгөх буюу internal integration хийх
- Ажилчид бусдаасаа мэдлэг мэдээлэл, санал санаачлага сонсох тусам сэтгэл ханамж нэмэгдэх хамааралтай байгаа ч өөрт байгаа мэдээллийг өөртөө л хадгалахыг илүүд үзэх нь сэтгэл ханамжтай байгаа тул хувь хүний гүйцэтгэлийг бус, баг хамт олны санал шийдэл, гүйцэтгэлийг илүүд үзэх, хамтын ажиллагаа гэсэн үнэт зүйлийг эрхэмлэх

- Албан манлайлалгч, удирдлагууд өөрсдөө ажилчиддаа мэдлэг хуваалцах, хамтын ажиллагаа гэсэн үнэт зүйлсээ үлгэрлэсэн үйл хөдлөл, шийдвэр гаргалтуудыг хийх
- Удирдлага нь анхнаасаа NIH, NSH синдромгүй байх буюу, ажилчдынхаа санаа шийдлийг нээлттэйгээр хулээн авч, сонсож, дэмжих, өөрийн ур чадвар, туршалагаа ч нээлттэйгээр хуваалцаж байвал бол дараа дараагийн удаад ажилтнууд удирдлагуудынхаа хандлагаас шалтгаалан зан үйл, хандлагаа хаалттай болгож өөрчлөхгүй байх боломжтой
- Компани дотор ажилчид ялгаатай фракц үүсгэхээс сэргийлж, хэрвээ боломжтой бол баг хэлтэс нэгжүүдийг дундын оффист ажиллуулан, нийтээрээ нэг хамт олон гэдгийг мэдрүүлж байх
- Хэдий уламжлалт байгууллага байсан ч тархсан бүтэцтэй байх боломжтой тул ажилчид хоорондоо хэлтэс баг нэгж хамаarahгүй чөлөөтэй харилцах орон зай, боломжоор нь хангах
- Хувь хүний гүйцэтгэл шаардсан ажил даалгавар бус, багийн хоорондын харилцаанаас гүйцэтгэгдэх боломжтой ажил үүргийн тоог нэмэгдүүлэх
- Компани анхнаасаа XН-ийн сонгон шалгаруулалтын үе шатандaa асуулга болон
- ярилцлагадаа ажил горилогчдын NIH, NSH синдромыг тандаж, өөрсдийн мэдлэг, ур чадварыг бусдаадаа хуваалцах болон бусдаасаа нээлттэйгээр суралцаж чаддаг нэгнийг ажилд авах
- Компани доторх ажилчдын NIH, NSH синдромын түвшинг бууруулах зорилгоор XHM-ийн хувьд сургалт хөгжлийн бодлогоор мэдлэг хуваалцахтай холбоотой үр ашгийг таниулах, мэдрүүлэх зэрэг.

Ингэснээр компани доторх ажичлдын мэдлэгийн солилцоо тодорхой хэмжээгээр нэмэгдэж, цаашдаа тухайн компанийн инновацлаг байдал, ажилчдын сэтгэл ханамж, гүйцэтгэл, ажлын таатай орчин сайжрах боломжтой гэж бид харж байгаа юм.

7. НОМЗҮЙ

- Johansson, J., & Nebenzahl, I. (1986, September 01). Multinational production: Effect on brand value - journal of international business studies. Retrieved April 11, 2023*
- C. W. Choo Assistant Professor in the Faculty of Information Studies at the University of Toronto, Choo, C., Assistant Professor in the Faculty of Information Studies at the University of Toronto, & Metrics, O. (1996, October 01). The knowing organization: How organizations use information to construct meaning, create knowledge and make decisions: International Journal of Information Management: The Journal for Information Professionals: Vol 16, no 5. Retrieved April 11, 2023*
- De Smet, A., Lackey, G., & Weiss, L. (2016). The power of paradox: How high-performance organizations manage organizational tensions. McKinsey & Company.*
- Deloitte. (2018). The rise of the social enterprise: 2018 Deloitte global human capital trends.*
- National Institutes of Health. (n.d.). About NIH. U.S. Department of Health and Human Services.*
- Stewart, W. H. (1968). Public health service: Changing concept of the national health. Public Health Reports (1896-1970), 83(12), 1027-1034.*
- Price, R. L., & McGrath, D. G. (1981). Not Invented Here: Cross-Unit Problem Solving in a Multinational Corporation. Journal of International Business Studies, 12(1), 63-80*
- Jashapara, A., & Ennew, C. T. (1996). Organizational culture and the management of knowledge. International Journal of Information Management, 16(5), 325-334*
- Magnani, M. (no date) "Conversation Retrieval from Twitter." Retrieved from*
- Blank, S. (2013). The Four Steps to the Epiphany: Successful Strategies for Products that Win. Harvard Business School. (2007). The Decline of IBM's PC Business .*

GEN Z ҮЕИЙНХЭН БА АЖИЛ ОЛГОГЧДЫН АЖЛЫН БАЙРНЫ ҮНЭ ЦЭНИЙН ЯЛГААТАЙ БАЙДЛЫН СУДАЛГАА

Г.Лхамсүрэн⁴, Т.Халиун⁵, Ц.Нандин-эрдэнэ⁶

ХУРААНГУЙ

Залуу үе буюу Z үеийнхэн хөдөлмөрийн зах зээлд хүч түрэн орж ирж буй энэ цагт ажил олгогч болон ажил дээр гараад удаагүй, ажил горилогч, ажлын байран дээр гарахаар бэлтгэгдэж буй Z үеийнхэн хооронд ажлын байрны талаар ойлголт, үнэ цэний зөрүү үүсч байгаа эсэх талаар судлахыг зорилоо. Ажилтны үнэ цэн болон ажил олгогчийн үнэ цэнийг харьцуулан кластер шинжилгээ хийж үр дүнг боловсруулсан нь өмнө хийгдэж байсан судалгааны ажлуудаас ялгаатай юм. Тиймээс хоёр талын үнэ цэний зөрүүгээс дүн шинжилгээ хийн санал зөвлөмж боловсруулж, ажлын байр болон ажлын таатай нөхцлийг бий болгоход юу дутагдаж байгааг тодорхойлохыг зорилоо.

Энэхүү судалгааг хийхдээ Монгол улсын хөдөлмөрийн насны Z үеийн 468,455 эх олонлогоос түүврийн аргаар 388 хүнээс болон Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буу 35 байгууллагын хүний нөөцийн болон удирдах албан тушаалтуудаас асуулгын анкет авч боловсруулалт хийв.

***Түлхүүр үс:* Z үеийнхэн, ажилтны үнэ цэн, ажил олгогчийн үнэ цэн, хүний нөөцийн бодлого, ажил олгогчийн сэтгэл татам байдал**

⁴ Нягтлан бодох бүртгэл хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

⁵ Санхүүгийн менежмент хөтөлбөрийн 1-р курс, СЭЗИС

⁶ Бизнесийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Судалгааны үндэслэл

1990-ээд оны эхэн үеэс аж ахуйн нэгжүүдийн тоо нэмэгдэж, ажлын байрны орон тоо нэмэгдэн түүнд дахь суралцах сонирхол өргөжиж ирсэн. Ийнхүү өргөжин тэлэх болсон шалтгаан нь сүүлийн арав гаруй жилийн хугацаанд нийгэм, ажлын амьдралд гарсан урьд өмнө байгаагүй хурдацтай өөрчлөлт юм. Мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хурдацтай хөгжил, эдийн засагт мэдлэгийн үйлдвэрлэл өсөн нэмэгдэж, олон улсын харилцаа, даяаршил нэмэгдэж, ажил мэргэжлийн бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлт зэрэг нь зөвхөн боловсролын байгууллагууд төдийгүй аж ахуйн нэгжүүдийн шинэ мэдлэг, боловсролыг бий болгохыг уриалжээ. Тиймээс аж ахуйн нэгжүүд ажиллах хүчний ур чадварыг дээшлүүлэх мөн ажлын орчин нөхцлийг бүрдүүлэх нь нийгэмд үйл ажиллагаа явуулж буй хувь хүмүүс болон олон улсын зах зээлд өрсөлдөж буй байгууллагуудын хувьд чухал болсон. Мөн байгууллагууд уламжлалт үзэл хандлагаа өөрчлөхийг шаардах болсон. Үүний нэг илрэл нь ажиллах орчны нөхцлийн өөрчлөлт болоод байна.

Хөдөлмөрийн зах зээлд хүч түрэн орж ирж буй “Шинэ үеийнхэн” болон ажил олгогч нарын хооронд үнэ цэнийн зөрүү үүсч байгаа эсэхийг судлан боломжит санал зөвлөмжийг боловсруулан таатай нөхцлийг бий болгоход хувь нэмрээ оруулах нь чухал юм.

Судалгааны зорилго

Аж ахуйн нэгж байгууллагуудын үнэ цэнийн санал болон Z үеийн ажилтнууд, ажил горилогчдын үнэ цэнийн ялгаа байгаа эсэхийг тодорхойлон чухалчлан авч зүйлсийг тодорхойлох ба тэдний хүлээлтийн зөрүүг тодорхойлон санал зөвлөмж хүргэх юм.

Судалгааны зорилт

- 18-28 насны хүмүүсийн онцлог, ур чадвар, хүсэл сонирхол, үзэл баримтлал болон үнэт зүйлийг судлах,
- Ажил горилогчдын ажлын байрны хүлээлтийг тодорхойлох
- Ажил олгогчдын үнэ цэнийн саналыг тодорхойлох
- Дээрх хүрээнд онолын болон судлагдсан байдлын судалгаа хийх
- Ажлын байрны хүлээлтийн зөрүүг шийдвэрлэх санал зөвлөмж боловсруулах

Сэдвийн хамрах хүрээ:

Судалгааны объект нь ажил, хөдөлмөр эрхлэх боломжтой 17-28 насны Z үеийнхэн байна. Монгол улсад 1995-2006 онд төрсөн хүн ам нийт 468,455 байдаг ба улсын хэмжээнд жилд ойролцоогоор 1300 Z үеийнхний ажиллах хүч нэмэгдэж байна. Нийт олонлог дундаас судалгааны түүврээ тодорхойлж 384 хүнээс судалгаа авсан. (1212.mn Статистикийн мэдээллийн сан)

2. ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Судлагдсан байдлын тойм

Z үеийн ажлын байранд хандах хандлагыг тодорхойлсон судалгаа бүхий гадаад улс оронд судлагдсан байдлын бүтээлүүдээр ном зүйн тойм хүснэгтэд оруулав.

Хүснэгт III.1 Сэдвийн судлагдсан байдал

Он	Судлаач, судалгааны ажлын нэр	Судалгааны үр дүн
2021	Susanne Böhlich, Richard Axmann “Generation Z: A comparative study of the expectations of Gen Z and the perception of employers”	Ажил олгогчид залуу үеийнхний талаар мэдээлэл сайн байгаа боловч судалгааний хүчин зүйлс дээрх хүлээлтүүд ялгаатай гарч байна. Хүлээлтийн зөрүүгээс үүдэн ажил олгогчид Z үеийнхнийг ажилд авахаас эмээх бэрхшээл бий болжээ.
2021	Younes Parvin “Generation Z Perception of Employer Attractiveness”	Тайландын Бангкок дахь Z үеийнхний ажил олгогчийн сэтгэл татам байдалд ажлын орчин, эдийн засгийн үнэ цэнэ, хэрэглээнийн үнэ цэнэ, нийгмийн үнэ цэнэ зэрэг нь чухал нөлөө үзүүлдэг. Энэ нь үр ашигтай арга хэрэгсэл хэдий ч дэлхий дахинаа энэ онолын ойлголт хангалтгүй байна.
2022	Kunal Kanti Roy “Employer attractiveness: Generation Z employment expectations in India”	Z үеийн Энэтхэгийн оюутнууд цалин хөлс, ажлын аюулгүй байдал зэрэг ажлын байртай холбоотой хүчин зүйлсийг илүүд үздэг ба Z үеийнхэнд зориулсан ажил олгогчийн үнэ цэнийн саналыг боловсруулахдаа компаниуд бэлгэдлийн хэрэгцээг хангаж, өрсөлдөгчдөөсөө ялгарах хэрэгтэй.
2022	Эрдэнэцэцэг Д. “Хүний нөөцийн үе хоорондын ялгаатай байдал”	Хүний нөөцийн үеүүд сэдэлжих хүчин зүйлүүд нь ижил төстэй байгаа ч 1983- 1994 оныхон буюу Шилжилтийн үеийнхэнд үзүүлэх нөлөө нь бага байна.
2022	Пүрэвдулам Ц. “Ажлын байранд хандах Z үеийн хандлагыг тодорхойлох судалгаа”	10 жилийн дараагаас Z үеийнхэн хөдөлмөрийн зах зээл дэх хамгийн идэвхтэй насын бүлэг болох бөгөөд тэд ажил мэргэжлийн ахиц дэвшилтэй байдал руу төвлөрдөг ба дижитал эриний байнгын өөрчлөлтийн хэрэгцээ үүнд нөлөөлж болзошгүй.

Онолын судалгааны тойм

Судалгааны онолын хэсэгт хүний нөөцийн удирдлагын тухай ойлголт, Z үеийн тухай ойлголт Монголд болон гадаадад ямар байдаг мөн ажил олгогчийн бренджүүлэлтажил олгогчийн үнэ цэнийн тухай дэлгэрэнгүй авч үзлээ.

Хүний нөөцийн менежмент

Энэхүү судалгааны ажилд хүний нөөцийн менежмент нь хамгийн чухал хэсэг бөгөөд үе хоорондыг үл хамааран байгууллага болон өөрийн гэсэн онцлогтой ажилд орох хүсэл бүхий ажилд эрхлэгч хоёрыг хооронд нь холбох гол талбар юм.

Монголын Хүний Нөөцийн Академиас эрхлэн гаргасан “Хүний нөөцийн менежмент” номонд “Байгууллагын зорилгод хүрэхийн тулд байгууллага дахь хүний нөөц, хүчин зүйлийн үр ашиг, үр дүнтэй ашиглах, зохицуулах үйл ажиллагаа, тогтолцоог хүний нөөцийн менежмент гэх ба өөрөөр хүний хүчин зүйлийг оновчтой удирдах үйл ажиллагааг ойлгодог” хэмээн үзсэн байdag.

Байгууллага стратегийг тогтвортойгоор хэрэгжүүлэхийн тулд чадварлаг ажил эрхлэгчийг тухайн хүний хүсэл сонирхолд нийцүүлэн олж ажилд авах шаардлага бий болдог ба тэрхүү шаардлагагыг таван чиг үүргийн дагуу ажиллан хангадаг байна.

Z үеийн тухай ойлголт (Олон улсад ба Монгол улсад)

Судалгааны явцад насны үечлэл нь хэд хэдэн хэсэгт дурдагдах ба эдгээр нь заавал авч үзэх ойлголт тул хүмүүс хоорондын насны ялгааг олон улсад болоод монгол улсад хэрхэн авч үздэг талаарх мэдлэгийг олгоно.

Z үеийн тухай ойлголт олон улсад

Z үеийнхэн нь 1995-2012 онд төрсөн үеийнхэн ба миллионаалуудын дараагийн үе юм (Ш.Гайданы, 2019). Тэд өндөр технологийн харилцаа холбоо, технологид тулгуурласан амьдралын хэв маягтай, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслийг үр бүтээлтэй ашигладаг эрин үед амьдарч буй харилцаа холбооны өргөн мэдлэгтэй. Энэ үеийнхэн хэн бэ гэдгийг, тэд хэрхэн сэтгэдгийг ойлгох нь чухал асуудлуудыг нэг болжээ. Ингэж байж л ажил олгогч нар тэднийг удирдаж, хамтран ажиллаж, хөгжүүлж чадна. Зарим эх сурвалжид 1997-2012 оныг тодорхой заасан байдаг ч үе тэдний оюун санааг тодорхойлоход хэцүү байдаг тул эдгээр он жилүүд заримдаа маргаантай, маргаантай байдаг. Тэд өмнөх үеийнхээс ч илүү жендерийн мэдрэмжтэй ба зөвхөн "эрэгтэй" ба "эмэгтэй" бус өөр хүйсийн эсвэл хүйсийн сонголтыг зөвшөөрөх ёстой гэж үздэг байна. Z үеийнхэн өмнөх үеийнхээс илүү прагматик, эрт төлөвшдөг ба ахлах сургуулиа төгсөх, коллежид суралцах магадлал нь бусад үеийнхнээс өндөр, мэргэжлээ сонгохдоо илүү болгоомжтой байдаг байна (А.Элдридж, 2023).

Z үеийн тухай ойлголт монгол улсад

Монголын нийгмийн үе хоорондын ялгааг тодорхойлох, нас болон төрсөн оноор зааглах тухай судалгаа хангалттай бус ба 2020 онд Судалгаа, зөвлөх үйлчилгээний SICA болон Санхүүгийн Зах Зээлийн Холбоо хамтран “Монголын нийгмийн үе хоорондын ялгааг тодорхойлох судалгаа”-г хийж гүйцэтгэжээ. Тус судалгаанд нийгэм, эдийн засаг, улс төр, соёлын хүчин зүйлийг үндэслэн Монгол Улсын нийгмийн үеийг 4 хэсэгт хуваан авч үзжээ. Ингэхдээ Социалист үеийнхэн (1964 оныг хүртэл), Завсрыйн үеийнхэн (1965-1982 оны хооронд), Шилжилтийн үеийнхэн (1983-1994 оны хооронд), Шинэ үеийнхэн (1995 оноос хойш) хэмээн хуваасан ба олон улсад Z үе хэмээн үзэж байгаа үеийнхнийг Шинэ үеийнхэн гэж авч үзсэн байна. Шинэ үеийнхэн бол хувь хүний эрх чөлөөний мэдрэмж өндөртэй, либерал үзэлтэй, төр болон намд итгэдэггүй, институцэд биш өөртөө илүү итгэдэг, бусад үеүйтэй харьцуулахад хамгийн их дижитал, сошиал хэрэглээтэй байна. Тэд бусад үеүйтэй харьцуулахад үзэл бодлын хувьд илүү баруунжсан, глобалчлагдсан байна.

Ажил олгогчийн бренджүүлэлт

“Employer branding” гэдэг нь тухайн байгууллагын имидж бөгөөд гадаад зах зээл дээр байгаа хувь эзэмшигчид, хөрөнгө оруулагчид, хөдөлмөрийн бирж дээрхи идэвхитэй ажил хайгчид болон байгууллагын ажилчидад өөрсдийн байгууллагыг ажиллахад хамгийн таатай сайхан байгууллага гэж харуулах, таниулахад оршино. Энэхүү ойлголтыг анх 1990 онд менежментийн шинжлэх ухаан гарч ирсэн бөгөөд 1996 оны 12 сард Simon Barrow (Chairman of People in Business) болон Tim Ambler (Лондонгийн бизнесийн их сургуулийн ахлах судлаач) нар “Брендийн удирдлагын сэтгүүл”-д тодорхойлсон.

Ажил олгогчийн үнэ цэнийн санал

Ажил олгогчийн брэндингийн үндсэн 3 үзүүлэлтийн нэг болох “Employer value proposition” буюу Ажил олгогчийн үнэ цэнийн санал гэдэг нь хамгийн боломжит зорилтот хүмүүсээс зөв ажилчинаа сонгохын тулд санал болгож байгаа үнэ цэнэ, хамтын ажиллагаа, санал зэргийн цогц юм.

Ажилтны үнэ цэнийн санал

Ажилтны үнэ цэнийн санал буюу “Employee value proposition” нь ажилтан байгууллагад дамжуулж буй ур чадвар, чадвар, туршлагынхаа үр дүнд хүртдэг тэтгэмжийн нэг төрлийн зохицуулалт юм. Энэ нь байгууллагын мөн чанар юунд оршдгийг тодорхойлох явдал юм. Ажилчдын үнэ цэнийн саналыг бий болгох, ажил олгогчийн брэндийг ашиглан ур чадвар, авьяастай ажилтныг татах, авч үлдэхэд байгууллага бүхэлдээ чухал үүрэг гүйцэтгэж байгаа нь бизнесийг өргөжүүлэх, хөгжүүлэхэд түлхэц болдог.

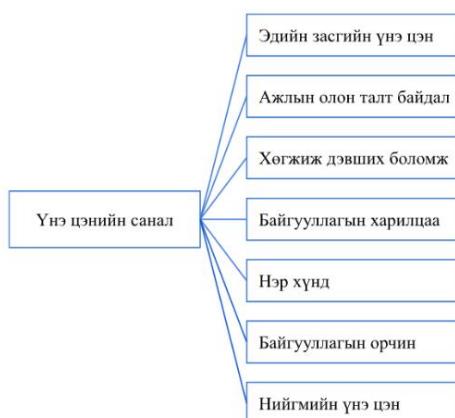
Судалгааны аргазүй

Энэхүү асуулгын эхний хэсэг нь хувь хүн болон байгууллагын хувьд үнэ цэнийг тодорхойлох асуултууд байгаа бол дараагийн хэсэгт нийт судалгаанд оролцогчдын ерөнхий профайл мэдээллийг агуулсан. Судалгааг ажил олгогчид болон ажил горилогчдоос түүврийн анкетийн аргаар боловсруулан түүврийг бүрдүүлсэн. Тухайн судалгааг SPSS 23.0, Excel гэсэн программыг ашиглаж судалгааны үр дүнг гаргасан ба үр дүн дээрээ тулгуурлаж GAP анализийн аргаар шинжилсэн

Судалгааны дизайн

Энэхүү судалгааны ажлын дизайны хувьд эмпирик арга зүйн судалгааг ашиглан тодорхой үндэслэл дээр бэлтгэсэн санал асуулгыг ашиглан бакалаврын түвшний оюутнуудаас судалгааг авч ажил олгогч болон Z үеийн ажлын байрны үнэ цэнийг тодорхойлох зорилгоор 7 хүчин зүйлийн 34 асуултыг хүрээнд асуулга авсан.

Зураг III.1 Судалгааны дизайн

Судалгааны түүвэр

Хүснэгт III.2 Оновчтой түүврийн хэмжээ

Томъёо	Өгөгдөл	Тайлбар
n= t2 w (1-w)NNp2+ t2 w (1-w)	t	95%-ийн итгэх магадлалын түвшин
	w	Тогтмол утга
	N	Эх олонлог
	d	Алдааны хязгаар
	n	Оновчтой түүврийн хэмжээ

Эх сурвалж: Төв банк/түүврийн судалгаа/

Зураг III.2 Судалгааны түүврийн хэмжээ тогтоох

Determine Sample Size

Confidence Level: 95% 99%

Confidence Interval: 5

Population: 468455

Calculate **Clear**

Sample size needed: 384

Эх сурвалж: <https://www.surveysystem.com/>

Монгол улсын Z үеийн нийт хөдөлмөр эрхлэх боломжтой 17-28 насны иргэд эх олонлог болох буюу $n=468,455$ байгаа ба итгэлцлийн хувийг 95%, итгэлчлийн интервалийг 5 байхаар сонгож судалгааны оновчтой түүврийн хэмжээг тодорхойлсон.

Монгол улсад идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 35 байгууллагаас ажил олгогчийн үнэ цэнийн саналын талаар судалгаа авсан. Ажил олгогч болон ажилтны үнэ цэнийн ялгаа байгаа эсэхийг тодруулахаар харьцуулсан судалгааг хийлээ.

Өгөгдөл цуглуулах болон шинжилгээ хийх арга

Судалгааг хийхдээ иргэдээс анкетын аргаар онлайн форм ашиглан явуулсан. Судалгааны анкет нь дараах 2 хэсгээс бүрдэнэ. Үүнд:

- Ерөнхий мэдээлэл
- Нэгдүгээр хэсэг. Ажил олгогч болон ажилтны үнэ цэнийн багцийн асуултууд
- Хоёрдугаар хэсэг. Хувийн мэдээллүүд буюу профайл мэдээллүүд

Анкетийн өгөгдлүүдийг SPSS программыг ашиглан кластер шинжилгээ болон гар анализ хийсэн.

Эмпирик судалгаа ба үр дүн

Энэхүү бүлэгт ажил олгогч болон Z үеийн ажлын байранд хандах хандлагыг тодорхойлоход нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн эмпирик баримт бичгийн судалгааны үр дүнг доорх дэд бүлгүүдэд хуваан авч үзэж мөн Монгол улсын хөдөлмөр эрхэлж буй 17-28 насны эх олонлогоос түүврээр асуулга авч “Z” үеийнхний ажлын байранд хандах хандлага ямар байгаа, үнэ цэнийн ямар багцийг илүүд үзэж байгааг тодорхойлох ба оновчтой арга барилыг санал зөвлөмж хэлбэрээр боловсруулахад дүн шинжилгээ хийнэ.

Ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд 17-28 насны нийт 388 хүн оролцуулан авсан ба 63.9% нь буюу 248 оролцогч эмэгтэй, 36.1% нь буюу 140 оролцогч эрэгтэй гэсэн хүйсийн ангилалтай байна. Мөн 17-19 насны 146, 20-22 насны 165, 23-25 насны 56, 26-28 насны 21 оролцогч тус тус судалгаанд хамрагджээ.

Зураг III.3 Байгууллагын ерөнхий мэдээлэл

Харин ажил олгогчийн үнэ цэнийн саналыг тодорхойлох судалгаанд 16 төрлийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг 35 байгууллага оролцсон байна.

Судалгаанд ашигласан асуултуудын найдвартай байдлын шинжилгээг шинжилж үзсэн ба cronbach's alpha > 0.7 бол хэмжилтийн найдвартай байдал хангагдсан гэж үздэг. Манай судалгаа нь энэхүү нөхцлийг (0.8 > 0.7) хангаж байгаа учир хэмжилтийн найдвартай байдал хангагдсан.

Найдвартай байдлын шинжилгээ

Зураг III.4 Найдвартай байдлын шинжилгээ

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
.899	40

Хүснэгт III.3 Ерөнхий кластер шинжилгээ

Ажил олгогчийн үнэ цэнийн багц	1	2	3	4	5
Эдийн засгийн үнэ цэн	3.535	2.625	3.248	3.291	4.195
Олон талт байдлын үнэ цэн	3.646	2.281	3.599	3.205	4.256
Хөгжиж дэвших үнэ цэн	4.563	2.406	4.404	3.462	4.833
Байгууллагын соёлын үнэ цэн	4.392	2.425	4.233	3.415	4.754
Нэр хүндийн үнэ цэн	3.994	2.238	2.727	3.205	4.546
Орчны үнэ цэн	4.563	2.823	4.154	3.346	4.773
Ерөнхий ойлголтын үнэ цэн	3.524	2.300	3.346	3.190	4.222
Дундаж	4.031	2.443	3.673	3.302	4.511
Нийт оролцогч	142	16	66	39	125

Дээрх хүснэгт нь судалгаанд оролцсон нийт 388 хүний хариултад кластер шинжилгээ хийж ажлын байрны хүлээлтийг ижил төсөөтэй байдлаар нь 5 бүлэгт хуваасан ба тус бүлгүүдэд харьялагдаж буй оролцогчдын ажилтны үнэ цэнийг тодорхойлох асуулгын хариултын дундгийг харуулав. Үүнд нийт судалгаанд хамрагдагсдын 36,6% нь **1-р бүлэгт** харьялагдаж байгаа ба бүлгийн гишүүдийн дундаж үзүүлэлт $4<4.031<5$ гарсан тул тус бүлгийн хүмүүс ажил олгогчийн 7 үнэ цэнийн багцийг чухалчлан авч үздэг байна. Мөн хөгжих дэвших боломж болон орчны үнэ цэнийг хамгийн ихээр ажлын байран дээр чухалчлан авч үздэг байна.

Харин ерөнхий ойлголтын үнэ цэнийг тодорхойлох асуулга буюу илүү цагаар ажиллах, шүүмжлэл хүлээн авах болон ажлын зааварчилгааны талаарх асуулгад хамгийн бага анхаарал хандуулдаг байна. Оролцогчдын 4,1% нь **2-р бүлгийн** оролцогч бөгөөд үнэ цэнийн асуулгуудын дундаж $2<2.443<3$ учир тус бүлгийн оролцогчид үнэ цэнийг чухалчлан авч үздэгтүй, ажлын байрны хүчин зүйлсэд анхаарал хандуулдаггүй бүлэг байна.

Үүнээс орчны үнэ цэнийг түлхүү илүүд үздэгийг харж болно. Мөн тухайн ажил горилож буй, ажиллаж буй байгууллагын нэр хүндийн үнэ цэн тус бүлгийн хүмүүст хамгийн бага авч үзэж буй хүчин зүйл болж байна.

Нийт оролцогчдын 17% нь **3-р бүлэгт** харьялагдаж байгаа ба үнэ цэнүүдийн дундаж $3<3.673<4$ учир тус бүлэг ажлын байрны сонголтыг ерөнхийд нь чухалчлан авч үздэг байна. Энэхүү бүлэг нь ажлын байрны хөгжих, дэвших боломж болон байгууллагын соёлын үнэ цэнийг ихээр чухалчлан авч үздэг ч тус байгууллагын нэр хүнд бүлгийн хүмүүст үнэхээр нөлөөлдөггүй байна. Энэхүү 2 үзүүлэлт нь эрс ялгаатай байгаа учраас тухайн бүлгийн хүмүүс бусад бүлгийн хүмүүстэй харьцуулахад ажлын байр сонгохдоо ялгаатай байдлаар чухалчлан авч үздэг байна.

Оролцогчдын 10% нь **4-р бүлгийн** ажил горилогч нар бөгөөд тус бүлгийн үнэ цэнийн дундаж $3<3.302<4$ учир ажлын байр сонгохдоо дээрх 7 хүчин зүйлсийг тогтвортой түвшинд авч үздэг байна. Үүнд хөгжих дэвших боломж болон байгууллагын соёлын үнэ цэнийг бусад үнэ цэнээс илүүд үздэг бол ерөнхий ойлголтын үнэ цэн нь сонголтод нь бусдаас багаар нөлөөлдөг. Энэхүү бүлгийн хувьд байгууллагын бий болгож буй үнэ цэнийг дундаж түвшинд үнэлдэг ба ерөнхийд нь авч үздэг байна.

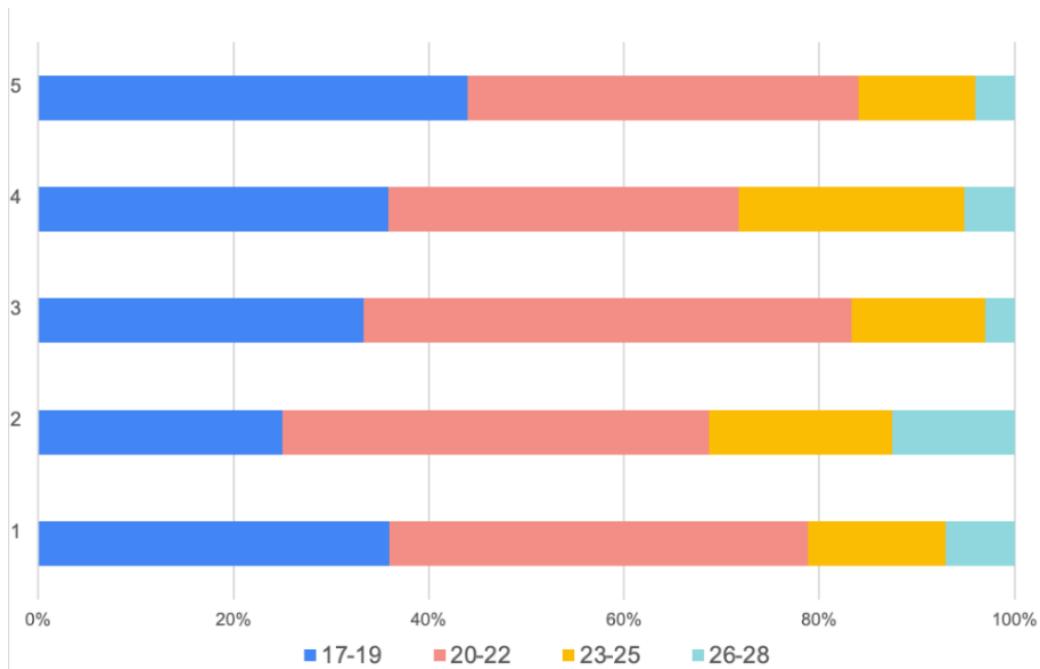
Харин оролцогчдын 32,3% нь **5-р бүлэгт** харьялагдаж байгаа бөгөөд бүлгийн үнэ цэнийн дундаж $4<4.511<5$ байгаа нь энэхүү бүлэг ажлын байрны үнэ цэнийн 7 хүчин зүйлийг маш ихээр чухалчлан авч үздэгийг харж болно. Үүнд байгууллагын хөгжих дэвших боломжийг хамгийн ихээр харин эдийн засгийн үнэ цэнийг бусад үнэ цэнүүдтэй харьцуулахад багаар авч үздэг байна.

Үүнээс үзэхэд нийт судалгаанд хамрагдсдын 95,9% нь ажлын байрнаас хөгжих дэвших боломжийн үнэ цэнийг хамгийн ихээр хүлээлт тавин ордогийг харж болно. Харин 31,1% нь байгууллагын нэр хүндийн үнэ цэнийг бусад үнэ цэнүүдээс багаар авч үздэг байна.

Мөн 46,6% нь ажлын байрны ерөний ойлголтийг тодорхойлох асуулгад хамгийн багаар хариу үзүүлсэн байгаа нь ажлын байрны сонголтод тухайн ажлын ойлголт өгөх сургалт, зөвлөгөөнд хамгийн бага ачаалал өгөх байна.

Бүлгүүдэд харьяалагдаж буй оролцогчдын насны ангилал

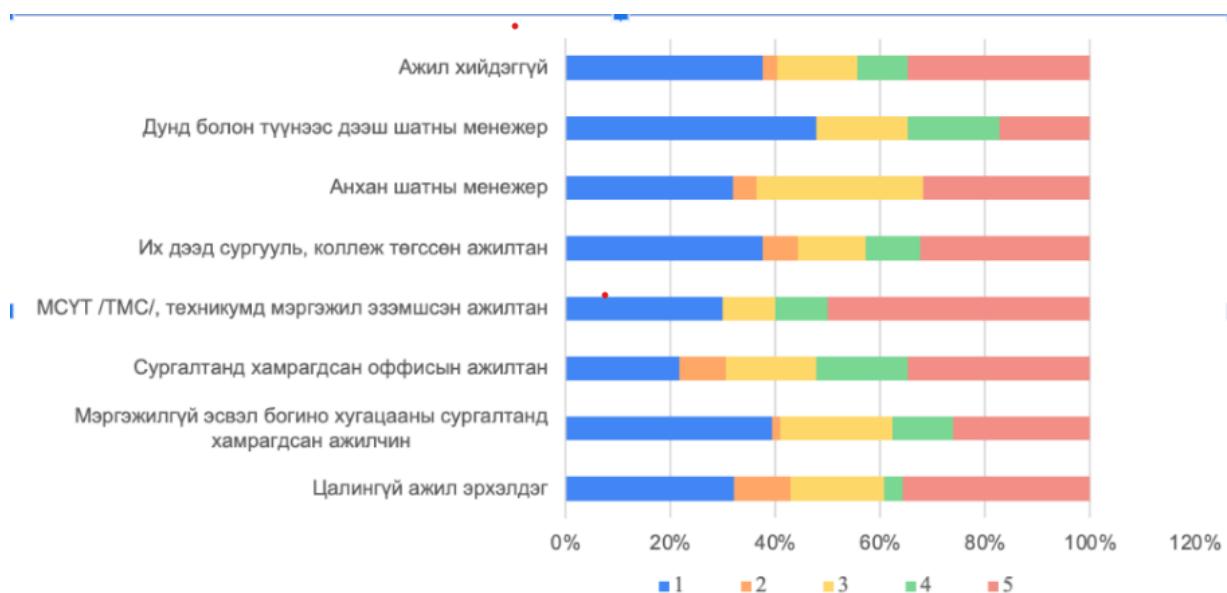
Зураг III.5 Бүлгүүдэд харьяалагдаж буй оролцогчдын насны ангилаал

Ажлын хүлээлтийн 5 бүлэгт судалгаанд хамрагдын эзлэх хувийг дээрх графикт харууллаа. Үнээс харахад 5-р бүлэгт 17-19 насны хүмүүс харин 3-р бүлэгт 26-28 насны хүмүүс хамгийн бага харьялагдаж байна.

Ажилтнуудын 5 ялгаатай бүлгүүдийг судалгаанд хамрагсдын эрхэлж буй ажлын төрлийн ангиалал

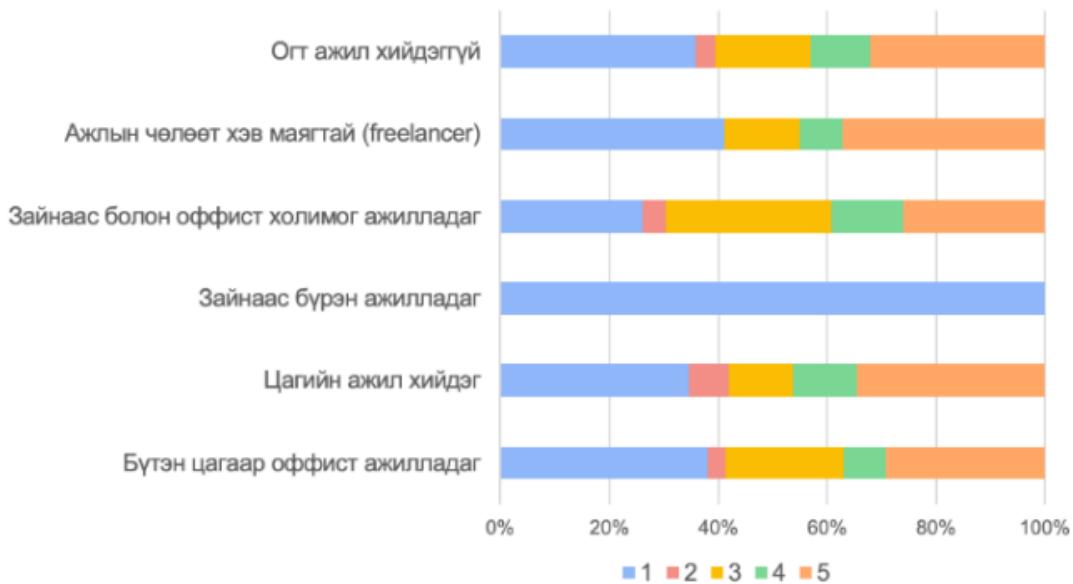
Зураг III.6 5 ялгаатай бүлэг

Дээрх графикт 18-28 насны хүмүүсийн ажлын байрны хүлээлтийн 5 төрөлд судалгаанд оролцогчдын эрхэлж буй ажлын төрлийн эзлэх хувийг дээр харууллаа. 1-р бүлэгт дунд болон түүнээс дээш шатны менежер хамгийн их, 2-р бүлэгт мэргэжилгүй ажилчид хамгийн бага, 3-р бүлэгт анхан шатны менежер хамгийн их, 4-р бүлэгт дунд болон түүнээс дээш шатны менежер хамгийн их, 5-р бүлэгт МСҮТ, техникумд мэргэжил эзэмшил ажилтнууд хамгийн их харьяалагдаж байна.

Бүлгүүдэд харьяалагдаж буй ажилтнуудын ажилладаг хэв байдал

Зураг III.7 Ажилтнуудын ажилладаг хэв байдал

Дээрх графикт ажил горилогчдын аль бүлэгт ямар ажлын хэв байдал харьяалагдаж буйг харуулав. Үүнээс үзэхэд 1-р бүлэгт судалгаанд оролцогчдын дийлэнх

хувь нь хамрагдаж байна. 2-р бүлэгт цагийн ажил хийдэг хүмүүс түлхүү байна. 3 болон 4-р бүлэгт зайнаас болон оффист холимог харин 5-р бүлэгт ажлын чөлөөт хэв маягтай хүмүүс их хувийг эзэлж байна.

Ажил олгогч болон ажил горилогч хоёрын хоорондын үнэ цэнийн санал болон хүлээлтийн зөрүү (Үүнд 1 нь чухал бусаас эхлэн 5 хүртэл маш чухал хэмээн авч үзнэ)

Хүснэгт III.4 Gap analysis

GAP Analysis				
	Ажил олгогч	Ажил горилогч	Зөрүү	Зорилтот
Эдийн засгийн үнэ цэн	2.819	3.636	0.817	3.6<
Олон талт байдлын үнэ цэн	3.076	3.733	0.657	3.7<
Хөгжиж дэвших үнэ цэн	3.508	4.423	0.915	4.4<
Байгууллагын соёлын үнэ цэн	3.405	4.302	0.897	4.3<
Нэр хүндийн үнэ цэн	3.481	3.804	0.323	3.8<
Орчны үнэ цэн	3.708	4.367	0.659	4.3<
Ерөнхий ойлголтын үнэ цэн	3.182	3.634	0.452	3.6<

Ажил олгогч болон ажил горилогч нарын дунд ижил төсөөтэй судалгааны асуулгаар ажил горилогчдын ажлын байран дээрх хүлээлт болон ажил олгогч нарын санал болгож буй үнэ цэн хоёрын хоорондын ялгаан дээр Gap analysis долоон төрлийн үнэт зүйлийн хүчин зүйлд хуваан харьцуулахад бүх үзүүлэлтүүдийн зөрүү эерэг буюу $0 < \text{зөрүү} < 1$ хооронд оршиж

буй нь ажил олгогчийн санал болгож буй үнэ цэн ажил горилогчийн хүлээлтэд *хурдэггүй* гэдгийг илтгэнэ.

Судалгаанд суурилан ажил олгогчийн зүгээс орчны үнэ цэний саналыг хамгийн ихээр бүрдүүлж өгч чадсан гэж үзэж байгаа бол ажил горилогчийн зүгээс тухайн байгууллагад хөгжиж дэвших боломжийг илүүтэй чухалчилж үздэг хэмээн харж болно. Хөгжих дэвших үнэ цэний зөрүү 0.915-аар зөрж буй нь хамгийн их зөрүү бөгөөд үүн дээр ажил олгогч болон ажил горилогч хоёрын хоорондын *хүчтэй зөрчил бий* гэсэн хандлагыг илэрхийлнэ.

Иймд байгууллагууд ажилтнуудын үнэ цэнийн саналд дөхөж очих үнэ цэнийн саналыг бий болгохыг зорьж байгаа бол цаашид дээрх 7 үнэ цэнийн багцууд дээр илүү анхаарал хандуулж төвлөрөх шаардлагатай байна гэдгийг харуулж байна.

3. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Олон улсын хэмжээнд Тайланд болон Энэтхэг зэрэг улсуудын жишээнд GenZ үеийнхний ажлын байрнаас хүлээлт нь цалин, байгууллагын орчин зэрэг нь томоохон хэсгийг эзэлж байсан ба үүнийг ажил олгогчийн санал болгох үнэ цэнтэй харьцуулсны үр дүнд Z үеийнхнийг ажилд авахаас эмээх нөхцөл бий болсон байна. Монгол улсын хэмжээнд үе хоорондын ялгаа болон ажилд хандах хандлагыг тодорхойлсон боловч ажлын байрны хүлээлтийг тодорхойлсон судалгааны материал хангалттай олдоогүй.

Кластер шинжилгээ хийсний дунд 1-р бүлгийн ихэнх хувийг эзлэж буй бүлэгт дунд болон түүнээс дээш шатны менежер ажлын төрөлд харьялагдаж буй хүмүүс түлхүү ажлын орчин байгууллагын соёлын болон орчны тав тухтай, аюулгүй байдлыг чухалчлан үзэж ажлын байрны сонголтоо хийдэг байна. 2-р бүлэгт цалингүй ажил эрхэлдэг хүмүүс ажлын байр сонгохдоо төдийлөн сайн анхаарал хандуулдаггүй байсан ба энэ нь эдийн засгийн үнэ цэн болон ажлын байрны олон талт байдлын улмаас бага байна. 3-р бүлэгт анхан шатны менежер дийлэнх хувийг эзэлж байгаа бөгөөд ту бүлэг байгууллагын хөгжих, дэвших болон соёлын үнэ цэнийг хамгийн ихээр чухалчлан авч үздэг. 4-р бүлгийн хүмүүс нь зайнаас болон оффист суун ажилладаг ба дунд шатны менежерүүд дийлэнх хувийг эзэлж байгаа бөгөөд хөгжих боломж болон орчны үнэ цэнийг ихээр чухалчлан үздэг байна. Харин 5-р бүлгийн хувьд MCYT, техникумд мэргэжил эзэмшил ажилчид буюу ажлын чөлөөт хэв маягтай ажилчид байгууллагын хөгжих боломж болон соёлын үнэ цэнийг бусад бүлгүүдтэй харьцуулахад ихээр чухалчлан үздэг байна. Тиймээс ажилтнууд хүмүүс түлхүү ажлын байрны хөгжих, дэвших боломжийг хамгийн ихээр чухалчлан үздэг тул энэхүү үнэ цэн нь ажлын байранд дутагдаж байгааг харуулж байна.

Ажил горилж буй GenZ үеийнхний дунд үнэ цэний хүчин зүйлсийн судалгаа болон ажил олгогч нараас санал болгож буй үнэ цэний саналыг харьцуулсан судалгаа хийлээ. GenZ үеийнхний дунд хийсэн ажлын байрнаас хүлээх хүлээлтийн судалгаанаас эдгээр үеийнхэн тухайн байгууллагад хөгжиж дэвшиж болох үнэ цэнийг чухалчилж авч үздэг бол ажлын байран дахь ерөнхий ойлголтыг хамгийн багаар чухалжилж үздэг байна. Ажил олгогчдын дунд хийсэн байгууллагын үнэ цэний саналын судалгааны үр дүнд ажил олгогчид байгууллагын орчны үнэ цэнийг бусад үнэ цэнүүдээс илүү санал болгодог ба эдийн засгийн үнэ цэнийг төдийлөн ажил горилогч нарт санал болгодоггүй байна. Мөн GAP анализаас харахад ажил олгогч нарын санал болгож буй үнэ цэнийн санал ажил горилогч нарын үнэ цэнийн хүлээлтийг давдаггүйн улмаас байгууллагын хүсэж буй ажилчдыг бүрдүүлж чаддаггүй байна. Үүнд ажил олгогч нар ажил горилогчдын хамгийн ихээр хүсэж буй хөгжих,

дэвших боломж, тухайн байгууллага соёлын орчныг дээр дурьдсан хэмжээнд хүргэх нь байгууллага болон ажилтны тав тухтай ажиллах нөхцлийг бүрдүүлж үнэ цэний зөрүү ҮҮСГЭХГҮЙ боломж бүрдэх юм.

4. НОМЗҮЙ

Pawar, Avinash. Employee value proposition leading to employer brand: the indian organizations outlookavinash Pawar. 2015.

“Generation Z.” Encyclopedia Britannica, Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/Generation-Z>. Accessed 12 Apr. 2023.

Gaidhani, Shilpa. “Understanding the attitude of generation z towards workplace.” Research Gate , 2019.

Pawar, Avinash. “Employee Value Proposition: A Collaborative Methodology for Strengthening Employer Brand Strategy - CORE Reader.” CORE – Aggregating the World’s Open Access Research Papers, 2016

Lievens, Filip. Employer Image and Employer Branding: What We Know and What We Need to Know. 2016.

Moroko, Lara. Characteristics of Successful Employer Brands. 2008.

Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. Монгол улсын ажлын байрны нөхцөлийн түүвэр судалгаа. 2020.

Ц., Пүрэвдүлам. Ажлын Байранд Хандах Z Уеийн Хандлагыг Тодорхойлох Судалгаа. 2022.

Д., Эрдэнэцэцэг. Хүний Нөөцийн Ye Хоорондын Ялгаатай Байдал. 2022.

Böhlich, Susanne. Generation Z: A Comparative Study of the Expectations of Gen Z and the Perception of Employers. 2021.

Parvin, Younes. Generation Z Perception of Employer Attractiveness. 2021.

Roy, Kunal Kanti. Employer Attractiveness: Generation Z Employment Expectations in India. 2022.

SICA. Монголын Нийгмийн Ye Хоорондын Ялгааг Тодорхойлох Судалгаа. 2020.

Монголын Хүний Нөөцийн Академи. Хүний Нөөцийн Менежмент. 2010.

ОЮУТНУУДЫН ХИЧЭЭЛЭЭС ХАЛШРАХ ЗАН ТӨЛӨВИЙН СУДАЛГАА

Г.Пүрэвзаяа⁷, А.Анужин⁸, Ц.Өсөхбаяр⁹

ХУРААНГУЙ

Сүүлийн жилүүдэд дэлхийн томоохон орнуудад оюутнууд хичээлийн ачаалал, улирал дундын шалгалт, гэрийн даалгавраас үүдэлтэй хичээлээс халшрах, сургуулиа дундаас хаях тохиолдлууд ихэссэн бөгөөд одоогийн байдлаар Монгол улсад оюутнуудын халшрах зан төлөвийн судалгаа хараахан хийгдээгүй байна. Тиймээс оюутнуудын хичээлээс халшрахад хүргэх хүчин зүйлс, учир шалтгааныг дэлгэрэнгүй тодорхойлох зорилгоор олон улсад хийгдсэн зарим судалгаанд үндэслэн СЭЗИС-ийн оюутнуудыг хамруулан судалгаа хийлээ. Судалгааны хүрээнд оюутны халшрах зан төлөвийг хувь хүний хүчин зүйлс, боловсролын хүчин зүйлс, хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлс, оюутны ачаалал үүсгэгч хүчин зүйлсээр тайлбарлах таамаглалуудыг дэвшүүлж, хүчин зүйлс тус бүрд оюутнуудын зан төлөвийг илэрхийлэх асуумжуудыг боловсруулан, нэг талт шинжилгээ, кластер шинжилгээ, 2 талт шинжилгээ, корреляцийн шинжилгээ, хүчин зүйлийн хамаарлын шинжилгээний аргуудыг ашиглан үр дүнгүүдийг харуулав.

⁷ Маркетингийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

⁸ Маркетингийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

⁹ Бизнесийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Судалгааны ажлын үндэслэл

АНУ-ын оюутнуудын стрессдэх, шантарч халишрах шалтгааны 31% нь эцсийн болон улирал дундын шалгалт, 23% нь академик ачаалал, 13% нь гэрийн даалгавраас үүдэлтэй байдаг. Судалгаагаар сүүлийн 12 сарын хугацаанд АНУ-ын коллежийн оюутнуудын сурлагын амжилт муудсан үзүүлэлттэй байсан ба үүний хамгийн том шалтгааныг 36.5% нь стресс, 29.5% нь сэтгэлийн түгшүүр гэж үзсэн байна. Америкийн дунд сургуулийн сурагчдын хувьд өсвөр насыхны 61% нь сайн дүн авахын тулд маш их дарамт шахалттай байдаг гэсэн бол үүний эсрэгээр 29% нь сайхан харагдахын тулд, 28% нь нийгэмд тохирох ёстой, 21% нь хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаанд оролцох, спортом сайн байхыг хичээж, дарамтыг мэдэрдэг гэж хариулжээ. (Professor Conquer, 2022)

“Монголын өсвөр үеийнхний (14-19 нас) сэтгэл хөдлөл, зөн үйлийн эрсдэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн судалгаа”-нд гэр бүл, үе тэнгийнхэн, үерхэж буй хүнтэйгээ харилцах харилцаа таагүй болох буюу тэднээс дарамт мэдрэх, хойд аав/ээжтэй болох, гэр бүлд архидалт байх, төлөвлөөгүй жирэмслэлт зэрэг үйл явдууд өөрийгөө гэмтээх үйлдлийг нэмэгдүүлдэг талаар дурдсан байна. Мөн сургуулийн сэтгэл ханамж өөрийгөө гэмтээхэд хэрхэн нөлөөлдөг тухай асуулгад сургуульдаа явах дуртай гэж хариулах тусам өөрийгөө гэмтээх нь багасч байсан бол олны өмнө эвгүй байдалд оруулж, гадуурхдаг багш байдаг гэж хариулах тусам өөрийгөө гэмтээх нь ихсэж байжээ. Түүнчлэн нийт судалгаанд оролцогчдын 57% нь сэтгэл гутралтай, 56% нь сэтгэлийн түгшүүртэй, 10% нь өөрийгөө гэмтээх оролдлого хийж байсан зэрэг үр дүн гаржээ. Эдгээр нь халишрах зан төлөвийн шинж тэмдэг болж байна. (Г.Мандухай - Оптимал Эн Макс ХХК, 2022)

Монгол улсад энэ чиглэлээр оюутнуудын дунд хийгдсэн судалгаа хараахан байхгүй ба оюутнуудын дунд хичээлээс халиширч шантрах, сэтгэл санааны хувьд тогтвортгүй, урам зориггүй болох, урт болон богино хугацааны чөлөө авах талаар сургуулиа орхих талаар бодох, мэргэжлээсээ шантрах хандлагууд ажиглагддаг.

Судалгааны ажлын зорилго

Энэхүү судалгааны зорилго нь СЭЗИС-ийн бакалаврын өдрийн хөтөлбөрийн оюутнуудын хичээлээс халишрах зан төлөв, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн талаар судалж холбогдох алба нэгжүүдэд мэдээлэл санал зөвлөмж өгөхөд оршино.

Судалгааны ажлын зорилтууд

Дээрх зорилгодоо хүрэхийн тулд дараах зорилтуудыг дэвшүүлэв.

- Сэдвийн хүрээнд гаднын болон дотоодын судлаачдын судалгааны ажлуудтай танилцах;
- Оюутнуудын хичээлээс халишрах зан төлөвт нөлөөлөх хүчин зүйлсүүдийг судлах тодорхойлох, эмпирик судалгаа хийх;
- Судалгааны үр дүн дээр суурилж холбогдох алба нэгжүүдэд мэдээлэл санал зөвлөмж өгөх;

Судалгааны практик ач холбогдол

Сургуулийн удирдлага, холбогдох алба нэгжүүдийн хувьд:

- Сэдвийн хүрээнд найдвартай судалгааны эх үүсвэр болох;

- СЭЗИС-ийн оюутнуудын халшрах зан төлөвийн талаар мэдээлэл авах боломж;
- Оюутнуудын халшрах зан төлөв, хандлагын талаар онолын болон эмпирик судалгааны үр дүнтэй танилцаж цаашдын үйл ажиллагаанд тусгах буюу оюутнуудын халшрах зан төлөвийн улмаас сургуулиа хаях, урт болон богино хугацааны чөлөө авах үзэгдлийг бууруулах, оюутнуудаа дэмжих замаар сургалтын үр дүнг сайжруулах;

Дараагийн судлаачдын хувьд:

- Найдвартай хоёрдогч өгөгдөл болох;
- Судалгааны онолын загварыг цааш нь хөгжүүлж, ижил төсөөтэй судалгааны ажилд турших;
- Судалгааны ажлын үр дүнг өөрийн судалгаатай харьцуулах;

Судалгааны ажлын хязгаарлалт

Судлаач бидний хувьд энэхүү судалгааны ажлын хязгаарлалтыг дараах байдлаар тодорхойлж байна. Үүнд:

- Зөвхөн СЭЗИС-ийн оюутнуудын жишээн дээр судалсан тул өөр бусад их дээд сургуулиудын жишээн дээр уг судалгааг давтан хийхэд судалгааны үр дүн ялгаатай байх боломжтой.
- Судалгааны загварыг Burnout and dropout intention in medical students: the protective role of academic (Sara Abreu Alves, Jorge Sinval, Lia Lucas Neto, João Marôco, António Gonçalves Ferreira, and Pedro Oliveira, 2022) , Predictors of academic efficacy and dropout intention in university students: Can engagement suppress burnout? (João Maroco, Hugo Assuncão, Heidi Harju-Luukkainen, Su-Wei Lin, Pou-Seong Sit, Kwok-cheung Cheung, Benvindo Maloa, Ivana Stepanović IlicI, Thomas J.Smith, Juliana A. D. B. Campos, 2020) нарын судалгааны ажлуудын загварыг үндэслэсэн тул өөр бусад судлаачдын загваруудыг ашиглахад ялгаатай үр дүн гарах боломжтой.
- Мөн энэ судалгааны үр дүн нь энэ цаг хугацаанд, судалгаанд хамрагдсан түүврийн хувьд л үр дүнг тодорхойлсон зэрэг болно.

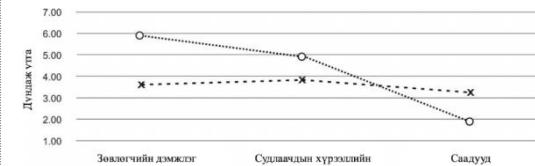
2. СЭДВИЙН СУДЛАГДСАН БАЙДЛЫН СУДАЛГАА

Хүснэгт 1 Олон улсын түвшинд судлагдсан судалгаа

№ Судалгааны сэдэв, үр дүнгийн зураглал	
1	<p>Learning outcomes and dropout intentions: an analytical model for Spanish universities (Lola C. Duque, Juan C. Duque, and Jordi Suriñach, 2013)</p>

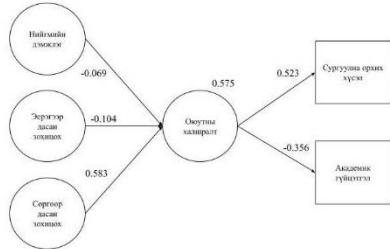
7

Doctoral Students' Social Support Profiles and Their Relationship to Burnout, Drop-out Intentions, and Time to Candidacy (Peltonen, Jouni A, 2017)

Predictors of academic efficacy and dropout intention in university students: Can engagement suppress burnout?

(João Maroco, Hugo Assuncão, Heidi Harju-Luukkainen, Su-Wei Lin, Pou-Seong Sit, Kwok-cheung Cheung, Benvindo Maloa, Ivana Stepanović IlicI, Thomas J.Smith, Juliana A. D. B. Campos, 2020)

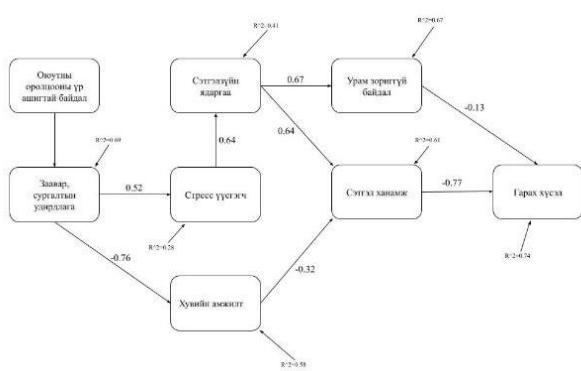

Resilience, stress and burnout in student midwives

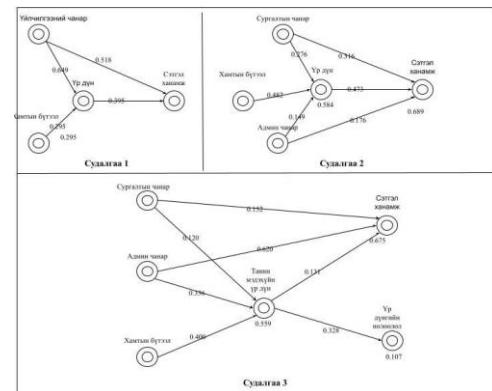
(Jane L. Eaves, Nicola Payne, 2019)

Teacher efficacy in student engagement, instructional management, student stressors, and burnout: A theoretical model using in-class variables to predict teachers' intent-to-leave

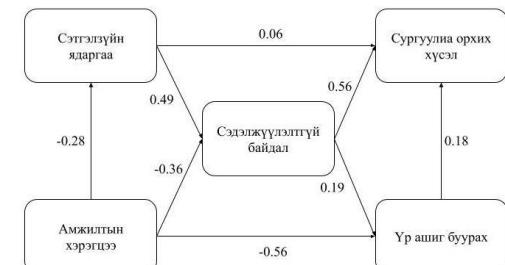
(Nancy K. Martin, Daniel A. Sass, Thomas A. Schmitt, 2012)

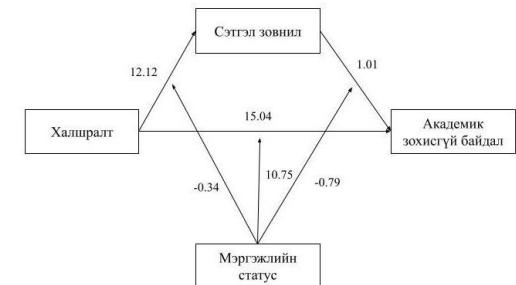
A framework for analysing higher education performance: students' satisfaction, perceived learning outcomes, and dropout intentions (Duque, 2013)

Need for achievement, burnout, and intention to leave: Testing an occupational model in educational settings (B.Moneta, 2010)

Burnout and Maladjustment among employed student (Gabriela-Lacramioara Draghici and Ana-Maria Cazan, 2022)

<p>The moderating effect of social support on the relationship between burnout, intention to dropout, and satisfaction with studies of first-year university students (Karina Mostert & Jaco Pienaar, 2020)</p> <p>5</p> <p>Figure 1. Сургуулчийн хүчиний зарчмын түүхийн бүтээгдэхүүн интегрирсэн заманын түүхийн бүтээгдэхүүн Figure 2. Хөтөлбөрийн эхийн бийн түүхийн бүтээгдэхүүн заманын түүхийн бүтээгдэхүүн</p>	<p>Emotional intelligence as a mediator in the relationship between academic performance and burnout in high school students (Maria del Molera Jurado, Maria del Carmen Perez-Fuentes, Africa Martos Martinez, Ana Belen Barragan Martin, Maria del Simon Marquez, Jose Jesus Gazguez Linares, 2021)</p> <p>11</p> <p>Figure 1. Сургуулчийн хүчиний зарчмын түүхийн бүтээгдэхүүн интегрирсэн заманын түүхийн бүтээгдэхүүн Figure 2. Хөтөлбөрийн эхийн бийн түүхийн бүтээгдэхүүн заманын түүхийн бийн түүхийн бүтээгдэхүүн</p>
<p>Burnout and dropout intention in medical students: The protective role of academic engagement (Sara Abreu Alves, Jorge Sinval, Lia Lucas Neto, João Marôco, António Gonçalves Ferreira, and Pedro Oliveira, 2022)</p> <p>6</p>	<p>12</p> <p>Examining significant predictors of students intention to drop out (Kelly Cortes, Karina Mostert, Crizelle Els, 2014)</p>

3. ОНОЛЫН СУДАЛГАА

Нийгмийн танин мэдэхүйн онол

Нийгмийн танин мэдэхүйн онолоор стресс болон халшрах зан төлөвт нийгэм, танин мэдэхүйн болон хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлс нөлөөлдөг бөгөөд хувь хүмүүс түүнийгээ удирдан чиглүүлэхийн тулд суралцах, ажиглах, өөрийгөө зохицуулах үйл явцад идэвхтэй оролцох хэрэгтэй гэж үздэг. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Нийгмийн солилцооны онол

Солилцооны онолоор хувь хүмүүс нийгмийн харилцаанд нөөц зарцуулан хариуд нь түүнд тохирсон шагнал урамшуулал хүргэж буйг тайлбарладаг онол юм. Энэхүү онолоор ажилчид өөрсдийнхөө хүчин чармайлт, оруулсан хувь нэмрийг ажлын байран дээрээ хүлээн зөвшөөрөхгүй, хариу үйлдэл үзүүлэхгүй байна гэж үзвэл энэ нь стресс, халшралтад хүргэдэг гэж үздэг. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Байгууллагын онол

Энэхүү онолоор халшрах мэдрэмжид ажлын хэт ачаалал, үүрэг роль тодорхой бус байдал, нөөцийн хомс байдал, ажил дээрх зөрчилдөөнтэй байдал зэрэг ажил дээрх стрессийн хүчин зүйлс, нөлөөлдөг гэж тайлбарладаг байна. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Шаардлага-нөөцийн онол

Энэхүү онолоор стресс, ажлын ханамжгүй байдал, халшралт нь ажлын шаардлага болон нөөцийн хоорондын тэнцвэргүй байдал үүссэн үед бий болдог гэж тайлбарладаг. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Сэтгэл хөдлөлийн халдварын онол

Хүмүүс хамтран ажиллахдаа өөрсдийн нөхцөл байдлуудаа хуваалцаж, уйтгар гуниг, айдас, ядрах зэрэг нийтлэг сэтгэл хөдлөлийг мэдрэх нь элбэг байдаг. Иймээс энэ онолын дагуу нийгмийн харилцан үйлчлэлийн явцад нийтлэг итгэл үнэмшил, сэтгэл хөдлөл байдаг тул ядрах нь ажлын бүлгүүдэд тохиолддог гэж үздэг. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Халшралтын төрлүүд

Ачааллаас үүсэх халиралт

Бид зорилгоо биелүүлэхийн тулд илүү шаргуу хөдөлмөрлөх, удаан хугацаагаар ачаалалтай ажиллах шаардлага гарснаар ачааллаас үүдэх халшралт үүсдэг бөгөөд энэ нь хамгийн түгээмэл тохиолддог төрөл нь юм. (Wilding, 2022)

Сорилт хангалтгүйгээс үүсэх халиралт

Халшралт болон стресс нь хэт их ачааллаас үүсдэг бол эсрэгээрээ хэт бага ачааллаас үүсэх боломжтой байдаг байна. Ачаалал хэт багадах буюу биднийг сорих сорилтууд бага байх нь уйтgartай, урам зоригтгүй байх мэдрэмжийг төрүүлснээр халшралтыг бий болдог байна. (Wilding, 2022)

Neglect Burnout

Ажлын байран дээрээ хангалттай зааварчилгаа, туслалцаа аваагүйгээс өөрийн үүрэг даалгавраа гүйцэтгэж чадахгүй байх үед үүсдэг. Өөрөөр хэлбэл ажил үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй байгаагаасаа болж өөрийгөө чадваргүй мэт мэдэрч, урам хугарах, өөртөө итгэлгүй байх мэдрэмж төрдөг байна. (Wilding, 2022)

3.1. Халшралтаас үүсэх үр дагаврууд

Сэтгэлзүйн үр дагаврууд

Халшралтаас шалтгаалан анхаарал төвлөрөлт муудах, сэтгэлийн хямрал, өөртөө итгэх итгэл багасах, нойргүйдэх зэрэг үр дагаврууд гарах боломжтой. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Эрүүл мэндийн үр дагаврууд

Ядаргаа, ачаалал, архаг стрессээс үүдэн толгой өвдөх, нойргүйдэх, зүрх судасны эмгэг, дархлаа муудах үр дагаврууд гардгийг олон судалгаагаар нотолсон байдаг. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

Зан төлөвийн үр дагаврууд

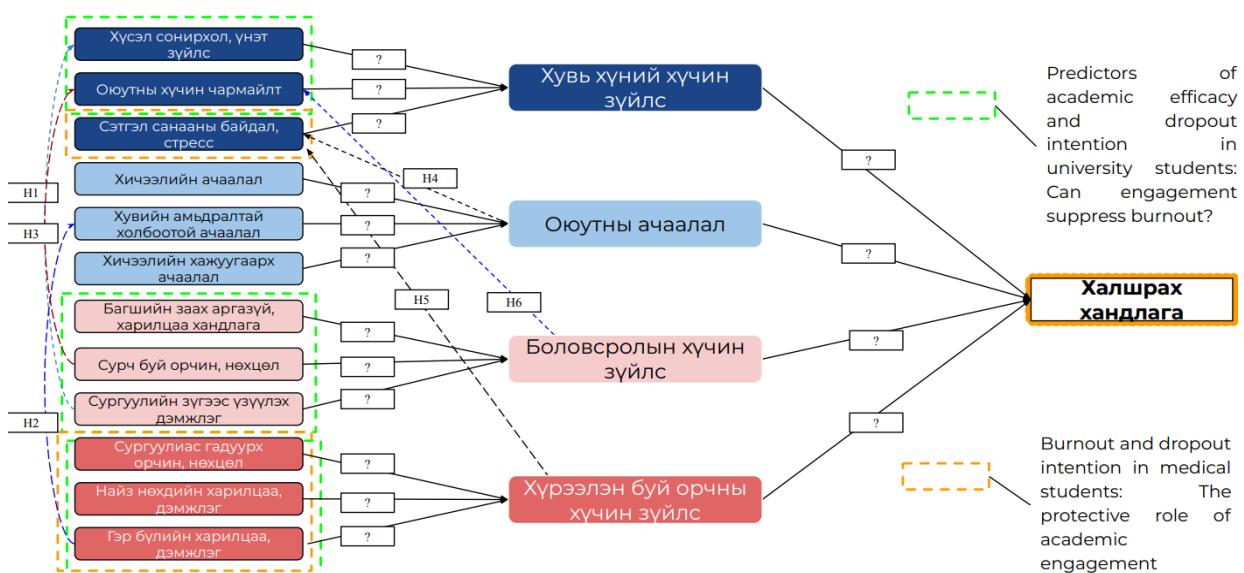
Ажилтан, оюутнуудын сэтгэл ханамж буурах, ажил, хичээл таслалт ихсэх, гүйцэтгэл болон бүтээмж буурах, ажил, хичээлийн цагаа үр ашигтгүй өнгөрөөх зэрэг нь халшралт, стресстэй шууд холбоотой байдаг. (Edu-Valsania, Laguia, & Moriano, 2022)

4. ЭМПИРИК СУДАЛГАА

Судалгааны аргазүй

Оюутнуудын хичээлээс халшрах зан төлөвт нөлөөлөх хүчин зүйлсийг тодорхойлохын тулд Судалгааны загварыг Burnout and dropout intention in medical students: The protective role of academic (Sara Abreu Alves, Jorge Sinval, Lia Lucas Neto, João Marôco, António Gonçalves Ferreira, and Pedro Oliveira, 2022) , Predictors of academic efficacy and dropout intention in university students: Can engagement suppress burnout? (João Maroco, Hugo Assuncão, Heidi Harju-Luukkainen, Su-Wei Lin, Pou-Seong Sit, Kwok-cheung Cheung, Benvindo Maloa, Ivana Stepanović IlicI, Thomas J.Smith, Juliana A. D. B. Campos, 2020) нарын судалгааны ажлуудын загварыг үндэслэн дараах байдлаар боловсрууллаа.

Зураг 2. Эмпирек судалгааны таамаглал

Дээрх загварын хүрээнд дараах таамаглалуудыг дэвшүүлж, үр дүнг шалгалаа.

Судалгааны зорилго

Судалгааны өгөгдөл цуглувалт

Эмпирек судалгааны өгөгдлийг санал асуулгын арга ашиглан нийт 352 өгөгдөл цуглувалснаас логикийн хувьд алдаатай бөглөсөн болон буруу хариулт өгсөн зэрэг чанарын шаардлага хангахгүй 12 өгөгдлийг хасаж, үлдсэн 340 өгөгдөл дээр SPSS 23.0 болон MS-Excel 2016 программ ашиглан өгөгдлийн шинжилгээ хийсэн болно.

Түүврийн дизайн

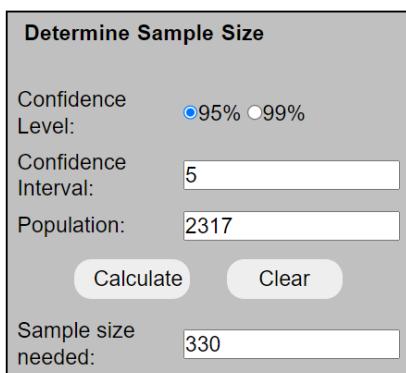
Түүврийн арга:

Эх олонлог: СЭЗИС-ийн бакалаврын өдрийн хөтөлбөрийн 2317 оюутан (судлаач оюутнуудын тооцоолон гаргаснаар)

Түүврийн оновчтой хэмжээ: Survey system сайтын цахим тооцоолуур ашиглан, итгэх түвшнийг 95%, алдааны түвшнийг 5%-иар тус тус тооцоход түүврийн оновчтой тоо хамгийн багадаа 330 гарсан.

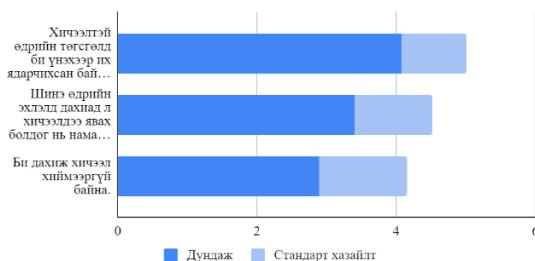
Түүврийн нэгж: Судалгаанд оролцогчдын курс болон мэргэжлийг хамтатган авч үзэж эзлэх хувийн жинг тооцоолох замаар түүврээ бүрдүүлсэн.

Зураг 3. Түүврийн тоо

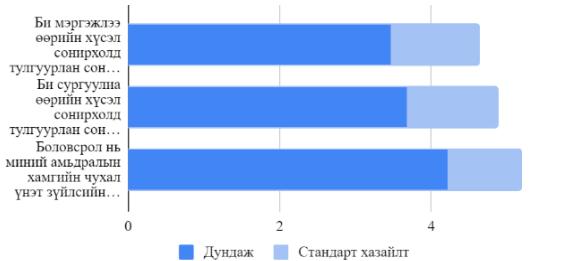

Судалгааны хэрэглэгдэхүүний хувьд нийт 1 нээлттэй асуулт, 26 хаалттай асуулттай ба үүнд нэрлэсэн хэмжигдэхүүн бүхий 43 асуулт, шкаал хэмжигдэхүүн бүхий 35 асуулт тус тус байсан.

Зураг 5. Сэтгэл санааны байдал, стресс

Зураг 7. Хүсэл сонирхол, үнэт зүйлс

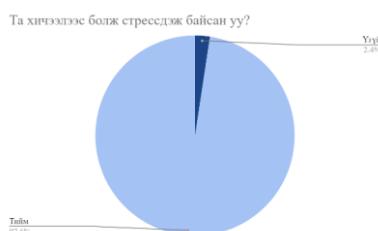

Судалгаанд хамрагдсан оюутнуудын дийлэнх нь боловсрол бол хамгийн чухал үнэт зүйлсийн нэг хэмээн үздэг бөгөөд өөрийн хүсэл сонирхлоор мэргэжил болон сургуулиа сонгох нь дундаж үзүүлэлттэй байна.

Судалгааны үр дүн

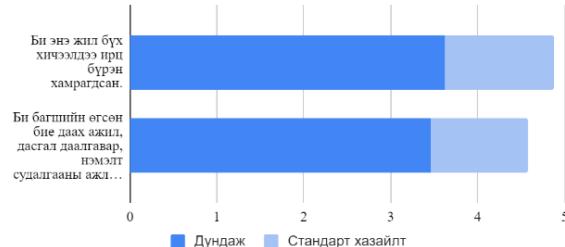
Нэг талт шинжилгээ

Зураг 4. Стресс

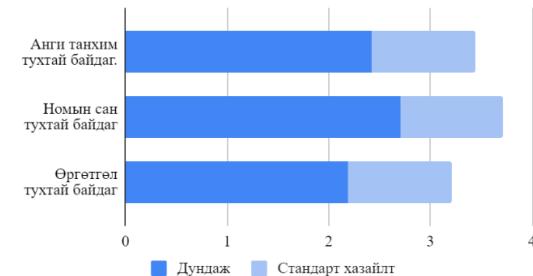

Оюутнуудын хувьд сэтгэл санааны байдал, стрессийн хүчин зүйлсээс хичээлийн төгсгөлд ядарсан мэдрэмж авах нь түгээмэл байдаг байна.

Зураг 6. Оюутны хүчин чармайлт

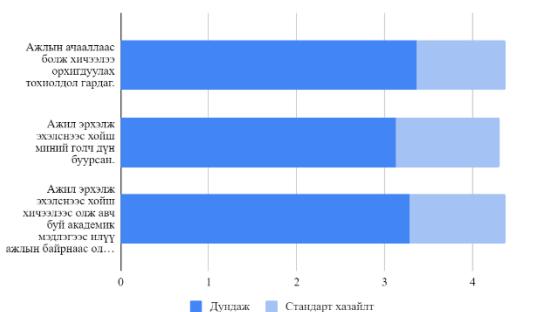

Зураг 8. Ая тухтай байдал

Оюутнууд сургуулийн анги танхим, номын сан, өргөтгөлүүд нь ая тухтай эсэхэд санал нийлэх хандлага бага байгаа бөгөөд сургуулийн анги танхим, номын сан, өргөтгөлүүд түүний тоног төхөөрөмжүүд хангалттай хүрэлцээтэй гэж үздэггүй байна.

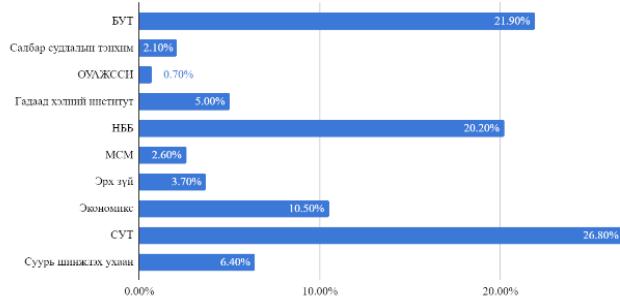
Зураг 9. Ажлын ачаалал

Судалгааны үр дүнгээс оюутнууд хувийн амьдралдаа (хүүхэдтэй, олон дүү нартай, гэр бүлийн гишүүдээ асрах шаардлагатай гэх мэт) болон карьертаа (урлаг, спортоор хичээллэдэг, esport, бусад төрлийн мэргэшүүлэх сургалт, хэлний шалгалт, клуб олон нийтийн ажил гэх мэт) хичээлээсээ илүү их цаг зарцуулах хандлага ажиглагдаагүй.

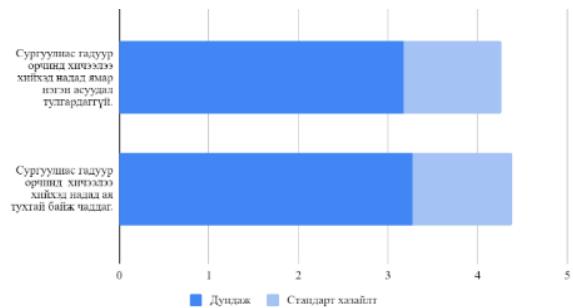
Ажил эрхэлдэг оюутнуудын хувьд ажлын ачааллаас болж хичээлээ орхигдуулах, голч дүн буурах, хичээлээс олж авч буй академик мэдлэгээс илүү ажлын байрнаас олж авах мэдлэг, туршлага илүү чухал гэж үзэх хандлага бага зэрэг ажиглагдсан.

Зураг 10. Хичээлийн агуулгын уялдаа

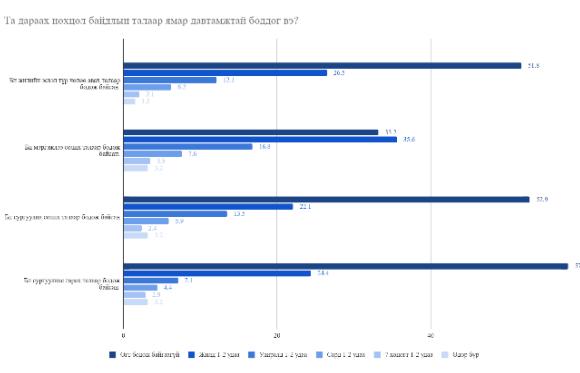
Оюутнууд суурь болон мэргэжлийн хичээлийн уялдаа холбоо сайн, сургалтын төлөвлөгөө сайтай, хичээлтэй холбоотой ном сурх бичиг хүрэлцээтэй, судалгааны ажил хийхэд шаардлагатай материал хүрэлцээтэй байдаг эсэхтэй зарим талаар санал нийлдэг бөгөөд сургуулийн зүгээс тэтгэлэг, уралдаан тэмцээн, эрдэм шинжилгээний хурал, ажлын байр, дадлага зэрэг асуудалд зарим талаар дэмжлэг ҮЗҮҮЛДЭГ гэж үздэг байна.

Зураг 11. Сургуулиас гадуурх орчин, нөхцөл

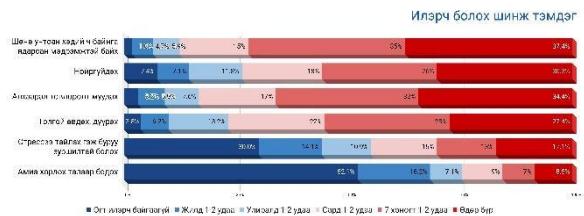

Судалгаанд хамрагдсан оюутнуудын хувьд зарим талаараа сургуулиас гадуур орчинд хичээлээ хийхэд ая тухтай байх, ямар нэгэн асуудал тулгардаггүй гэж үздэг байна.

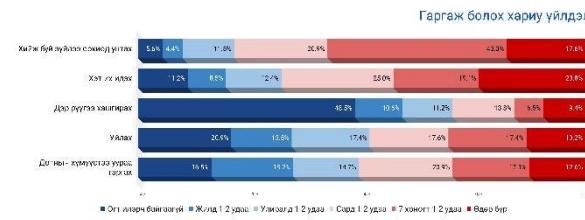
Зураг 12. Халирах хандлага

Зураг 13. Шинжс тэмдгүүд

Зураг 14. Хариу үйлдэл

Зураг 15. Мэдрэмж

Хоёр талт шинжилгээний үр дүн

Оюутнуудын халшрах хандлагад нөлөөлөх 13 хүчин зүйлс нийт оюутнууд болон мэргэжил бүрийн оюутнуудад хэр зэрэг нөлөөлж байгааг шинжилсэн.

Хүчин зүйлсийн шинжилгээ

Xүснэгт 2. KMO тест

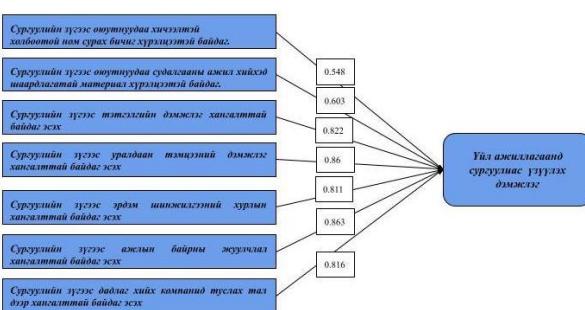
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	.736
Bartlett's Test of Sphericity	1645.552
df	325
Sig.	.000

Хүчин зүйлийн шинжилгээг хийхийн тулд түүврийн хувьд эх олонлогийг төлөөлөх чадварын КМО коэффицентээр хэмжих бөгөөд 0.6-аас дээш байгаа тул хангалттай гэж үзнэ. Мөн түүврийн нөлөөлөх чадвар ач холбогдолтой байна.

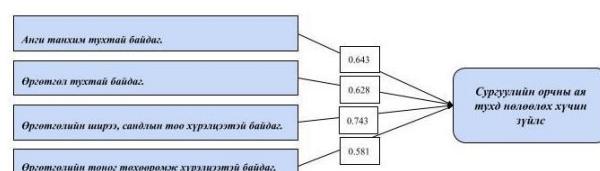
Хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүнд факторлохгүй байсан хувьсагчийг хасалт хийж, зөвхөн факторлогдсон хувьсагчийн үр дүнд тусгасан болно.

Хүчин зүйлийн шинжилгээний үр дүнд 33 хувьсагчаас 8 хувьсагч хасагдаж, 25 хувьсагч 7 хүчин зүйлийг илэрхийлэх боломжтой гэж харагдаж байна. 7 хүчин зүйлс бүрийн тус бүрийг хувьсагчид дараах байдлаар илэрхийлж байна.

Зураг 16. Үйл ажиллагаанд сургуулиас үзүүлэх дэмжслэг

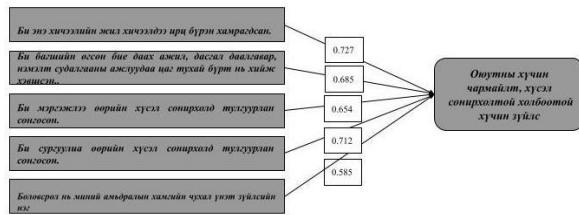
Зураг 17. Сургуулийн орчны ая тухд нөлөөлөл хүчин зүйлс

Орготголийн тоог төхөөрөмж, сандал ширээ хүрэлцээтэй байдгаас гадна тухтай гэж үздэг байх хандлагатай.

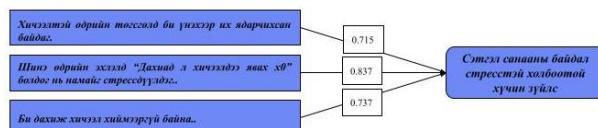
Судалгаанд хамрагсдын хувьд сургуулийн зүгээс оюутнуудад өгөх мэдээлэл хангалттай мэдээлэл олгож, дэмждэг гэж үзэх хандлагатай.

Зураг 18. Оюутны хүчин чармайлт хүсэл сонирхолтой холбоотой хүчин зүйлс

Боловсролыг амьдралынхаа үнэт зүйлийг нэг үздэг бөгөөд өөрийн хүсэл сонирхлд тулгуурлан мэргэжил, сургуулиа сонгон хичээлдээ бүрэн хамрагддаг, үүрэг даалгаврыг цаг тухайд нь биелүүлдэг байж болохоор байна.

Зураг 21. Сэтгэл санааны байдал стресстэй холбоотой хүчин зүйлс

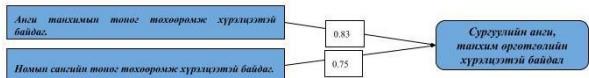
Хичээл хийхээс залхсан, уг процессыг дахин удаан үргэлжлүүлэх сонирхолгүй гэж ойлгож болохоор байна.

Herbert Freudenbereger-ийн тодорхойлсон 5 stages of burnout theory-ийн дагуу оюутнуудын халшрах хандлагыг илэрхийлэх шинж тэмдгүүд, гаргаж буй хариу үйлдэл, мэдрэмжүүдийг хуваан үнэлгээ хийсэн.

Зураг 23. Кластер шинжилгээний үр дүн /1-р шат/

Зураг 19. Сургуулийн анги, танхим өргөтгөлийн хүрэлцээтэй байдал

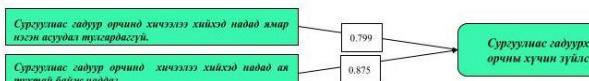
Номын сан болон, анги танхимиын проектор, залгуур зэрэг төхөөрөмжүүд хангалттай санагддаг.

Зураг 20. Ажлын ачааллын хүчин зүйлс

Судалгаанд хамрагдагсдын хувьд ажил эрхлэлтээс болж дүн буурах, хоцрогдох магадлалтай гэж үздэг.

Зураг 22. Сургуулиас гадуурх орчны хүчин зүйлс

Судалгаанд оролцогчид сургуулиас гадуур хичээл хийхэд ая тухтай, хүндрэлгүй байдаг гэж ойлгож болохоор байна.

Зураг 24. Кластер шинжилгээний үр дүн /2-р шат/

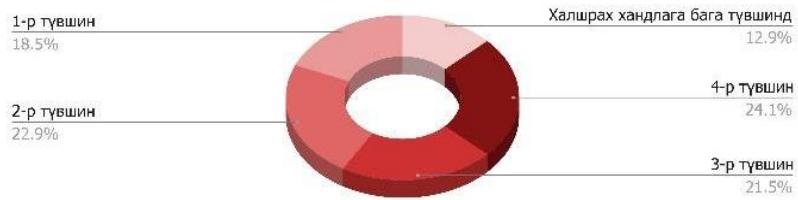
Зураг 25. Кластер шинжилгээний үр дүн /3-р шат/

Зураг 26. Кластер шинжилгээний үр дүн /4-р шат/

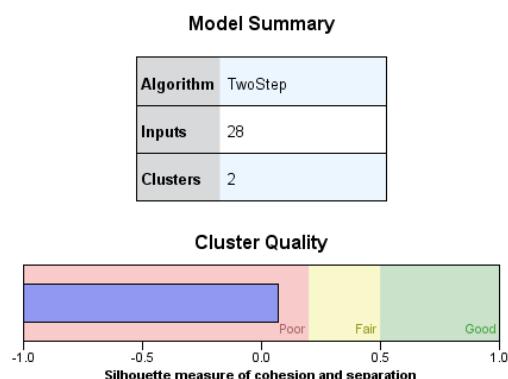
Зураг 27. Оюутнуудын хичээлээс халиирсан байдал

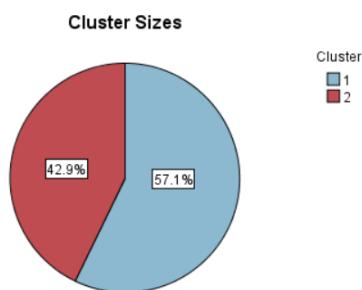
Кластер шинжилгээний үр дүн

Кластер шинжилгээг СЭЗИС-ийн оюутнуудын халшрах зан төлөвт нөлөөлөх хүчин зүйлүүд нь ялгаатай бүлэгт хуваагдах эсэхийг тодорхойлох зорилгоор хийсэн ба үүнд TwoStep Cluster аргыг ашигласан. Шинжилгээний үр дүнд 2 төрлийн кластер үүссэн бөгөөд кластерын бүтэц нь дараах байдалтай байна.

Зураг 28. Кластер шинжилгээ

Зураг 29. Кластерийн хэмжээ-1

Зураг 30. Кластерийн хэмжээ-2

Size of Smallest Cluster	51 (42.9%)
Size of Largest Cluster	68 (57.1%)
Ratio of Sizes: Largest Cluster to Smallest Cluster	1.33

Кластер шинжилгээгээр оюутнуудын зан төлөвөөр ялгаатай бүлгүүдэд хувах боломжгүй буюу оюутнуудын ерөнхий хандлага нь ижил гэсэн үр дүн гарсан.

5. НЭГДСЭН ДҮГНЭЛТ

Судалгаанд хамрагдагсдын 32.1% нь эрэгтэй, 67.9% нь эмэгтэй оюутнууд байсан бөгөөд энэ нь СЭЗИС-ийн оюутнуудын хүйсийн харьцаатай ойролцоо үзүүлэлт болж чадсан. Түүнчлэн курс болон мэргэжлийн харьцааг эзлэх хувийн жин ашиглан түүвэр бүрдүүлэлт хийж алдаатай өгөгдлүүдийг хассан тул эх олонлогийг төлөөлж чадахуйц чанартай түүвэр болсон. Судалгаанаас мэргэжил бүрийн халшрах хандлагад нөлөөлөх хүчин зүйлсийн хамаарал хоорондоо төдийлөн их ялгаа гараагүй ч зарим зүйлийн ялгаатай байдал ажиглагдсан. Ялангуяа энтрепренершип ба инноваци хөтөлбөрийн оюутнуудын хувьд радар диаграммын талбай бусад мэргэжилтэй харьцуулахад харьцангуй бага байсан ба үүнээс

дээрх хөтөлбөрийн оюутнууд сургуулийн нийт оюутнуудын эзлэн хувийн жинд харгалзуулан бусад хөтөлбөрийн оюутнуудтай харьцуулахад халшрах хандлага бага гэж харагдаж байна. Бусад мэргэжлийн оюутнуудын хувьд хүчин зүйлийн нөлөөлөх байдал ерөнхийдөө ижил төсөөтэй болохыг радар диаграммын хэлбэрээс харж болно.

Оюутны халшрах хандлагад сургуулийн зүгээс тэтгэлгийг дэмжлэг үзүүлэх, бүхий л төрлийн тэтгэлэг, уралдаан тэмцээн, эрдэм шинжилгээний хурал, ажлын байрны зуучлал, дадлага хийх компани сонгоход туслах зэрэг оюутнаа дэмжих үйл ажиллагаа явуулж нь оюутнуудад дарамт, шахалт болох зүйл огт биш бөгөөд халшрах хандлагыг бууруулах, оюутнаа дэмжих хүчин зүйлс боловч, шинжилгээний үр дүн эдгээр нь эерэг хүчтэй хамаарлтай гарсан нь оюутнууд үүнийг дарамт мэтээр хүлээн авдаг байх магадлалтай бөгөөд оюутнуудын хэрхэн хүлээн авч буйгаас шалтгаалан халшрах хандлагыг бууруулах хүчин зүйл болж чадахгүй, эсрэгээрээ халшрах хандлагыг нэмэгдүүлэх хүчин зүйл болж байгааг илэрхийлж байна. Өөрөөр хэлбэл СЭЗИС-ийн холбогдох алба нэгжүүдээс оюутнуудыг дэмжих зорилгоор дээрх үйл ажиллагааг маш сайн явуулдаг хэдий ч оюутнуудын хүлээн авч буй байдлаас хамаарч энэ халшрах хандлагыг улам бий болгож байх магадлалтай байна.

Оюутнуудын хувьд хичээлээс халшрах хандлагад сэтгэл санааны байдал, стресстэй холбоотой хүчин зүйлс 0.837 буюу эерэг хүчтэй хамаарлтай байна. Ажил эрхэлдэг оюутнуудын хувьд ажлын ачааллаас хамаарсан халшрах хандлага ихээр бий болдог ба энэ ихэвчлэн дүн буурах, хичээлээ орхигдуулснаас шалтгаалан бий болдог. Эдгээр мөн сэтгэл санааны байдал, стрессийг өдөөгч хүчин зүйл болдог.

Бидний дэвшүүлсэн 6 таамаглалын 2 нь батлагдаж, 4 таамаглал нь няцаагдсан.

Хүснэгт 3 Таамаглалуудын үр дүн

№	Дэвшүүлсэн таамаглал	Батлагдсан эсэх	
H1	Оюутнуудын сурч буй орчин нөхцөл, хүсэл сонирхолтой хамаарлтай байдаг.	+	-
H2	Гэр булийн харилцаа дэмжлэг нь хувийн амьдралтай холбоотой ачаалалтай хамаарлтай.	-	-
H3	Сургуулийн зүгээс үзүүлэх дэмжлэг нь оюутны хүчин чармайлттай эерэг хамаарлтай байдаг.	-	-
H4	Оюутны ачаалал нь сэтгэл санааны байдал, стресстэй хамаарлтай байдаг.	+	-
H5	Хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлс (сургуулиас гадуурх орчин, гэр бүл найз нөхдийн дэмжлэг) нь оюутны сэтгэл санааны байдалтай хамаарлтай байдаг.	-	-
H6	Боловсролын хүчин зүйлс (сурч буй орчин нөхцөл, сургуулийн дэмжлэг) нь оюутны хүчин чармайлттай эерэг хамаарлтай байдаг.	-	-

6. САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Судалгааны үр дунд оюутнууд хичээлдээ бүрэн хамрагдах, даалгавар, бие даах ажлуудаа цаг тухайд нь хийж гүйцэтгэх хандлага сувалтар, мэргэжил, сургуулиа өөрийн хүсэл сонирхолд тулгуурлан сонгосон байдал дундаж байгаа нь оюутнууд өөрт тохирсон мэргэжилдээ сэтгэл хангалийн бус байх боломжтой учир сургуульд элссэн жилээс бус суурь хичээлүүдээ судалсны дараагаар буюу 2 дахь жилээс мэргэжлээ сонгох боломжтой байдлаар сургуулийн журмыг өөрчлөх боломжтой. Ингэснээр оюутнуудын их сургуульд элсэх үеийн төсөөлөл болон бодит байдлын зөрүүг арилгаж, оюутнуудын мэргэжил, сургуульдаа сэтгэл ханамжтай байдал, бүтээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх боломжтой.

Мөн сургуулийн зүгээс анги танхим, номын сангийн хүрэлцээ, тоног төхөөрөмжийн хүрэлцээг нэмэгдүүлэх, цаашлаад хичээлийн материал, хичээлүүд хоорондын уялдаа холбоог хангаж буй эсэхэд тухайн тэнхимүүдэд хяналт тавьж, оюутнуудын судалгааны ажил, уралдаан тэмцэн, ажлын байр, дадлагын мэдээллээр тогтмол хангаж, туслалцаа үзүүлсээр байх нь оюутнуудыг сэдэлжүүлэх, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх хүчин зүйл байх боломжтой юм.

7. НОМЗҮЙ

Kelly Cortes, Karina Mostert, Crizelle Els. (2014). Examining significant predictors of students intention to drop out . Journal of Psychology in Africa, 179-185.

Sara Abreu Alves, Jorge Sinval, Lia Lucas Neto, João Marôco, António Gonçalves Ferreira, and Pedro Oliveira. (2022). Burnout and dropout intention in medical students: the protective role of academic engagement. BMC Medical Education, 1-11.

Gabriela-Lacramioara Draghici and Ana-Maria Cazan. (2022). Burnout and Maladjustment among employed student. Frontiers in Psychology, 1-10.

Peltonen, Jouni A. (2017). Doctoral students' social support profiles and. International Journal of Doctoral Studies, 157-173.

Maria del Molera Jurado, Maria del Carmen Perez-Fuentes, Africa Martos Martinez, Ana Belen Barragan Martin, Maria del Simon Marquez, Jose Jesus Gazquez Linares. (2021). Emotional intelligence as a mediator in the relationship between academic performance and burnout in high school students. Plos One, 1-14.

Edu-Valsania, S., Laguia, A., & Moriano, J. (2022). Burnout: A Review of Theory and Measurement. International Journal of Environmental Research and Public Health, 10-11.

Duque, L. C. (2013). A framework for analysing higher education performance: students' satisfaction, perceived learning outcomes, and dropout intentions. Total Quality Management and Business Excellence, 1-21.

B.Moneta, G. (2010). Need for achievement, burnout, and intention to leave: Testing an occupational model in educational settings. Personally and Individually Differences, 274-278.

Karina Mostert & Jaco Piernaar. (2020). The moderating effect of social support on the relationship between burnout, intention to dropout, and satisfaction with studies of first-year university students. Journal of Psychology in Africa, 197-202.

Nancy K. Martin, Daniel A. Sass, Thomas A. Schmitt. (2012). Teacher efficacy in student engagement, instructional management, student stressors, and burnout: A theoretical model using in-class variables to predict teachers' intent-to-leave. Teaching and Teacher Education, 546-559.

Jane L. Eaves, Nicola Payne. (2019). Resilience, stress and burnout in student midwives. Nurse Education Today, 188-193.

João Maroco, Hugo Assuncão, Heidi Harju-Luukkainen, Su-Wei Lin, Pou-Seong Sit, Kwok-cheung Cheung, Benvindo Maloa, Ivana Stepanović IlicI, Thomas J.Smith, Juliana A. D. B. Campos. (2020). Predictors of academic efficacy and dropout intention in university students: Can engagement suppress burnout? PLOS ONE, 1-28.

Lola C. Duque, Juan C. Duque, and Jordi Suriñach. (2013). Learning outcomes and dropout intentions: an analytical model for Spanish universities. Educational Studies, 261-284.

Wilding, M. (2022, 8 22). 3 Types of Burnout, and How to Overcome Them. Retrieved from Harvard Business Review.

Professor Conquer. (2022 оны March 22). Conquer Your Exam: <https://www.conqueryourexam.com/academic-burnout-statistics-to-know/> -ээс Гаргасан

Г.Мандухай - Оптимал Эн Макс ХХК. (2022). Монголын өсвөр үеийнхний (14-19 нас) сэтгэл хөдлөл, зөн үйлийн эрсдэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн судалгаа. хуудсд. 21-51.

БУСАД ХҮЧИН ЗҮЙЛСИЙГ ХЯНАСНЫ ДАРААХ ГЭМТ ХЭРЭГ ГАРАЛТАД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Ц.Анужин¹⁰

ХУРААНГУЙ

Монгол улсын хэмжээнд гэмт хэрэг гаралт нь 2018 онд оргил цэгт хүрч улмаар 2020 онд буурсан ч одоог хүртэл дахин өсөж байгаа юм. Энэхүү судалгааны зорилго нь Монгол улсын газар нутагт тохиолдсон нийт гэмт хэрэг болон тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт бусад хүчин зүйлсийг хянасны дараах өрхийн сарын дундаж зардал хэрхэн нөлөөлж байгааг илрүүлэх юм.

Нийт бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, түүний нийтлэг тохиолдох төрөл болох хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, эдийн засгийн гэмт хэргүүдэд эдийн засгийн загваруудыг эконометрикийн арга зүйн олон хүчин зүйлсийн регрессийн шинжилгээний тусламжтайгаар хамгийн бага квадратын аргаар үнэлж, коэффициентын статистик ач холбогдлыг t тестээр, регрессийн нийцтэй байдлыг F тестээр шалгав.

Мөн регрессийн загварыг зөв тодорхойлсон эсэхийг Ramsey RESET-ээр шалгаж, үлдэгдлийн шинжилгээний хүрээнд, алдааны илэрхийллийн тархалт нормаль эсэхэд үлдэгдлийн гистограмм график байгуулан үнэлгээ хийсэн бөгөөд алдааны вариац тогтмол буюу хомоскедаст эсэхийг White-ийн тестээр шалгав. Иймд статистик үр дүнд үндэслэн дүгнэлт болон санал, зөвлөмж гаргалаа.

Түлхүүр үсэг: Гэмт хэргийн тоо, нийгэм-эдийн засгийн хүчин зүйлс

¹⁰ Санхуугийн менежмент хөтөлбөрийн 2-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Гэмт хэргийн гарал үүслийг социологи, криминологи, сэтгэл судлал, антропологи зэрэг янз бүрийн салбарын эрдэмтэд судалсан олон талт ойлголт юм. Нийгэмд тохиолдох гэмт хэргийн тоо ихсэх тусам эрдэмтэд, судлаачид гэмт хэргийн онолд тулгуурлан хувь хүн яагаад гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл хийдэг талаарх загварыг үнэлж тайлбарлах зорилготой байдаг. Ингэснээр гэмт хэрэг гаралтын бууруулах ойлголтыг өгөхийг оролддог.

Монгол улсад бүртгэгдсэн нийт гэмт хэргийн тоо 2005 онд буурсан үзүүлэлттэй байгаа ч дараах онуудад өссөн хандлагатай, мөн 2018 онд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо нь тус хугацаан цуваанд оргил цэгтэй хүрсэн байна. Иймд, гэмт хэргийн тодорхойлогч нийгэм-эдийн засгийн зарим хүчин зүйлс нь гэмт хэргийн өсөлттэй хандлагад хэрхэн нөлөөлж байгааг судлах юм. Тус судалгаа нь гэмт хэрэг гаралтад нөлөөлж буй үндсэн хүчин зүйлсийн талаарх ойлголтыг гүнзгийрүүлэх, онолын мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, засгийн газар болон байгууллагуудад нөөцийг илүү үр дүнтэй хуваарилахад туслах, гэмт хэргээс урьдчилсан сэргийлэх ажлын бодлого боловсруулж буй мэргэжилтнүүдэд мэдээлэх болно. Энэхүү судалгааны зорилго нь Монгол улсын газар нутагт тохиолдсон нийт гэмт хэрэг болон тодорхой төрлийн гэмт хэрэгт бусад хүчин зүйлсийг хянасны дараах өрхийн сарын дундаж зардал хэрхэн нөлөөлж байгааг илрүүлэх юм.

2. ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Судлагдсан байдал

1.1 Дотоод судлагдсан байдал

Хүснэгт 1. Дотоод судлагдсан байдал

Зохиогчийн нэр	Хэвлэсэн он	Сэдвийн нэр	Товч агуулга
Э. Сугарбаяр	СЭЗИС, 2019	Гэмт хэргийн гаралтад нөлөөлөгч нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлсийн шинжилгээ	Энэхүү судалгааны ажилд гэмт хэргийн гаргалгад нийгэм соёл, эдийн засаг, хүн ам зүй нөлөөлнө гэж үзсэн. Иймд ажилгүйдэл, хүн амын нягтрал эергээр, боловсролын түвшин сөргөөр, дотоодын нийт бүтээгдэхүүн эргээр гэмт хэрэгт тус, тус нөлөөлнө гэх таамаглал дэвшүүлж түүнд үндэслэн олон хүчин зүйлийн регрессийн загварыг үнэлсэн.
Г. Дагвасүрэн	ХЗҮХ, 2022	Гэмт хэргийн эдийн засгийн шинжилгээ	Судалгаанд гэмт хэргийн эдийн засгийн загварын онолд үндэслэн өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргүүдэд нийгэм-эдийн засгийн зарим хүчин зүйлсийг эконометрикийн арга зүйн дагуу зохих гэмт хэргийн эдийн засгийн загварыг уг судалгааны ажлаар эрэлхийлсэн байна.

1.2 Гадаад судлагдсан байдал

Хүснэгт 2. Гадаад судлагдсан байдал

Зохиогчийн нэр	Хэвлэсэн он	Сэдвийн нэр	Товч агуулга
Don Weatherburn	2001 он	What causes crime?	Судлаачын хувьд гэмт хэрэг гаралтад нөлөөлөх хүчин зүйлсийг олон талаас тайлбарласан бөгөөд гэр бүлийн хүчин зүйлс нь гол нөлөөлөл гэв. Үүнээс гадна нас, хүйс, биологийн хүчин зүйлс, сургуулийн оролцоо, үе тэнгийнхэн, хичээл таслалт, ажилгүйдэл, ядуурал, хүчирхийлэл, тэгш бус байдал, нийгмийн хараа хяналт суртал, гэмт хэрэг хийх боломжийг нэмэгдүүлэх, хуулийн хэрэгжилт зэрэг зүйлс дээр үндэслэн гэмт хэрэгт нөлөөлөх талаас авч үзсэн.

Судалгааны арга зүй

2.1 Гэмт хэргийн түвшин, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлс

Гэмт хэрэгт нөлөөлөх макро түвшний хүчин зүйлс болох эдийн засаг, нийгмийн төрөлд тулгуурлан өрхийн дундаж зардал, амьжиргааны түвшин /малын тоо, толгой/, боловсрол, гэр бүлийн байдал зэрэг хүчин зүйлсийг авч үзнэ.

Их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо нь хүн амд ихэнх хэсгийг эзэлж байвал гэмт хэрэг гаралтад нөлөөлөх хандлагатай. Учир нь боловсролын хомсдол ажил эрхлэх боломжийг хязгаарлаж, ядууралд хүргэж, улмаар гэмт хэргийн шинжтэй үйлдэл гаргахад хүргэдэг тул боловсролын түвшин доогуур байгаа нь гэмт хэргийн гаралт өндөртэй холбоотой. Монголчуудын нүүдэлчин ахуйн онцлогоос хамаарч малын тоо, толгой их байх нь тухайн өрхийн амьжиргааны түвшинг илтгэх бөгөөд их байх тусам гэмт хэрэгт өртөх магадлал өсөж болно. Өрхийн дундаж зардал нь тухайн өрхийн бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнд зарцуулж байгаа мөнгөн дүн бөгөөд орлогын тэгш бус байдал, ажилгүйдэл гэх хүчин зүйлүүд гэмт хэрэг гаралтад нөлөөлөх боломжтой. Тухайлбал, орлогын тэгш бус байдал ихтэй бүс нутагт өрхийн зарлага болон гэмт хэргийн түвшин их илэрч болно. Гэр бүл цуцлалт нь сэтгэл зүйн тогтвортгуй байдал, санхүүгийн хүндрэлээс улбаалж тодорхой төрлийн гэмт хэргийн тоог нэмэгдүүлэх хандлагатай.

2.2 Судалгааны тоон мэдээлэл

Судалгаанд ашиглах өгөгдлийг YCX-ын цахим сайтаас авсан бөгөөд Монгол улсын хэмжээнд авч үзэв. Нийт бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, түүний нийтлэг тохиолдох төрөл болох хүний амь, эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэрэг, өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, эдийн засгийн гэмт хэргийг тайлбарлагдагч хувьсагчаар сонгосон. Учир нь эдгээр төрлүүдэд сонгон авсан тайлбарлагч хувьсагчид хэрхэн нөлөөлж байгааг үнэлнэ.

Хүснэгт 3. Тайлбарлагдагч хувьсагчид

Хувьсагчид	Хугацаа	Эх сурвалж	Тайлбар
Бүртгэгдсэн гэмт хэрэг	2003-2021	YCX	Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан нийгэмд аюултай гэм буруутай үйлдлийг хамаарна.
Хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	2003-2021	YCX	Хүний амьд явах, эрүүл байх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, хүнийг санаатай алах, хүний амь насыг болгоомжгүйгээр хохироох хэргүүд энэхүү төрөлд багтана.
Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг	2003-2021	YCX	Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэгт хулгай, дээрэм, залилан, хөрөнгө завших хэргүүд тус төрөлд багтана.
Эдийн засгийн гэмт хэрэг	2003-2021	YCX	Зах зээл дэх монопол, давамгай байдлаа хууль бусаар ашиглах, валют болон үндэсний мөнгөн тэмдэгтийн ханшид нөлөөлөх, татвар төлөхөөс зайлсхийх, мөнгөн угаах, үнэт цаасны зах зээлийг урвуулан ашиглах гэх мэт гэмт хэргүүд хамаарна.

Хүснэгт 4. Тайлбарлагч хувьсагчид

Төрөл	Хувьсагчид	Эх сурвалж	Тайлбар
Боловсрол	Их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчид	YCX	Их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн нийт тоо энэхүү төрөлд багтана.
Хүрээлэн буй орчин	Малын тоо, толгой	YCX	Хөдөө аж ахуйн зориулалтаар өсгөн үржүүлж байгаа амьтдыг тус төрөлд хамаарна.
Нийгэм, хөгжил	Нэг өрхийн сарын дундаж зардал	YCX	Өрх нь амьжиргаандаа хэрэгтэй зүйлээ худалдан авахад өрхийн орлогоос гарч буй хэсгийг энэхүү төрөлд багтана.
Хүн ам, өрх	Гэр бүл цуцлалт	YCX	Монгол улсын Гэр бүлийн тухай хуулийн дагуу гэрлэлтээ цуцалснаас хойших хугацааг харгалзахгүйгээр дахин гэрлээгүй байгаа хүмүүсийг хамаарна.

2.2 Гэмт хэргийн түвшингийн эмпирик загвар

Бусад хүчин зүйлийг хянасны дараах гэмт хэрэгт үзүүлэх нөлөөг олон хувьсагчийн регрессийн шинжилгээний тусламжтайгаар ХБКА-р үнэлнэ. Үнэлэхийг хүсэж буй олон хувьсагчын регрессийн загварыг бичвэл:

$$\log(crime)_t = \beta_0 + \beta_1 \log(urhexp)_t + x\delta + u$$

Энд $\log(crime)_t$ нь нийт тохиолдсон гэмт хэргийн логарифмчилсон хувьсагч, $\log \log (urhexp)$ нь өрхийн дундаж логарифмчилсон хувьсагчыг илэрхийлнэ. $x\delta$ нь нөлөөлөх бусад хүчин зүйлсийг илэрхийлэх бөгөөд эдгээрийг (Хүснэгт 5)-д харуулав.

Хүснэгт 5. Хувьсагчийн тайлбар /2003-2021 оны хооронд хугацаан үзүүлэлт

Тэмдэглэгээ	Тайлбар
$\log(\text{graduated})_t$	Их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн логарифмчилсон тоо
$\log(\text{lvstk})_t$	Малын тоо, толгойн логарифмчилсон
$\log(\text{divorce})_t$	Гэр бүл цуцалтын логарифмчилсон тоо
t	Трэнд

Дээрх загварыг үнэлсний дараа коэффициентын статистик ач холбогдлыг t тестээр, регрессийн нийцтэй байдлыг F тестээр шалгаж статистик дүгнэлт хийнэ. Регрессийн загварыг зөв тодорхойлсон эсэхийг Ramsey RESET-ээр шалгана.

Үлдэгдлийн шинжилгээний хүрээнд, алдааны илэрхийллийн тархалт нормаль эсэхэд үлдэгдлийн гистограмм график байгуулан үнэлгээ хийх бөгөөд алдааны вариац тогтмол буюу хомоскедаст эсэхийг White-ийн тестээр шалгана. Хэрэв тэг таамаглал няцаагдвал, хетерокедастад тэсвэртэй стандарт алдааг хэрэглэж статистик дүгнэлт хийнэ.

2. Судалгааны үр дүн

Тодорхойлогч статистик: Нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо дунджаар 23898 ± 5315 , ихдээ 36220, багадаа 17411, гэр бүл цуцалтын тоо дунджаар 2901 ± 1186 , хамгийн ихдээ 4945, багадаа 884 байна. Их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо дунджаар 30800, хамгийн ихдээ 37749, багадаа 21643 байна.

Хүснэгт 6. Хувьсагчдын тодорхойлогч статистикууд

	<i>crime</i>	<i>divorce</i>	<i>graduated</i>	<i>lvstk</i>	<i>urhexp_t</i>
Дундаж	23898	2901	30800	47839	765970
Медиан	22089	3222	32925	44024	820263
Хамгийн их утга	36220	4945	37749	70969	1519398
Хамгийн бага утга	17411	884	21643	25428	165552
Стандарт алдаа	5315	1186	5309	15126	475560
Тэгш хэм	1	0	0	0	0
Эгц байдал	3	2	2	2	2

Эх сурвалж: Түүврийн судалгааны үр дүн YCX(www.1212.mn)

Харин малын тоо, толгой дунджаа 47839 ± 15126 , хамгийн ихдээ 70969, багадаа 25428, нэг өрхийн сарын дундаж зардал дунджаар 765970 ± 475560 , хамгийн ихдээ 1519398, багадаа 165552 байна (**Хүснэгт 6**).

Хүснэгт 7. Корреляцын матриц

	$lo (crime)_t$	$lo (divorce)_t$	$log (graduated)_t$	$log (lvstk)_t$	$log (urhexp)_t$
$log(crime)_t$	1				
$log(divorce)_t$	0.775	1			
$log(graduated)_t$	0.079	0.563	1		
$log(lvstk)_t$	0.846	0.845	0.313	1	
$log(urhexp)_t$	0.805	0.919	0.503	0.914	1

Нийт тохиолдсон гэмт хэргийн тоо нь гэр бүл цуцалтын тоо, малын тоо толгой, нэг өрхийн сарын дундаж зардал зэрэгтэй хүчтэй эерэг хамааралтай байна. Харин гэмт хэргийн тоо нь их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоотой сулхан сөрөг хамааралтай байна (**Хүснэгт 7**). Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоонд гэр бүл цуцалтын үзүүлэх нөлөөг үнэллээ (**Хүснэгт 8**).

Тус загварт их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо, малын тоо толгой, нэг өрхийн сарын дундаж зардал, мөн тренд зэрэг хувьсагчийг хяналтын хувьсагчаар оруулсан болно. Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоонд үзүүлэх нөлөөний үнэлэгдсэн утгыг ажиглавал хяналтын хувьсагчдыг оруулсан нь оруулаагүй загвараас илүү бодитой бөгөөд трендтэй үнэлэгдсэн. Мөн нийт бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, эдийн засгийн гэмт хэрэг, хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэг, өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргүүдэд тус, тус загварыг үнэлсэн.

Хүснэгт 8. ЕХБК-ын үр дүн, Хамааран хувьсагч: гэмт хэргийн лог тоо

Үл хамааран хувьсагч	$log(crime)_t$	$log(ecocri)_t$	$log(humali)_t$	$log(agstown)_t$
$log(divorce)_t$	0.210** (0.09)	0.287 (.451)	0.269 (.230)	0.140 (0.138)
$log(graduated)_t$	-0.703*** (0.141)	-1.323* (0.663)	-0.657* (0.338)	-1.336*** (0.203)
$log(lvstk)_t$	0.395** (0.165)	0.605 (0.778)	0.425 (0.396)	0.717*** (0.237)
$log(urhexp)_t$	0.435*** (0.139)	1.571** (0.634)	-0.611* (0.323)	0.422** (0.193)
t	-0.058*** (0.018)	-0.233** (0.086)	-0.032 (0.044)	-0.055* (0.026)
<i>Огтлогч</i>	6.159** (2.258)	-8.598 (10.615)	15.200** (5.408)	9.224** (3.240)
<i>Түүрийн хэмжээ</i>	19	19	19	19
<i>R-квадрат</i>	0.911	0.460	0.908	0.909
<i>Засварласан R-квадрат</i>	0.876	0.252	0.872	0.874

***-1% түвшинд ач холбогдолтой

**-5% түвшинд ач холбогдолтой

*-10% түвшинд ач холбогдолтой

Нэгдүгээр загварын хувьд:

$$\log(\widehat{\text{crime}}) = 6.159 + 0.210 \log(\text{divorce}) - 0.703 \log(\text{graduated}) + 0.395 \log(\text{lvstk}) + 0.435 \log(\text{urhexp}) + t$$

(2.258) (0.096) (0.141) (0.165)
(0.139)

$n = 19 \quad R^2 = 0.911$

Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, гэр бүл цуцлалтын тоо нэг хувиар өсөхөд нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо 0.2 хувиар өсөх төлөвтэй байна. Энэхүү нөлөө нь 5% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.0477 < \alpha = 0.05$). Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо нэг хувиар өсөхөд нийт тохиолдсон гэмт хэргийн тоо 0.7 хувиар буурах хандлагатай байна.

Энэхүү нөлөө нь 1% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.000 < \alpha = 0.01$). Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, малын тоо, толгой нэг хувиар өсөхөд нийт гэмт хэргийн тоо 0.4 хувиар нэмэгдэх хандлагатай байна. Энэхүү нөлөө нь 5% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.033 < \alpha = 0.05$).

Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, нэг өрхийн сарын дундаж зардал нэг хувиар өсөхөд бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо 0.4 хувиар өсөхөөр төсөөлөгдж байна. Энэхүү нөлөө нь 1% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.007 < \alpha = 0.01$). Нэг өрхийн сарын дундаж зардал ба малын тоо толгой нь хамтдаа 1% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($F_{\text{test}} = 7.993, p = 0.006 < \alpha = 0.01$).

Мөн түүнчлэн, энэхүү загвар нь трендтэй бөгөөд тренд нь 1% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.008 < \alpha = 0.01$). Тодруулбал, энэхүү загвар **Error! Reference source not found.** нь гэмт хэргийн 91.0 хувийг тайлбарлаж чадахаар байна. Үлдсэн 9 хувь нь бусад хүчин зүйлстэй холбоотой.

Үлдэгдэл хувьсагчийн гистограммаас харахад, үлдэгдлийн тархалт нормаль биш байна. Гэвч түүврийн хэмжээ буюу хугацаан цуваан 2003-2021 оны хоорондын мэдээлэл байгаа тул бид санаа зовохгүй байж болно гэж бодож байна.

Алдааны вариац тогтмол буюу хомоскедаст эсэхийг шалгахдаа Вайтын тестийн алтернатив хувилбарыг ашиглав. Өөрөөр хэлбэл, үнэлэгдсэн регрессийн үлдэгдлийн квадратуудыг (\hat{u}^2) тааруулсан утгуудын квадратууд (y^2) дээр регрессидэж налалтын коэффициентууд зэрэг тэг эсэхийг F тестээр шалгасан болно.

Тус тестийн үр дүнгээр, $F_{\text{test}} = 0.458, p = 0.6405$ буюу тэг таамаглал үл няцаагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, алдааны вариац буюу хомоскедаст. Загвар зөв тодорхойлсон эсэхийг, Ramsay-ийн RESET тестээр шалгасан.

Тестийн үр дүнгээр, $F_{\text{test}} = 2.659, p = 0.114$ буюу тэг таамаглал ахин няцаагдаагүй

байна. Өөрөөр хэлбэл, дөрөвдүгээр загвар зөв тодорхойлогдсон гэх нотолгоо баримт олдсон.

Хоёрдугаар загварын хувьд:

$$\log(\widehat{ecocri}) = -8.598 + 0.287 \log(divorce) - 1.323 \log(graduated) + 0.605 \log(lvstk) + \\ 1.571 \log(urhexp) + t$$

(10.615) (0.451) (0.663) (0.778)
(0.634)

n = 19 R² = 0.460

Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, гэр бүл цуцлалтын тоо нэг хувиар өсөхөд эдийн засгийн гэмт хэргийн тоо 0.3 хувиар өсөх хандлагатай. Мөн, бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо нэг хувиар өсөхөд эдийн засгийн гэмт хэргийн тоо 1.3 хувиар буурах төлөвтэй байна. Энэхүү нөлөө нь 10% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.068 < \alpha = 0.1$). Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, нэг өрхийн сарын дундаж зардал нэг хувиар өсөхөд эдийн засгийн гэмт хэргийн тоо 1.6 хувиар өсөхөөр төсөөлөгдөж байна. Энэхүү нөлөөг хараад, эдийн засгийн хүчин зүйлс нь эдийн засгийн гэмт хэргийн тоонд өндөр нөлөө үзүүлж байгаа бөгөөд 5% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.028 < \alpha = 0.05$). Тодруулбал, энэхүү загвар **Error! Reference source not found.** нь эдийн засгийн гэмт хэргийн 46.0 хувийг тайлбарлаж чадахаар байна. Үлдсэн 54 хувь нь бусад хүчин зүйлстэй холбоотой.

Гуравдугаар загварын хувьд:

$$\log(\widehat{humali}) = 15.2 + 0.269 \log(divorce) - 0.657 \log(graduated) + 0.425 \log(lvstk) - \\ 0.611 \log(urhexp) + t$$

(5.408) (0.230) (0.338) (0.396)
(0.323)

n = 19 R² = 0.908

Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, гэр бүл цуцлалтын тоо нэг хувиар өсөхөд хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоо 0.3 хувиар өсөхөөр төсөөлөгдөж байна. Мөн, бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо нэг хувиар өсөхөд хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоо 0.7 хувиар буурах хандлагатай байна. Энэхүү нөлөө нь 10% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.074 < \alpha = 0.1$). Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, нэг өрхийн сарын дундаж зардал нэг хувиар өсөхөд хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоог 0.6 хувиар бууруулж байна. Энэхүү нөлөө нь бусад загваруудтай харьцуулахад сөрөг хамаарлыг бий болгосноор 10% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.081 < \alpha = 0.1$). Тодруулбал, энэхүү загвар **Error! Reference source not found.** нь хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэргийн 90.8 хувийг тайлбарлаж чадахаар байна. Үлдсэн 9.2 хувь нь бусад хүчин зүйлстэй холбоотой.

Дөрөвдүгээр загварын хувьд:

$$\log(\widehat{agstown}) = 9.224 + 0.140 \log(divorce) - 1.336 \log(graduated) + 0.717 \log(lvstk) - \\ 0.422 \log(urhexp) + t$$

(3.240)	(0.138)	(0.203)
(0.193)		

$$n = 19 \quad R^2 = 0.909$$

Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, гэр бүл цуцлалтын тоо нэг хувиар өсөхөд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоо 0.1 хувиар өсөхөөр төсөөлөгдж байна. Энэхүү нөлөө нь үнэлсэн өмнөх загваруудын үр дүнтэй харьцуулахад хамгийн бага нөлөөтэй байгааг харж болохоор байна. Мөн, бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, их, дээд сургууль, коллеж төгсөгчдийн тоо нэг хувиар өсөхөд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоо 1.3 хувиар буурах хандлагатай байна. Энэхүү нөлөө нь өмнөх загваруудаас хамгийн их буурах нөлөөг үзүүлсэн бөгөөд 1% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.000 < \alpha = 0.1$). Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, малын тоо, толгой нэг хувиар өсөхөд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоог 0.7 хувиар бууруулж байна. Энэхүү нөлөө нь өмнөх загваруудаас хамгийн их эерэгээр нөлөөлснөөр 1% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.01 < \alpha = 0.1$). Бусад хүчин зүйлс тогтмол үед, нэг өрхийн сарын дундаж зардал нэг хувиар өсөхөд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тоог 0.4 хувиар нэмэгдүүлж байна. Энэхүү нөлөө нь бусад загваруудтай харьцуулахад харьцангуй багаар нөлөөлсөн бөгөөд 5% түвшинд статистик ач холбогдолтой ($p = 0.048 < \alpha = 0.05$). Тодруулбал, энэхүү загвар **Error! Reference source not found.** нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн 90.9 хувийг тайлбарлаж чадахаар байна. Үлдсэн 9.1 хувь нь бусад хүчин зүйлстэй холбоотой.

3. ДҮГНЭЛТ

Монгол улсын газар нутагт тохиолдсон гэмт хэргийн тоонд гэр бүл цуцлалт үнэлсэн загваруудын хувьд харьцангуй бага хувиар нөлөөлж байгаа ч гэр бүл цуцлалтын хамгийн том хохирогч нь хүүхэд бөгөөд гэр бүл цуцлуулсан иргэдийн хооронд болон гуравдагч этгээдийн хооронд санаатай болон санамсаргүй байдлаар гэмт хэргийн хамсаатан, түүнийг үйлдэгч болсоор байна. Мөн их, дээд сургууль, коллежид сурснаар шүүмжлэлтэй сэтэлгээ, асуудлыг шийдвэрлэх чадвар, нийгмийн ур чадварыг хөгжүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулан тэр дундаа үнэлсэн загваруудаас өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэгт өртөх магадлалыг харьцангуй өндөр хувиар бууруулахад хүргэдэг.

Хөдөө орон, нутагт малын тоо толгой ихсэх тусам малын зохион байгуулалттай томоохон хулгай их болж өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн тохиолдлыг нэмэгдүүлэхэд нөлөө үзүүлсээр байна. Өрхийн сарын дундаж зардал нь гэмт хэргийн төрлөөс шалтгаалан эерэг болон сөрөг хамаарлыг бий болгож байгаа учир тус бүр нь тайлбарлах нь зүйтэй. Өрхийн сарын дундаж зардал нь гэмт хэрэгт эерэг хамааралтай байгаа нь өрхийн дундаж зардал нь орлогоос хэтэрч иргэд гэмт хэрэг үйлдэж амь зогоохоос өөр аргагүйд хүрсэн байж болзошгүй юм. Мөн түүнчлэн, өрхийн өндөр зардал нь мэдэгдэхүйц хэрэглээний шинж тэмдэг байж болох бөгөөд өрхийн бага орлоготой, бага зардалтай хүмүүсийн хувьд өрхийн өндөр зардалтай хүмүүстэй харьцуулахад дутуугийн мэдрэмжийг нэмэгдүүлж, улмаар гэмт хэрэг үйлдэх шалтгаан болж байна.

Үүнээс харахад, гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдийн хувьд өндөр таашаалыг илүүд үзэж гэмт хэрэг үйлдэх боломжтойг харж болно. Нөгөө талаас, өрхийн сарын дундаж зардал нь зарим төрлийн тэр дундаа үнэлсэн загваруудаас харахад хүний амьд явах эрхийн эсрэг гэмт хэрэгт сөрөг хамаарлыг бий болгож байна. Үүнд, өрхийн дундаж зардал өндөр байгаа нь амьжиргааны түвшин дээшилсэн, боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийг сайжруулсан хэмээх гэмт хэргийн сэдлийг бууруулж болзошгүй юм.

4. ЗӨВЛӨМЖ

Монгол улсын 21 аймгийн нийт гэмт хэрэг гаралтын тоог бууруулах дараах гарц, гаргалгааг оллоо.

Хүүхэд ба гэр бүл:

- Гэр бүл зөвлөх байгууллагыг нэмэгдүүлэх;
- Гэр бүлийн сэтгэл зүйчийг нийгэмд таниулах;
- Хүүхэд бүрийн суурь хүмүүжлийг сайжруулах, тэдгээрт зориулж байгаа гэр бүлийн хайр халамж ба хараа хяналтыг нэмэгдүүлэх;
- Гэр бүлээс гадуурх харилцааг бууруулахын тулд гэр бүлийн тухай хуульд тусган хуульчлах санааг дэмжих;
- Гэр бүл ба хүүхэд хөгжлийн газрын тоог өсгөх, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэхийн тулд тодорхой бодлого хэрэгжүүлэх зэргээр арга хэмжээ авах.

Боловсрол ба хүний хөгжил:

- Их, дээд сургууль, коллежийн сургалтын системд ёс зүй, нийгмийн философи гэх хувь хүний төлөвшлийг дэмжих хичээлүүдийг заавал үзэх хичээлийн кредитэд тооцох;
- Ахлах сургуулийн эрүүл мэндийн хичээлийн хөтөлбөрт харилцаа ба бэлгийн боловсрол сэдвийг чухалчлан ойлгуулах болон хичээлийн цагийг нэмэгдүүлэх.

Бусад:

- Төрөөс хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх бодлогыг сайжруулах;
- Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газраас үнийн хэт хөөсрөлтийн эсрэг хяналтыг чангатгах;
- Гэмт хэрэг гаралт өндөр цэг дээрх хяналтыг сайжруулах.

5. НОМЗҮЙ

Дагвасурэн. Г., (2022). Гэмт хэргийн эдийн засгийн шинжилгээ. ХЗҮХ., Хууль дээдлэх ёс, 86(2).

Сугарбаяр. Э., (2019). Гэмт хэргийн гаралтад нөлөөлөгч нийгэм эдийн засгийн хүчин зүйлсийн шинжилгээ. Улаанбаатар, Монгол: СЭЗИС.

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. (12/13/2022). Бүртгэгдсэн гэмт хэргий тоо, бүс, аймаг, нийслэлээр, сар, жилийн. www.1212.mn. Cit.12/14/2022.

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. (03/30/2022). Гэр бүл цуцалтын тоо, аймаг, нийслэлээр, жилийн. www.1212.mn. Cit.12/15/2022. Retrieved from https://www.1212.mn/mn/statistic/statcate/48171303/table-view/DT_NSO_0300_020V1

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. (04/05/2022). Малын тоо, төрлөөр, улс, бүс, аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баагаар, хороогоор, жилээр. www.1212.mn. Cit.12/16/2022.

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. (11/21/2022). Их, дээд, сургууль, коллежийг төгсөгчид, мэргэжлийн чиглэлээр, жилээр. www.1212.mn. Cit.12/16/2022.

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан. (05/23/2022). Нэг өрхийн сарын дундааж зардал, хот, хөдөөгөөр, жилээр. www.1212.mn. Cit.12/16/2022.

Don Weatherburn. (2001). What causes crime?. NSW Bureau of Crime Statistics and Research.

БИЗНЕСИЙН ЧИГЛЭЛЭЭР МЭРГЭШИЖ БҮЙ ОЮУТНУУД БИД ҮНЭХЭЭР БИЗНЕС УДИРДАХАД БЭЛЭН БАЙГАА ЮУ?

Б.Хонгорзул¹¹, Б.Гарамханд¹²

ХУРААНГУЙ

Дарденд бизнес эрхлэх чиглэлээр МВА болон докторын сургалтаас гадна Европ, Ази, Латин Америк, Африкт докторын хөтөлбөрт заадаг, Шведийн бизнес эрхлэгчдийн форум болон Аж үйлдвэрийн эдийн засгийн судалгааны хүрээлэнгээс (IFN) олгодог бизнес эрхлэх чиглэлээр хийсэн судалгаанд зориулсан 2022 оны дэлхийн энтрпренершип судалгааны шагналын эзэн, профессор Saras Sarasvathy-ийн 2001 онд дэвшүүлсэн “Үр нөлөөний онол”-ыг үндэс сууриа болгон их сургуулийн бизнесийн чиглэлээр суралцдаг 18-23 насны оюутан болон ижил наасны их, дээд сургуульд суралцдаггүй залуусын шийдвэр гаргалтын ялгааг тодорхойлох, үр нөлөөний болон учир шалтгааны логикийн алийг түлхүү шийдвэр гаргаж буйг илрүүлэх зорилгоор судалгааг хийж гүйцэтгэсэн. Энэхүү судалгаа нь Think aloud verbal protocols судалгааны аргыг ашиглан өгөгдсөн бүтээгдэхүүн үйлчилгээ бүхий төсөөллийн компанийг бүтээж, бизнесээ эрхлэн явуулахад тулгарч болох 10 асуудлыг өөрийн байр суурь, итгэл үнэмшил, туршлагын хүрээнд шийдвэрлэх боломжтой кейсийг бизнесийн чиглэлээр суралцаж буй 16 оюутан болон 8 их дээд сургуульд суралцдаггүй залуусаар ажиллуулан гүйцэтгэсэн. Тус судалгааг SPSS программ дээр шинжлэн судалгааны үр дүнг гаргасан. Судалгааны үр дүнд их сургуульд суралцдаггүй залуус болон суралцдаг оюутнууд шийдвэр гаргахдаа учир шалтгааны логикийг үр нөлөөний логикоос илүү ашигладаг хэдий ч суралцдаггүй залуусыг оюутнуудтай харьцуулахад үр нөлөөний логикийг 11.4 хувиар илүү ашигладаг байна. Энэхүү судалгааны үр дүнд тулгуурлан бизнесийн мэргэжлээр оюутан бэлтгэж буй их, дээд сургуулийн хөтөлбөрт эерэг нөлөө үзүүлэхүйц санал, зөвлөмж боловсрууллаа.

Түлхүүр үсгс: effectuation theory, үр нөлөөний логик, учир шалтгааны логик, бизнесийн сургууль

¹¹ Бизнесийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

¹² Бизнесийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Судалгааны зорилго

Бизнес эрхлэх, бизнесийн нэг хэсэг болон ажиллах нь алхам тутам шийдвэр гаргах, шийдвэр гаргалтын процесст оролцох шаардлагатай тулгардаг. Профессор, судлаач Saras Saravasathy-ийн “Үр нөлөөний онол” дээр үндэслэсэн эксперт болон энтрепренерүүдийн бизнесийн шийдвэр гаргалтын ялгааг харуулсан цөөнгүй судалгаа байдаг. Тэгвэл бизнес эрхлэх боломж өндөртэй бизнесийн оюутнуудын шийдвэр гаргалтын логик хэрхэн явагддаг талаарх судалгаа тийм ч их биш байдгаас гадна гадаадын оюутнууд дээр хийгдсэн судалгааны үр дүн нь Монголын их дээд сургуулийн бизнесийн ангийн оюутны үр дүнгээс ялгаатай байх үгүйг танин мэдэхийг зорьсон нь судалгааны гол үндэслэл болсон.

Мөн 18-23 насны бизнесийн ангийн оюутнуудын шийдвэр гаргалтын логик хэрхэн явагдаж байгаа, “Бизнесийн ангийн оюутнууд бид онолын мэдлэг л сураад байна уу? Хэрэгжүүлж сурч байна уу? зэрэг асуултуудад хариулан, үүн дээр нь үндэслэн шийдвэр гаргалтын ямар логик давамгайлж буйг илрүүлэх, цаашлаад бизнесийн мэргэжилтэн бэлтгэдэг их сургуулиудад эерэг нөлөө үзүүлж болохуйц сургалтын хөтөлбөрт хамаарах үр дүн гаргах зорилготой.

2. ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Судлагдсан байдлын судалгаа

Effectuation theory /Үр нөлөөний онол

Үр нөлөөний онол нь Виржиниагийн их сургуулийн Дарден бизнесийн сургуулийн профессор Сарас Сарасватигийн боловсруулсан онолын хүрээ юм. Энэ онол нь бизнес эрхлэгчид ирээдүйг урьдчилан таамаглах эсвэл зах зээлд дүн шинжилгээ хийх шаардлагагүй, харин тэд арга хэмжээ авах, туршилт хийх, үр дүнгээс суралцах үйл явцаар ирээдүйг бүтээдэг гэсэн санаан дээр суурилдаг.

Үр нөлөөний онолын дагуу бизнес эрхлэгчид өөрсдийн мэдэлд байгаа арга хэрэгсэл эсвэл нөөцөөс эхэлж, дараа нь шинэ боломжуудыг бий болгохын тулд эдгээр нөөцийг ашигладаг. Бизнес эрхлэгчид урьдчилан таамаглах эсвэл аналитик үндэслэлд найдахын оронд Сарасватигийн хэлснээр "боломжийн алдагдал" гэсэн сэтгэлгээгээр ажилладаг бөгөөд энэ нь өөртөө байгаа нөөц боломжоороо эрсдэлээ үүрдэг гэсэн үг юм. Тэд өөрчлөгдж буй нөхцөл байдалд хурдан дасан зохицож, бүтэлгүйтлийг боломж болгон хувиргах чадвартай гэсэн үг юм.

Хүснэгт 1. Логикийн ялгаа

ҮР НӨЛӨӨНИЙ ЛОГИК	УЧИР ШАЛТГААНЫ ЛОГИК
Урьдчилан таамаглах боломжгүй	Урьдчилан таамагладаг
Ирээдүйг урьдчилан таамаглах боломжгүй бөгөөд бизнес эрхлэгчид өөрчлөгдж буй нөхцөл байдалд	Өнгөрсөн өгөгдөл, чиг хандлагад тулгуурлан ирээдүйг урьдчилан таамаглах боломжтой гэж

дасан зохицох чадвартай байх ёстой гэж үздэг	Үздэг
Зорилгодоо хүрэх арга хэрэгсэлд чиглэсэн	Зорилгод чиглэсэн
Бизнес эрхлэгч өөрийн мэдэлд байгаа арга хэрэгсэл эсвэл нөөцөөс эхэлж, дараа нь шинэ боломжуудыг бий болгохын тулд эдгээр хэрэгслийг ашигладаг	Зорилгод чиглэсэн байдаг бөгөөд энэ нь бизнес эрхлэгч нь тодорхой зорилгынхоо төлөө эхэлдэг бөгөөд дараа нь энэ зорилгод хүрэхийн тулд шаардлагатай алхмуудыг тодорхойлохын тулд хойшоо ажилладаг гэсэн үг юм.
Эрсдэлийг хүлээн авахад бэлэн байх	Эрсдэл
Бизнес эрхлэгчид тооцоолсон эрсдэлийг авч, боломжийн алдагдлыг хүлээн авахад бэлэн байх ёстой гэж үздэг.	Бизнес эрхлэгчид эрсдэлээ багасгахыг хичээх ёстой гэж үздэг

Хүснэгт 2. Логикуудын хүрээнд шийдвэр гаргалтыг дэмжих зарчмууд

ҮР НӨЛӨӨНИЙ ЛОГИК	УЧИР ШАЛТГААНЫ ЛОГИК
Bird in hand: Өөрт байгаа, аль хэдийн өөрийн болгосон зүйлсийг ашиглан шинэ үнэ цэнэ, шинэ үр дагаврыг бий болгох	Goal driven: Өмнөхөөсөө өөр, шинэ арга замыг эрэлхийлэн шинэ үр дүнг бүтээх
The affordable loss: Тодорхойгүй байдал ирэхийг хүлээн зөвшөөрч, өөрийн алдах боломжтой зүйлсээ тооцоолон түүндээ бэлтгэлтэй байх	Expected return: Ирээдүйд хүлээгдэж буй өгөөж, үр ашигтаа анхаарал хандуулах
The crazy quilt: Үйл ажиллагаанд нь бодитой нийцэл үзүүлэх оролцогч талуудтай өрсөлдөх бус тохиролцох замыг эрэлхийлэх	Competitive analysis: Зардлыг үл тоон өрсөлдөөний нарийвчилсан шинжилгээ хийх, өрсөлдөгчид анхаарал хандуулах
The lemonade: Гэнэтийн нөхцөл байдлыг хүлээн зөвшөөрч, өөрт боломж болгон ашиглахыг эрмэлзэх	Existing market knowledge: Гэнэтийн нөхцөл байдал үүсэхээс зайлсхийх, үүссэн нөхцөл байдлыг даван туулах гэж оролдох
The pilot in the plane: Бизнесийн гол капитал болох хүнд анхаарал хандуулан хамтарч ажиллахыг илүүд үзэх	Predictions of the future: Технологийн болон нийгэм эдийн засгийн чиг хандлагыг дагахыг илүүд үзэх

Бусад үндэслэл 1

Бизнес эрхлэгчдийн чадвар, амжилт дээр үндэслэн бизнес эрхлэгчид төрдөг, удамшдаг эсвэл сайн бизнес эрхлэгч байхын тулд суралцах хэрэгтэй гэх маргаан байдаг.

Энэхүү хоёр ойлголтыг батлах цөөнгүй судалгааны ажлууд байдаг. Үүнээс жишээ дурдвал:

Бизнес эрхлэгчид бол удамшдаг, төрдөг

- Эйзенк (1965) хувийн шинж чанаруудын 75% нь генетикийн нөлөөллийн үр дүн гэж үздэг бөгөөд энэ нь бизнес эрхлэх генетикийн урьдач байдлын талаарх уламжлалт үзэл бодлыг дэмжсэн хүчтэй нотолгоо юм. (Eysenck, H.J., 1965)

- Рогофф нарын бүтээл дээр тулгуурлан. (2005) амжилттай бизнес эрхлэгчдийн хувийн хариултаас харахад төрөлхийн бизнес эрхлэх чадвартай холбоотой шинж чанарууд нь амжилтад хүрэхэд суралцаж болох шинж чанаруудаас хамаагүй чухал болохыг харуулж байна. (Rogoff, E. G., 2005)
- McClelland (1986) төрөлхийн "амжилтад хүрэх хэрэгцээ" гэж тодорхойлсон зүйл нь бизнес эрхлэх амжилтын гол бүрэлдэхүүн хэсэг болох нэг онолыг бий болгосон. (McClelland, D., 1986)

Төрсөн гэж үздэг бизнес эрхлэгчийн жишээ

- Ричард Брэнсон сурлагын хувьд бүтэлгүйтсэн хэдий ч тэрээр бага наснаасаа эхлэн сургуулийнхаа цааснаас эхлээд бизнесийн асар том гүрэн байгуулах хүртэл арилжааны боломжуудыг олж харах чадвартай байсан
- Стив Жобс бол өөр нэг жишээ юм. Тэрээр бага насаа онцгүй өнгөрөөж, их сургуулиа орхисон ч түүний хүсэл эрмэлзэл, сониуч зан, оюун ухаан нь түүний бизнесийн амжилтад нөлөөлсөн гол хүчин зүйл байв.
- Алдарт Mashable веб сайтыг үндэслэгч Пит Кэшмор мөн их сургуульд сураагүй. Тэрээр нэгэн ярилцлагадаа ахлах сургуульд байхдаа хэд хэдэн өөр төсөл хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд эрх мэдэлтэй холбоотой асуудалтай байсан тул их сургуульд элсэн суралцаагүй гэж мэдэгджээ. (examples, n.d.)

Бизнес эрхлэгчид бол суралцсаны үр дүнд бий болдог.

- 1994 онд нэرت хуульч, энтрепренершипийн клиникийн профессор Ллойд Шефски 200 бизнес эрхлэгчдийн талаар өргөн хэмжээний судалгаа хийж, ихэнх нь төрөөгүй, суралцсан гэсэн дүгнэлтэд хүрчээ. Ярилцлагад хамрагдагсдын хариулт дээр үндэслэн тэрээр бүх хүмүүст багаас нь ажиглагдаж болох бизнес эрхлэх шинж чанартай байдаг гэсэн ойлголтыг дэвшүүлсэн. Гэсэн хэдий ч гадны хүчин зүйлийн нөлөөлөл нь энэ боломжийг нээж, биднийг бизнес эрхлэх чадвартай болгодог.
- Робертс (1991) МИТ-ийн техникийн бизнес эрхлэгчидтэй хийсэн ажлын үр дүнгээс харахад 91% нь бакалавр ба түүнээс дээш зэрэгтэй, 31% нь докторын зэрэгтэй байв.
- 2011 онд Эрнст ба Янг нарын эмхэтгэсэн тайланд 685 бизнес эрхлэгчдийн талаас илүү хувь нь корпорациын ертөнцөд багагүй цаг зарцуулсны дараа ажилтнаас ажил олгогчийн албан тушаалд “шилжсэн” гэж тодорхойлсон байна.

Бизнес эрхлэгчид бол суралцсаны үр дүнд бий болдгийг харуулсан бизнес эрхлэгчид

- Люк Жонсон, цуврал бизнес эрхлэгч, рестораны эзэн. Тэрээр BBC-д өгсөн ярилцлагадаа гэр бүлийнх нь зан чанарын шалтгаан гэж "Хэрвээ та хүн бүр аюулгүй ажил эрхэлдэг, насан туршдаа үргэлжлэх карьеertай, эцсийн цалингийн тэтгэврийн тогтолцоотой гэр бүлээс гаралтай бол, Дараа нь бие даан эхлэх санаа нь маш аймшигтай байх болно "гэж тэр хэлэв.
- Хан Академийг үүсгэн байгуулагч Салман Хан нь МИТ, Харвардын их сургууль төгссөн бөгөөд үеэлдээ алсаас сургаж эхлэхдээ хедж сангийн менежерээр ажиллаж байжээ.

Бусад үндэслэл 2

Ахлах сургуулиа төгссөний дараа их, дээд сургуульд сурч академик мэдлэг хуримтлуулах, эсвэл ажил хийж туршлага хуримтлуулахын аль нь илүү тал дээр маргаан үүсдэг. Эдгээр хоёр ойлголтыг батлах жишээнүүд:

Ажиллах нь эхлээд:

- NBC News-ийн "Коллежийн нэгдүгээр курсийн оюутнууд гол асуудалтай тулгардаг"-ын мэдээлснээр коллежид суралцаж буй оюутнуудын 80% нь мэргэжлээ сонгодоггүй бөгөөд нэг мэргэжлээр суралцаж буй оюутнуудын тал хувь нь эцэстээ үүнийг өөрчилдөг. Хэрэв та эхлээд ажлын туршлагаасаа түүвэрлэвэл сургуульд ямар хүн болох талаар илүү итгэлтэй шийдвэр гаргах боломжтой хэмээн нийтэлсэн.
- Харвардын Бизнесийн Сургуулийн судалгаагаар ажил олгогчдын 37% нь өргөдөл гаргагчийн хамгийн чухал мэргэшлийн шалгуурыг боловсролын түвшин биш харин туршлагыг үнэлдэг болохыг тогтоожээ. (FORD, 2018)

Их сургуульд суралцах нь эхлээд:

- BLS-ийн мэдээлснээр ахлах сургуулийн дипломтой хүмүүсийн ажилгүйдлийн түвшин 4.6%, аспирант зэрэгтэй бол 3.4%, бакалаврын зэрэгтэй бол 2.5%, магистрын зэрэгтэй бол 2.2% байна. Долоо хоногийн дундаж орлого нь ахлах сургуулийн дипломын хувьд 712 ам.доллар байдаг бол дээд боловсролын зэрэгтэй бол 836 доллар, бакалаврын зэрэгтэй бол 1,173 доллар, магистрын зэрэгтэй бол 1,401 доллар байдаг. (FORD, 2018)

Хэрэв бизнес эрхлэхээр шийдсэн арван жилийн сурагч их сургуульд суралцах эсвэл шууд бизнесээ эхлэн туршлага хуримтлуулах гэсэн сонголтын аль нь оновчтой байдал нь илүү болохыг судалгаанаасаа харахыг эрмэлзсэн.

Бусад үндэслэл 3

- 2022 оны байдлаар 18-23 насны хүн амын тоо **267087** байна. (Хороо, n.d.)
- 2022 оны байдлаар Их сургууль, коллежид суралцагчид **145267** байна. Үүнээс 56,444 буюу 38.9 хувь нь эрэгтэй, 88,823 буюу 61.1 хувь нь эмэгтэй байна.
- 18-23 насны хүн амын 54.3% нь их сургууль, коллежид суралцдаг. Үлдсэн **45.7%** нь бусад статустай байна.
- 2022 оны байдлаар дээрх оюутнуудаас бакалаврын хөтөлбөрт суралцагчид **112451** оюуттан байна.
- 2022 оны байдлаар бакалаврын хөтөлбөрийн бизнесийн мэргэжлээр сурдаг оюутны тоо 29341 байна. (Naranchuluun, n.d.)

X0уснэгт 3. Бакалаврын өдрийн хөтөлбөрийн оюутнуудын тоо, насны байдлаар

Нас	Оюутны тоо						
16	11	20	19577	24	3784	28	1921
17	1078	21	15570	25	2843	29	1519

Нас	Оюутны тоо						
18	13973	22	9809	26	2572	30	1576
19	18560	23	6031	27	2070	30+	11557

Олон улсын судалгаа

Хүснэгт 4. Олон улсын судлагдсан байдлын судалгаа

Судлаач	Бүтээлийн нэр	Судалгааны асуудал/зорилго
Stefan W. Arteaga, Hans-Gunnar E. Grepperud, Marie N. Hermansen 2013	A Comparison of Students use of Effectuation and Causation Principles with that of Practitioners	Бизнес эрхлэх чиглэлээр суралцаж буй оюутнуудын бизнес эрхлэх тухай ойлголтыг учир шалтгаан, үр дагаварын хүрээнд шинжээчид болон бизнес эрхлэгчдийн амжилтад хүрэх замтай харьцуулах
Судалгааны үр дүн		
<p>Экспертүүд учир шалтгааны логикоос илүү үр нөлөөний логиктой байдаг. Гэсэн хэдий ч нотолгоо нь мэргэжилтнүүд гэнэтийн зүйлээс зайлсхийхийг хичээдэг.</p> <p>Бизнес эрхлэгчид үр нөлөөний логик нь илүү гэж гарсан ч үүнээс гадна хэд хэдэн эсрэгцэхүйц зүйл байсан. Үүнд бизнес эрхлэгчид бизнес төлөвлөгөө гэх мэт шалтгаантай төхөөрөмжүүдийг ашигладаг, бизнес эрхлэгчид санхүүгийн тодорхой бус байдлыг эхний үе шатанд бууруулахын тулд зөвлөгөө өгөх замаар боловсрол, үр чадвараа ашиглаж байсан.</p> <p>Харвардын Бизнесийн Сургуулийн судалгаагаар ажил олгогчдын 37% нь өргөдөл гаргагчийн хамгийн чухал мэргэшлийн шалгуурыг боловсролын түвшин биш харин туршлагыг үнэлдэг болохыг тогтоожээ</p> <p>Оюутнуудын үр дүн ихэвчлэн үр нөлөөний логиктой гэж судалгаа гарсан хэдий ч судалгааны баг үр нөлөөний, учир шалтгааны хоёул байна гэж дүгнэсэн ба оюутнуудыг хооронд нь ялгаж чадаагүй гэж дүгнэсэн. (Arteaga et al., 2013)</p>		
Судлаач	Бүтээлийн нэр	Судалгааны асуудал/зорилго
Rieple, A. Chang, J. 2017	Entrepreneurship students use of causation, effectuation and bricolage in a microcosm	Мэргэшсэн бизнес эрхлэгчид эдгээр зан төлөв болох учир шалтгааны, үр нөлөөний логикийг ашигладаг болохыг судалгаагаар нотолсон ч бизнес эрхлэгч оюутан залуус энэ зан төлөвийн талаар хэрхэн суралцаж, дадлагажуулж байгаа нь бараг судлагдаагүй хэвээр байгаа тул оюутнуудыг судлан тэдэнд зориулсан боловсролын менежментийг хэрэгжүүлэх
Судалгааны үр дүн		
<p>Оюутнууд 3 зан төлөвийн үр нөлөөний, учир шалтгааны, брикораж логикийг ашигласан ба илүү түлхүү учир шалтгааны логикийг ашигласан. Байгуулагдсан бизнес эрхлэгчид шалтгаант хандлагыг ашиглах магадлал бага байдаг. Гэсэн хэдий ч бизнесийн сургуулийн уламжлалт сургалтад учир шалтгааны хамаарал давамгайлах хандлагатай байдаг. Бүтээгдэхүүний дасан зохицохыг илүүд үздэг нь оюутнууд эрсдэл багатай (өөрөөр хэлбэл илүү тав тухтай) гэж үзсэн шийдвэрээ гаргадаг болохыг харуулсан.</p>		

Дээрх хоёр судалгааны үр дүнд оюутнууд үр нөлөөний болон учир шалтгааны логикуудыг аль алийг нь ашиглах хандлагатай байгаа хэдий ч ихэвчлэн учир шалтгааны логикийг ашиглаж байна.

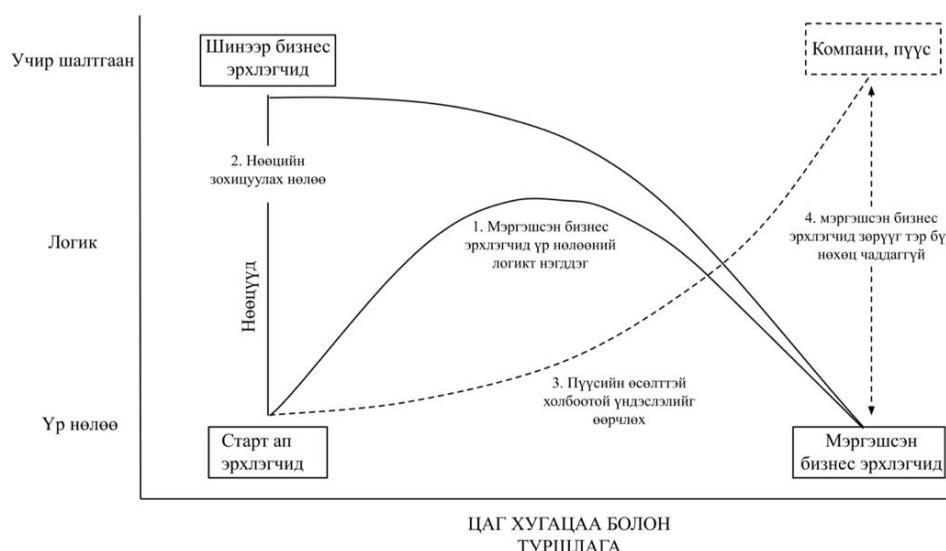
Харин бизнес эрхлэгчид шалтгаант хандлагыг ашиглах хандлагыг ашиглах магадлал бага байдаг гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн.

Судалгааны дизайн

Think aloud verbal protocols арга нь тодорхой асуудал өгөн, тухайн асуудлыг хэрхэн шийдэж байгаа дээр үндэслэн өгөгдөл цуглуулдаг арга. Цуглуулсан өгөгдлийн үг, мэдээлэл дээр дүн шинжилгээ хийдэг арга.

Think-aloud Verbal Protocols-ын аргаар хийсэн судалгаанд оролцсон мэргэшсэн энтрепренеруудын 63% нь учир шалтгааны логикоос илүүтэй үр нөлөөний логикийг нийт ажиллаж буй хугацааныхаа 74%-т нь ашигладаг гэсэн үр дүн гарсан.

Зураг 1. Бизнес эрхлэгч нар учир шалтгааны болон үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргах нь цаг хугацаан болон туршилагаас хамааран өөрчлөгдөж буй

1-р тайлбар. Хэдийгээр шинэ бизнес эрхлэгчид учир шалтгааны болон үр нөлөөний логикийг шийдвэр гаргахдаа ашиглах нь харилцан адилгүй байж болох ч шинэ бизнес эхлүүлэхийн эхний үе шатанд шинээр бизнес эрхлэгчид үр нөлөөний логикийг илүүд үздэг нь мэргэшсэн бизнес эрхлэгч болохын хэрээр нэмэгдэх хандлагатай байдаг.

Цаашлаад үр нөлөөний логик болон учир шалтгааны логикийг шийдвэр гаргалт бүртээ тэнцвэржүүлэн суралцдаг.

2-р тайлбар. Шинээр бизнес эрхлэгчдэд хэдий чинээ их нөөц байна, төдий чинээ учир шалтгааны логикоор шийдвэр гаргадаг. Шинээр бизнес эрхлэгчдийн хувьд нөөц, бололцоо нь ондөр үр дүнг үзүүлэх шийдвэрт нөлөөлөхгүй байх хандлагатай.

З болон 4-р тайлбар. Компани өсөхийн хэрээр шийдвэр гаргах үйл явц учир шалтгааны логик руу чиглэгдэж эхэлдэг байна. Мэргэшсэн бизнес эрхлэгчид тэр бүр учир шалтгааны логикоор шийдвэр гаргахгүй байх хандлагатай болдог.

Судалгааны кейс

Судалгаанд оролцогч өгөгдсөн бүтээгдэхүүн үйлчилгээ бүхий төсөөллийн компанийг бүтээж, бизнесээ эрхлэн явуулахад тулгарч болох 10 асуудлыг өөрийн байр суурь, итгэл үнэмшил, туршлагын хүрээнд шийдвэрлэнэ.

- Асуудал 1- Зах зээлийг танин мэдэх
- Асуудал 2- Зорилтот зах зээлээ тодорхойлох
- Асуудал 3- Цалин
- Асуудал 4- Санхүүжилт
- Асуудал 5- Манлайлал
- Асуудал 6- Бүтээгдэхүүнийг дахин хөгжүүлэх
- Асуудал 7- Компанийн өсөлт
- Асуудал 8- Мэргэжлийн удирдах ажилтан хөлслөх
- Асуудал 9- Гүүдвил
- Асуудал 10-Гарах гэсэн асуудлуудын хүрээнд бэлтгэгдсэн кейс бөгөөд мэргэжлийн ур чадвар бага шаардахаар хялбар ойлгомжтой, нарийн байдлаар бэлтгэгдсэн.
- Судалгааг гүйцэтгэх хугацаа- 40-50 минут

Түүвэр бүрдүүлэлт

- Их дээд сургуульд бизнесийн чиглэлээр суралцдаг 18-23 насны 16 оюутан /СЭЗИС, ШУТИС, МУИС/, 18-23 насны их дээд сургуульд суралцдаггүй 8 залуус

Судалгааны арга зүй

Үр нөлөөний логик болон учир шалтгааны логикийн шийдвэр гаргалтын зарчмуудыг дараах байдлаар кодлосон.

Хүснэгт 5. Логикийн зарчмууд

ҮР НӨЛӨӨНИЙ ЛОГИК		УЧИР ШАЛТГААНЫ ЛОГИК	
Bird in hand	M	Goal driven	G
The affordable loss	L	Expected return	R
The crazy quilt	A	Competitive analysis	B
The lemonade	E	Existing market knowledge	K
The pilot in the plane	C	Predictions of the future	P

Дээр шийдвэр гаргалтын үр нөлөөний болон учир шалтгааны логикуудын шалгууруудыг өнгөөр кодолсныг ашиглан судалгаанд хамрагдагсдын хариултыг шалгуурын дагуу задлан авч үзсэн.

Кодон схем

Хүснэгт 6. Зах зээлийн судалгааны асуултыг кодлох схем

Логик	Тайлбар	Код	Арга
Causalition	Өнгөрсөнд бий болсон туршлагыг ирээдүйд учрах нөхцөлийн үргэлжлэл хэмээн авч үзнэ. Өнгөрсөнд авсан мэдлэгээр ирээдүйг болон өнөөдрийг хянах боломжтой.	PUB	Архив, хэвлэгдсэн материалууд, интернет хайлт, хоёрдогч судалгаа хийх, мэдрэмж зэрэг хучин чармайлт бага хийгдсэн судалгаа
		AG	Судалгааны компани хөлслөнө, судлаачдаар судалгаа хийлгэх гэх мэт мэргэжлийн хүнээр хийлгэх
		AN	Санал асуулга авах
		TM	Туршилтын маркетинг буюу бүтээгдэхүүн, дизайн шийдлийг фокус хэрэглэгчдэд хэрэглүүлэх, шалгах
Effectuation	Ирээдүй нь тодорхой чиг хандлага бус юу хийж байгаагаар бүтээгддэг. Та шинэ зах зээлийг үүсгэж болно	GF	Хүмүүстэй ярилцах, зах зээлд юу болж байгааг таньж мэдэх, харьцах, зах зээлд өөрийгөө уусган итгэл үнэмшилтэй болох
		EFF	Уламжлалт зах зээлийн судалгаанд үл итгэж байгаагаа илэрхийлж, судалгаагаа хийхэсээ өмнө борлуулах, хэрэгжүүлэх үйлдлийг сонгож, судалгаа төлөвлөлт хийхэс илүү бий болгоход анхаарч, нэн тэргүүнд хамтрагч, түншээ хайх гэх мэт

Учир шалтгааны Р буюу predictions of the future зарчим болон үр нөлөөний С буюу the pilot in the plane зарчмуудыг зах зээлийн судалгааны асуулт буюу “Та өөрт хэрэгтэй хэрэглэгчийн болон өрсөлдөгчийн мэдээлэл, өгөгдлүүдээ ямар аргаар, хэрхэн олж авах вэ? гэсэн асуултын хариултуудыг дээрх байдлаар кодолдог.

Дэвшүүлсэн таамаглал

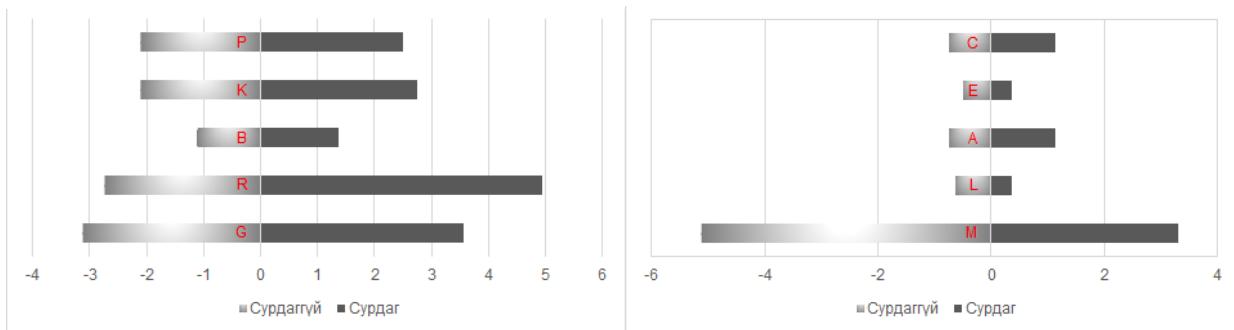
- H_0 =Бизнесийн оюутан болон сурдаггүй хүмүүсийн учир шалтгаант логикоор шийдвэр гаргах байдал ялгаагүй.
- H_0 =Бизнесийн оюутан болон сурдаггүй хүмүүсийн үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргах байдал ялгаагүй.
- H_1 =Бизнесийн оюутан болон сурдаггүй хүмүүсийн учир шалтгаант логикоор шийдвэр гаргах байдал ялгаатай.
- H_1 =Бизнесийн оюутан болон сурдаггүй хүмүүсийн үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргах байдал ялгаатай.

Судалгааны үр дүн

Энэхүү хэсэгт онолын судалгааны хэсэгт авч үзсэн онол болон аргазүйд үндэслэн шинжилгээний үр дүнг танилцуулах бөгөөд бизнесийн чиглэлээр суралцдаг оюутан болон

ижил насны их, дээд сургуульд суралцдаггүй залуусын шийдвэр гаргалтын логикийн ялгаа, зарчмын ялгаа зэргийг авч үзэх болно.

Зураг 2. Учир шалтгааны болон үр нөлөөний зарчмуудын хэрэглээ

18-23 насны сурдаггүй залуусын шийдвэр гаргалтын логик /зарчим дээр тулгуурлан/

- **Үр нөлөөний логик**

Bird in hand (M)- Үр нөлөөлийн G зарчмыг маш өндөр хувьтай ашигласан. Энэ нь аливаа үр дүнд хүрэхийн тулд заавал шинэ арга зам хайхаасаа илүүтэй өөрт байгаа нөөцөө ашиглан шинэ үр дүнд хүрэхийг эрмэлздэг ажээ.

The affordable loss (L)- Хүлээгдэж буй үр өгөөждөө анхаарлаа хандуулан, алдах боломжтой зүйлээ урьдчилан тооцоолох хандлагыг илэрхийлдэг бөгөөд энэ зарчмыг судалгаанд хамрагдсан их сургуульд суралцдаггүй залуусын хувьд энэ зарчмыг харьцангуй бага ашигласан байна.

The crazy quilt (A)- Өрсөлдөгчдөө анхаарлаа хандуулахгүй харин ч хамтарч болно хэмээн асуудалд хандах бөгөөд судалгаанд хамрагдсан их сургуульд суралцдаггүй залуусын хувьд энэ зарчмыг харьцангуй бага ашигласан байна.

The lemonade (E)- гэнэтийн нөхцөл байдал үүсэхэд түүнээс зайлсхийх болон даван туулж, дасан зохицооос өөр аргагүйд хүрч байхын оронд илүү хүлээн зөвшөөрч, өөртөө боломж болгон ашиглахыг боддог зарчим судалгаанд хамрагдсан их сургуульд суралцдаггүй залуусын хувьд энэ зарчмыг харьцангуй бага ашигласан байна.

The pilot in the plane (C)- Технологийн шилжилтүүд болон нийгэм эдийн засгийн чиг хандлага зэрэг зүйлсэд чиглэсний оронд хүндээ анхаарлаа хандуулах зарчим бөгөөд судалгаанд хамрагдсан их сургуульд суралцдаггүй залуусын хувьд энэ зарчмыг харьцангуй бага ашигласан байна.

18-23 насны оюутнуудын шийдвэр гаргалтын логик / зарчим дээр тулгуурлан /

- **Учир шалтгааны логик**

Goal driven (G)- Судалгаанд хамрагдсан оюутнуудын хувьд шийдвэр гаргахдаа учир шалтгааны G зарчмыг ихэнх нь ашигладаг бөгөөд тэд өөрт байгаа арга хэрэгслийг ашиглан

аливаа зүйлийг бүтээхээс илүүтэй шинэ арга замаар, шинэлэг зүйлсийг бий болгохыг эрхэмлэдэг байна.

Expected return (R)- Судалгаанд хамрагдагсад учир шалтгааны логик дундаар R зарчмыг бүгд сонгосон байхаас гадна шийдвэр гаргахдаа энэхүү зармыг хамгийн их ашигладаг нь харагдсан. Эдгээр оюутнууд аливаа шийдвэрийг гаргахдаа ихэнх тохиолдолд тухайн нөхцөл байдлын ирээдүйд хүлээгдэх өгөөж, үр ашгийг тооцоолдог байна.

Competitive analysis (B)- Шийдвэр гаргалтын үйл явцад судалгаанд хамрагдсан оюутнууд өрсөлдөгчдөд тулгуурласан шийдвэр бусад зарчмуудтай харьцуулахад тийм ч их гаргадаггүй байна. Тэд өрсөлдөгчдийн нүдээр харан, өрсөлдөөний нарийвчилсан шинжилгээнд анхаарал үл хандуулдаг байна.

Existing market knowledge (K)- 18-23 насны судалгаанд хамрагдсан оюутнууд гэнэтийн зүйлс тохиолдох үед түүнээс аль болох зайлсхийж зугтах хандлагатай эсвэл түүнийг даван гарах байдлаар шийдвэр гаргадаг байна.

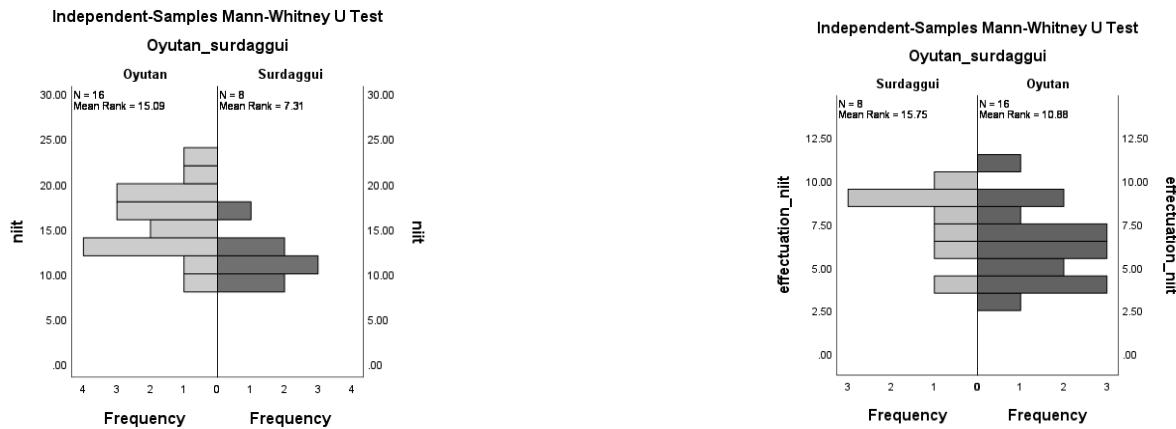
Predictions of the future (P)- Судалгаанд хамрагдсан оюутнууд шийдвэр гаргахдаа учир шалтгааны P зарчим болох нийгэм, эдийн засгийн чиг хандлагыг бусад зарчимтай харьцуулахад тийм ч анхааралгүй шийдвэр гаргадаг байна.

Зураг 3. Independent-Samples Mann-Whitney U Test-ийн учир шалтгааны болон үр нөлөөний логикийн үр дүн

Independent-Samples Mann-Whitney U Test Summary	
Total N	24
Mann-Whitney U	105.500
Wilcoxon W	241.500
Test Statistic	105.500
Standard Error	16.262
Standardized Test Statistic	2.552
Asymptotic Sig.(2-sided test)	.011
Exact Sig.(2-sided test)	.009

Independent-Samples Mann-Whitney U Test Summary	
Total N	24
Mann-Whitney U	38.000
Wilcoxon W	174.000
Test Statistic	38.000
Standard Error	16.144
Standardized Test Statistic	-1.610
Asymptotic Sig.(2-sided test)	.107
Exact Sig.(2-sided test)	.120

Зураг 4. Independent-Samples Mann-Whitney U Test-ийн их сургуульд сурдаггүй залуус болон оюутнаар харьцуулсан үр дүн

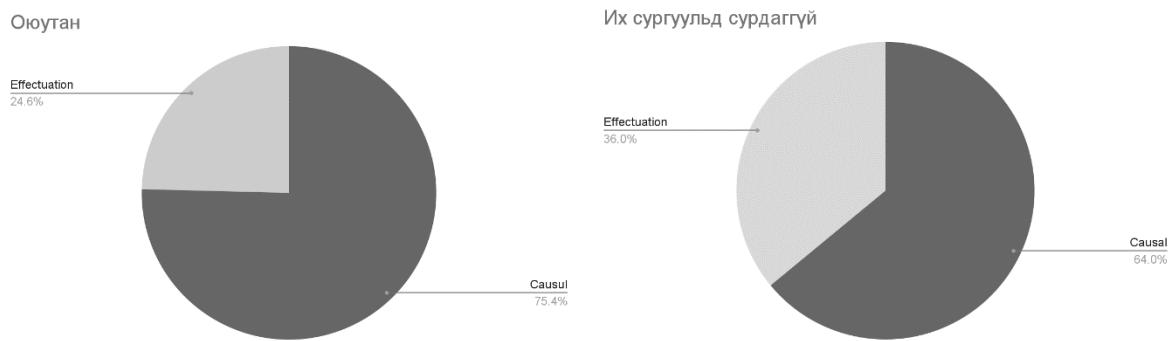
Учир шалтгааны логик

Үр нөлөөний логик

Итгэх завсраа 5% авсан ба $P(\text{VALUE})=0.009 < \alpha = 0.05$ тул үндсэн таамаглал няцаагдах үндэслэлгүй буюу үндсэн H_0 =Бизнесийн оюутан болон сурдаггүй хүмүүсийн учир шалтгаант логикоор шийдвэр гаргах байдал ялгаагүй гэсэн таамаглал хүлээн зөвшөөрөгдсөн.

Итгэх завсраа 5% авсан ба $P(\text{VALUE})=0.12 < \alpha = 0.05$ тул үндсэн таамаглал няцаагдаж үндэслэлт буюу үндсэн H_0 =Бизнесийн оюутан болон сурдаггүй хүмүүсийн үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргах байдал ялгаагүй гэсэн таамаглал няцаагдсан. Мөн энэхүү шинжилгээнээс бизнесийн ангийн оюутнууд шийдвэр гаргахдаа үр нөлөөний болон учир шалтгааны логикийг аль алийг нь ижил насны сурдаггүй хүнээс илүү ашиглаж байгаа хэдий ч зөрүү нь харьцангуй бага байна.

Зураг 5. Оюутан болон их сургуульд суралцдаггүй залуусын шийдвэр гаргалтад үр нөлөө болон учир шалтгааны логикийн эзлэх хувь

Бизнесийн чиглэлээр суралцдаг 18-23 насны оюутан болон ижил насны их дээд сургуульд суралцдаггүй оюутнуудын шийдвэр гаргалтын логик нь оюутнуудын үр нөлөөний логик нь 24.6% байгаа нь суралцдаггүй залуусаас **11.4%-ийн** зөрүүгээр бага байна. Бизнесийн чиглэлээр суралцаж буй оюутнууд өндөр хувьтайгаар учир шалтгааны логикоор шийдвэр гаргадаг байна.

3. ДҮГНЭЛТ

Судалгаанд хамрагдсан бизнесийн мэргэжлээр суралцаж буй оюутан болон ижил насны их, дээд сургуульд суралцдаггүй залуус шийдвэр гаргалтдаа аль аль нь учир шалтгааны логикоор шийдвэр гаргах хандлагатай байна.

Судалгаанаас их дээд сургуулийн бизнесийн ангийн оюутнууд шийдвэр гаргалтын үр нөлөөний болон учир шалтгааны логикийн аль алийг нь ижил насны их дээд сурдаггүй залуусаас илүү ашиглаж байна. Аль аль аргыг оюутнууд ашиглаж байгаа хэдий ч учир шалтгааны логикийн хэрэглээ тун өндөр хувьтай байна. Харин үр нөлөөний онолын зөрүү 11.4% байна. Энэ нь мөн үр нөлөөний шийдвэр гаргалтын логикт суралцах боломжтойг харуулж байна. Бид бизнесийн чиглэлээр дор хаяж 1 жил болон түүнээс дээш 4 жил суралцсан оюутнууд судалгаанд хамрагдсан байгаа хэдий ч энэ чиглэлээр суралцдаггүй залуустай харьцуулахад үр нөлөөний логик бага байна.

Шийдвэр гаргалтын үр нөлөөний логикоос илүү учир шалтгааны логик ашиглаж байгаа нь илүү эрсдэл багатай, өөрөөр хэлбэл өөрт илүү тав тухтай шийдвэр гаргах хандлагатай байгааг харж болно.

Судалгаанд хамрагдсан бизнесийн ангийн оюутнууд шийдвэр гаргахдаа учир шалтгааны логик дундаа expected return зарчмыг харьцангуй илүү ашиглаж байгаа нь тэд шийдвэрийн дараах үр өгөөж, өөрт ашигтай байдлыг илүү анхаардаг ба ингэснээр ирээдүйд бий буй алдах боломжтой зүйлсээ тооцоолох, бэлэн байх хандлага бага байж болох нь харагдаж байна.

Судалгаанд хамрагдсан 18-23 насны их сургуульд сурдаггүй залуус шийдвэр гаргахдаа үр нөлөөний логикийн bird in hand зарчмыг бусад зарчмаас харьцангуй илүү ашиглаж байгаа нь тэд ямарваа нэг үр дүнд хүрэхийн тулд шинэ арга хэрэгслээс илүү өөрт байгаа зүйлээр шинэ зүйл бүтээх боломжтойг илүү олж хардаг байна. Судалгаанд хамрагдсан 18-23 насны их сургуульд сурдаггүй залуус шийдвэр гаргахдаа үр нөлөөний логикийн pilot in the plane зарчмыг бараг ашигладаггүй байна. Тэд шийдвэр гаргахдаа хүнд анхаарал хандуулан хамтарч ажиллахыг анхаарч үздэггүй.

Судалгаанд хамрагдсан бүх оролцогч шийдвэр гаргахдаа үр нөлөөний логикийн зарчим болох affordable loss-ийг ашиглах нь ховор байдаг байна. Их сургуульд сурдаг, үгүйгээр ялгаагүй тодорхойгүй байдал ирэхийг хүлээн зөвшөөрөхөөс илүү түүнээс зайлсхийх эсвэл даван туулахыг хичээдэг, өөрийн алдах боломжтой зүйлсээ тооцоолохоос илүү үр өгөөж өгөх ашигтай зүйлсэд анхаарлаа хандуулдаг байна. Мөн тэд аливаа тодорхойгүй нөхцөлд бэлтгэлтэй байхад суралцаагүй нь тэдний шийдвэр гаргалтаас дүгнэгдэж байна.

Бизнесийн ангийн судалгаанд хамрагдсан оюутнууд болон ижил насны залуус аль аль нь учир шалтгааны логикийн G буюу goal driven зарчмыг шийдвэр гаргалтдаа түлхүү ашигласан бөгөөд энэ нь технологийн, эдийн засгийн, нийгмийн шинэлэг чиг хандлагуудыг дагахыг эрмэлздэг гэдгийг харж болох бөгөөд энэ нь хүн капиталын оролцоо, хамтрах ажиллах гэх мэт боломжуудыг багасгах сөрөг талтай байдаг.

4. САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Бизнесийн сургуулийн уламжлалт сургалтад учир шалтгааны хамаарал давамгайлах хандлагатай байдгийг бизнесийн ангийн оюутнуудын шийдвэр гаргалтын дийлэнх хувь нь учир шалтгааны логик дээр үндэслэж шийдвэр гаргаснаас харж болно. Гэсэн хэдий ч шинэ бизнес эрхлэгчид үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргадаг байх нь илүү үр ашигтай гэж үздэг. Тиймээс үүний эсрэг байж болохуйц шийдвэр гаргалтын логик давамгайлсан оюутнуудыг бизнесийн сургуулиуд бэлтгэж байна.

Мөн бид бизнесийн чиглэлээр мэргэжлийн боловсрол эзэмшиж буй хүмүүс хэдий ч огт энэ чиглэлээр суралцдаггүй ижил насын залуучуудтай харьцуулахад шийдвэр гаргалтын үр нөлөөний логикийн зөрүү 11.4% -иар бага байна. Энэ нь үр нөлөөний логикийг ашиглах тал дээр хангалттай мэдлэг, туршлага авч чадахгүй байгаа нь харагдаж байна. Үүнээс харахад бизнесийн чиглэлээр суралцаж буй оюутнууд бид маш сайн бодож сурч байгаа ч үйлдэл хийх тал дээр дутагдалтай, статистик дээр сайн ажилладаг ч ашиглах чадвар сул болж байх магадлалтай нь харагдаж байна.

Тиймээс үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргахад нөлөөлөх даалгавар, ажлуудыг бизнесийн чиглэлээр суралцдаг оюутнуудад хийлгэн учир шалтгаант логикоор шийдвэр гаргах, үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргахыг тэнцвэржүүлэхэд чиглэх хэрэгтэй.

Үр нөлөөний логикоор шийдвэр гаргахад дэмжлэг үзүүлэхүйц дараах төрлийн ажлуудыг хийлгэх хэрэгтэй гэж харж байна. Үүнд:

- Хамгийн эхний өдрөөсөө эхлээд бизнесийн шинэ санаа олоод улирлын төгсгөлд тухайн санааг туршаад үзэх гэх мэт аливаа зүйлийг бүтээхэд чиглэсэн хичээлүүд
- Суурь мэдээлэл бага, эх үүсвэр тодорхойгүй алдаж болох зүйлд хөрөнгө оруулалт хийх гэх мэт ийм төрлийн кейс дээр ажиллуулах, боломжтой бол туршуулан үр дүнг танилцуулах
- Магадлал, таамаглал дээр стратеги боловсруулах даалгавар ажиллуулах
- Хичээл дээр гэнэтийн асуудлыг боломж болгон ашиглахуйц хязгаарлагдмал байдлыг багасгах нөхцөлт даалгаврыг хийлгэх
- Учир шалтгааны аргыг хэрэглэх нь гол биш эсрэг тэсрэг зүйлийг судалж хоёуланг нь адил хэрэглэх хэрэгтэй гэдгийг ойлгуулах зөвхөн статистик мэдээлэл дээр суурилж шийдвэр гаргахгүй, бодит байдлыг хослуулан шийдвэр гаргахуйц даалгаврууд хийлгэх
- Зарим даалгавар дээр удирдамжийг хэт дэлгэрэнгүй өгөхөөс зайлсхийх гэх мэт зүйлсийг сургалтын төлөвлөгөөндө тусгах, хэрэв хэрэгжүүлдэг бол давтамжийг олшруулах хэрэгтэй гэж харж байна.

5. НОМ ЗҮЙ

A comparison of students use of effectuation and causation ... - core. (n.d.). Retrieved April 11, 2023

Ford, M. (2018, June 21). Should I enter college or start working after high school? Retrieved April 11, 2023

Rieple, A., & Chang, J. Y. C. (2017). Entrepreneurship students use of causation, effectuation and bricolage in a microcosm. Academy of Management Proceedings, 2017(1), 15077.

Saras Sarasvathy. (2008). Effectuation. Edward Elgar Publishing.

Brockhaus, R.H. and Nord, W.R. ‘An exploration factors affecting the entrepreneurial decision: personal characteristics vs. environmental conditions’, Proceedings of the National Academy of Management. 1979.

Eysenck, H.J. Fact and Fiction in Psychology, Penguin Books. 1965.

McClelland, D. Characteristics of the successful entrepreneur, Third Creativity, Innovation, and Entrepreneurship, Symposium, Framingham. 1986.

Rogoff, E. G., Lee, M., and D. Suh. “Who Done It?” Attributions by Entrepreneurs and Experts of the Factors that Cause and Impede Small Business Success’, Journal of Small Business Management, vol. 42, no. 4, 2004, pp. 364-376.

Xoroo, Y. C. (n.d.). XYH АМЫН ТОО, насын бүлэг, хүйсээр. Үндэсний Статистикийн Хороо. Retrieved April 11, 2023

Naranchuluun, G. - (n.d.). ДЭЭД БОЛОВСРОЛЫН 2022-2023 ОНЫ ХИЧЭЭЛИЙН ЖИЛИЙН СТАТИСТИК. Greensoft.mn. Retrieved April 11, 2023

examples, T. E. in profile-Are entrepreneurs born or made? G. (n.d.). Presentation - University of Glasgow Mahara. Portfolio.gla.ac.uk.

СЭЗИС-Н ОРОЛЦОГЧ ТАЛУУДЫН ДИЖИТАЛ УР ЧАДВАР БА ДИЖИТАЛ ШИЛЖИЛТИЙН БУТЦИЙГ ТОДОРХОЙЛОХ НЬ

M.Анужин¹³, С.Саран¹⁴

ХУРААНГҮЙ

20-р зууны сүүл үеэс хувийн компьютер, интернет, хөдөлгөөнт төхөөрөмжүүд бий болж дижитал эрин үе эхэлсэн бөгөөд өнөөдөр гэхэд үүлэн тооцоолол, интернетийн зүйлс (IoT), хиймэл оюун ухаан (AI) зэрэг шинэ технологиудын хөгжлөөр үргэлжлэн хөгжиж байна. Энэхүү дижитал шилжилт бол дан ганц улсаар хязгаарлагдадгүй бөгөөд дэлхий даяар хурдацтай хөгжиж буй техник технологи, Ковид-19 цар тахлын нөлөөгөөр сүүлийн жилүүдэд эрс хөгжиж, боловсролын салбарт том нөлөөлөл болж буй юм. Боловсролын салбарын технологи нь гурван үеийг туулсан бөгөөд одоо дөрөвдэх үе дээрээ явж байна.

- 1-р үе - Технологийн үндсэн хэрэглээ: Энэ үе нь оюутнуудад хичээлийн агуулгыг хүргэхийн тулд компьютерт суурисан сургалт (CBT) болон вэбсайтуудыг ашигладаггаараа онцлогтой.
- 2-р үе - Байгууллагын систем: Энэ үед сургалтын менежментийн систем (LMS) болон агуулгын удирдлагын систем (CMS) бий болсон.
- 3-р үе - Хуваагдал ба төрөлжилт: Энэ үе нь боловсролын технологийн хуваагдал, төрөлжилтөөр тодорхойлогддог. Сошиал медиа платформууд, цахим портфолио программ хангамж, олон хүнд нээлттэй онлайн курсууд (MOOC) үйлчилгээ үзүүлэгчид хичээлийн агуулгыг хүргэх, хуваалцах шинэ арга замууд болж гарч ирсэн. СЭЗИС-ийн хувьд дээрх MOOC, LMS, CMS зэргийг аль хэдийн сургалтын системдээ хэрэгжүүлсэн бөгөөд одоо 3-р үе дээр явж байна гэж харж байна.
- 4-р үе - Түгээмэл болон дижитал хэлбэрийн технологиуд: Энэ үе нь одоогоор шинээр гарч ирж байгаа бөгөөд хувь хүний сургууль, Мичиганы их сургуулиуд юм. Харин 4-р үерүү орохоор зэхэж буй их сургуулиудын хувьд Станфорд, Харвард, МИТ, Жеоржия мужын их сургуулиуд байна. Эдгээр их сургуулиуд нь суралцах, заах арга барилыг сайжруулахын тулд технологийг ашигладаг шинэлэг хөтөлбөр, платформуудыг боловсруулсан.

¹³ Маркетингийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

¹⁴ Маркетингийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Энэхүү судалгаа нь СЭЗИС-ийн оролцогч талуудын /оюутан, багш, ажилтнууд/ дижитал ур чадвар, мэдлэг, түүнчлэн шинэ технологи, дижитал орчинд дасан зохицох чадварыг асуулгын аргаар хэмжин цаашдын үйл ажиллагааг сайжруулах, салбар, ур чадвар, сургалтуудыг тодорхойлоход чиглэсэн. Судалгаанд нийт 100 багш, ажилтан, 100 оюутан оролцож тестийн үр дүнг тодорхойлохын тулд SPSS программ дээр шинжилгээ хийлээ. Мөн энэхүү судалгааны ажлаараа дижитал шилжилтэд байгууллагын өвөрмөц нөхцөл, зорилго, нөөцийг харгалзан тоон өөрчлөлтийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд шаардагдах алхам, үйл явцыг тодорхойлсон бүтцийн зураглал /framework/-ыг хийж гүйцэтгэсэн.

Шалтгаан, үндэслэл

Энэхүү сэдвээр судалгааны ажил хийх болсон шалтгааны хувьд дэлхийн боловсролын чиг хандлага өөрчлөгдөж байгаа бөгөөд 2015 онд НҮБ-ын Боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага (ЮНЕСКО) “Тогтвортой хөгжлийн зорилго 4, Боловсрол 2030” тунхаглалыг боловсруулсан ба энэхүү тунхаглалд дижитал шилжилт нь боловсролыг өөрчлөх, сургалтын үр дүнг сайжруулах чадвартай гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, мөн дижитал өөрчлөлттэй холбоотой сорилт, эрсдэлийг шийдвэрлэх шаардлагатай тухай дурдсан байдаг. Үүнд:

- Дижитал сургалтын нөөц, хэрэглүүрийг боловсруулж хэрэгжүүлэх, хувь хүний болон дасан зохицох сургалтын туршлагыг дэмжих технологийг ашиглах.
- Дижитал технологийг сургалтын үйл ажиллагаандаа үр дүнтэй нэвтрүүлэхэд багш, боловсролын мэргэжилтнүүдийг бэлтгэх.

Дижитал шилжилт нь "Боловсрол 2030" хөтөлбөрийн гол хэсэг бөгөөд 2030 он гэхэд бүх нийтэд хүртээмжтэй, тэгш чанартай боловсрол олгох зорилтод хүрэх чухал хэрэгсэл гэж үзэж байна.

Түүнчлэн дотоодын томоохон их дээд сургуулиудын 2030 оныг хүртэлх стратеги төлөвлөгөөнүүдэд дижитал шилжилтийн тухай дурдсан байдаг. “СЭЗИС 2021-2031 стратеги төлөвлөгөө”-нд СЭЗИС нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн, дижитал, энтрпренер сургууль болохоо тусгасан билээ.

Судалгааны зорилго

Зураг 1. Байгууллагын стратеги

Энэхүү судалгааны ажил нь дээрх байгууллагын стратегийн 2 чиглэлд дижитал шилжилт хийхэд шаардлагатай олон улс, дотоодын боловсролын салбар дах жишээ, өөрчлөлтүүдтэй танилцаж, СЭЗИС-ийн оролцогч талуудын дижитал чадварыг тодорхойлон, үнэлж цаашид

сайжруулах шат дарааллыг гаргах ба чиглүүлэх бүтцийн зураглалыг хийж гүйцэтгэн сайжруулах арга замыг боловсруулах юм.

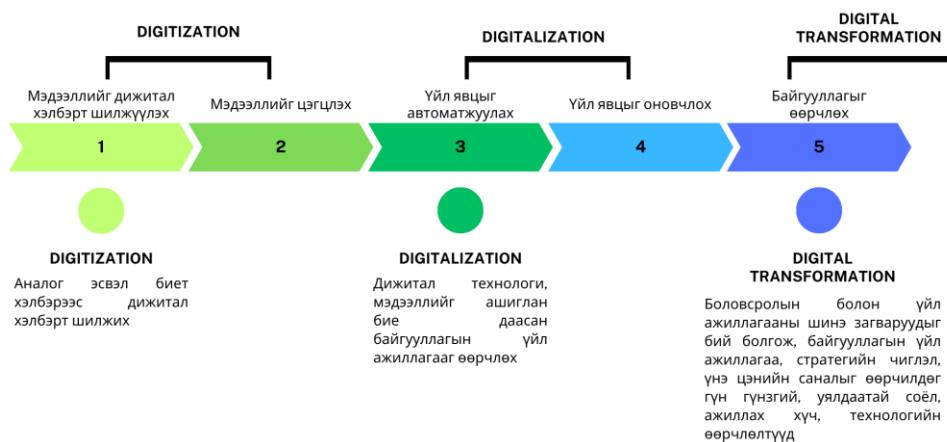
2. ОНОЛЫН СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Digital Transformation буюу дижитал шилжилт

Дижитал шилжилт гэдэг нь дижитал технологиудыг бизнес, байгууллагын бүхий л тал дээр нэгтгэж, үйл ажиллагаа явуулж, хэрэглэгчдэд үнэ цэнийг хүргэх зарчмын өөрчлөлтийг хэлнэ. Энэ нь уламжлалт бизнесийн загвар, үйл явцыг өөрчлөхийн тулд хиймэл оюун ухаан, үүлэн тооцоолол, юмын интернет, том өгөгдлийн анализийн зэрэг шинэ технологийг ашиглахыг үйл явцуудыг хамардаг.

Дижитал шилжилтийн зорилго нь үйлчлүүлэгчид, ажилтнууд болон оролцогч талуудын хэрэгцээг илүү сайн хангаж чадах илүү үр ашигтай, үр дүнтэй, уян хатан байгууллагуудыг бий болгох явдал юм.

Зураг 2. Дижитал шилжилтийн гурван D

3. СЭДВИЙН СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Хүснэгт 1. Сэдвийн судлагдсан байдал

Судлаач №1	Jamshed Khalid, Braham Rahul Ram, Mohamed Soliman, Anees Janee Ali, Muhammad Khaleel and Md Shamimul Islam
Судалгааны ажлын нэр, он	Promising digital university: a pivotal need for higher education transformation, 2018
Судалгааны арга зүй	69 оролцогчтой фокус группын ярилцлага
Судалгааны ажлын агуулга	Дээд боловсролын институциуд нь технологи, глобалчлалтай холбоотойгоор ихээхэн өөрчлөгдж буйтай холбоотойгоор салбар ч мөн ихээхэн өөрчлөгдж байна. Алсын хараанд нь дижитал шилжилтын тухай байхгүй байгаа дээд боловсролын институциудад мэдээлэл технологийн хөтөлбөрүүдийг үр дүнгүй, чадваргүй дэд бүтцийг үүсгэдэг. Дижитал шилжилтийг хийхийн тулд багш, ажилтнууд, оюутнуудын ойлголт, зөвшилцэл нь чухал юм.
Судлаач №2	Д. Мөнхбаяр
Судалгааны ажлын нэр, он	Мэдээлэл технологийн дэд бүтцийг дижитал чадамжийн төлөвшлөөр

	үнэлэх нь, 2020
Судалгааны арга зүй	СЭЗИС-ийн хүрээнд тус үнэлгээний дүнг цуглуулсан бөгөөд дээд боловсролыг дижиталжуулах, боловсролын технологийг нэвтрүүлэх, заах, суралцах, үнэлгээ өгөхөд туслах үйлчилгээнүүдийг дижиталчлах, бусад процессыг дэмжих зорилгоор мэдээллийн технологийг дижиталчлах түвшин процессын инновацыг гол төлөв авч үзсэн. СЭЗИС-д ажилладаг /процессын эзэн/ багш, ажилтануудаас судалгааны асуумж авах аргаар судалгааг хийсэн.
Судалгааны ажлын агуулга	Инновацын аливаа төслийн санхүүгийн болон санхүүгийн бус шалгуур үзүүлэлтүүдийг хангалтай түвшинд тодорхойлж хэмжих замаар тодорхой зорилтот түвшинд хүрдэг байх нь чухал. СЭЗИС-ийн хувьд уг түвшин 1 буюу маш муу гэсэн түвшинд үнэлэгдсэн байна. Өмнө нь хэрэгжсэн төслүүдийн туршлага сургамжуудыг албан ёсоор хуримтуулж, мэдээллийн сан бүрдүүлж, ажилтнууд нээлттэй ашигладаг байх нь чухал бөгөөд уг үзүүлэлтийг хувьд мөн маш муу гэсэн түвшинд үнэлэгдсэн байна.
Судлаач №3	Э.Ариунтуяа
Судалгааны ажлын нэр, он	СЭЗИС-ийн багш, оюутнуудын дижитал чадамжийн түвшинг тодорхойлох судалгаа, 2022
Судалгааны арга зүй	Өгөгдөл цуглуулахдаа асуулгын аргыг ашигласан бөгөөд багш оюутнаас тусдаа судалгаа авсан болно. Ингэхдээ багш нараас авах судалгаа нь 6 асуулттай Дижитал төхөөрөмж ашиглалтын хэсэг, 5 бүлгийн 22 асуулттай Дижитал чадамжийг тодорхойлох хэсэг, хичээлдээ дижитал технологиудыг ашигладаг болохыг тодохойлох 10 асуулттай хэсэг, 4 асуулттай Хувийн мэдээллийн хэсгээс бүрдэнэ. Оюутнуудаас авах судалгаа нь 6 асуулттай Дижитал төхөөрөмж ашиглалтын хэсэг, 5 бүлгийн 23 асуулттай Дижитал чадамжийг тодорхойлох хэсэг, 6 асуулттай Хувийн мэдээллийн хэсгээс бүрдэнэ.
Судалгааны ажлын агуулга	СЭЗИС-ийн багш нарын дижитал чадвар: 21 ур чадвараас 90-с ээш хувьтай гарсан чадваруудыг дурдвал Мэдээлэл, контент, өгөгдлийг үнэлэх; Мэдээлэл, контентийг удирдах; Дижитал технологиор дамжуулан харилцах; Дижитал технологиор дамжуулан хуваалцах; Дижитал технологиор дамжуулан нийгмийн үйлчилгээнд хамрагдах; Дижитал технологиор дамжуулан хамтран ажиллах; Цахим орчин дахь соёл; Дижитал хувийн мэлээллээ удирдах зэрэг чадварууд өндөр хөгжсөн байна. Оюутны дижитал чадвар: 21 ур чадвараас 90-с дээш хувьтай гарсан чадварууд нь Мэдээлэл, контент, өгөгдлийг үнэлэх; Мэдээлэл, контентийг удирдах; Дижитал технологиор дамжуулан харилцах; Дижитал технологиор дамжуулан хуваалцах; Цахим орчин дахь соёл; Дижитал хувийн мэлээллээ удирдах; Хувийн мэдээлэл, нууцлалыг хамгаалах; Эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг хамгаалах зэрэг чадварууд өндөр хөгжсөн байна.

4. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

Бид судалгааны анхдагч өгөгдлөө цуглуулахдаа тоон судалгааны аргын тусlamжтай Google Forms ашиглан цахим хэлбэрээр авсан бөгөөд судалгаанд нийт СЭЗИС-ийн 100 оюутан болон 100 багш ажилчдыг хамруулсан. Үүний дараа цуглуулсан өгөгдлийг IBM SPSS Statistics 23.0 програм дээр шинжилгээ хийн үр дүнг гаргасан.

Асуулга болон судалгааны дизайныг боловсруулахдаа 10 хүртэлх онооны Likert Scale-ийг ашигласан бөгөөд 10 онооны Likert Scale-ийн тусlamжтай оролцогчдын судалгаанд хандах

хандлага, үзэл бодлыг найдвартай хэмжиж, тухайн сэдвийн талаарх хүмүүсийн хандлага, итгэл үнэмшлийн талаар үнэ цэнэтэй ойлголт авах боломжтой юм.

5. ӨГӨГДЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

СЭЗИС-ийн багш, ажилчдын дижитал ур чадварыг үнэлэх судалгааны үр дүн

Дижитал технологийн HARD ур чадваруудыг үнэлэх нь:

Хүснэгт 2. Тоног төхөөрөмж ашиглах ур

	N	Mean	Std. Deviation
[Суурин компьютер]	99	8.05	1.997
[Бөвөрийн компьютер]	98	8.06	1.804
[Таблет]	96	7.43	2.165
[Ухаалаг гар утас]	99	8.15	1.644
[Ухаалаг TB]	98	7.46	1.911
[Ухаалаг самбар]	95	6.49	2.496
[Принтер]	98	8.15	1.515
[Сканнер]	98	7.97	1.785
Valid N (listwise)	93		

чадвар

Хүснэгт 4. Компьютер, программ хангамж засварлах ур чадвар

	N	Mean	Std. Deviation
[Программууд суулгах]	100	5.91	2.906
[Компьютер форматлах]	99	3.94	3.203
[Сүлжээний холбогт хийх]	99	3.48	2.883
[Программ устах]	99	6.12	3.095
[Хайлтын систем хэрэглэн асуудлаа шийдвэр]	99	6.97	2.616
[Архивын програм (Winzip, 7zip, Winrar)]	99	5.73	3.077
[Зайнаас удирдах систем (Anydesk, Teamviewer)]	99	5.29	3.390
[Вирусын программ ашиглах]	99	5.45	2.840
Valid N (listwise)	99		

Хүснэгт 6. Өдөр тутамд ашигладаг системүүдийг эзэмших түвшин

	N	Mean	Std. Deviation
[Google Classroom]	100	7.09	2.992
[Онлайн уулзалтын систем (Meets, Zoom, Teams, Skype)]	99	8.04	1.672
[Google Form]	99	7.67	2.491
[Gmail]	100	8.40	1.563
[Calendar]	99	7.99	1.903
[Google Drive]	98	8.33	1.578
[Google Chat]	99	7.38	2.586
[Дэлгэц бичих системүүд (OBS, Camtasia...)]	99	5.66	3.246
Valid N (listwise)	98		

Хүснэгт 3. Хэрэглээний программууд ашиглах ур чадвар

	N	Mean	Std. Deviation
[Microsoft Word]	99	8.05	1.574
[Microsoft Excel]	100	7.33	1.843
[Microsoft Powerpoint]	99	7.89	1.690
[Google Docs]	99	7.41	2.040
[Google Sheet]	99	7.42	1.928
[Google Slide]	99	7.06	2.258
[Зураг засварлах]	99	5.38	2.498
[Бичилг засварлах]	99	4.91	2.669
Valid N (listwise)	99		

Хүснэгт 5. Сошиал медиа суваг ашиглах ур чадвар

	N	Mean	Std. Deviation
[Facebook]	100	7.69	2.038
[Instagram]	99	6.33	3.010
[Linked-In]	98	4.91	3.227
[Youtube]	100	7.11	2.326
[Trello]	98	3.99	3.289
[Twitter]	98	4.38	3.460
[Wechat]	100	5.02	3.375
[Discord]	100	3.19	3.326
Valid N (listwise)	97		

Хүснэгт 7. СЭЗИС-ийн дотоод системүүдийг эзэмших түвшин

	N	Mean	Std. Deviation
[InfoSys]	100	6.84	2.912
[Appz]	97	5.65	3.425
[eOffice]	99	7.62	2.216
[Repository]	99	5.03	3.388
[Moodle]	99	5.92	3.244
[EBSCO]	99	5.25	3.068
[Plagiarism]	99	4.45	3.387
[UFE app]	100	5.21	3.456
[Conference.ufc.edu.mn]	88	3.90	3.487
Valid N (listwise)	84		

Дижитал технологийн SOFT ур чадваруудыг үнэлэх нь:

Хүснэгт 8. Мэдээллийн технологи, хэрэглээний программ хангамж, вэб аппликэйшин ашиглан найдвартай, үнэн зөв мэдээлэл солилцох, мэдээлээр хангах

	N	Mean	Std. Deviation
Хайлтын системүүд ашигтан өөрт хэрэгзтий, үнэн зөв мэдээллийг түргэн шүүрхай олж чадаг	98	7.79	2.121
Өөрт хэрэгтэй мэдээ, мэдээллийн (текст, зураг, видео зэрэг) файл, фолдерт зөв зохион байгуулан хадалнах, хуварилж чадаг	99	7.96	2.040
И-мэйл хэрэгжээний платформ болон сошиал медиа хэрэгжээний аппликэйшин ашигтан мэдээлэл солилцох, и-мэйл илтэх, хулзэн авч чадаг.	98	8.41	1.746
Мэдээллийн үнэн зөв байдалд дин шинжилгээ хийх шүүх, боловсруулж чадаг	97	8.13	2.008
Valid N (listwise)	96		

Хүснэгт 9. Мэдээллийн технологи, хэрэглээний программ хангамж, вэб аппликэйшин ашиглан харилцаа холбоо үүсгэх, өөрийгөө илэрхийлэх

	N	Mean	Std. Deviation
Мэдрэлтийн технологийн тоног төхөөрөмжүүдийг ашигтан мессеж илтэх, и-мэйл бичих, күлээн авах, дотуу мэдрэлтийн тоног төхөөрөмж чадаг	100	8.14	2.094
Энэийн технологийн агаарынчлундиг ашигтан мэдээ, мэдрэлтийн хэрэгжүүлэгт файл, шаардлагатай контентидугаа хувалдигдаж Сошиал медиа хэрэгжээний вэбсайт, ашиглан мэдээний сүлжээнийгүйд ашигтан илрэжжүүлэгт сурталчилгаа хийх, өөрийн сүйн/хөжүүлэгдэг	99	7.91	2.236
Сошиал медиа хэрэгжээний вэбсайт, ашиглан мэдээний сүлжээнийгүйд ашигтан харилцаа холбоо тогтоо, өөрийгөө зөв илрэжжүүлдэг	99	6.40	2.910
Valid N (listwise)	99		

Хүснэгт 10. Хэрэглээний програм хангамж болон вэб аппликэйшнуудыг ашиглан контент бүтээх

	N	Mean	Std. Deviation
Энгийн технологийн агаар хөгжлийн, програм хангамжийн мэдээллийн дикжилт контент (текст, хүснэгт, зураг, дуу болот дурс бичилгээ бүтээдэг.	100	6.39	2.752
Үзүүлэн танилуулж (rowerpoint, реzi гоч мэт) программ хангамж ашигтан мэдээлээ хувалдаах, түгээдэг.	100	7.06	2.593
Бусдын боловсруулсан контентын ялангаа засварлах, сайиркуулдаг.	100	6.13	3.047
Зохиолчийн эрх болон худалдааны тэмдэгтйн талаарх хуль эрх зүйн бүрэн мэдээлтий.	100	6.30	2.549
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 11. Мэдээллийн технологи, сошиал орчны хэрэглээнд хувь аккаунт болон тоног төхөөрөмжийн аюулгүй, найдвартай байдлыг хангах

	N	Mean	Std. Deviation
Ашиглаж байгаа тоног төхөөрөмж, программ хангамжийн хэрэгжээнд үүссэн техникийн асуудлыг хялбар шийдж чадаг	100	7.51	2.472
Өдөр тутмын хэрэгжээнд ашигладаг, асуудлыг бүрэн шийдвэрлэдэг програм	100	7.40	2.374
Програм хангамж болон хэрэгжээний аппликэйшнуудыг ашиглах явадад үндээн тохиргоонуудыг өөрчлөх, сэргээдэг	100	6.61	2.803
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 12. Мэдээллийн технологи, сошиал медиа хэрэглээнд үүссэн асуудлуудыг шийдвэрлэх

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
Сошиал медиа болон интернет орчинд хувийн мэдээллийг хандлагаас сэргийлэх, хамгаалах үндээн тохиргоонуудыг тогтол хийдэг	100	7.15	2.439
Ашиглаж байгаа тоног төхөөрөмж, программ хангамжийн нуутцал, аюулгүй, эрсдэлгүй байдлыг хангадаг	100	6.87	2.385
Байгуулалын түвшинд хэрэгжүүлдэг Мэдээллийн аюулгүй байдлын дүрэм, журам, стандартыг сайнтар хэрэгжүүлж, мөрдөж ажилладаг	100	7.28	2.292
Valid N (listwise)	100		

СЭЗИС-ийн оюутнуудын дижитал ур чадварыг үнэлэх судалгааны үр дүн

Дижитал технологийн HARD ур чадваруудыг үнэлэх нь:

Хүснэгт 13. Тоног төхөөрөмж ашиглах ур чадвар /Оюутнууд/

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
Суурин компьютер	100	6.23	3.068
Зөөврийн компьютер	100	7.25	2.359
Таблет	100	6.06	3.068
Ухаалаг гар утас	100	7.89	2.188
Ухаалаг ТВ	100	6.27	3.008
Ухаалаг самбар	100	4.37	3.183
Принтер	100	6.19	2.820
Сканнер	100	5.48	2.959
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 14. Хэрэглээний программууд ашиглахур чадвар /Оюутнууд/

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
Microsoft Word	100	7.42	2.257
Microsoft Excel	100	6.47	2.480
Microsoft Powerpoint	100	7.04	2.640
Google Docs	100	7.37	2.469
Google Sheet	100	6.81	2.654
Google Slide	100	7.22	2.584
Зураг засварлах	100	5.93	2.969
Бичлэг засварлах	100	5.25	3.141
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 15. Компьютер, программ хангамж засварлах ур чадвар /Оюутнууд/

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
Хайлтын систем хэрэглэн асуудлаа шийдэх	100	6.93	3.066
Программууд сүлгах	100	5.82	3.236
Компьютер форматлах	100	4.54	3.407
Сүлжээний холболт хийх	100	4.04	3.363
Программ устгах	100	6.18	3.362
Архивын програм (Winzip, 7zip, Winrar)	100	5.04	3.452
Зайнлас удирдах систем (Anydesk, Teamviewer)	100	4.60	3.444
Вирусын программ ашиглах	100	4.55	3.211
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 16. Сошиал медиа суваг ашиглах ур чадвар /Оюутнууд/

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
Google Classroom	100	8.32	2.174
Онлайн уулзалтын систем (Meets, Zoom, Teams, Skype)	100	8.21	2.189
Google Form	100	7.90	2.529
Gmail	100	8.56	2.042
Calendar	100	7.46	2.790
Google Drive	100	7.94	2.616
Google Chat	100	6.11	3.698
Дэлгэц бичих системүүд (OBS, Camtasia...)	100	4.36	3.773
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 17. Өдөр тутамд ашигладаг системүүдийг эзэмших түвшин

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
InfoSys	100	8.13	2.423
Repository	100	4.91	3.809
Moodle	100	3.03	3.656
EBSCO	100	7.68	2.453
UFE app	100	8.07	2.430
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 18. СЭЗИС-ийн дотоод системүүдийг эзэмших түвшин /Оюутнууд/

Descriptive Statistics			
	N	Mean	Std. Deviation
InfoSys	100	8.13	2.423
Repository	100	4.91	3.809
Moodle	100	3.03	3.656
EBSCO	100	7.68	2.453
UFE app	100	8.07	2.430
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 19. Мэдээллийн технологи, хэрэглээний программ хангамж, вэб апликацийн ашиглан найдвартай, үнэн зөв мэдээлэл солилцох, мэдээллээр хангах

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
Хайлтын системүүд ашиглан вэерт хэрэгтэй, үнэн зөв мэдээлүүдийг түргэн шуурхай олж чадаг	100	8.04	2.651
Өөрт хэрэгтэй мэдээ, мэдээллийг (текст, зураг, видео зэрэг) файл, фолдерт зөв зохион байгуулан хадгалах, хуваарилаж чадаг	100	7.72	2.640
И-мэйл хэрэглээний платформ болон сошиал медиа хэрэглээний апликацийн ашиглан мэдээлэл солилцох, и-мэйл илгээх, хүлээн авч чадаг.	100	6.30	3.320
Мэдээллийн үнэн зөв байдалд дун шинжилгээ хийх, шүүх, боловсруулж чадаг	100	7.37	2.946
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 20. Мэдээллийн технологи, хэрэглээний программ хангамж, вэб апликацийн ашиглан харилцаа холбоо үүсгэх, өөрийгөө илэрхийлэх

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
Мэдээллийн технологийн тоног төхөөрөмжүүдийг ашиглан мессеж илгээх, и-мэйл бичих, хүлээн авах, дут мэдээлэл илгээх үндсэн үр чадвар	100	7.08	3.067
Энгийн технологийн арга хэрэгслийдийг ашиглан мэдээ, мэдээлэл, хэрэццэт файл, шаардлагатай контентүүдүүг хуваасандаг	100	7.54	2.556
Сошиал медиа хэрэгжээний вебсайт, апликацийн, хамтын сүлжээнүүдийг ашиглан илрүүжүүлэх сургалчилгаа хийх, өөрийн сувгийг хөнгүүлдэг	100	7.02	2.906
Сошиал медиа хэрэглээний вебсайт, апликацийн, хамтын сүлжээнүүдийг ашиглан харилцаа холбоо тогтоох, өөрийн зөв илэрхийлдэг.	100	6.60	2.874
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 21. Хэрэглээний програм хангамж болон вэб апликацийнуудыг ашиглан контент бүтээх

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
Энгийн технологийн арга хэрэгслэл, програм хангамжудыг ашиглан дикитал контент (текст, хүснэгт, зураг, дуу болон дүрс бичлэг) бүтээдэг.	100	7.74	2.588
Үзүүлэн таниулах (powerpoint, prezzi гэх мэт) программ хангамж ашиглан мэдлэгээ хуваалцах, түгээдэг.	100	6.96	2.785
Бусдын боловсруулсан контентыг хянах, засварлах, сайжруулдаг.	100	7.09	2.586
Зохиочийн эрх болон худалдааны тэмдэгтийн талаарх хууль эрх зүйн бүрэн мэдлэгтэй.	100	7.73	2.655
Valid N (listwise)	100		

Хүснэгт 22. Мэдээллийн технологи, сошиал орчны хэрэглээнд хувь аккаунт болон тоног төхөөрөмжийн аюулгүй, найдвартай байдлыг хангах

Descriptive Statistics

	N	Mean	Std. Deviation
Сошиал медиа болон интернэт орчинд хувийн мэдээллийг халдлагаас сэргийлэх, хамгаалах үндсэн тохигоонуудыг тогтолцоо хийдэг	100	7.50	2.545
Ашиглаж байгаа тоног төхөөрөмж, программ хангамжийн нууцлал, аюулгүй, эрсдэлгүй байдлыг хангадаг	100	7.25	2.713
Valid N (listwise)	100		

6. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

	Hard үр чадвар	Soft үр чадвар
Багш, ажилтан	Хэрэглээний програм дээр ажиллах чадвар, тоног төхөөрөмж ашиглах чадвар, өдөр тутам ашигладаг системүүдийг эзэмших түвшинүүд хангалттай сайн үнэлгээтэй СЭЗИС-ийн дотоод системүүдийг эзэмших түвшин, компьютер, програм хангамж засварлах чадвар хангалтгүй гэсэн үр дүнтэй байна.	Зөөлөн ур чадвар буюу контент бүтээх, үнэн зөв мэдээллийг хайж олох, асуудал шийдвэрлэх чадварын хувьд хангалттай гэсэн үнэлгээг өгсөн.
Оюутан	Тоног төхөөрөмж ашиглах чадвар, сошиал медиа суваг ашиглах чадвар зэрэг нь дундаас дээгүүр	Найдвартай үнэн зөв мэдээллийг олж авч, хуваалцаж чаддаг, тэдгээрийг ашиглан харилцаа холбоо бүтээх
	Зарим нэг хэрэглээний програмууд, компьютер програм хангамж засварлах чадвар нь хангалтгүй байна..	контент бүтээх ур чадвар нь илүү сайн. Өөрийн аккаунт болон тоног төхөөрөмжийн аюулгүй найдвартай байдлыг хангаж чаддаг байна.

ТУЛГАРЧ БҮЙ АСУУДАЛ

Дээрх судалгаанд оролцогсодын нээлттэй асуултаас харахад компьютерийн хүрэлцээ бага, wifi сүлжээ, сургалтын танхimuудад тв проекторын хүрэлцээ хангалтгүй гэдэг үнэлгээг өгсөн.

Харвард, Оксфорд зэрэг олон улсын дижитал сургуулийн жишгээс харахад 4 оюутанд 1 компьютер гэсэн жишигтэй байдаг бөгөөд харин СЭЗИС 2020 онд 21 хүнд 1 компьютер 2023 онд 18 хүнд 1 компьютер гэсэн үзүүлэлтгэй байна.

Ангиудын тв проекторын хүрэлцээг авч үзвэл 2020 онд нийт ангиудын 58% нь проектортой байсан. Харин 2023 онд давагдашгүй хүчин зүйлийн шалтгаанаас ангиудын тоо буурч 52 ангид 43 зурагт 21 проектортой болж 100% ангиудыг хангаж байна.

Бүтцийн зураглал /framework/

Зураг 4. СЭЗИС-ийн framework

UFE FRAMEWORK

7. ДҮГНЭЛТ

Бид дижитал орчинд амьдарч буй гэдэг утгаараа бизнесийн байгууллагуудаас эхлээд томоохон их дээд сургуулиуд ч мөн дижитал шилжилтийг хийж байгаа билээ. Үүний нэгэн томоохон илрэл бол “Тогтвортой хөгжлийн зорилго 4, Боловсрол 2030” тунхаглалд дэлхийн даяар хүн бүрт тэгш хүртээмжтэй боловсрол олгоход дижитал шилжилтийн ач холбогдлыг дурдсан байдаг.

Мөн түүнчлэн дотоодын томоохон их дээд сургуулиудын 2030 он хүртэлх стратеги төлөвлөгөөнд дижитал шилжилтийн тухай багагүй баталсан байдаг бөгөөд СЭЗИС-ийн хувьд дижитал их сургууль болох зорилгыг өмнөө тавьсан байгаа юм.

Тиймээс уг дижитал шилжилтэд шаардагдах ур чадвар, техник технологи, хүний нөөц зэргийг судалж, СЭЗИС-ийн нийт 100 багш ажилтнууд, нийт 100 оюутнуудыг хамруулан “Дижитал ур чадварыг үнэлэх судалгаа” сэдвээр Google Form программыг ашиглан судалгаагаа хийж гүйцэтгэлээ.

Судалгааны маань үр дүн:

Багш, ажилтны хувьд

- СЭЗИС-ийн багш, ажилчдын дижитал технологийн хэрэглээний програм дээр ажиллах чадвар, тоног төхөөрөмж ашиглах чадвар, өдөр тутам ашигладаг системүүдийг эзэмших түвшинүүд хангалттай сайн (>5) үнэлгээтэй гарсан
- СЭЗИС-ийн дотоод системүүдийг эзэмших түвшин, компьютер, програм хангамж засварлах чадвар хангалтгүй гэсэн үр дүнтэй байна.
- Soft skill буюу зөвлөн ур чадваруудыг хангалттай түвшинд эзэмшсэн байна гэж үзэж байна.

Оюутны хувьд

- СЭЗИС-ийн оюутнуудын хувьд, тоног төхөөрөмж ашиглах чадвар, сошиал медиа суваг ашиглах чадвар зэрэг нь дундаас дээгүүр байгаа
- хэрэглээний програмууд, компьютер програм хангамж засварлах чадвар нь хангалтгүй байна.
- Soft үр чадварын хувьд оюутнууд мэдээллийн технологи ашиглан найдвартай үнэн зөв мэдээллийг олж авч, хуваалцаж чаддаг, тэдгээрийг ашиглан аарилцаа холбоо бүтээх, контент бүтээх ур чадвартай, хамгийн гол нь өөрийн аккаунт болон тоног төхөөрөмжийн аюулгүй найдвартай байдлыг хангаж чаддаг байна.

Дээрх судалгаанаас гадна бид дижитал шилжилтийн бүтцийн зураглал буюу framework-ийн талаар хоёрдогч эх үүсвэрүүдээс судалж, тэдгээр дээрээ үндэслэн өөрсдийн framework-ийг хийж гүйцэтгэсэн бөгөөд үүнд бидний авсан асуулгын судалгааны СЭЗИС-ийн оролцогч талуудын өгсөн санал хүсэлтийг харгалзан үзэж аль аль чиглэлд ямар үйл ажиллагаа явуулахыг тодорхойлсон.

8. САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Судалгааны асуулгын хүрээнд нэмэлт санал, хүсэлтүүдийг судалгаанд оролцогчдоос асуусан бөгөөд хамгийн түгээмэл болон олон давхарлаж байсан хариултууд дээр үндэслэн

санал зөвлөмжүүдийг боловсрууллаа.

1. Сургуулийн байранд дах интернэт /WIFI, LAN/ сүлжээний холболтыг сайжруулах хүртээмжтэй болгох.
2. Сургалтын чанар үр өгөөж, хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд компьютерийн хүчин чадал, хүртээмжийг ихэсгэх
3. Хэрэглээний программуудын хүрээнд багш, ажилтнууд, оюутнуудад тогтмол сургалт зохион байгуулах

Багш, ажилтнууд	Оюутнууд
<ul style="list-style-type: none">• Хэрэглээний программуудын хүрээнд багш, ажилчид, оюутнуудад сургалт зохион байгуулах• Контент бүтээх, зураг, бичлэг янзлах хэрэглээний программуудыг ашиглах арга зүйн сургалт орох• Цахим орчны аюулгүй байдлыг хангах талаарх сургалт орох	<ul style="list-style-type: none">• Хичээлийн үеэр багш нар оюутнуудад хэрэг болох программуудын талаар мэдлэг олгох• Компьютерийн анхан шатны мэдлэг олгох сургалт• Инновацийн эрэлд оюутнуудын дунд зохион байгуулах• S-Hub-ийг оюутнуудын дунд таниулах

9. НӨМЗҮЙ

UNESCO. (2015). “Education 2030 Incheon Declaration and Framework for Action for the Implementation of Sustainable Development Goal 4”

JISC. (2023). “Digital Transformation framework in higher education”.

JISC. (2020). “2030 strategy framework strategy for university leaders”.

Jamshed Khalid, Braham Rahul Ram, Mohamed Soliman, Anees Janee Ali,

Muhammad Khaleel, Md Shamimul Islam. (2018). “Promising digital university: a pivotal need for higher education transformation”.

Д. Мөнхбаяр. (2020). “Мэдээлэл технологийн дэд бүтцийг дижитал чадамжийн төлөвшүүлөр үнэлэх нь”.

Э. Ариунтуяа. (2022). “СЭЗИС-ийн багш, оюутнуудын дижитал чадамжийн түвшинг тодорхойлох судалгаа”.

ОЮУТНЫ ГҮЙЦЭТГЭЛД БАГШИЙН СЭДЭЛЖҮҮЛЭХ ХЭЛНИЙ ЧАДВАРЫН НӨЛӨӨЛЛИЙГ ТАНИХ

У.Норжинсүрэн¹⁵

ХУРААНГУЙ

Удирдагчийн дагагчид болон ажилчид мотивацижуулах чадварыг Motivating language гэж нэрлэсэн байдаг бөгөөд энэхүү хэл дотроо З бүрдэл хэсгээс бүрдэх бөгөөд тэдгээр З чадварыг багшийн хувьд буюу удирдагчийн байр суурьнаас үнэлж, багшийн сэдэлжүүлэх ярианы чадвар нь оюутнуудад хэрхэн нөлөөлдөг, багш нар аль хэлээр илүү ярьдаг болохыг тодорхойлж, энэ байдал нь оюутны идэвх оролцоо, гүйцэтгэлд нөлөөлдөг эсэхийг судлах болно.

Түлхүүр үсү: Чиглүүлэх хэл, эмпатик, утга өгөх, өөрийгөө тодорхойлох, гүйцэтгэл

¹⁵ Бизнесийн менежментхөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОНОЛЫН СУДАЛГАА

(MLT - Motivating language theory) Мотивацийн тухай хэлийг анх үүсгэн байгуулагч нь Доктор Jeremiah Sullivan 1998 онд motivating language гэж нэрлэжээ. Уг эрдэмтэн нь удирдагчийн хэлсэн үг, мессеж нь ажилчдын урам зоргийг өдөөж болохыг буюу ажилчид удирдагчийн зорьж буй зүйлийг ойлгох , удирдагчийн хэлсэн үг ажилтан дагагчийн сэтгэл зүйн байдал, гүйцэтгэл ажлын сэтгэл ханамж, хандлага, тууштай байдал зэрэг хариу үйлдэлд нөлөөлнө гэдгийг тайлбарлаж батлах гэсэн онол юм.

Өргөн хүрээний судалгааны үр дүнд удирдагчийн яриа, харилцаа нь ажилчдын сэтгэл зүйн байдал, тэр дундаа урам зоригт нөлөөлдөг гэж дүгнэж болно (Ван Квакебек, Фелпс нар хэвлэлд гаргасан). Эдгээр сэтгэлзүйн төлөв байдал нь дагагч, удирдагч, байгууллагын хувьд, үүнд оролцогч талууд, үйлчлүүлэгчид зэрэг эерэг эсвэл сөрөг үр дагавараар илэрхийлэгддэг (Mayfeld et al. 2015).

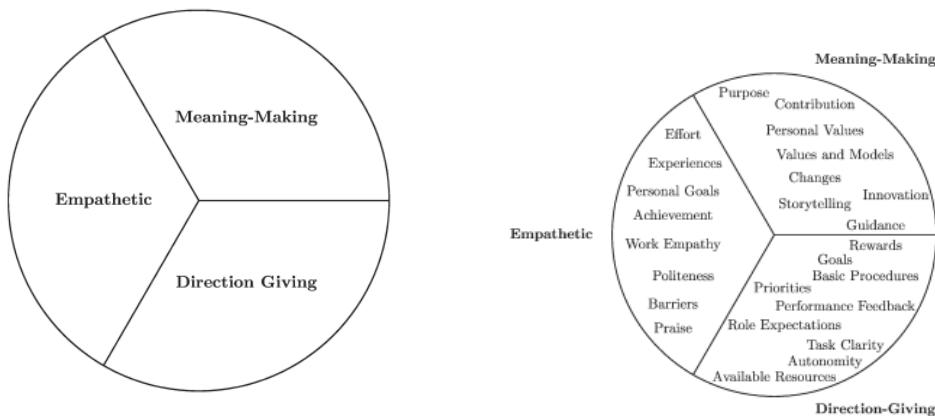
Хэл бол удирдагчийн харилцааны маш чухал хэсэг бөгөөд ялангуяа яриагаараа дамжуулан бусадтай харилцаж холбогддог. Удирдагч нь яриагаараа алсын хараа, зорилгоо илэрхийлэх, хамт олондоо урам зориг өгөх боломжийг олгодог.

Удирдагчийн яриаг чиглүүлэх хэл, утга санааг гаргах, эмпатик хэл гэсэн гурван төрөлд багтаана. Чиглэл өгөх хэл нь байгууллагын алсын хараа, зорилтыг тодорхойлох, даалгаврын тодорхой параметрүүдийг өгөх, мэдээллийн ил тод байдал зэргийг илэрхийлэх багтааж онцолдог бөгөөд энэ төрлийн яриа нь байгууллагад давамгайлж байдаг.

Дараагийн утга илэрхийлэх хэлээр дамжуулан байгууллагын соёлыг албан бусаар түгээн ажилчид, дагагчдаа ажлынхаа үнэ цэнийг ойлгуулах боломжийг өгөх бөгөөд ажилчны хувийн зорилтыг ажлын зорилготой нийцүүлж болох мэдээллийг өгдөг байна.

Сүүлийн төрөл болох эмпатик хэл нь ажилчдаа чин сэтгэлээсээ халамжлах, магтаал, эерэг шүүмжлэлээр ажилчдаа урамшуулах байдлаар илэрдэг бөгөөд удирдагч, ажилтан хоорондын харилцааг хөгжүүлдэг хэл.

Зураг 1. MLT - Motivating language theory /Мотивацийн хэлний гурван талыг харуулсан график/

Meaning making: Утга үүсгэх хэл нь нотлох баримтад тулгуурлан тэр бүр илэрхийлэгдэггүй анхаарал татахуйц хэрэгсэл юм. Товчхондоо, утга учрыг бий болгох яриа нь дагалдагчийн хувийн зорилтыг ажлаар дамжуулан илүү өндөр зорилгод хүргэх. Энэхүү

ярианы хэлбэр нь ажилтанд түүний авьяас чадварыг онцгой үнэлдэг гэдгийг ойлгуулж, тухайн хүнд эдгээр ур чадвараа зохион байгуулалтад хувь нэмэр оруулахад чиглүүлэхэд тусалдаг.

Утга өгөх хэлийг үр дүнтэй ашиглахын тулд удирдагчид хувийн сэтгэлзүйн шуугианыг даван туулж, дагалдагчдын хүч чадал, хүсэл тэмүүллийн талаарх өөрсдийн мэдлэгийг дээшлүүлэх ёстай. Энэхүү ухамсараас үндэслэн удирдагчид дагалдагчдынхаа өвөрмөц чадвар, итгэл найдварыг хүндэтгэж, эдгээр шинж чанаруудыг ажлын зорилготой хэрхэн огтлох талаар зааварчилгаа өгдөг. Ингэхдээ удирдагч нь байгууллагын алсын хараа, үнэт зүйл, соёлын хэм хэмжээг тодорхой дурслэн харуулах ёстай.

Урам зориг өгөх алсын хараа, нийцсэн үнэт зүйлсийн багцыг илэрхийлэх нь хамгийн чухал юм. Ихэнхдээ ийм яриа албан бус бөгөөд зүйрлэл, үлгэрээр дамжуулагддаг. Хамгийн чухал нь утга санааг илэрхийлэгч хэл нь амжилтанд хүрэхийн тулд дагаж мөрдөх ёстай соёлын дүрмийн талаар дагалдагчдад мэдээлдэг. ML хэмжигдэхүүн нь удирдагчаас дагалдагчдынхаа давуу талыг идэвхтэй батлахыг шаарддаг тул уламжлалт дарга ба захирагдах хүчний ялгааг бууруулдаг. Утга үүсгэх хэл нь өөрчлөлтийн манлайлалтай маш сайн нийцдэг, учир нь энэ нь байгууллагад орох, өөртөө шингээх, өөрчлөгдөх үед чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Дагагчид байгууллага руу орж, өөрийн байр сууриа олохдоо ихээхэн мэдрэмжтэй байдаг. Ажил дээрх өөрчлөлт нь мөн адил асуултыг төрүүлдэг. Утга үүсгэх хэл нь сэтгэцийн загвар, ур чадварын дасгалжуулалт, зохион байгуулалтын хэм хэмжээг хуваалцах замаар энэхүү асуултад хариулдаг. Үүнтэй холбоотойгоор утга санааг илэрхийлэгч хэл нь байгууллагын онцлогийг (ажлын байранд харьялагдах мэдрэмж) болон өөрийгөө үр дүнтэй болгох (өөрийн чадвардаа итгэх итгэлийг) төрүүлдэг.

Эцэст нь хэлэхэд, утга учрыг илэрхийлэх хэл нь дагагч нь ажил дээрээ юу хийж байгааг илтгэдэг. Мөн уг хэл нь менежмент, сэтгэл судлал, харилцааны онолуудаас үүдэлтэй. Энэ нь хүмүүс хоорондын мэдрэмжийн менежментийн онолууд, ажлын шинж чанарын загвар (даалгаврын ач холбогдол, даалгаврын онцлог, ажлын туршлагатай утга учир) дээр үндэслэсэн болно.

Сэтгэл судлалд утга учрыг бий болгох нь хүний туйлын хүсэл эрмэлзэл нь утгыг хүлээн авах явдал болох Виктор Франкелийн лого эмчилгээтэй адил юм (Frankl 1985, 2006; Паттакос 2010). Харилцааны хувьд ML-ийн энэхүү хэмжигдэхүүн нь Жаблины ажлын байранд орох, өөртөө шингээх загвар, симболын харилцаан үйлчлэл, байгууллагын соёлын харилцааны бүтээн байгуулалтаас ихээхэн нөлөө үзүүлдэг (Blumer 1986; Jablin 2001; Smircich 1983; Smircich ad. Морган 1982).

Empathetic: Утга үүсгэгч хэлтэй харьцуулахад ML-ийн хоёр дахь хэмжээс болох эмпатик хэлийг илүү ховор ашигладаг. Эмпатик хэллэг байхгүй үед ажилтны байгалийн хариу үйлдэл нь ажил дээрээ өөрийгөө хуваах явдал бөгөөд энэ нь даргатай сэтгэл хөдлөлийн холбоог дарангуйлдаг. Ажилтан өөрийгөө бүхэлд нь ажилд авчрахгүй бол бүтээлч байдал, шинэлэг байдал мууддаг. Тэгэхээр эмпатик хэл гэж яг юу вэ? Энэ нь удирдагчийн бусдын оронд алхаж, дагагчтайгаа сэтгэл хөдлөлөөр холбогдох чадварыг илэрхийлдэг. Удирдагч нь эмпатик хэлээр дамжуулан олон янзын хувилбарт дагалдагчтайгаа холбогддог. Ажилчин хүнд хэцүү даалгаврыг амжилттай гүйцэтгэвэл "Сайн байна, шүү!" гэх

мэт тэд эерэг байж болно. Эсвэл эдгээр нөхцөл байдал нь сөрөг байж болох юм, жишээлбэл, ажилчин төслийн явцад бүтэлгүйтэлтэй тулгарвал "Энэ хэцүү гэдгийг би мэдэж байна, гэхдээ та энэ бэрхшээлийг даван туулж чадна" гэж тайтгаруулж болно.

Удирдагчийн өрөвдөх сэтгэлтэй үг хэллэг хэрэглэх нь олон удаа эмзэг байдал, даруу байдлыг илэрхийлдэг. Удирдагч нь ажилтны туршлагыг яриагаар нь танихын тулд ажилтны болон дарга нарын эрх мэдлийн зөрүүг бууруулахад бэлэн байх ёстой. Ийм илэн далангүй байдгаараа тэр хүн илүү (мөн сэргэг) хүн болдог. Эмпатик хэлний хамрах хүрээ нь зөвхөн даалгавартай холбоотой үйл явдлуудаар хязгаарлагдахгүй. Эмпатик хэл нь хувийн амьдралын үйл явдлуудад дэмжлэг, энэрэн нигүүлсэх, хуваалцах аз жаргалын мессежийг агуулдаг. Жишээлбэл, удирдагч хүн дагалдагчийн гэр бүлд хүнд өвчний талаар чин сэтгэлээсээ санаа зовж байгаагаа илэрхийлдэг.

Хэдийгээр эмпатик хэл ашиглах нь ховор боловч олон тооны удирдлага болон бусад нийгмийн эрдэмтэд дагалдагчдын өндөр гүйцэтгэл, ажлын сэтгэл ханамж, оролцоо зэрэг давуу талуудыг харуулсан (Cameron 2012; Dutton and Spreitzer 2014; Dutton et al. 2014; Goleman 1998; Миллер 2013). Эмпатик хэл нь байгууллагын эерэг зан үйл, хүмүүст чиглэсэн манлайллын загвар, ажлын байран дахь өрөвдөх сэтгэл, зорилгын зорилгын онолд туслах хүчин зүйл, сэтгэл хөдлөлийн оюун ухаанд өрөвдөх сэтгэл, энэрэнгүй харилцааны онолуудтай нягт холбоотой байдаг (Dutton and Spreitzer 2014; Dutton et al. 2014; Големан 1998; Hayes 1971; Уурхайчин 2005; Салливан 1988; Юкл 2013).

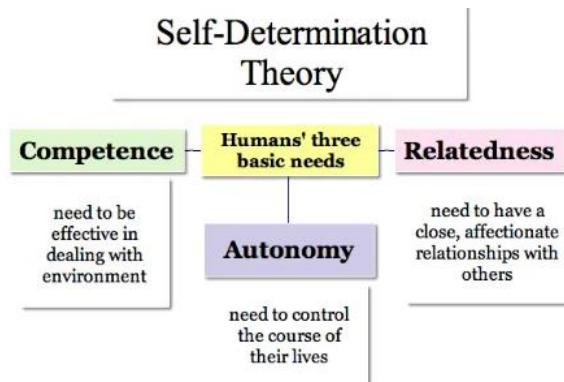
Direction giving: ML-ийн гуравдахь хэмжигдэхүүн буюу чиг баримжаа олгох хэл нь ихэнх удирдагчдын ярианд давамгайлдаг бөгөөд удирдагчийн үр дүнтэй харилцаад түүний үүрэг чухал байдаг. Чиглэл өгөх хэл нь зөв зүйлийг зөв аргаар, өөрөөр хэлбэл үр дүнтэй, үр дүнтэй болгох түлхүүр юм. Ярианы энэ хэлбэр нь тодорхой бус байдлыг ил тод байдлаар арилгадаг. Удирдагч нь ажил үүргээ гүйцэтгэхэд чухал ач холбогдолтой бүх мэдээллийг илэрхийлдэг. Тодруулбал, чиг баримжаа олгох хэл нь байгууллагын алсын хараа, зорилгод (ажлын хугацаа, чанар, үйл явцын шаардлагуудыг оруулаад) хүрэхэд шаардлагатай үйлдлүүд болон тэдгээрт хүрэхтэй холбоотой урамшууллыг тодруулж өгдөг.

Нэмж дурдахад, зааварчилгаа өгөх хэл нь даалгаврын санал хүсэлтийг агуулдаг бөгөөд хэрэв бүтээлч байдлаар өгвөл ажилчдын суралцах чадвар, бие даан ажиллах чадвар, гүйцэтгэлийг нэмэгдүүлэх боломжтой. Чиглэл өгөх хэлний өөр нэг давуу тал бол дүрийн хоёрдмол байдал, түүний түнш болох стрессийг багасгах явдал юм. Бид ажлын шаардлагаа хэрхэн биелүүлэх талаар санаа зовох үед унэ цэнэтэй цаг хугацаа, эрч хүчээ алддаг. Нэг ёсондоо чиг баримжаа олгох хэл нь юу хүлээж, хариуд нь юу хүлээж байгааг мөн мэдэх сэтгэл зүйн аюулгүй байдлыг бидэнд олгодог. Заавар өгөх хэллэгийн жишээ бол дарга нь даалгаврын талаар дэлгэрэнгүй ярих үед тохиолддог. Чиглэл өгөх хэл нь даалгаврын туршид болон дууссаны дараа зааварчилгаа, бүтээлч санал хүсэлтээр үргэлжлэх ёстой.

(SDT-Self-determination theory) Өөрийгөө тодорхойлох онол нь хүний төрөлхийн өсөлтийн чиг хандлага, төрөлхийн сэтгэл зүйн хэрэгцээтэй холбоотой хүний хүсэл эрмэлзэл, зан чанарын макро онол юм. SDT нь хувь хүний хөгжил, зан үйлийн өөрийгөө зохицуулахад хүний хөгжсөн дотоод нөөцийн ач холбогдлыг онцолсон организмын мета онолыг ашиглахын зэрэгцээ уламжлалт эмпирик аргуудыг ашигладаг хүний хүсэл эрмэлзэл, хувь хүний зан чанарыг тодорхойлох арга юм (Ryan, Kuhl, & Deci, 1997). Өсөлтийн төрөлхийн чиг хандлага, төрөлхийн сэтгэл зүйн хэрэгцээ нь тэдний бие даасан байдал, хувь хүний нэгдмэл

байдлын үндэс, түүнчлэн эерэг үйл явцыг бий болгох нөхцөл юм. Эмпирик үйл явцыг ашиглан бид ийм гурван хэрэгцээг тодорхойлсон: ур чадвар (Harter, 1978; White, 1963), холбоотой байх (Baumeister & Leary, 1995; Reis, 1994), бие даасан байдал (deCharms, 1968; Deci, 1975)--энэ нь өсөлт хөгжил, интеграцчлалын байгалийн хандлагыг оновчтой ажиллуулах, түүнчлэн нийгмийн бүтээлч хөгжил, хувь хүний сайн сайхан байдлыг хангахад зайлшгүй шаардлагатай.

Зураг 2. Self-determination

2. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Судалгааны арга зүй

Энэ хэсэгт судалгааны зорилгыг биелүүлэх судалгааны хэмжилтүүд, онолын таамаглалыг дэвшүүлсэн бөгөөд судалгааны асуултуудыг эмпирик дүн шинжилгээ хийх замаар найдвартай үр дүнг олж тогтоох тайлбар багтсан. Судалгааны ажлын зорилгоос хамааран тохирох арга барилыг сонгох хэрэгтэй. Энэхүү судалгааны ажил нь асуулгын судалгааны аргаар түүврийн байдлаар оролцогчдыг бүрдүүлж анхдагч мэдээллийг цуглуулж SPSS болон Stata програм дээр боловсруулалт, статистик болон хамаарлын шинжилгээ хийсэн.

Судалгааны зорилго

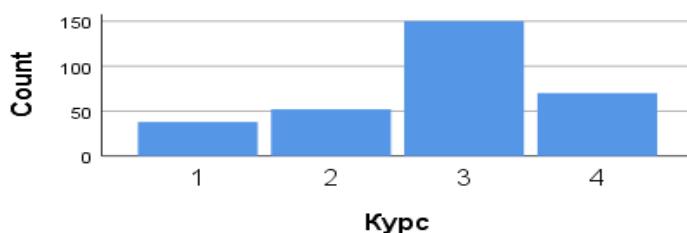
Энэхүү судалгааны хүрээнд оюутнуудын суралцах, идэвх оролцоо гүйцэтгэлд багш нарын урам өгч мотивацижуулах илэрхийлэмж бүхий хэл нь хэр нөлөөлдөг болох тодорхойлох зорилготой.

Судалгааны түүвэр: Санхүү Эдийн Засгийн Их Сургуулийн 1 - 4-р курсын 310 оюутанг түүврийн байдлаар хамруулсан.

Шинжилгээний хэсэг

Нийт судалгаанд хамрагдсан хүний 49% нь 3-р курс, 21.9% нь 4-р курс, 16,8% 2-р курс, 12,3% нь 1-р курсийн оюутнууд хамрагдсан.

Хүснэгт 1. Хамрагдагсадын хувь

Нийт 7 хүчин зүйлийн 51 шкал бүхий асуулга судалгаа авсан.

Xүснэгт 2. Найдвартай байдлын үзүүлэлт

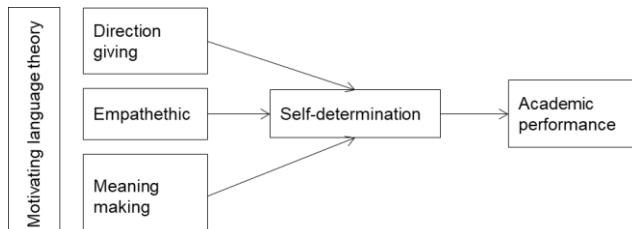
KMO and Bartlett's Test			Reliability Statistics		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.					
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	15111.589	Cronbach's Alpha		N of Items
df	1225		.969		51
Sig.	.000				

Component	Total	Initial Eigenvalues		Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
		% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	20.702	41.405	41.405	20.702	41.405	41.405	8.196	16.391	16.391
2	5.784	11.567	52.972	5.784	11.567	52.972	6.518	13.036	29.427
3	2.408	4.816	57.788	2.408	4.816	57.788	6.040	12.079	41.506
4	2.099	4.197	61.985	2.099	4.197	61.985	5.231	10.461	51.988
5	1.715	3.430	65.415	1.715	3.430	65.415	4.928	9.856	61.824
6	1.393	2.786	68.201	1.393	2.786	68.201	2.551	5.103	66.927
7	1.131	2.262	70.464	1.131	2.262	70.464	1.681	3.361	70.288
8	1.116	2.232	72.695	1.116	2.232	72.695	1.204	2.407	72.695
9	.909	1.818	74.513						
10	.847	1.694	76.207						
11	.751	1.503	77.710						
12	.731	1.463	79.173						
13	.695	1.391	80.563						
14	.655	1.311	81.874						
15	.615	1.229	83.104						
16	.572	1.144	84.248						
17	.508	1.050	85.200						

Судалгаанд ашигласан хэмжүүрүүд:

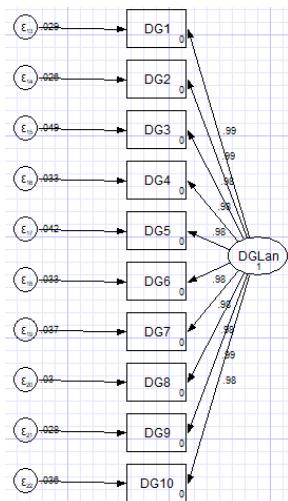
- Motivating Language Use: Mayfield, Mayfield and Kopf (1995) Scale
- Academic performance scale : Christopher McGregory (Saginaw Valley | State university)
- AIR Self-determination scale

Загвар 1. Судалгааны загвар

Direction giving

Чиглэл өгөх хэл нь даалгаврын тодорхойгүй байдал, үүрэг даалгаврыг багасгахад туслах зорилгоор хэлийг ашиглахыг тайлбарладаг хэл ашиглах сэдэл төрүүлэх эхний хэмжүүр юм (Sullivan, 1988). 10 хувьсагч агуулж байна. Үүнд: DG1, DG2, DG3, DG4, DG5, DG6, DG7, DG8, DG9, DG10

Хүснэгт 5. Хувьсагчыудын утга

№	Хувьсагч	ST.FL
1	DG1	.99
2	DG2	.99
3	DG3	.98
4	DG4	.98
5	DG5	.98
6	DG6	.98
7	DG7	.98
8	DG8	.98
9	DG9	.99
10	DG10	.98

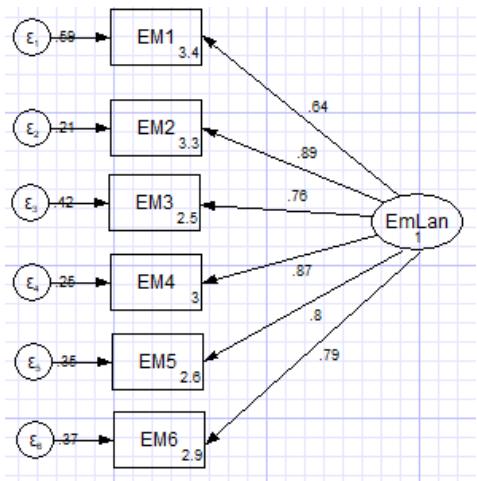
Загвар 3. Direction giving хэмжилтийн загвар

	OIM					[95% Conf. Interval]
	Coef.	Std. Err.	z	P> z		
measurement						
DG1 <- DGLan	1 (constrained)					
_cons	3.845161	.0730726	52.62	0.000	3.701942	3.988381
DG2 <- DGLan	1.076197	.1190976	9.04	0.000	.8427696	1.309624
_cons	3.716129	.0739856	50.23	0.000	3.57112	3.861138
DG3 <- DGLan	.9814164	.1345895	7.29	0.000	.7176258	1.245207
_cons	3.580645	.0825559	43.37	0.000	3.418839	3.742452
DG4 <- DGLan	1.382883	.1439852	9.60	0.000	1.100677	1.665089
_cons	3.490323	.0881621	39.59	0.000	3.317528	3.663117
DG5 <- DGLan	1.31687	.1455233	9.05	0.000	1.031649	1.60209
_cons	3.322581	.0884297	37.57	0.000	3.149262	3.4959
DG6 <- DGLan	1.461941	.1485608	9.84	0.000	1.170767	1.753115
_cons	3.419355	.0902631	37.88	0.000	3.242442	3.596267
DG7 <- DGLan	1.220078	.1382076	8.83	0.000	.9491958	1.49096
_cons	3.509677	.0847928	41.39	0.000	3.343487	3.675868
DG8 <- DGLan	1.222436	.1342789	9.10	0.000	.9592542	1.485618
_cons	3.651613	.0824159	44.31	0.000	3.490081	3.813145
DG9 <- DGLan	1.501612	.1487393	10.10	0.000	1.210088	1.793136
_cons	3.477419	.0900158	38.63	0.000	3.300992	3.653847
DG10 <- DGLan	1.174773	.1334933	8.80	0.000	.9131314	1.436415
_cons	3.432258	.081617	42.05	0.000	3.272292	3.592225

p's < .001 утга бүгд 0.000 байгаа нь бүх хувьсагчууд ач холбогдолтойг харуулж байна.

Empathetic language

Эмпатик хэл гэдэг нь хэл ярианы сэдэл төрүүлэх хоёр дахь хэмжигдэхүүн бөгөөд доод албан тушаалтуудад магтаал сайшаал, итгэлийг илэрхийлдэг хэлний хэрэглээг тайлбарладаг (Sullivan, 1988). Энэ хувьсагч нь зургаан зүйл агуулсан (Mayfield et al, 1995) EM1, EM2, EM3, EM4,EM5,EM6

Хүснэгт 6. Хувьсагчуудын утга

№	Хувьсагч	ST.FL
1	EM1	.64
2	EM2	.89
3	EM3	.76
4	EM4	.87
5	EM5	.8
6	EM6	.79

Загвар 4. Empathetic хэмжилтийн загвар

	OIM Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
Measurement					
EM1 <- EmLan _cons	1 (constrained) 3.503704	.0881911	39.73	0.000	3.330852 3.676555
EM2 <- EmLan _cons	1.348385 3.311111	.157084 .085405	8.58 38.77	0.000 0.000	1.040506 1.656264 3.14372 3.478502
EM3 <- EmLan _cons	1.275775 2.762963	.1719461 .0944015	7.42 29.27	0.000 0.000	.9387668 1.612783 2.577939 2.947987
EM4 <- EmLan _cons	1.421482 3.185185	.1734535 .0926283	8.20 34.39	0.000 0.000	1.08152 1.761445 3.003637 3.366733
EM5 <- EmLan _cons	1.409324 3.02963	.1800268 .0987942	7.83 30.67	0.000 0.000	1.056478 1.76217 2.835996 3.223263
EM6 <- EmLan _cons	1.315995 3.162963	.1728727 .0938185	7.61 33.71	0.000 0.000	.9771705 1.654819 2.979082 3.346844
var(e_EM1)	.6200865	.0807584			.4803902 .8004063
var(e_EM2)	.2030722	.0372774			.1417091 .2910067
var(e_EM3)	.5033671	.06997			.3833226 .6610057
var(e_EM4)	.2896386	.0469978			.2107354 .3980847
var(e_EM5)	.4637766	.0672911			.3489835 .6163293
var(e_EM6)	.4437394	.0628455			.3361824 .585708
var(EmLan)	.4298997	.1070608			.263868 .7004023

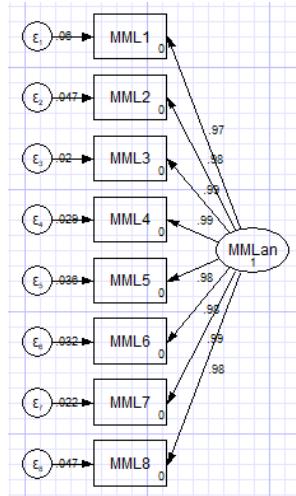
LR test of model vs. saturated: chi2(9) = 30.28, Prob > chi2 = 0.0004

6 хувьсагчийн хувьд p's < .001) утга бүгд 0.000 байгаа нь бүх хувьсагчууд ач холбогдолтойг харуулж байна.

Chi^2 = 0.0004

Meaning making language

Утга бий болгох Хэл гэдэг нь хараат хүмүүст соёлын нийцтэй байдлыг харуулсан хэлний хэрэглээг тайлбарладаг хэлний хэрэглээг өдөөх гуравдахь хэмжигдэхүүн юм (Sullivan, 1988). Энэ нь 8 хувьсагч агуулсан.

Хүснэгт 7. Хувьсагчийн утга

№	Хувьсагч	ST.FL
1	EM1	.64
2	EM2	.89
3	EM3	.76
4	EM4	.87
5	EM5	.8
6	EM6	.79

Загвар 5. Meaning making хэмжилтийн загвар

	OIM		z	P> z	[95% Conf. Interval]
	Coef.	Std. Err.			
measurement					
MML1 <- MMLan _cons	1 0	(constrained) (constrained)			
MML2 <- MMLan _cons	.9589915 0	.0278251 (constrained)	34.47	0.000	.9044554 1.013528
MML3 <- MMLan _cons	.990494 0	.0248592 (constrained)	39.84	0.000	.9417707 1.039217
MML4 <- MMLan _cons	.958897 0	.0253614 (constrained)	37.81	0.000	.9091896 1.008604
MML5 <- MMLan _cons	.9092953 0	.0249894 (constrained)	36.39	0.000	.8603171 .9582736
MML6 <- MMLan _cons	.9039748 0	.0242978 (constrained)	37.20	0.000	.8563518 .9515977
MML7 <- MMLan _cons	1.001561 0	.0254463 (constrained)	39.35	0.000	.9516872 1.051435
MML8 <- MMLan _cons	.9324878 0	.0270355 (constrained)	34.49	0.000	.8794991 .9854764
var(e.MML1)	.7290147	.0955015			.5639339 .9424199
var(e.MML2)	.5234237	.0709305			.4013329 .682656
var(e.MML3)	.2346742	.0369324			.1723874 .3194663
var(e.MML4)	.3180929	.0452423			.2407064 .4203589
var(e.MML5)	.357462	.0491618			.2730009 .4680537
var(e.MML6)	.3124311	.0449019			.2357337 .4140826
var(e.MML7)	.26359	.0407096			.1947453 .3567721
var(e.MML8)	.4903284	.0660569			.376542 .6384997
var(MMLan)	11.45617	1.480898			8.892169 14.75949

R test of model vs. saturated: chi2(28) = 484.02, Prob > chi2 = 0.000

8 хувьсагчийн хувьд p's < .001) утга бүгд 0.000 байгаа нь бүх хувьсагчууд ач холбогдолтойг харуулж байна. Chi^2 = 0.000

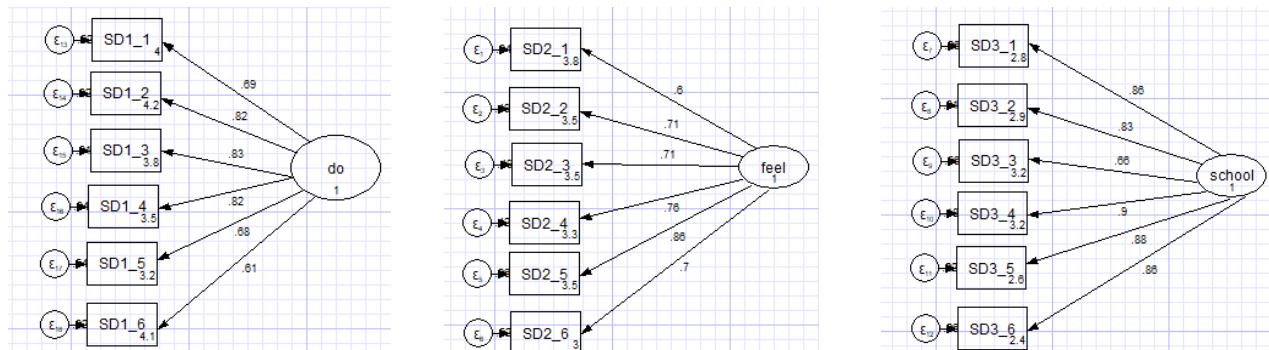
Зураг 6. Хэмжилтийн үр дүнгүүд

Fit statistic	Value	Description	Equation-level goodness of fit						
			depvars	Variance fitted	Variance predicted	residual	χ^2 -squared	mc	mc2
Likelihood ratio									
chi2_ms(252)	841.222	model vs. saturated	DG1	.8276379	.410196	.4174419	.4956225	.7040046	.4956225
p > chi2	0.000		DG2	.8484495	.4750887	.3733609	.5599492	.7482976	.5599492
chi2_bs(276)	3442.745	baseline vs. saturated	DG3	1.0564	.3950918	.6613077	.3739985	.6115542	.3739985
p > chi2	0.000		DG4	1.204745	.7844443	.4203007	.6511289	.8069256	.6511289
Population error			DG5	1.212071	.7113396	.5070311	.5868796	.7660807	.5868796
RMSEA	0.123	Root mean squared error of approximation	DG6	1.262851	.8767001	.3861511	.6942228	.8332003	.6942228
90% CI, lower bound	0.114		DG7	1.114422	.6106135	.503809	.5479192	.7402157	.5479192
upper bound	0.132		DG8	1.05282	.6129763	.4398437	.5822233	.7630356	.5822233
pclose	0.000	Probability RMSEA <= 0.05	DG9	1.255942	.9249259	.3310159	.7364401	.8581609	.7364401
Information criteria			DG10	1.032508	.5661084	.4663994	.5482849	.7404626	.5482849
AIC	8597.050	Akaike's information criterion	EM1	1.092862	.5034554	.5894062	.4606762	.6787313	.4606762
BIC	8816.177	Bayesian information criterion	EM2	.9438502	.7377457	.2061045	.7816343	.8841008	.7816343
Baseline comparison			EM3	1.252612	.7681908	.4844211	.6132712	.7831163	.6132712
CFI	0.814	Comparative fit index	EM4	1.149386	.859331	.2900551	.7476435	.8646638	.7476435
TLI	0.796	Tucker-Lewis index	EM5	1.281748	.8604235	.4213247	.671289	.8193223	.671289
Size of residuals			EM6	1.271842	.836833	.4350088	.6579694	.8111531	.6579694
SRMR	0.394	Standardized root mean squared residual	MML1	1.060562	.4820269	.578535	.4545014	.6741672	.4545014
CD	1.000	Coefficient of determination	MML2	1.126993	.6797212	.4472715	.6031283	.7766134	.6031283
			MML3	1.1041	.8270528	.2770471	.7490743	.8654908	.7490743
			MML4	1.334194	1.016812	.3173814	.7621175	.8729934	.7621175
			MML5	1.263933	.9204283	.3435051	.7282253	.8533612	.7282253
			MML6	1.193174	.8991481	.2940256	.7535768	.868088	.7535768
			MML7	1.205661	.9095621	.2960987	.7544096	.8685676	.7544096
			MML8	1.537315	1.087294	.450021	.7072683	.8409924	.7072683
			overall						.9997845

SRMR=0.394 зөвшөөрөгдөх хязгаарт багтаж байна. R-квадрат утгыг тухайн үзүүлэлттэй холбоотой хүчин зүйлээр тооцсон хэлбэлзлийн хувийг тайлбарлаж байна.

SELF-DETERMINATION THEORY (MEDIATOR)

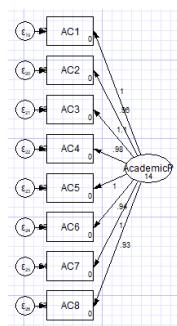
Зураг 7. SDT хэмжилтийн загвар

- DO: LR test of model vs. saturated: $\chi^2(15) = 495.90$, Prob > chi2 = 0.0000
- FEEL: LR test of model vs. saturated: $\chi^2(66) = 1267.21$, Prob > chi2 = 0.0000
- SCHOOL: LR test of model vs. saturated: $\chi^2(153) = 1828.20$, Prob > chi2 = 0.0000
- Хувьсагчууд p's < .001) утга бүгд 0.000 ач холбогдолтой.

ACADEMIC PERFORMANCE

Зураг 8. Academic performance хэмжилтийн загвар

Хувьсагчууд p's < .001) утга бүгд 0.000 ач холбогдолтой.

LR test of model vs. saturated: $\chi^2(28) = 513.17$, Prob > chi2 = 0.0000

Хүснэгт3. Хамаарал

Correlations							
	Direction giving	Empathetic	Meaning making	self-d do	self-d feel	self-d school	academic performance
Direction giving	Pearson Correlation	1	.709**	.679**	.393**	.400**	.629**
	Sig. (2-tailed)		.000	.000	.000	.000	.000
	N	310	310	310	310	310	310
Empathetic	Pearson Correlation	.709**	1	.796**	.459**	.448**	.742**
	Sig. (2-tailed)	.000		.000	.000	.000	.000
	N	310	310	310	310	310	310
Meaning making	Pearson Correlation	.679**	.796**	1	.404**	.392**	.696**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000		.000	.000	.000
	N	310	310	310	310	310	310
self-d do	Pearson Correlation	.393**	.459**	.404**	1	.801**	.543**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000		.000	.000
	N	310	310	310	310	310	310
self-d feel	Pearson Correlation	.400**	.448**	.392**	.801**	1	.538**
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000		.000
	N	310	310	310	310	310	310
self-d school	Pearson Correlation	.629**	.742**	.696**	.543**	.538**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	
	N	310	310	310	310	310	310
academic performance	Pearson Correlation	.411**	.404**	.363**	.643**	.628**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	
	N	310	310	310	310	310	310

Хамаарлын шинжилгээ харвал бүх хүчин зүйл хоорондоо эерэг хамааралтай.

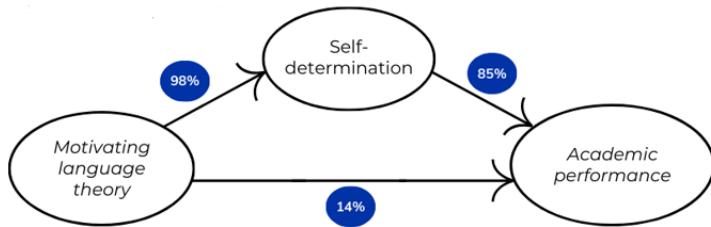
Sig. (2-tailed) = .000

Хүснэгт 4. Хүчин зүйлсийн статистик

Statistics							
	Direction giving	Empathetic	Meaning making	self-d do	self-d feel	self-d school	academic performance
N	Valid	310	310	310	310	310	310
	Missing	0	0	0	0	0	0
Mean	3.5445	3.2548	3.2258	3.5398	3.4860	3.1473	3.7024
Median	3.6000	3.1667	3.1250	3.5000	3.5000	3.0000	3.7500
Std. Deviation	.81983	.90770	.94510	.73835	.78574	.95869	.73492
Variance	.672	.824	.893	.545	.617	.919	.540
Skewness	-.336	-.083	-.118	-.007	.061	-.002	-.072
Std. Error of Skewness	.138	.138	.138	.138	.138	.138	.138
Kurtosis	.106	-.448	-.453	-.037	-.706	-.416	-.765
Std. Error of Kurtosis	.276	.276	.276	.276	.276	.276	.276
Minimum	1.00	1.17	1.00	1.33	1.67	1.00	1.88
Maximum	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00	5.00
Sum	1098.80	1009.00	1000.00	1097.33	1080.67	975.67	1147.75
Percentiles	25	3.0000	2.6667	2.6250	3.0000	2.8333	2.6667
	50	3.6000	3.1667	3.1250	3.5000	3.5000	3.0000
	75	4.1000	4.0000	4.0000	4.0000	3.8333	4.2500

7 хүчин зүйлсийн хамгийн өндөр дундаж утгатай хүчин зүйл нь Academic performance mean = 3.7024 . MLT –ийн 3 хүчин зүйлийн empathetic (Std.d=.90770) болон meaning making (Std.d = .94510) хүчин зүйл нь Std.D 1-рүү чиглэсэн байгаа буюу багшийн эмпитик болон утга илэрхийлэх хэл нь хангальгүй байна. Өөрийгөө тодорхойлох нөхцөлийн хүрээнд сургуулийн орчинд өөрийгөө тодорхойлох боломж болон хэрэгцээ нь хангальгүй (Std.d = .958)

Загвар 9. Хүчин зүйлсийн хоорондын хамаарал

3. ДҮГНЭЛТ

Оюутан өөрийнхөөө хэрэгцээг мэддэг байх, юу хийж чаддаг, юу мэдэрдэгээ мэддэг байх буюу өөрийгөө тодорхойлох дамжуулагч, зуучлагчийн тусламжтайгаар сэдэлжүүлэх хэл motivating language –ний гурван бүрэлдэхүүн хэсэг нь оюутны өөрийн суралцах гүйцэтгэлийн үнэлгээнд хэр нөлөөлж байгааг судлаж, шинжилгээ хийсэн. Судалгаанд нийт 310 оюутанг түүврийн аргаар оролцуулсан бөгөөд судалгааг SPSS болон Stata программ дээр боловсруулж, SEM загвар, хамаарлын шинжилгээг хийж гүйцэтгэсэн.

Судалгааны Cronbach's alpha = 0.969, KMO test= 0.915 байгаа нь судалгаа найдвартай, хүрэлцээтэй байна. 51 хувьсагч утгын нөлөөлөх хувь variance explained= 72% байгаа буюу хүчин зүйл хуваахад энэ хувиараа нөлөөлсөн. MLT –г тодорхойлох 3 хүчин зүйлийн эмпатик болон утга өгөх хэлний хүчин зүйл нь Std.D 1-рүү чиглэсэн байгаа буюу багшийн эмпитик болон утга илэрхийлэх хэл нь хангалтгүй байна. Өөрийгөө тодорхойлох нөхцөлийн хүрээнд сургуулийн орчинд өөрийгөө тодорхойлох боломж болон хэрэгцээ нь хангалтгүй байдаг байна. Багш зааварчилгаа чиглүүлэг өгөх хэлээр илүү тулхүү ярьдаг. Багшийн оюутнуудтайгаа эмпатик болон утгаа өгөх хэлээр ярих чадвар нь бага байх, зааварчилгаа өгөх хэлний чадвар өндөр байхын хэрээр оюутан өөрийгөө тодорхойлох, ойлгох чадвар нь бага байдаг. Үүнийг дагаад академик гүйцэтгэлийн идэвх оролцоо, үнэлгээ бага байдаг. Багшийн сэдэлжүүлэх хэл оюутны академик гүйцэтгэлд өөрийгөө тодорхойлох байдлаар дамжуулан маш хүчтэй нөлөөлдөг. Харин багшийн сэдэлжүүлэх хэлний чадварын нөлөө нь академик гүйцэтгэлд шууд нөлөөлөх нь бага байдаг.

4. ЗӨВЛӨМЖ

Багш нар хичээл зааж байх үедээ зөвхөн хичээлээ заах, даалгавар хийх заавар өгөх бус оюутны суралцаж буй зорилго, юу төлөө суралцаж байгаа, гол зорилго нь юуг байгааг нь таньж мэдэж, өөрийн буюу багш хүнийхээ суралцуулах зорилготой холбогдох, холбоос, цэгийг олж албан бус манлайлалыг үүсгэж, сэтгэл зүйд нь илүү нөлөөтэй байх арга барилыг ашиглах нь гүйцэтгэл ээрэг нөлөөтэйгээр гарах боломжтой. Мөн эмпатик хэлийг ашиглах буюу оюутнуудын оронд өөрсдийгөө төсөөлөн бодож, тавьж үзээд тодорхой зарим нөхцөл байдлуудыг нь ойлгохыг илүүд үзэж, урмын үгсээр урамшуулж чадвал оюутнууд зөвхөн биеээрээ бус сэтгэл зүрхээрээ хичээлдээ ирж идэвхтэй оролцдог болно.

5. НОМ ЗҮЙ

Muhammad Haroon, 2018 Impact of Leader's Motivating Language on Employees' Job Performance with Mediation of Job Satisfaction and Affective Commitment

Jacqueline Mayfield, Milton Mayfield, 2020 Motivating language theory ;Effective leader talk in the work palce

ТӨЛБӨРИЙН БАРИМТЫН ЦААСАН ХОГ ХАЯГДЛЫГ ЦАХИМЖУУЛАЛТЫН АРГААР БУУРУУЛАХ НЬ

A.Өсөхбаяр¹⁶, M.Хулан¹⁷

1. ТОВЧ ХУРААНГҮЙ

Монгол улсад сүүлийн хоёр жилийн туршид нийт 1 тэрбум 74 сая гаруй цаасан төлбөрийн баримт хэвлэгдсэн байдаг. Гэвч цахим төлбөрийн баримтын системд баталгаажсан баримтын тоо нь хэвлэгдсэн баримтын тооны ердөө 59%-ийг л эзэлж байна. Нөгөөтээгүүр төлбөрийн баримт хэвлэдэг термаль цаас нь хуванцарт агуулагддаг Биспенол А бодисыг өөртөө их хэмжээгээр агуулж, хүний эрүүл мэндэд болон байгаль орчинд хор хөнөөл учруулдаг. Иймд төлбөрийн баримтын баталгаажуулалтыг нэмэгдүүлэх, нөгөө талаас байгаль орчинд ээлтэй шийдлийг санал болгох зорилгоор НӨАТ-ын баримт бүртгэх процессыг автоматаар бүртгэх шийдлийг боловсрууллаа.

Түлхүүр үгс: Цахим төлбөрийн баримт, дахин боловсруулалт, хог хаягдал, цахимжуулалт, хялбар бүртгэл, НӨАТ-ын баримт

¹⁶ Мэдээллийн системийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

¹⁷ Мэдээллийн системийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

2. СУДАЛГААНЫ ҮНДЭСЛЭЛ

Монгол улсад 2016 оны 1 сарын 1-ний өдрөөс эхлэн НӨАТ-ын хуулийн шинэчилсэн найруулгын дагуу цахим төлбөрийн баримтын систем хэрэгжиж эхэлсэн билээ. Уг шинэчлэл нь иргэдэд худалдан авалт хийх бүрдээ борлуулагчаас төлбөрийн баримт авах, аж ахуй нэгжүүд хоорондоо төлбөрийн баримт хэвлэх, татварын нэгдсэн системд холбогдсон албан татвар суутган төлөгч аж ахуйн нэгжээс хэвлэсэн төлбөрийн баримтаар сугалааны урамшуулалд оролцох, мөн НӨАТ-ын 20 хүртэлх хувийг буцаан авах боломжуудыг нээсэн.

Гэвч уг систем нь үүсгэж буй давуу талуудтайгаа эн зэрэгцэхүйц сул тал, төөрөгдлүүдийг дагуулж байна. Тодруулбал, НӨАТ-ын баримтыг хэвлэмэл цаасан хэлбэрээр олгож буй бөгөөд аж ахуй нэгжүүд баримтаа термаль цаасан дээр хэвлэж хэвшсэн. Термаль цаасны агуулдаг хорт бодисууд болон байгаль орчинд үүсгэж буй хаягдал нь дэлхий дахины анхаарал татсан асуудал болоод байгаа бөгөөд хэрэглээнээс халах тал дээр гадаадын улс орнууд бодлого боловсруулан хэрэгжүүлж байна.

Манай улсад НӨАТ-ын буцаан олголт авах болон сугалаанд оролцохын тулд иргэд баримтаа заавал И-баримт аппли케йшнд гараар бүртгүүлэх шаардлагатай байдаг нь нийт хэвлэгдсэн болон нийт бүртгэгдэж буй баримтын тоо хоёрын дунд зөрүү үүсэж байгаагийн шалтгаан болж байна.

Иймээс төлбөрийн цаасан баримтын термаль цаасны хор нөлөө, иргэдийн цаасан баримтаа системд бүртгүүлж буй байдал болон үүсэж буй асуудлуудыг шийдэх оновчтой арга зам зэргийг судлах нь нэн шаардлагатай байна.

Судалгааны зорилго

Энэхүү судалгааны зорилго нь иргэд хялбар бүртгэлийн үйлчилгээгээр болон цаасаар хэвлэгдсэн баримтаа цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгүүлэхэд хэр их хугацаа шаарддаг, бүртгүүлэхэд ямар нэгэн хүндрэл, бэрхшээлүүд тулгардаг эсэх, төлбөрийн цаасан баримтын хүний эрүүл мэндэд болон байгаль орчинд ямар хор нөлөө үзүүлдгийг тодорхойлж, цаашид төлбөрийн баримт бүртгэх процессыг бүрэн автоматжуулах боломж, шийдлийг боловсруулж, санал болгоход оршино.

Судалгааны зорилт

- Төлбөрийн баримтын цаасанд хүний биед хор нөлөө учруулахуйц бодис агуулагддаг талаарх судалгааны ажлуудыг шинжлэн дүгнэх, эл асуудлын талаарх иргэдийн ойлголтыг судлах
- Цахим төлбөрийн баримтын системийн өнөөгийн нөхцөл байдал, цаашдын чиг хандлагыг судлах
- Цаасан баримтаас үүдэн гарч буй хог хаягдлын тоо хэмжээ, түүнийг дахин боловсруулах боломжтой эсэхийг тодорхойлох
- Иргэдийн цаасаар болон хялбар бүртгэлийн үйлчилгээ ашиглан баримт бүртгэх процесст тулгамдаж байгаа асуудлуудыг тодорхойлох
- Судалгааны үр дүнд үндэслэн дүгнэлт, санал, зөвлөмж боловсруулах

Судлагдсан байдлын судалгаа

Хүснэгт 1 Судлагдсан байдлын судалгаа

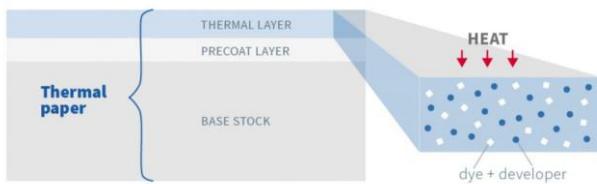
№	Судлаач	Судалгааны нэр, он	Судалгааны ажлын арга зүй ба үр дүн
1	Канадын Оттавагийн И-ийн Хими, биомолекулын ШУ-ны тэнхимийн судлаачдын баг	Bisphenol A alternatives in thermal paper receipts: Risk assessment of selected developers, 2020	Төлбөрийн баримтуудад шинжилгээ хийж, голлох бодисууд дээр эрсдэлийн үнэлгээ хийсэн. <i>Үр дүн:</i> Төлбөрийн баримтад агуулагдах ВРА бодисын хэмжээ нь зөвшөөрөгдсөн хэмжээгээс өндөр байсан ба уг судалгааны ажлаар нэг баримтанд агуулагдах ВРА-ийн түвшинг 0.02% байх талаар зааж өгсөн нь EX-ны хийсэн хязгаарлалтын үндэс болж өгсөн.
2	Iryna Labunská, Martin Sharpe, and David Santillo	The presence of bisphenol A in the thermal paper in the face of changing European regulations, 2019	112 орноос термаль баримт цуглуулж хийн хроматографи-масс спектрометр зэрэг аналитик аргаар дээжүүдийн ВРА-ийн агууламжийг хэмжсэн. <i>Үр дүн:</i> Азийн орнуудаас маш өндөр хэмжээний ВРА-ийн агууламж илэрсэн. Үүнийг дагаад улс орнуудын иргэдийн эрүүл мэндийн найдвартай байдлын асуудал хөндөгдж байгааг уг судалгааны ажил онцолсон.
3	МУИС-ийн ХШУ-ийн салбарын оюутнууд С. Уянга, Б. Биндэрья	НӨАТУС-д эцсийн хэрэглэгчийн цахим төлбөрийн баримтыг автоматаар бүртгэх хялбар шийдэл, 2018	Онолын судалгаан дээр үндэслэн төлбөрийн баримтын автомат бүртгэлийн шийдлийг боловсруулсан. <i>Үр дүн:</i> Бэлэн бусаар хийгдсэн төлбөрийн баримтын бүртгэлийн үйл ажиллагааг хэрэглэгчийн и-баримт дахь бүртгэлийг картын мэдээлэл болон утастай дугаартай уялдуулах замаар автоматаар бүртгэх шийдлийг санал болгож улмаар үүсэх давуу талуудыг тэмдэглэсэн.

3. ОНОЛЫН СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Термаль цаас, түүний хор нөлөө

Худалдаа, үйлчилгээний байгууллагаар үйлчлүүлэх бүрд иргэдэд олгодог төлбөрийн цаасан баримтууд нь цавуулаг гадаргуутай термаль цаасан дээр хэвлэгдсэн байдаг. Бид тухайн баримтуудтай шууд хүрэх замаар харьцаж байхдаа термаль цаас нь бидний эрүүл мэндэд хор нөлөө учруулж буйг тэр бүр мэддэггүй.

Зураг 1. Термаль цаасны бүтэц

Өнгийг үүсгэдэг. Уг үйл явцыг термохромчлол гэнэ.

Термохромчлолын үр дүнд цаасан дээр хэвлэлийг бий болгоход гол үүрэг гүйцэтгэж буй бодис нь ВРА буюу Биспенол А юм.

Термаль цаасыг бүтэц талаас нь аваад үзвэл (1) суурь цаас, (2) өнгөн давхарга, (3) термаль давхаргаас бүрдэнэ. Уг цаасан дээр хэвлэлт хийх үед термаль хэвлэгч машин нь (баримт хэвлэхэд зориулагдсан хэвлэгч) термаль цаасны хамгийн өнгөн давхарга буюу термаль давхаргыг халааж улмаар уг давхаргад орших ВРА бодис нь урвалд орж хэвлэх зураг, текстийн хэлбэрээр бараан

Биспенол А бодисын хүний биед үзүүлдэг сөрөг нөлөөллүүдээс авч үзвэл:

- Хүний биеийн гормон болон бусад чухал үйл ажиллагааг зохицуулдаг дотоод шүүрлийн системийг гэмтээдэг. Судалгаанаас үзэхэд ВРА нь биеийн дааврын түвшинг алдагдуулж, улмаар нөхөн үржихүйд сөргөөр нөлөөлдөг.
- Биспенол нь цусны даралтыг нэмэгдүүлдэг тул зүрх судасны өвчлөл үүсгэх, инсулинд нөлөөлдөгтэй холбоотой чихрийн шижин, таргалалт үүсгэх боломжтой.
- Судалгаагаар Биспенол А бодистой ойр байгаа хүмүүсийн хөхний болон түрүү булчирхайн хорт хавдар тусах эрсдэл илүү өндөр байгаа нь тогтоогдсон.
- Мөн ВРА нь хүний тархины хөгжилд сөргөөр нөлөөлдөг бөгөөд энэ нь зан төлөвийн өөрчлөлт үүсгэж, хүний дархлааны системийг гэмтээх аюултай.

Биспенол А нь хүний биед яз бүрийн замуудаар нэвтрэн нөлөөлөх боломжтой. Жишээлбэл, хүн термаль цаасанд хүрэх үед ВРА нь арьсаар дамжин судсандаа нэвтэрч улмаар гараа угаалгүйгээр хоол барьж идэх, эсвэл амандаа хүрэх үед амаар дамжин биед шууд нэвтэрдэг. Мөн цаасан баримтыг хэвлэх үед хэвлэгчнээс үүсэх халуун нь ВРА-г агаарт шууд дэгдээж, тархаадаг. Тиймээс баримт хэвлэх үйл явцтай ойр ажилладаг кассын ажилтнууд агаар дуслын замаар нөлөөнд нь ихээхэн автдаг байна.

Биспенол А бодисын хүний бие, эрүүл мэндэд болон байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөний талаар олон судалгаа хийгджээ. Тухайлбал, Калифорнийн их сургуулийн эрүүл мэндийн салбарын судлаачдын "Occupational exposure of cashiers to bisphenol S via thermal paper" судалгаанд дурдсанаар 2016 онд 24 кассын ажилчдын арьснаас дээж аван цусан дахь BPS-ийн түвшнийг хэмжихэд хэр их термаль цаастай харьцдагаас нь хамааран тэдний цуснаас 0.05-4.4 нг/мм хэмжээтэй BPS илэрчээ. Энэ нь нийт иргэдийн дундаж BPS-ийн түвшнээс илт давуу өндөр байгааг цохон тэмдэглэжээ.

Мөн Ирина Лабунска нарын (2020) судлаачид хэд хэдэн орны 112 термаль цаасан баримтыг цуглуулан лабораторийн аргаар ВРА-ын агууламжийн хэмжээг судлахад бүх баримтаас 0,1%-12% хүртэлх агууламжтайгаар илэрсэн бөгөөд хамгийн өндөр хэмжээ нь Азийн орноос цуглуулсан баримтаас илэрчээ (Iryna Labunska, Martin Sharpe, and David Santillo, 2020). Европын холбооноос ВРА-ийн термаль баримтад агуулагдах зохистой хэмжээг 0.02% байхаар тогтоосон бол Азид илэрсэн ВРА-ийн 12%-ийн агууламж нь уг хэмжээнээс 600 дахин өндөр байна гэсэн үг юм.

АНУ-ын Байгаль Орчны Яамнаас мэдээлснээр зөвхөн термаль цаасны үйлдвэрлэлд жилд 3 сая мод, 34 тэрбум литр ус зарцуулагддагаас гадна үйлдвэрлэлийн үйл явцад их хэмжээний газ агаарт тархдаг ба энэ нь дэлхийн дулааралд нөлөөлж байна. Термаль цаас нь агуулагддаг химийн бодисууд болон цавуулаг гадаргуугийн улмаас хөрсөнд бүрэн шингэлгүй хаягдал чигээрээ үлддэг бөгөөд ВРА, BPS бодисууд нь хөрсөнд шимэгдэн, улмаар агаарт тархах, ундны усны чанарт нөлөөлөх, уг усаар тэжээгдэж буй амьтан, ургамалд нөлөөлөх гэх мэт урт хугацааны экосистемийн аюулууд үүсдэг.

Төлбөрийн баримтын бас нэг сул тал бол хог хаягдлыг улам нэмэгдүүлж байгаа явдал юм. Нэг ширхэг НӨАТ-ын баримтын урт нь дунджаар 20см, жин нь 1.37г байдаг. Энэ нь улсын хэмжээнд жилд ойролцоогоор 887 тонн шууд хаягдлыг үүсгэж байна. Хаягдал цаасыг дахин боловсруулснаар нэг тонн цаас шатаахад ялгараах 750 кг нүүрсхүчлийн хийнээс сэргийлж, 26.5 мянган литр ус хэмнэх боломжтой. Гэвч дахин боловсруулагдах боломжгүй термаль цаас нь жилд 665,250 кг нүүрсхүчлийн хий ялгаруулж, 23.5 сая литр ус зарцуулж, хогийн

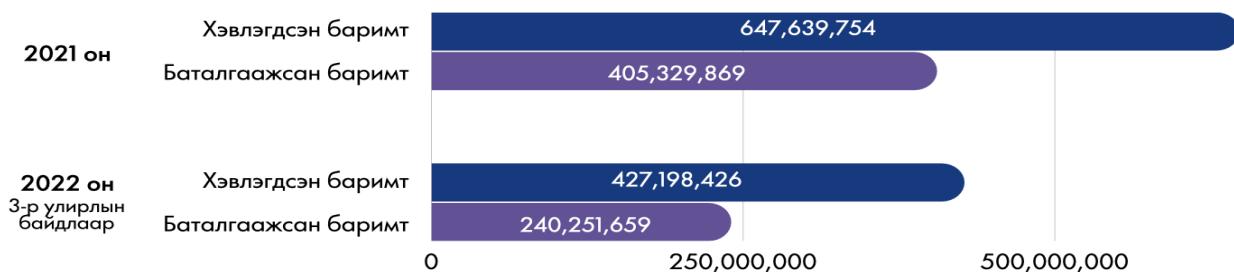
цэгт дарж устгах талбайн хэмжээг ихэсгэж байна.

Иймд Монгол улсад өдөрт хэдэн мянгаараа хэвлэгдэж буй НӨАТ-ын баримтуудыг хэрэглээнээс халснаар хүн амын эрүүл мэнд, байгаль орчны эрүүл мэндэд эерэг нөлөө авч ирэх юм. Термаль цаасыг дахин боловсруулах нь өөрөө дахин нэг аюулыг дагуулж буй тул энэ нөхцөлд хамгийн зөв шийдэл нь анхнаасаа уг цаасыг ашиглахгүй байх, төлбөрийн баримтын системийг цахимжуулах явдал хэмээн бид үзэж байна.

Монгол улсын цахим төлбөрийн баримтын системийн өнөөгийн байдал

Цахим төлбөрийн баримтын систем нь 2016 онд хэрэгжиж эхэлснээс хойш өдгөө 7 жил болж байгаа бөгөөд хэрэглэгчдийн тоо нь 1,500,000 давсан байгаа билээ. Иргэд ямар нэгэн худалдаа, үйлчилгээ татварын нэгдсэн системд холбогдсон албан татвар суутган төлөгч аж ахуйн нэгжээс төлбөрийн баримтыг авах бөгөөд уг баримтаа и-баримтын системд (1) Үнийн дүн болон сугалааны дугаараар, (2) ДДТД болон сугалааны дугаараар, (3) ДДТД болон үнийн дүнгээр гэх 3 аргаар бүртгүүлэх боломжтой. Уг гурван арга нь бүгд хэрэглэгчээс тодорхой үйлдэл шаарддаг бөгөөд хүмүүс хүлээн авсан баримтаа 100% бүртгүүлж чадахгүй байгааг Зураг III-2-д харуулж байна.

Зураг 2. Нийт хэвлэгдсэн болон баталгаажсан баримтын тоо

Эх сурвалж: И-баримт

Дээр дурдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхээр 2018 онд *Гааль, татвар, санхүүгийн мэдээллийн технологийн төв* нь И-баримт системийн шинэчлэгдсэн 2.0 хувилбарыг хэрэглээнд нэвтрүүлсэн. Уг шинэ хувилбар нь бэлэн бусаар хийгдсэн төлбөрийн баримтыг автоматаар бүртгэх хялбар бүртгэлийн системийн шийдлийг нэвтрүүлсэн. Тус шийдлийн хүрээнд хэрэглэгчийн бэлэн бусаар хийгдсэн төлбөрийн баримт нь системд автоматаар бүртгэгдэх бөгөөд хэрэглэгч баримтаа цаасаар, и-майлээр давхар авах эсэхээ өөрөө сонгох боломжтой болсон гэх мэт хэрэглэгч, аж ахуй нэгжүүдэд ч хялбар шийдлийг боловсруулсан ч, өнгөрсөн 5 жилийн хугацаанд уг системд ердөө үүрэн телефоны б аж ахуйн нэгж л нэгдсэн байна. Энэ нь уг шийдлийн олон нийтэд хангалтгүй хүрсэн байдал, үүнтэй холбогдсон хэрэгжилтийн хангалтгүй байдлыг харуулж байна.

Мөн нэгэн анхаарах асуудал нь Татварын Ерөнхий Хуулийн 28-р зүйлд зааснаар татвар төлөгчид нь бүгд борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээндээ төлбөрийн баримт олгох үүргийг хүлээдэг боловч зах, худалдааны төвийн хувиараа бизнес эрхлэгчид, жижиглэн наймаа эрхлэгчид нь төлбөрийн баримт олгохгүй байгаа нь холбогдох хуулиудын хэрэгжилтэд цоорхой үүсгэж байна. Энэ нь тэдгээр бизнес эрхлэгчид тэр бүр кассын системтэй байх, НӨАТ-ын баримт хэвлэх боломж байдаггүйтэй холбоотой. Уг асуудлыг шийдэх хүрээнд ТЕГ нь “Голомт банк”-тай гэрээлэн НӨАТ-ын баримт хэвлэдэг пос машины “Пос мерчантнын үйлчилгээ”-г 2020 онд гаргасан ч уг пос машиныг зөвхөн “Меркури” захын худалдаа

эрхлэгчид л ашиглаж байгаагаас гадна уг шийдэл нь термаль цаасан баримт хэвлэх, худалдаачид болон худалдан авагчдаас нэмэлт үйлдлүүд шаарддаг сул талуудыг шийдэхгүй байгаа юм.

Термаль цаасны хэрэглээг бууруулснаар мөн төлбөрийн баримт олгодог байгууллагуудад зардлаа хэмнэх, тайлан тооцоо гүйцэтгэх процессыг хурдасгах гэх мэт олон давуу талуутдай.

4. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Судалгааны дизайн

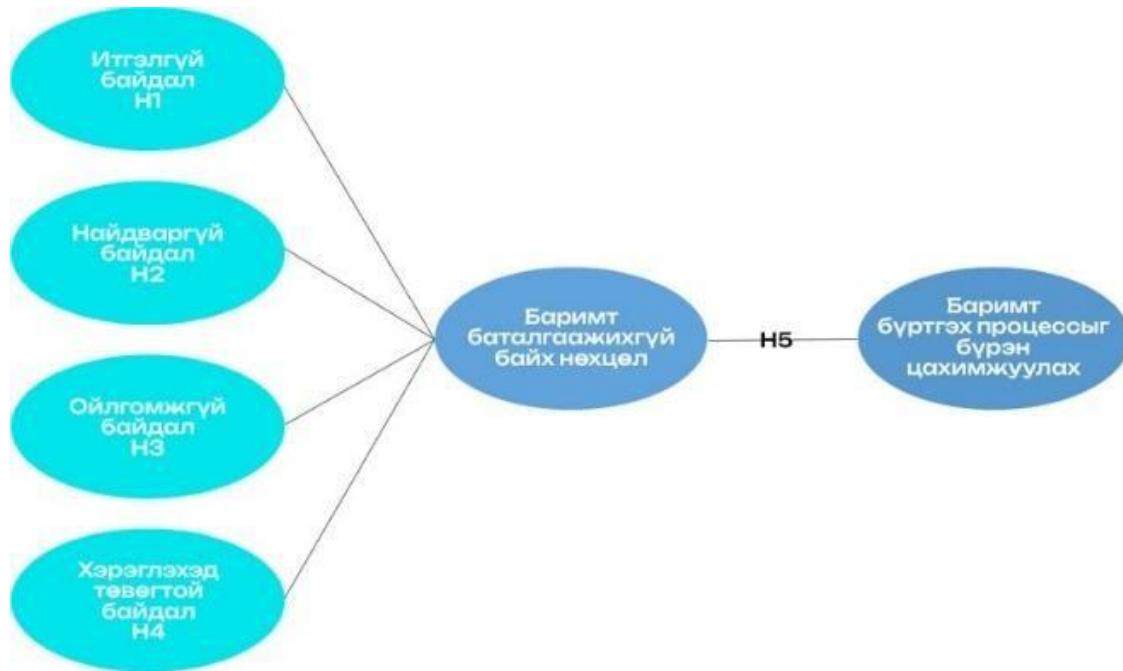
Энэхүү судалгаагаар иргэдийн төлбөрийн баримт системд бүртгүүлэх давтамж, цаасан баримт бүртгүүлэхэд ямар нэгэн бэрхшээл тулгардаг эсэх, төлбөрийн баримт бүртгэх процессыг цахимжуулахыг дэмжиж байгаа эсэхийг тодруулахыг зорьсон бөгөөд судалгааны дизайныг Зураг 3-д харуулав.

Зураг 3 Судалгааны дизайн

Судалгааны таамаглал ба арга зүй

Зураг 4 Судалгааны загвар

Судалгаанд шаардлагатай өгөгдлүүдийг хангалттай хэмжээний түүврээс цуглуулахад тоон судалгааны арга зүйг тохиромжтойд үзэж, цахим асуулгын аргаар Google Forms дээр Улаанбаатар хотод амьдардаг, И-баримт аппликашнээр баримтадаа бүртгүүлдэг иргэдээс энгийн санамсаргүй түүврийн аргыг ашиглан 13 асуулттай асуумжийг 132 иргэдээс авсан. Судалгааны зорилгод хүрэхийн тулд дараах таамаглалуудыг дэвшүүлж, судалгааны өгөгдлүүдийг боловсруулан шалгав.

Хүснэгт 2 Судалгааны таамаглал

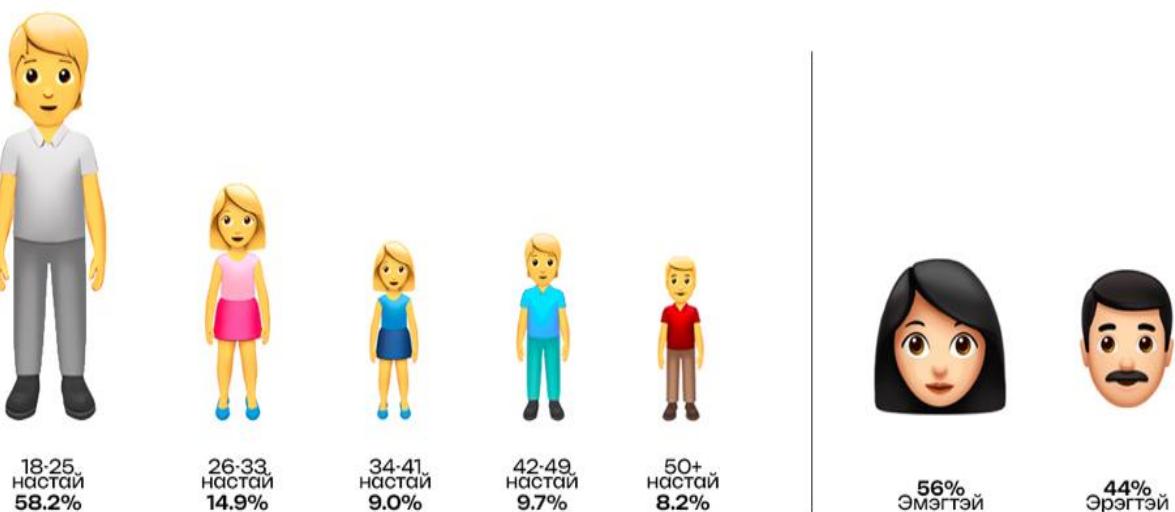
№	Таамаглал
H1	ААН илгээгээгүй, үнийн дүн зөрүүтэй гэх иргэдээс хамааралгүй шалтгаанууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлдэг.
H2	Цаасан төлбөрийн баримт нь амархан урагдаж, нугалрах, баримтын мэдээлэл нь арилах зэрэг асуудлууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлдэг.
H3	Иргэд баримт баталгаажуулах хугацаатайг төдийлөн мэддэггүй, мэддэг ч мартах, хугацаанд амжихгүй байх зэрэг шалтгаанууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд дунд зэргийн нөлөө үзүүлдэг.
H4	И-баримт апликеишн ашиглахад хүндрэлтэй, үйл ажиллагаа удаан байх нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд дунд зэргийн нөлөө үзүүлдэг.
H5	Баримт бүртгэх процессыг бүрэн цахимжуулснаар баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлнэ.

Судалгаанд шаардлагатай өгөгдлүүдийг хангалттай хэмжээний түүврээс цуглуулахад тоон судалгааны арга зүйд тохиромжтой гэж үзэж, цахим *асуулгын аргаар* Google Forms дээр Улаанбаатар хотод амьдардаг, И-баримт аплийкейшнээр төлбөрийн баримтаа бүртгүүлдэг иргэдээс энгийн санамсаргүй түүврийн аргыг ашиглан 13 асуулттай асуумжийг 132 иргэдээс судалгааг авсан.

Судалгааны үр дүн

Судалгаанд оролцсон 132 иргэний дийлэнх буюу 58.2% нь 18-25 насны, 14.9% нь 26-33 насны, 9% нь 34-41 насны, 9.7% нь 42-49 насны, 8.2% нь 50-с дээш насныхан байв. Харин хүйсийн харьцаагаар авч узвэл, нийт оролцогсын 56% нь эмэгтэй, 44% нь эрэгтэй байна.

Зураг 4. Судалгаанд оролцогсдын хувийн мэдээлэл

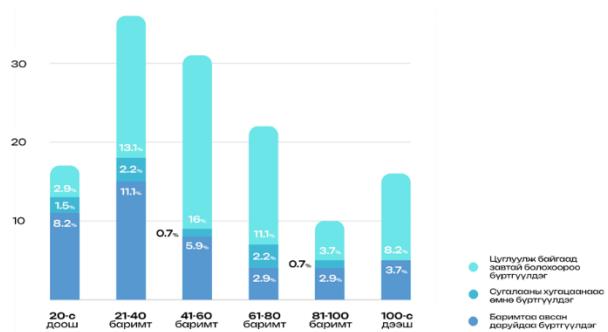

1. Судалгаанд оролцогсдын баримт бүртгүүлэх давтамж

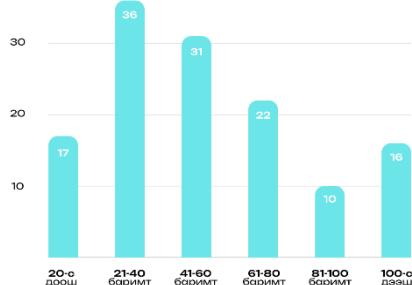
Судалгаанд оролцогсдын дийлэнх нь нэг сарын хугацаанд 41-80 баримт бүртгүүлдэг. Харин нийт судалгаанд оролцсон 132 иргэний хувьд сард бүртгүүлэх баримтын дундаж тоо нь ойролцоогоор **53.03** байна.

Судалгаанд оролцогсдын сард дунджаар бүртгүүлдэг баримтын тоо болон баримтаа хэзээ бүртгүүлдэг давтамжийг харьцуулан шинжлэн дүгнэв.

Зураг 6. Судалгаанд оролцогсдын баримт бүртгүүлэх нөхцөл

Зураг 5. Судалгаанд оролцогсдын сард бүртгүүлдэг баримтын тоо

Судалгаанаас харахад цөөн тооны баримт бүртгүүлдэг иргэд тэр дороо баримтаа бүртгүүлэх хандлагатай байдаг бол олон тооны баримт бүртгүүлэх тусмаа тухай бүрд нь бүртгүүлж амждаггүй байна.

Мөн Хүснэгт IV-4-оос нийт судалгаанд оролцогсдын 80 орчим хувь нь баримтаа бүртгүүлж амжаагүй байхад баримтууд нь хаягддаг учраас баримтаа баталгаажуулж чаддаггүйг харж болно.

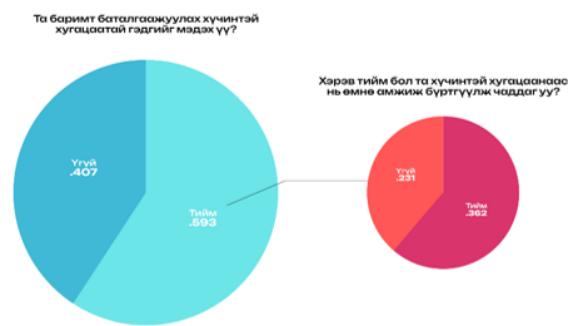
Хүснэгт 3 Судалгаанд оролцогсдын баримт нь хаягддаг эсэх

Та баримтаа хэзээ бүртгүүлдэг вэ?		Танд баримтаа бүртгүүлж амжаагүй байхад баримтууд нь хаягддаг тохиолдол байдаг уу?	
		Тийм	Үгүй
1	Баримт авсан тэр дороо	.625	.375
2	Цуглүүлийн байгаад завтай болохороо	.902	.098
3	Сугалааны хугацаанаас өмнө	.700	.300
Баримтаа бүртгүүлж амжаагүй байхад хаягддаг эсэх		.791	.209

2. Баримт бүртгүүлэх хүчинтэй хугацааны талаарх ойлголт

Улирал бүрийн дараагийн сар буюу 1,4,7,10-р саруудын эхний долоо хоногт тухайн улирлын баримтуудыг бүртгүүлж, баталгаажуулж дуусгах ёстой талаарх иргэдийн ойлголт, мэдлэгийг Зураг IV-5-д харуулав. Судалгаанд оролцогсдын 59.3% нь баримт баталгаажуулах хүчинтэй хугацааг мэддэг хэдий ч тэдний 38.8% нь баримтаа хугацаанаас нь өмнө бүртгүүлж амждаггүй байна. Өөрөөр хэлбэл, нийт судалгаанд оролцогсдын ердөө 36.2% нь л баримтаа баталгаажуулах хугацаанаас нь өмнө бүртгүүлдэг, бусад 63.8% нь энэ тухай ямар нэгэн ойлголт байхгүй, мэддэг ч хугацаанд нь бүртгүүлж амждаггүй нь харагдаж байна.

Зураг 7 Та баримт бүртгүүлэх хүчинтэй хугацаатай гэдгийг мэдэх уу?

Энэхүү шинжилгээний дүгнэлтэд үндэслэн Н3: *Ойлгомжгүй байдал буюу иргэд баримт баталгаажулах хугацаатайг төдийлөн мэддэггүй, мэддэг ч мартах, хугацаанд амжихгүй байх зэрэг шалтгаанууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд дунд зэргийн нөлөө үзүүлдэг таамаглал батлагдаж байна*

3. Цаасан баримт бүртгүүлэхэд учирдаг бэрхшээлүүд

Судалгаанд оролцогсдоос “Таны бүртгүүлсэн баримт ‘ААН илгээгээгүй’ болон ‘үнийн дүн зөрүүтэй’ гэх шалтгаануудаас болж баталгаажихгүй байх тохиолдол гарч байсан уу?” гэж асуухад 93.3% нь “тийм” гэж хариулсан нь иргэдээс шалтгаалахгүй гуравдагч хүчин зүйлс мөн баримт баталгаажих процесст саад учруулж байгааг харуулж байна.

Энэ асуултын үр дүн нь Н1: *Итгэлгүй байдал буюу ААН илгээгээгүй, үнийн дүн зөрүүтэй гэх иргэдээс хамааралгүй шалтгаанууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлдэг таамаглалын нотолгоо болж байна.*

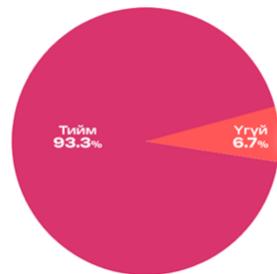
Дараагийн хэсэгт судалгаанд оролцогсдоос “Танд цаасан баримт бүртгүүлэхэд ямар нэгэн бэрхшээл тулгардаг уу?” гэж асуухад нийт 80% нь “тийм” гэж хариулсан байна.

“Тийм” гэж хариулсан иргэдийн хувьд ямар бэрхшээлүүд илүү тулгарч байсныг доорх хүснэгтэд харууллаа.

Хүснэгт 4 Судалгаанд оролцогсдын баримт бүртгүүлэхэд учирч буй асуудлууд

№	Тулгамдаж буй асуудал	Эзлэх хувь
1	Баримтын мэдээлэл арилсан байdag	87.1%
2	Баримт амархан урагдаж, цоордог	48.1%
3	Баримт амархан гээгддэг учраас бүртгүүлж чаддаггүй	35.2%
4	Баримт бүртгүүлэх процесс төвөгтэй санагддаг	26.9%
5	Баримт бүртгүүлэх процесс цаг их авдаг учраас амждаггүй	17.6%
6	И-баримт апликеийши хэрэглэхэд хүндрэлтэй санагддаг	13.9%

Зураг 8. Таны бүртгүүлсэн баримт бусад шалтгааны улмаас баталгаажихгүй байх тохиолдол гарч байсан уу?

Цаасан баримт бүртгүүлэхэд тулгарч болох асуудлуудыг тодорхойлох хүчин зүйлсийн шинжилгээний үр дүнгээс үзэхэд хэрэглэгчидтэй холбоотой хүчин зүйлс буюу баримт бүртгүүлэх процесс болон И-баримт аппликеийшны хэрэглээ нь иргэдэд баримтаа бүртгүүлэхгүй байхад төдийлөн чухал нөлөө үзүүлдэггүй, хэвийн үйл ажиллагаатай нь харагдаж байна.

Иймд *H4: Хэрэглэхэд төвөөгтэй байдал буюу И-баримт аппликеийши ашиглахад хүндрэлтэй, үйл ажиллагаа удаан байх нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд дунд зэргийн нөлөө үзүүлдэг гэсэн таамаглал нь няцаагдлаа.*

Харин цаасан баримт бүртгүүлэхэд хамгийн их төвөг учруулдаг хүчин зүйлс нь термаль цаасан дээр хэвлэгдэж байгаа баримтын мэдээлэл арилах (87.1%), цаасны амархан урагдаж, гэмтэх (48.1%) зэрэг байгаа нь *H2: Найдваргүй байдал буюу цаасан төлбөрийн баримт нь амархан урагдаж, нугалрах, баримтын мэдээлэл нь арилах зэрэг асуудлууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлдэг гэсэн таамаглалыг батлах үндэс болох юм.*

4. Судалгаанд оролцогсдын термаль цаасны тухай ойлголт

Судалгаанд оролцсон 132 иргэнээс “Танд НӨАТ-ын баримтын цаасны хүний биед үзүүлэх хор нөлөөний талаар ойлголт байдаг уу?” гэж асуухад нийт судалгаанд оролцогсдын 88.9% нь “үгүй” гэж хариулсан.

Иргэд НӨАТ-ын баримтад агуулагдах Биспенол А бодис болон түүний хор нөлөөний тухай ойлголт бараг байхгүй, энэ талаар өмнө нь ямар нэг эх сурвалжийн мэдээ, мэдээллийг сонсож байгаагүйг энэ асуултын үр дүнгээс тодорхойлж болно.

5. Хялбар бүртгэл ба цахимжуулах үйлчилгээ

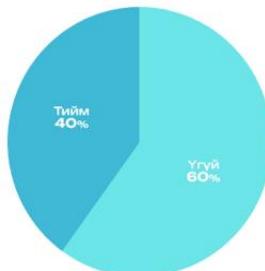
Судалгаанд оролцсон иргэдийн 60% нь нэвтрээд 5 дахь жилээ үдэж байгаа хялбар бүртгэлийн үйлчилгээний талаар өмнө нь сонсож байгаагүй, үйлчлүүлж байгаагүй гэж хариулсан.

Харин иргэдийн 97% нь цаашид төлбөрийн баримтыг автоматаар бүртгэх үйлчилгээг дэмжинэ гэсэн хариултыг өгсөн нь *H5* буюу баримт бүртгэх процессыг бүрэн цахимжуулснаар баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлнэ гэсэн таамгийн баталгаа болж байна.

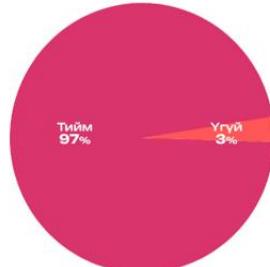
Дийлэнх иргэдэд цаасан төлбөрийн баримт бүртгүүлэхэд хүндрэл учирч, улмаар энэ асуудал нь хэвлэгдсэн баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлж байгааг дээрх судалгааны үр дүн баталж байна. Энэхүү үр дүн дээр үндэслэж, судалгааны загварт тусгагдсан дэвшүүлсэн таамаглалууд батлагдсан эсэхийг дараах хүснэгтэд харуулав.

Зураг 9 Та баримт автоматаар бүртгэх цахим үйлчилгээг дэмжисж байна уу?

Та автоматаар баримт бүртгэдэг “хялбар бүртгэл” үйлчилгээ байдгийг мэдэх үү?

Та НӨАТ-ын баримтыг автоматаар бүртгэх цахимжуулах үйлчилгээг дэмжиж байна уу?

Хүснэгт 5 Судалгааны таамаглалын баталгаа

№	Таамаглал	Батлагдсан эсэх
H1	ААН илгээгээгүй, үнийн дүн зөрүүтэй гэх иргэдээс хамааралгүй шалтгаанууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлдэг.	Батлагдсан (93.3%)
H2	Цаасан төлбөрийн баримт нь амархан урагдаж, нугалрах, баримтын мэдээлэл нь арилах зэрэг асуудлууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлдэг.	Батлагдсан (87.1%)
H3	Иргэд баримт баталгаажуулах хугацаатайг төдийлөн мэддэггүй, мэддэг ч мартах, хугацаанд амжихгүй байх зэрэг шалтгаанууд нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд дунд зэргийн нөлөө үзүүлдэг.	Батлагдсан (63.8%)
H4	И-баримт апликецши ашиглахад хүндрэлтэй, үйл ажиллагаа удаан байх нь баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд дунд зэргийн нөлөө үзүүлдэг.	Няцаагдсан (13.9%)
H5	Баримт бүртгэх процессыг бүрэн цахимжуулснаар баримт баталгаажихгүй байх нөхцөлд чухал нөлөө үзүүлнэ.	Батлагдсан (97%)

Цаасан баримтыг халах цахим системийн шийдэл

Монгол улс одоогоор и-мейл хаягаар баримтыг илгээх, утасны дугаараар баримтын мэдээлэл илгээх хялбар бүртгэл үйлчилгээ хэрэгжиж байгаа ч, таван жилийн хугацаанд ердөө зургаан байгууллага л тухайн үйлчилгээг нэвтрүүлсэн, судалгаанд хамрагдсан иргэдийн 60% нь тухайн үйлчилгээний талаар ямар нэгэн ойлголт байхгүй байгаа нь хэрэгжилтийн хангалтгүй, үр нөлөөгүй байдлыг харуулж байна.

Монгол улсын хувьд хамгийн том дэд бүтцийг бий болгосон салбар нь банкны салбар бөгөөд 2022 оны байдлаар нийт 4,381,387 идэвхтэй карт ашиглалтад байна. (Монгол банк, 2022). Аливаа үйлчилгээний байгууллагад төлбөр төлөхөд хоёр аргаар буюу бэлнээр болон бэлэн бусаар (банкны картаар, банкны апликецшийн, QPay-р гэх мэт) тооцоо хийх боломжтой.

Ийд иргэдийн банкны картын дугаарыг и-баримтын системийн хэрэглэгчийн кодтой холбох замаар автомат бүртгэлийг үүсгэх нь хамгийн тохиromжтой бөгөөд хүртээмжтэй шийдэл хэмээн бид үзэж байна. Уг шийдэл нь тухайн хэрэглэгчийг бүртгэлтэй картаараа төлбөр тооцоо хийх бүрд баримт нь хэрэглэгчийн системд автоматаар бүртгэгдэх боломжийг үүсгэх юм.

Иргэд НӨАТ-ын буцаан олголт болон сугалааны урамшууллаа хүлээн авах банкны дансны дугаараа и-баримт системд аль хэдийн холбосон байдаг ч дээрх шийдлийн хүрээнд и-баримтын хэрэглэгчийн дугаараа картын дугаартайгаа холбох шаардлагатай.

Төлбөр тооцооны хэлбэрээс нь хамаараад бид дараах шийдлүүдийг энэ судалгаагаараа санал болгож байна.

Санал болгож буй баримт автоматаар бүртгэх шийдэл, бэлэн бусаар төлөх

Зураг 10 Бэлэн бусаар тооцоо хийсэн төлбөрийн баримтыг автоматаар бүртгэх шийдэл

Үүнийг арилжааны банкуудын зүгээс дэмжин, интернет банкны аппликашн дотор цэс гаргах өгснөөр уг шийдэл нь хэрэгжих боломжтой. Энэхүү автомат бүртгэл нь биелэлээ олсноор цаасан баримт олгох шаардлага үүсэхгүй гэж бид үзэж байна.

Бэлэн бусаар буюу картаар, банкны аппликашнээр тооцоо хийхэд төлбөрийн баримтыг автоматаар бүртгэх шийдэл нь Зураг V-1-д харуулав. Үүнд:

- 1) Хэрэглэгч идэвхтэй ашигладаг банкны дансандаа өөрийн И-баримт аккаунтын дугаарыг холбох. Нэг аккаунтыг тухайн хүний нэр дээрх хэдэн ч данстай холбох боломжтой байна.
- 2) Хэрэглэгч худалдан авалт хийнэ.
- 3) Тухайн байгууллагын И-баримтад холбогдсон API нь тухайн гүйлгээг дуусгаж, карт уншуулсны дараа банкны ПОС машинаар дамжуулан банк руу карт уншсан мэдээг дамжуулах (автомат процесс)
- 4) Байгууллагын API нь И-баримтын төв өгөгдлийн сан руу тухайн баримтын задаргаа болон шаардлагатай холбогдох нэмэлт мэдээллүүдийг илгээх (автомат процесс)
- 5) Банкны ПОС машин гүйлгээ хийгдсний дараа баримтыг И-баримтын төв өгөгдлийн сан руу бүртгэх (автомат процесс)
- 6) Баримтын мэдээлэл, ПОС машинаас ирсэн мэдээллүүдийг шалган тохирч байвал хэрэглэгчид баримт нь бүртгэгдсэн мэдээлэл илгээх (автомат процесс)

Санал болгож буй баримт автоматаар бүртгэх шийдэл, бэлнээр төлөх

Байгууллагуудад ашиглагддаг И-баримтын API-д цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгэлтэй байгаа байгууллагуудын мэдээлэл, хувь хүний регистрийн мэдээллүүд агуулагдсан байдаг бөгөөд тухайн функцийг ашиглан хувь хүний И-баримтын аккаунтын дугаараар нь бэлнээр тооцоо хийсэн тохиолдолд автоматаар бүртгэх боломжтой.

5. ДҮГНЭЛТ

Иргэд төлбөр тооцоо хийн хүлээн авч буй НӨАТ-ын баримтаа 100% бүгдийг нь и-баримтын системд бүртгүүлж чадахгүй байгаа нь татварын буцаан олголтын хангалтгүй байдал, сугалааны системийн шударга бус нөхцөлийг үүсгэж байна. Энэхүү асуудлын голлох шалтгааныг олж тогтоох, термаль цаасны хор нөлөөг судлах, боломжит шийдлийг тодорхойлох нь уг судалгааны ажлын гол зорилго байлаа.

Төлбөрийн баримтыг хэвлэж буй термаль цаасанд агуулагдах ВРА бодис нь хүний эрүүл мэндэд болон байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлж буйг, дахин боловсруулагдах боломжгүй байдлаасаа болж цаасан хог хаягдлын голлох эх үүсвэр болж буй зэргийг уг чиглэлээр бичигдсэн судалгааны ажлууд, тоо баримтууд дээр шинжлэн дүгнэж онолын судалгааны хэсэгт тусгалаа.

Иргэдийн баримтаа хангалтгүй бүртгүүлж буй байдлыг цаасан баримтын найдваргүй байдал, иргэдийн баримт баталгаажих хүчинтэй хугацааны талаарх мэдлэггүй байдал, иргэдээс хамаарахгүй системийн алдаатай байдал, баримт бүртгүүлэх процессын төвөгтэй байдал зэрэгтэй холбогдон үүсэж буй талаар таамаглалууд дэвшүүлж, үүнийгээ судалгаагаар шалгалаа. Судалгааны үр дүнд дэвшүүлсэн 5 таамаглалаас 4 нь батлагдсан бөгөөд батлагдсан таамаглалууд дээр үндэслэн хэвлэмэл цаасан баримт нь иргэдэд баримт бүртгүүлэх төвөгтэй нөхцөл байдлыг үүсгэж байна хэмээн дүгнэлээ.

Судалгааны дүгнэлт дээр үндэслэн төлбөрийн цаасан баримтуудыг хэрэглээнээс халж, баримт бүртгэх процессыг цахимжуулах нь үр дүнтэй хэмээн үзсэн бөгөөд цахимжуулах аргын хүрээнд бэлнээр болон бэлэн бусаар тооцоо хийж байгаа нөхцөл тус бүрд шийдэл боловсруулан, холбогдох талуудад санал, зөвлөмж дэвшүүллээ. Уг шийдэл нь биеллээ олсноор иргэд болон ААН-үүдэд баримт бүртгүүлэх, олгох хялбар байдал үүсэх бөгөөд иргэдийн эрүүл мэнд, байгаль орчны аюулгүй байдалд ч ахиц дэвшил гарах юм.

6. ЗӨВЛӨМЖ

Дээр тодорхойлсон шийдлүүдийг хэрэгжүүлэхийн тулд холбогдох талуудад дараах саналыг дэвшүүлж байна:

ААН-үүд болон худалдаа, үйлчилгээ эрхлэгчдэд:

- Төлбөрийн баримт цахимжих үйлчилгээг дэмжин ажиллах;
- Хэрвээ НӨАТ төлдөггүй, үйлчлүүлэгчдэдээ төлбөрийн баримт олгодоггүй бол албан ёсоор албан татвар суутган төлөгч болж, төлбөрийн баримт цахимжих үйлчилгээг дэмжин, шаардлагатай технологийн шийдлийг нэвтрүүлэх;

Монгол Улсын Засгийн Газарт:

- Иргэдийн картын мэдээлэл болон и-баримтын дугаарыг ашиглах нь хүний хувийн мэдээллийн ашиглалттай шууд холбогдох тул уг шийдэл хэрэгжихийн тулд үүнийг зохицуулсан хууль захирамжийг боловсруулан, баталж өгөх;

Татварын Ерөнхий Газар болон Гааль, татвар, санхүүгийн мэдээллийн технологийн төвд:

- Төлбөрийн баримтын цахимжилтиг улс орон даяар нэвтрүүлэх;
- ЗГ-аас батлагдан гарсан хууль тогтоомжид хяналт тавин ажиллах;

Нийт иргэдэд:

- Цахим төлбөрийн баримтын системд өөрийн картын мэдээлэл болон и-баримтын хэрэглэгчийн дугаарыг ашиглахыг зөвшөөрөх;
- Цахим төлбөрийн баримтын системийг дэмжин ажиллаж өөрийн ашигладаг картуудыг болон төлбөрийн аппликашнүүдийг и-баримтын дугаартай холбох;

Арилжааны банкнуудад:

- Цахим төлбөрийн баримтын системтэй холбогdon ажиллах боломжийг бүрдүүлэх;

7. НӨМЗҮЙ

Биндэръяа, Б (2018, 6 сарын 4). Бэлэн бусаар тооцоо хийхэд төлбөрийн баримт автоматаар бүртгэгддэг болж байгаа. Cit. 04/03/2023.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Тамгын Газар. (2023, 2 сарын 8). Хаягдал цаас дахин боловсруулах анхны үйлдвэр дотоодын хэрэгцээг бүрэн хангахыг зорьж байна. Cit. 04/06/2023.

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, Хоёрдугаар бүлэг, 5 дугаар зүйл, (2016).

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, Есдүгээр бүлэг, 17 дугаар зүйл, (2016).

Robert, F., Agnieszka, Z., & Tomasz, G. (2020). The presence of Bisphenol A in the thermal paper in the face of changing European regulations – A comparative global research. Cit. 04/03/2023.

Ndaw, S., Remy., Denis, F., Marsan.P., Jargot.D., & Robart, A. (2018). Occupational exposure of cashiers to Bisphenol S via thermal paper. Cit. 04/04/2023.

Babu, S., Uppu, S., Martin, B., Agu, O., & Uppu, R. (2015). Unusually high levels of Bisphenol A in thermal paper cash register system(CRs): development of application of a robust LC-UV method to quantity BPA in CRs. Cit. 04/04/2023.

Sebastian, Z., Henrik, S. (2018). Towards a Paperless Receipt Ecosystem: A Review of the Technological Options and Legal Challenges. Cit. 04/06/2023.

Will, H. (2013). Going Paperless: The Hidden Cost of a Receipt. Cit. 04/04/2023.

БАЙГУУЛЛАГА ДАХЬ МАНЛАЙЛЛЫН ҮР ДҮНТЭЙ БАЙДАЛ, АЖИЛЧИД БОЛОН БАЙГУУЛЛАГЫН МЭДЛЭГИЙГ ХУВААЛЦАХ ЗАН ҮЙЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

O.Номин¹⁸, Б.Түвшинжаргал¹⁹

ХУРААНГУЙ

Санхүүгийн А байгууллагын хувьд манлайллын үр дүнтэй байдал болон мэдлэг хуваалцах зан байдлын нөлөөллийн талаарх судалгааг хийж гүйцэтгэн нийтдээ 9 таамаглалыг шалган шинжиллээ.

Дээрх шинжилгээнүүдээс дүгнэн үзвэл, уг байгууллагын хувьд мэдлэг хуваалцах зан байдал, манлайллын үр дүнтэй байдал, ажлын гүйцэтгэл, байгууллагын үр ашигт байдал, байгууллагын стратеги зэрэг хувьсагчид нь хоорондоо эерэг шугаман хамааралтай байна. Харин энэхүү байгууллагын хувьд манлайллын үр дүнтэй байдал нь бүхий л хүчин зүйлсд тухайлбал, байгууллагын гүйцэтгэл, ажилчдын гүйцэтгэл, байгууллагын стратегид зэрэг чухал нөлөөтэй байдаг байна.

Харин мэдлэг хуваалцах зан байдал нь уг байгууллагын ажилчдад өргөн тохиолддог зан байдал бөгөөд байгууллагын үр ашигт ажиллагаанд төдийлөн нөлөө үзүүлж чадахгүй байгаа ч ажилчдын хувийн гүйцэтгэл, байгууллагын стратеги цаашлаад удирдлагын манлайллын чиг хандлагыг өөрчлөх хэмжээний чухал нөлөөтэй байгааг шинжилгээгээр нотлон харууллаа.

Түлхүүр үг: манлайлал, байгууллагын стратеги, ажлын гүйцэтгэл, мэдлэг хуваалцах зан байдал

¹⁸ Эдийн засгийн хөтөлбөрийн 4-р курс, ХУИС

¹⁹ Эдийн засгийн хөтөлбөрийн 3-р курс, ХУИС

1. СУДАЛГААНЫ ҮНДЭСЛЭЛ

Сүүлийн жилүүдэд техник технологийн хурдацтай өсөлт, Z үеийнхэн хөдөлмөрийн зах зээлд томоохон байр суурийг эзэлж байгаатай холбоотойгоор олон улсад дийлэнх ажлын байранд тавигдах шаардлагад хатуу ур чадвар (hard skill)-с илүүтэйгээр зөвлөн ур чадвар (soft skill)-г чухалчилдаг болсон. Тухайлбал, бие даан ажиллах чадвар, багаар ажиллах чадвар, удирдан манлайлах чадвар, зөв хандлагатай байх гэх мэт чадваруудыг харгалzan үзэх нь олширсон. Үүнтэй холбогдуулан, Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд дахь манлайллын үр дүнтэй байдал, ажилчид хоорондоо мэдлэг, туршлагаа хэр хуваалцаж байгаа талаар мөн мэдлэг туршлагаа хуваалцах, удирдлага үр дүнтэй манлайлсанараар байгууллагын үйл ажиллагаа болон ажилчдад эерэг болон сөрөг нөлөө байгаа эсэхийг шинжлэхийг хүссэн тул энэхүү сэдвийг сонгосон.

Зорилго

Энэхүү судалгааны ажлын зорилго нь уг байгууллагын манлайллын үр дүнтэй байдлыг тодорхойлох, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлс, мэдлэг хуваалцах зан байдлын өнөөгийн байр суурийг шинжлэн дүгнэж түүнийг сайжруулж үр дүнтэй болгох арга механизмыг судлахад оршино.

Энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд дараах зорилтуудыг дэвшүүлэн ажиллав.

- Манлайллын үр дүнтэй байдал, мэдлэг хуваалцах зан байдлын онол, тодорхойлолтыг судлах
- Байгууллагын стратеги, ажлын гүйцэтгэл, байгууллагын үр ашигт байдлын онол, тодорхойлолтыг тодорхойлох
- Тэдгээрийн хоорондын уялдаа холбоо, хамаарал, нөлөөллийг судлан, шинжлэх
- Шинжилгээний үр дүнд үндэслэн практик нэвтрүүлэх боломжтой арга, санал зөвлөмжийг боловсруулах

Судалгааны объект

Монгол улсын аж ахуйн нэгж болох “А” ХХК-н ажилчид, тэр дундаа манлайллын үр дүнтэй байдал, мэдлэг хуваалцах зан байдлын талаарх асуудал.

Судалгааны ач холбогдол

Уг байгууллагын манлайлал болон мэдлэг хуваалцах зан байдалтай холбоотой хүчин зүйсийг тодорхойлох, ажилчдын байр суурийг мэдсэнээр шинжилгээгээр дэвшүүлсэн таамаглалуудыг баталж, байгууллагын дүр төрх, онцлогт тохирсон манлайлал болон мэдлэг хуваалцах зан байдлыг хөгжүүлэх арга замыг санал болгож, практикт нэвтрүүлэх ач холбогдолтой. Судалгааны ажлын зохиогчдын хувьд манлайлал болон мэдлэг хуваалцах зан байдлын талаар онолын мэдлэг сайжрах, басхүү туршлага хуримтлуулах ач холбогдолтой.

Өгөгдлийн сан

Уг судалгааны өгөгдлийг А байгууллагын хүрээнд цуглуулсан бөгөөд нийт түүврийн хэмжээ нь 66 байгаа. Судалгааны оновчтой түүврийн хэмжээг сонгоходоо sample size calculator ашиглан олсон.

Судалгааны арга зүй

Энэхүү судалгааны ажлын өгөгдлийг Google Form ашиглан асуулгын аргаар судалгааг авсан ба судалгаа нь удирдлагын манлайлах зан байдалтай холбоотой асуулга, байгууллагын үр ашигтай байдлын талаарх асуулга, ажлын болон байгууллагын гүйцэтгэл, байгууллагын стратегитэй холбоотой асуулгуудыг авсан бөгөөд эдгээр нь 1-5 хооронд оноогоор үнэлэх бөгөөд 1 байвал огт санал нийлэхгүй, 5 байвал 100% санал нийлж байна зэргээр үнэлж өгөгдлийг бүрдүүлсэн. Судалгааны өгөгдлийг Microsoft Excel (2019) программыг ашиглан боловсруулж, Eviews Version 9 болон SPSS программ ашиглан тохирох шинжилгээг хийж, таамаглалуудыг шалгав.

Манлайллын үр дүнтэй байдлыг хэмжихдээ Srivastava нарын 2006 онд боловсруулсан манлайллын үр ашигтай байдлын хэмжүүрийг ашигласан. Мэдлэг хуваалцах зан байдлыг хэмжихдээ Shao нарын 2012 онд боловсруулсан мэдлэг хуваалцах зан байдлын хэмжүүрийг ашигласан. Ажлын гүйцэтгэлийг хэмжихдээ Lau болон Roopnarain нарын 2014 онд боловсруулсан ажлын гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг ашигласан. Байгууллагын гүйцэтгэлийг хэмжихдээ Panel нарын 2016 онд боловсруулсан байгууллагын гүйцэтгэлийн хэмжүүрийг ашигласан. Байгууллагын стратегийг хэмжихдээ Dess нарын 2003 онд боловсруулсан байгууллагын стратегийн хэмжүүрийг ашигласан.

Байгууллагын танилцуулга

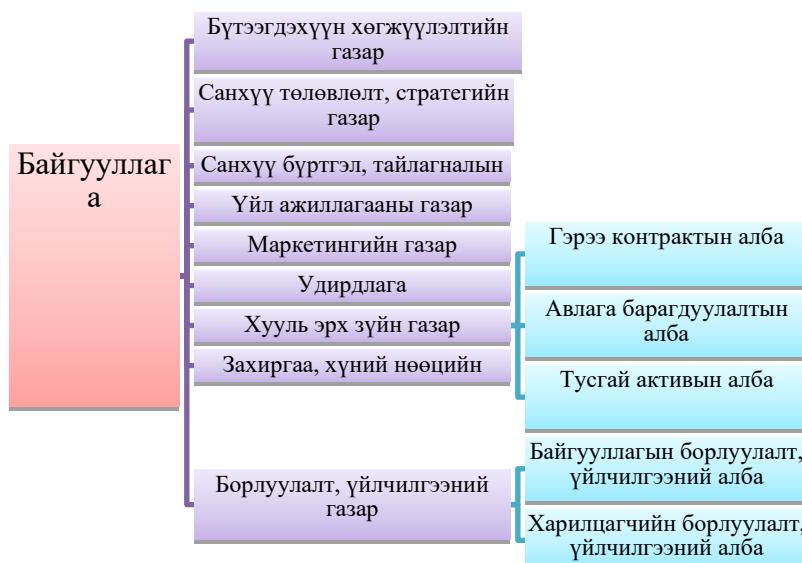
А байгууллага нь Монгол улсын санхүү болон даатгалын чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг банк бус санхүүгийн байгууллага бөгөөд 2019 онд үүсгэн байгуулагдсан. Өдгөө 210 мянга гаруй харилцагчтай, 75 ажилтантайгаар амжилттай үйл ажиллагаа явуулж байна.

Бүтэц, зохион байгуулалт

Уг байгууллага нь нийтдээ 12 алба нэгж, дараах шатлалын ажилтнуудаас бүрддэг.

- Алба нэгжийн захирал
- Ахлах мэргэжилтэн, менежер
- Үндсэн болон гэрээт ажилтан
- Дадлагажигч

Бүдүүвч 1 A байгууллагын бүтэц зохион байгуулалт

Судлагдсан байдал

Сүүлийн жилүүдэд эдийн засгийн сэргэлт хүссэн хэмжээндээ хүрч чадаагүй байхад дэлхийн эдийн засгийн тодорхойгүй байдал нэмэгдэж эхэлсэн. Мөн байгууллагууд стратегийн шийдвэр гаргахдаа болгоомжтой хандсанаар салбаруудын эрсдэлт хүчин зүйл нэмэгдэж эхэлсэн. Ялангуяа Facebook, Apple, Samsung, Alibaba зэрэг компаниуд ирээдүйн стратегийн шийдвэр гаргахдаа гүйцэтгэлд нь сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй байхыг чухалчилдаг (Z. Yang & Zhu, 2016). Удирдагчийн үр нөлөө гэдэг нь манлайллагчийн зорилгоо хэрэгжүүлэхэд өөрийн үйл ажиллагааг удирдан чиглүүлж, түүнд нөлөөлж буй гүйцэтгэлийг хэлнэ (Дабке, 2016). Байгууллагын хувьд манлайллын хэв маяг, мэдлэгээ хуваалцахын ач холбогдлыг Гари Хамел (2006) судалгаанаас харж болно. Судалгаанаас хараад үйлдвэрлэлийн салбарын компаниуд жил бүр зах зээлд гаргадаг 30,000 бүтээгдэхүүний дөнгөж 10% нь амжилттай байдаг (Hamel, 2006). Үүний нэгэн адил Castellion and Markham (2013) нарын хийсэн судалгаагаар үйлдвэрлэлийн салбарын компаниудын санал болгож буй бүтээгдэхүүний амжилтын түвшин 20% ба түүнээс доош байна гэж тайлбарласан. Өөрөөр хэлбэл, үйлдвэрлэлийн салбарт шинээр гарч буй бүтээгдэхүүний дөнгөж 10-20 хувь нь л зах зээлд үлдэж чаддаг. Үүний гол шалтгаан нь байгууллага доторх манлайлал, мэдлэгийг хуваалцахад тулгарч буй бэрхшээлүүдтэй холбоотой юм (Frackenpohl нар, 2016; Knies нар, 2016; Onesto, 2017; Ritala нар, 2015). Манлайллагчийн үр дүнтэй байдал нь байгууллагын зорилгыг алсын хараа, эрхэм зорилгод нийцүүлэн хэрэгжүүлэхийг баталгаажуулдаг. Үүний зэрэгцээ ажилчид болон менежерүүдийн хоорондын харилцааны сэтгэл ханамж нь зорилгodoо хүрэх, талуудын сэтгэл ханамжид чухал үүрэг гүйцэтгэдэг (Cooper & Nirenberg, 2004). Удирдагч дахь ажилчдын сэтгэл ханамжгүй байдлын үзүүлэлтүүд нь удирдагчийн үр дүнтэй байдлыг тодорхойлох үндсэн арга бөгөөд ялангуяа ажилчдын хандлага, ойлголтыг олон шалгуурт үндэслэн тодорхойлдог: удирдагчдын хүлээлт, дагалдагчдын хэрэгцээг хангах түвшин, нэмэгдүүлэх чадвар.

Бизнесийн амьдралын чанар, хүмүүсийн ур чадвар, дагалдагчдын сэтгэл зүйн хөгжилд хувь нэмэр оруулах чадвар, дагалдагчдын удирдагчдаа хүндэтгэл, талархал, удирдагчдын үнэнч шударга байдалтай холбоотой итгэл үнэмшил, удирдагчдын хүсэл зоригийг биелүүлэх хүсэл эрмэлзэл, амлалт. хүсэлт, ажил таслах, ажлаас чөлөөлөх, гомдол гаргах, удаашруулах, хорлон сүйтгэх хэрэгсэл (Yukl, 2013). Бизнесийн байгууллагуудын мэдлэгийг хуваалцах хамгийн чухал элемент бол хувь хүн ба хувь хүний мэдээлэл юм (Нонака & Такеучи, 1995). Бизнес бүрийн мэдээллийн удирдлагын үйл явц нь өөрийн гэсэн бүтцийн дагуу ажилладаг бөгөөд эдгээр үйл явцын нийтлэг цэг нь мэдлэг хуваалцах явдал юм. Өнөө үед аж ахуйн нэгжүүдэд мэдээлэл бий болгох, хуваалцах нь аж ахуйн нэгжүүдийн амжилтын чухал хүчин зүйл болж байна (Misirdali, 2006), мэдлэг хуваалцах нь юуны түрүүнд байгууллагын доторх мэдээллийг бий болгоход хүргэдэг. Байгууллагад тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэх эсвэл шинэ бүтээгдэхүүн бий болгохын тулд тухайн байгууллагад мэдлэг хэрэгтэй. Байгууллагуд бүтээгдэхүүнээ зах зээлд гаргахын тулд мэдээллийг хурдан бий болгож, тусгайлсан мэдээллийг ашиглах хэрэгтэй. Бизнесийн шинэ туршлагыг хөгжүүлэх, бий болгох, тэдний мэдлэгийг хуваалцах чадварыг сайжруулах зорилгоор ажилтнуудын тасралтгүй суралцах хүчин чармайлт. Олон эрдэмтэд зан үйлийн ийм өөрчлөлт нь ажил дээрээ шинэлэг практикт чухал ач холбогдолтой гэж үздэг (Таш, 2011). Үнэн хэрэгтээ ажилтны өндөр гүйцэтгэл нь бизнест тууштай байх, хүчтэй сэтгэл хөдлөл, хүчтэй урам зоригоос хамаардаг. Тухайн ажилтан ажилдаа сэтгэл хангалааун байвал сайн ажиллана.

Ажиллагсдын бүтээлч хүчин чармайлтыг урамшуулах хүсэлтэй байгаа тул дотоод болон гадаад урамшуулах хүчин чармайлт нь бүтээлч бөгөөд шинэ ур чадвар шаардах үед компаниуд тасралтгүй хүчирхэгжихийг санал болгосон (Jung нар, 2003). Ажилтныг гүйцэтгэлийн нэгэн адил тогтвортой ажиллуулах нь чухал бөгөөд гүйцэтгэлийг тогтвортой байлгах аргуудын нэг нь гүйцэтгэлийн үр дүнтэй үнэлгээ юм. Иймд энэ салбарын бүтээгдэхүүн инновацийн үйл ажиллагаа явагдаж байгаа учир үйлдвэрлэлийн компаниудад ажиллаж буй цагаан захтнууд дээр судалгаа хийсэн. Тэргүүлэх үйл ажиллагааг бие даасан хувьсагчаар авч, мэдлэг хуваалцах зан үйлийг сольж болохуйц байсан бол ажлын гүйцэтгэл, пүүсийн стратеги, компанийн гүйцэтгэлийн хувьсагчдыг хамааралтай хувьсагч болгон авсан; зорилго нь эдгээр хувьсагчдын хоорондын хамаарлыг илрүүлэх явдал байв.

2. ОНОЛЫН ХЭСЭГ

Манлайллын үр дүнтэй байдал

Юкл (2013) манлайлалыг "хүмүүст юу хийх ёстойг ойлгох, хамтын зорилгоо хэрхэн хэрэгжүүлэх, хэрэгжүүлэхд нөлөөлөх хувь хүний болон хамтын хүчин чармайлтыг хөнгөвчлөх үйл явц" гэж тодорхойлсон. Чемерс (2000) манлайлал гэдэг нь "нийтлэг зорилгодоо хүрэхийн тулд бусдын тусламж, дэмжлэгийг авч болох нийгмийн нөлөөллийн үйл явц" гэж тодорхойлсон. Удирдагчийн үр нөлөө нь байгууллагын янз бүрийн нөхцөл байдал, зарим хувийн болон хүмүүс хоорондын зан үйлээс хамаардаг. Удирдагчийн үр дүнтэй байдал нь удирдагчийн байгууллагад асар их ашиг тус авчрах өөрийгөө золиослох ажлын ач холбогдлыг илэрхийлдэг.

Ерөнхийдөө удирдагчдын үр дүнтэй зан үйл нь тэдний дагалдагчдад, эцэст нь нийгмийн тогтолцоонд ихээхэн эерэг нөлөө үзүүлдэг. Байгууллага дахь удирдагчийн урам зоригтой ажил, энэ зан үйлийн үр дагавар нь судлаачдын анхаарлыг нэмэгдүүлэхэд хүргэсэн (Avolio & Locke, 2002; Choi & Mai-Dalton, 1999; De Cremer & Van Knippenberg , 2002; Йоргес нар, 1999). Манлайллын үр дүнтэй байдал нь ажилчдад өндөр тууштай байдал, урам зоригийг бий болгож, хувийн золиослолыг харуулж, өндөр гүйцэтгэлтэй ажиллах хүслийг төрүүлдэг гэж үздэг (Lowe et al., 1996). Манлайлчийн үр дүнтэй байдал нь байгууллагын ирээдүйн талаарх төсөөллийг бий болгох, байгууллагын гишүүдийн энэ алсын хараанд анхаарлаа төвлөрүүлэх, байгууллагынхаа төлөө тууштай байгаагаа харуулах чадвартай байдаг (Conger, 1999).

Мэдлэг хуваалцах зан байдал

Байгууллага нь зорилгодоо хүрэхэд мэдлэг хуваалцах үүднээс хамгийн их дэмжлэг үзүүлдэг. Байгууллагын мэдлэг хуваалцах стратегийн амжилт нь нөөцийн менежментийг зохицуулах чадвараас ихээхэн хамаардаг. Үнэ цэнийг бүтээх хамгийн хүчирхэг зэвсэг болсон мэдээлэл нь хуваалцах тусам илүү их үнэ цэнийг бий болгодог (Gurteen, 1999). Шривастава нар (2006) мэдлэг солилцох зан үйлийг "даалгаврын талаар бие биетэйгээ санал, мэдээлэл, саналаа хуваалцдаг багийн гишүүд" гэж тодорхойлсон. Мэдлэгээ хуваалцах нь пүүсийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой (Жасимуддин, 2007).

Байгууллагад тулгарч буй асуудлуудыг шийдвэрлэх эсвэл шинэ бүтээгдэхүүн бий болгоход мэдлэг шаардлагатай байдаг (Smith et al., 2006). Мэдлэг хуваалцах нь зөвхөн байгууллагад төдийгүй байгууллагын ажилтнуудад чухал ач холбогдолтой юм (Эстрада нар, 2016). Хувь

хүмүүс мэдлэгээ хуваалцаж, өөрт байгаа мэдээллээ баталгаажуулах, бататгах зорилготой. Өөрөөр хэлбэл, хувь хүн өөрийн мэдлэгээ хуваалцсаны үр дүнд нөгөө хүнээс олж авсан мэдээллээр үнэлдэг (Dasí et al., 2017).

Ажлын гүйцэтгэл

Пуг (1991)-ийн хэлснээр гүйцэтгэл гэдэг нь тухайн үйл ажиллагааны зорилгод хүрэх хувь хүмүүс эсвэл байгууллагуудын түвшин юм. Энэ нь тухайн байгууллагад ажиллаж буй хувь хүн эсвэл бүлгүүд зорилгodoо хэрхэн хүрэхийг тодорхойлсон ойлголт юм. Гүйцэтгэл гэдэг нь тухайн үйл ажиллагааны үр дүнд тодорхойлогддог үйлдвэрлэлийн түвшин бөгөөд ажилчид өөрсдийн онцлог, чадварт тохирсон ажлыг хүлээн зөвшөөрөгдөх хязгаарт багтаан өөрсдөө гүйцэтгэдэг (Шермерхорн нар, 1985). Ажилчдын гүйцэтгэлийн удирдлага нь бизнесийн хувьд чухал ач холбогдолтой юм (Ван Велдховен нар, 2017).

Байгууллагын стратеги

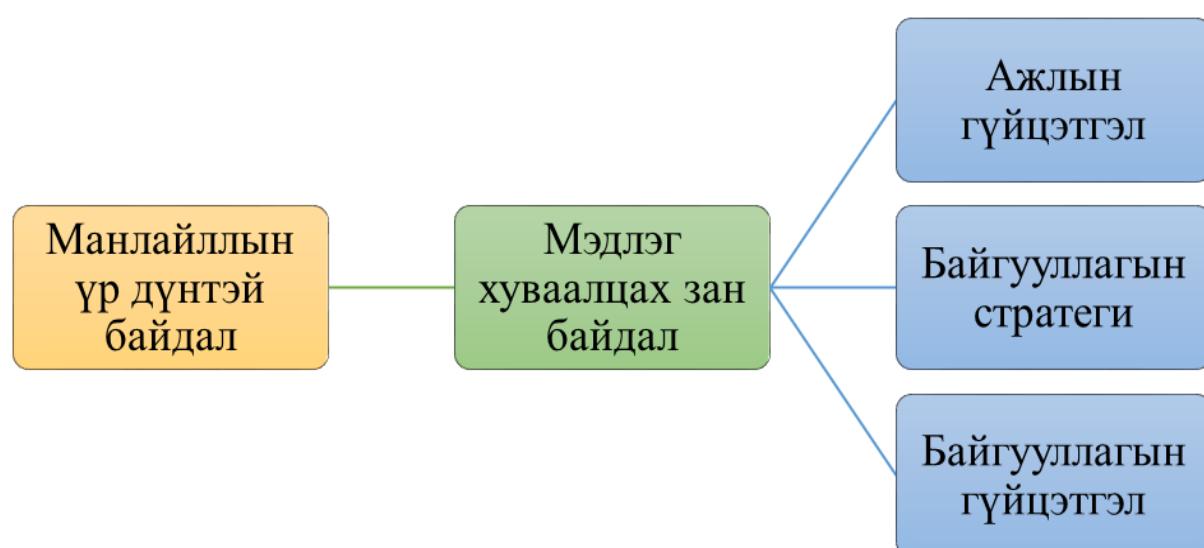
Венкатраман (1989) компанийн стратегийг "менежерүүд өөрсдийн зах зээл, байгууллагын орчинд боломжуудтай тулгарах үед зохих стратегийг боловсруулахад чиглүүлэх зарчим" гэж тодорхойлсон. Пүүсийн стратеги нь аж ахуйн нэгж дэх "турэмгийлэл" буюу бизнесийн зах зээлийн байр сууриа сайжруулахын тулд арга хэмжээ авах хүсэл эрмэлзэл юм. Пүүсийн стратеги нь чухал "шинжилгээний" аргын үр дүн эсвэл тодорхойлсон зорилгodoо хүрэхийн тулд дотоод тууштай байдлыг хангахын тулд пүүсийн хучин чармайлтын үр дүн юм.

Байгууллагын гүйцэтгэл

Гүйцэтгэл гэдэг нь ямар нэг ажлыг хийж гүйцэтгэсэн хувь хүн, бүлэг, аж ахуйн нэгж нь зорьсон зорилгodoо хаана хүрч чадах талаар тайлбарлах явдал юм. Амжилт, амжилтын нэр томъёогоор илэрхийлэгддэг гүйцэтгэл нь ажилчид өөрт тохирсон, өөрт оногдсон ажлаа ухамсарлаж байгаа явдал юм (Бойлу & Сөкмен, 2002). Аж ахуйн нэгжийн гүйцэтгэл нь ирээдүйд хаана байх, ямар байр суурь, хэмжээ байхыг хүсч байгаагаа, аль чиглэлийг чиглүүлэхийг тодорхойлдог (Кочел, 2003). Пүүсийн гүйцэтгэл нь компанийн зорилго, үүргээ биелүүлэхэд тодорхой цаг хугацаа, гарц, судалгааны үр дүн юм.

Онолын загвар

Зураг 1 Fatma Sonmez Cakir Zafer Adiguzel нарын боловсруулсан онолын загвар

3. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Судалгаанд хамрагсдын өрөнхий шинж

Судалгаанд хамрагсад нь 20-42 насны оролцогчид байсан (График 1) ба тэдгээрийн 65 хувь эмэгтэй ажилчид харин үлдсэн хувь нь эрэгтэй ажилчид байсан. Судалгаанд оролцогчдын хувьд цалин ажил хөдөлмөр эрхэлсэн жил буюу туршлага өндөр хүмүүс нь уг байгууллагад ажиллаж буй жил нь мөн өндөр байсан. (График 2) Уг байгууллагын ажилчид өөрсдийн манлайллыг үнэлэхдээ 3 болон түүнээс дээш оноогоор үнэлж байгаа нь тэд өөрсдийн манлайллын ур чадварыг маш өндөрөөр үнэлдэг гэдгийг харуулж байна. (График 3)

KMO and Bartlett's Test

KMO тест нь хүчин зүйлийн шинжилгээ явуулахад өгөгдөл нийцтэй буюу тохирох эсэхийг тодорхойлоход энэ хэмжүүрийг тооцдог. KMO нь 0-ээс 1н хооронд утга авах ба 0.5аас дээш бол хүчин зүйлийн шинжилгээг хийх нь тохиромжтой гэж үздэг.

Bartlett's Test нь хувьсагчдын хоорондох хамаарлыг шалгадаг бөгөөд хэрвээ хувьсагчдын хооронд хамаарал байхгүй бол хүчин зүйлийн шинжилгээг хийх шаардлагагүй. Энэхүү тестиийн статистик нь 0.05аас бага буюу тэнцүү байвал хүчин зүйлийн шинжилгээг цааш үргэлжүүлэхэд тохиромжтой.

Хүснэгт 1 KMO and Bartlett's Test-н үр дүн

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.634
Approx. Chi-Square		68.046
Bartlett's Test of Sphericity	df	10
	Sig.	.000

Дээрх үр дүнгээс харахад KMO үзүүлэлт нь 0.634 гарсан нь 0.6аас их байгаа бөгөөд энэхүү түүврийн хэмжээ нь нийцтэй буюу тохиромжтой байна, Bartlett's-н магадлалын утга 0.00 гарсан байгаа нь 0.05аас эрс бага байгаа тул хувьсагчдын хооронд байхгүй байгаа нь харагдаж байна. Дээрх шинжилгээний үр дүнд үндэслэн, хүчин зүйлийн шинжилгээг цааш үргэлжүүлэх тохиромжтой болох нь харагдлаа.

Найдвартай байдлын шинжилгээ

Хүснэгт 2 Найдвартай байдлын шинжилгээний үр дүн

Хүчин зүйлүүд	N	Cronbach's alpha (α)
Мэдлэг хуваалцах зан байдал	5	0.906
Манлайллын үр дүнтэй байдал	5	0.959
Байгууллагын стратеги	5	0.831
Ажлын гүйцэтгэл	4	0.881
Байгууллагын гүйцэтгэл	4	0.721

Дээрх найдвартай байдлын шинжилгээний үр дүнгээс харахад 5 хүчин зүйлс тус бүрийн кронбах альфа нь 0.7 ба түүнээс дээш гарсан нь эдгээр хүчин зүйлүүд нь оновчтой бөгөөд найдвартай байгааг илэрхийлж байна. Ингэснээр өгөгдлийн ямар нэг асуулга, хүчин зүйлсийг өөрчлөлгүйгээр шинжилгээг үргэлжүүлэх боломжтой болж байна.

Регрессийн шинжилгээ

Энэхүү шинжилгээний хүрээнд онолын загварын мөн судлаачдын зүгээс хэд хэдэн таамаглалуудыг дэвшүүлж, нэг хувьсагчийн болон олон хувьсагчийн шинжилгээнүүдийг хийсэн.

Таамаглалыг 95 хувийн итгэх түвшин буюу 5 хувийн хувийн ач холбогдлын түвшинд шалгаж үзэв.

Хүснэгт 3 Дэвшүүлж буй таамаглалууд

№	ТААМАГЛАЛ	ТААМАГЛАЛ ШАЛГАХ РЕГРЕССИЙН ЗАГВАР
<i>H₁</i>	Манлайлалын үр дүнтэй байдал нь мэдлэг хуваалцах зан байдалд эерэг нөлөөтэй	$KS = \beta_0 + \beta_1 LE + u$
<i>H₂</i>	Мэдлэг хуваалцах зан үйл нь ажлын гүйцэтгэлд эерэг нөлөөтэй	$JP = \beta_0 + \beta_1 KS + u$
<i>H₃</i>	Манлайллын үр дүнтэй байдал нь байгууллагын стратегид эерэг нөлөөтэй.	$FS = \beta_0 + \beta_1 LE + u$
<i>H₄</i>	Манлайллын үр дүнтэй байдал нь байгууллагын гүйцэтгэлд эерэг нөлөөтэй.	$FP = \beta_0 + \beta_1 LE + u$
<i>H₅</i>	Манлайллын үр дүнтэй байдал нь ажлын гүйцэтгэлд эерэг нөлөө үзүүлнэ	$JP = \beta_0 + \beta_1 LE + u$
<i>H₆</i>	Мэдлэг хуваалцах зан байдал нь байгууллагын стратегид нөлөөтэй	$FS = \beta_0 + \beta_1 KS + u$
<i>H₇</i>	Манлайллын үр дүнтэй байдал нь ажлын гүйцэтгэлд эерэг нөлөөтэй	$FP = \beta_0 + \beta_1 KS + u$
<i>H₈</i>	Манлайллын үр дүнтэй байдал болон мэдлэг хуваалцах зан байдал нь хамтдаа байгууллагын стратегид нөлөөтэй эсэх	$FS = \beta_0 + \beta_1 LE + \beta_2 KS + \beta_3 age + \beta_4 gender + u$
<i>H₉</i>	Манлайллын үр дүнтэй байдал болон мэдлэг хуваалцах зан байдал нь байгууллагын гүйцэтгэлд хамтдаа нөлөөтэй эсэх	$FP = \beta_0 + \beta_1 LE + \beta_2 KS + \beta_3 age + \beta_4 gender + u$

Хүснэгт 4 Регрессийн шинжилгээний үр дүн

Таамаглал	Хамаарах хувьсагч	Үл хамаарах хувьсагч	Налалтын коэффициент	R ²	t-stat	Prob	Reject/Accept
<i>H₁</i>	KS	LE	0.407*	0.191	4.0497	0.000	Хүлээн авсан
<i>H₂</i>	JP	KS	0.335*	0.025	1.6408	0.105	Няцаасан
<i>H₃</i>	FS	LE	0.273*	0.091	2.7430	0.007	Хүлээн авсан
<i>H₄</i>	FP	LE	0.423*	0.156	3.6151	0.000	Хүлээн авсан
<i>H₅</i>	JP	LE	0.788*	0.169	3.7739	0.000	Хүлээн авсан
<i>H₆</i>	FS	KS	0.307*	0.094	2.7860	0.007	Хүлээн авсан
<i>H₇</i>	FP	KS	0.184*	0.010	1.3105	0.194	Няцаасан

Note: LE- leader effectiveness; KSB- knowledge sharing behavior; JP- job performance; FS-firm strategy; FP- firm performance *p<0.05

Дээрх үр дүнгээс үзэхэд, манлайллын үр дүнтэй байдал нь мэдлэг хуваалцах зан байдал, байгууллагын стратеги, байгууллагын ашигт ажиллагаа болон ажлын гүйцэтгэл зэрэгт бүгдтэй нь эерэг хамааралтай байна, өөрөөр хэлбэл удирдлагын манлайлал үр дүнтэй байх тусам байгууллагын дээрх олон талт үйл ажиллагаа сайжирч, тасралтгүй өсөх нь харагдаж байна. Мөн манлайллын үр дүнтэй байдал нь мэдлэг хуваалцах зан байдал, байгууллагын стратеги, байгууллагын ашигт ажиллагаа болон ажилчдын гүйцэтгэлд эерэг нөлөөтэй гэсэн тус бүрийн тэг таамаглалыг хүлээж авч байгаа бөгөөд энэ нь эдгээр хүчин зүйлсд эерэг нөлөөтэй буюу ач холбогдолтой гэдэг нь батлагдаж байна.

Байгууллага дахь мэдлэг хуваалцах зан байдал нь ажлын гүйцэтгэл, байгууллагын стратеги болон байгууллагын ашигт ажиллагаатай эерэг хамааралтай байгаа ч мэдлэг хуваалцах зан байдал нь байгууллагын стратегид эерэг нөлөөтэй буюу ач холбогдолтой харин ажлын гүйцэтгэл болон байгууллагын ашигт ажиллагаанд одоогоор төдийлөн эерэг нөлөө үзүүлж, ач холбогдолтой байж чадахгүй байгаа нь харагдаж байна.

Хүснэгт 5 Регрессийн шинжилгээний үр дүн

Таамаглал	Хамаарах хувьсагч	Үл хамаарах хувьсагч	Налалтын коэффициент	R ²	F-stat	Prob	Reject/Accept
<i>H₈</i>	FS	LE	0.015*	0.17	5.004	0.1009	Хүлээн авсан
		KS	0.786*				
		Age	0.001*				
		Gender	-0.707*				
<i>H₉</i>	FP	LE	0.388*	0.23	5.357	0.0046	Хүлээн авсан
		KS	-0.01*				
		Age	-0.04*				
		Gender	0.11*				

Note: LE- leader effectiveness; KSB- knowledge sharing behavior; JP- job performance; FS-firm strategy; FP- firm performance *p<0.05

Дээрх шинжилгээний үр дүнгээс үзэхэд манлайллын үр дүнтэй байдал, мэдлэг хуваалцах зан байдал болон нас нь байгууллагын стратегитэй эерэг хамааралтай буюу эдгээр хувьсагчид нь байгууллагын стратегийг өдөөж өгдөг бол хүйс хувьсагч нь байгууллагын стратегитэй урвуу хамааралтай байна. Харин манлайллын үр дүнтэй байдал болон мэдлэг хуваалцах зан байдал нь хамтдаа байгууллагын стратегид чухал нөлөөтэй болохыг дээрх шинжилгээгэр баталлаа.

Мөн манлайллын үр дүнтэй байдал, болон хүйс нь байгууллагын ашигт ажиллагаатай эерэг хамааралтай буюу эдгээр хувьсагчид нь байгууллагын ашигт ажиллагааг нэмэгдүүлдэг хүчин зүйлс бол нас болон мэдлэг хуваалцах зан байдал хувьсагч нь байгууллагын стратегитэй урвуу хамааралтай байна. Манлайллын үр дүнтэй байдал болон мэдлэг хуваалцах зан байдал нь хамтдаа байгууллагын ашигт ажиллагаанд чухал нөлөөтэй болох нь нотлогдлоо.

Корреляцийн шинжилгээ

Хувьсагчдын хоорондын шугаман хамаарлыг шинжлэх үүднээс корреляцийн шинжилгээг

хийж гүйцэтгэв.

Хүснэгт 6 Корреляцийн шинжилгээний үр дүн

	LE	KS	JP	FP	FS
LE	1	0.4516441007	0.2009231906	0.4117988562	0.3243473719
KS	0.4516441007	1	0.4266505919	0.16166946469	0.3288443111
JP	0.2009231906	0.426650591	1	0.20290662187	0.285615486679
FP	0.4117988562	0.1616694646	0.2029066218	1	0.54144004256
FS	0.3243473713	0.328884431	0.2856154866	0.54144004256	1

Дээрх үр дүнгээс үзэхэд бүх хувьсагчид хооронд эерэг шугаман хамааралтай байгаа хэдий ч энэ нь тийм ч хүчтэй биш байна. Учир нь бүх корреляцийн коэффициентүүд 0.5-с доош утгатай гарсан байгааг шинжилгээний үр дүн харуулж байна.

4. ДҮГНЭЛТ

Санхүүгийн А байгууллагын хувьд манлайллын үр дүнтэй байдал болон мэдлэг хуваалцах зан байдлын нөлөөллийн талаарх судалгааг хийж гүйцэтгэн нийтдээ 9 таамаглалыг шалган шинжиллээ.

Дээрх шинжилгээнүүдээс дүгнэн үзвэл, уг байгууллагын хувьд мэдлэг хуваалцах зан байдал, манлайллын үр дүнтэй байдал, ажлын гүйцэтгэл, байгууллагын үр ашигт байдал, байгууллагын стратеги зэрэг хувьсагчид нь хоорондоо эерэг шугаман хамааралтай байна. Харин энэхүү байгууллагын хувьд манлайллын үр дүнтэй байдал нь бүхий л хүчин зүйлсд тухайлбал, байгууллагын гүйцэтгэл, ажилчдын гүйцэтгэл, байгууллагын стратегид зэрэг чухал нөлөөтэй байдаг байна. Өөрөөр хэлбэл, байгууллагын удирдагч тухайн байгууллагын ажилчдад хэрхэн манлайлж байна, манлайллын зан байдал нь үр дүнтэй байгаа эсэх нь тухайн байгууллагын үйл ажиллагаатай шууд холбоотой байдаг байна. Иймээс энэхүү байгууллагад манлайллын үр дүнтэй байдал нь маш чухал нөлөөтэй.

Харин мэдлэг хуваалцах зан байдал нь уг байгууллагын ажилчдад өргөн тохиолддог зан байдал бөгөөд байгууллагын үр ашигт ажиллагаанд төдийлөн нөлөө үзүүлж чадахгүй байгаа ч ажилчдын хувийн гүйцэтгэл, байгууллагын стратеги цаашлаад удирдлагын манлайллын чиг хандлагыг өөрчлөх хэмжээний чухал нөлөөтэй байгааг шинжилгээгээр нотлон харууллаа. Өөрөөр хэлбэл ажилчид хоорондоо, эсвэл удирдлага ажилчдын хооронд мэдлэг мэдээллийг хоорондоо солилцох, хуваалцах үйл ажиллагаа энэхүү байгууллагад бага багаар хөгжиж, түвшин ахиж байна. Энэ нь тухайн ажилчид өдөр тутмын ажил, байгууллагын үйл ажиллагаанд хамтран ажиллагсдадаа өөрсдийн мэдээ мэдээлэл, мэдлэг, туршлагыг хуваалцах замаар тэд өөрсдийн хувийн гүйцэтгэлийг сайжруулснаар энэ нь байгууллагын гүйцэтгэл сайжрах үндэс болж байна.

Ажиллах хүчний дундаж нас нь 27.2 байгаатай холбоотойгоор энэхүү байгууллагын хамт олон илүү залуу ажиллах хүчинээс бүрдсэн бөгөөд эдгээр хүмүүс нь хоорондоо илүү нөхөрсөг, нээлттэй байдаг гэж үзэж байна. Байгууллагын дотоод уур амьсгал сайн байгаа учир энэхүү байгууллагад мэдлэг хуваалцах зан байдал нь улам бүр өсөн дэвшиж байна гэж үзэж байна.

Иймээс уг байгууллагын хүний нөөцийн онцлогоос хамаараад энэхүү байгууллагын мэдлэг хуваалцах зан байдал болон удирдлагын манлайлал тус бүртээ байгууллагын аливаа төрлийн олон талт үйл ажиллагаанд эерэгээр нөлөөлж, түүнийг тасралтгүй сайжруулсаар байна гэж дүгнэж байна.

5. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Энэхүү үр дүнгүүдэд үндэслэн дараах санал, зөвлөмжийг боловсруулав. Юуны түрүүнд, байгууллага нь ажиллах хүчний онцлогийг харгалзан үзэж, онцлогт тохирсон ажиллах хүчнийг мотивацижуулах үйл ажиллагаа, тэр дундаа сургалт хөгжлийн үйл ажиллагааг илүү боловсронгуй болгож, ажилчдыг илүү нээлттэй, мэдлэг хуваалцах зан байдалд сургах нь зүйтэй. Ингэснээр ажилчдын нийгмийн идэвх, харилцааны чадвар нэмэгдэх давуу талтай. Цаашлаад, хоорондоо мэдлэг хуваалцах, санал бодлоо солилицох үйл ажиллагаа, сургалтад хамрагдсан ажилчдын ажлын гүйцэтгэл, хандлага, харах өнцөгт нь өөрчлөгдөж болно. Үүний үр дүнд бид мэдлэг хуваалцах зан байдлыг улам бүр сайжруулж байгууллагын олон талт үйл ажиллагаанд эерэг нөлөөтэй байлгаж чадна.

Басхүү, ажилчдын дунд манлайлал гэх ойлголт, түүний үр нөлөө, яагаад манлайлал чухал болох талаарх сургалт, хөгжлийн үйл явцыг ажилчдын онцлогт тохирсон арга барилаар явуулах нь зүйтэй.

6. НӨМЗҮЙ

Adiguzel, F. S. (2020). Analysis Of Leader Effectiveness In Organization And Knowledge Sharing Behavior On Employees And Organization.

Altin, M. K. (2018). Performance Measurement And Management Research In The Hospitality And Tourism Industry.

Avoliot, B. &. (2002). Contrasting Different Philosophies Of Leader Motivation.

Bartol, K. M. (2002). Encouraging Knowledge Sharing: The Role Of Organizational Reward Systems .

Choi, Y. &.-D. (1998). The Leadership Quarterly.

Knoc Khuong Mai, T. T. (2022, May 12). The Impact Of Leadership Traits And Organizational Learning On Business Innovation.

Avoliot, B. &. (2002). Contrasting Different Philosophies Of Leader Motivation.

СУПЕРМАРКЕТААР ҮЙЛЧЛУУЛЭГЧДИЙН ҮНЭНЧ БАЙДАЛД НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛ

М.Цэдэнлхам²⁰

ХУРААНГУЙ

Энэхүү судалгааны зорилго нь супермаркетаар үйлчлүүлэгчдийн үнэнч байдалд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн хамаарлыг үнэлэхэд оршино. Тиймээс энэхүү судалгаанд “НОМИН” супермаркетаар үйлчлүүлэгчдийн харьцуулсан үнийн талаарх ойлголт, хөнгөлөлтийн үнийн тухай ойлголт, үйлчилгээний чанар, бүтээгдэхүүний чанар, үнэт зүйлийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн үнэнч байдлын тухай ойлголт зэрэг хүчин зүйлийг сонгон авч хэрэглэгчийн үнэнч байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг судалсан болно.

Судалгааг 2022 оны 10-р сарын 18-наас 11-р сарын 27-ны хооронд явуулсан бөгөөд 150 асуулга явууснаас 120-ийг SPSS 21.0 болон AMOS 26.0 статистикийн багц програмыг ашиглан боловсруулалт хийсэн. Энэхүү судалгааны үр дүн дараах байдалтай байна. Нэгдүгээрт, “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчдийн үнэ цэнийн ойлголт нь судалгаанд оролцсон хэрэглэгчдийн үнэнч байдалд төдийлөн нийцээгүй. Хөнгөлөлтийн үнийн тухай ойлголт, үйлчилгээний чанар, бүтээгдэхүүний чанар, үнэт зүйлийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголтын хүчин зүйлүүд нь хэрэглэгчдийн үнэнч байдалд эрэгээр нөлөөлсөн. Эдгээр үр дүнд үндэслэн Монголын хүнсний худалдааний зах зээл дэх ирээдүйн хэрэглэгчийн зан төлөвийг судлах тулгын чулуу болох арга замыг санал болгож, дотоодын компаниудад зах зээлд өрсөлдөх давуу талыг баталгаажуулах маркетингийн стратегийг санал болгоно.

Түлхүүр үсү: Хэрэглэгчийн үнэнч байдал, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, хөнгөлөлттэй үнийн тухай ойлголт, үйлчилгээний чанар, бүтээгдэхүүний чанар, супермаркет

²⁰ Маркетингийн менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, Мандах ИС

1. ОРШИЛ

Сүүлийн жилүүдэд жижиглэнгийн худалдааны салбар Монгол улсад эрс өөрчлөлттэй хөгжиж байна. Энэхүү хурдан өөрчлөлттэй хамт хэрэглэгчийн хүсэл сонирхол нэмэгдэхийн хэрээр супермаркетуудын жижиглэнгийн худалдаачид үйлчлүүлэгчдээ үнэнч байлгах стратегийг ашиглах хэрэгцээ шаардлага гарч байна (Окумуш ба Темизлер, 2006).

Монгол улсад сүүлийн жилүүдэд томоохон хэмжээний супермаркетуудын тоог нэмэгдүүлж байгаа нь тэдний цар хүрээний давуу талыг ашиглан хэрэглэгчдэд илүү сайн үйлчилгээ, илүү хэмнэлттэй бүтээгдэхүүн үзүүлэх хүслийг сурталчлах явдал юм. Супермаркетуудын тоо огцом нэмэгдсэн нь үнийн давуу тал, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний чанарын хувьд чухал өрсөлдөөний орчныг бий болгосон. Менежерүүд өөрсдийн супермаркетуудад үйлчлүүлэгчдийг татахын тулд өргөн хүрээтэй маркетингийн кампанит ажил явуулдаг (Думан ба Ягчи 2006). Хэрэглэгчийн үнэнч байдал нь жижиглэнгийн худалдаачдын хувьд чухал сэдэв бөгөөд энэ нь үйлчлүүлэгчдийг супермаркетуудтай холбох нэг арга замыг тодорхойлдог. Жижиглэн худалдаачид үйлчлүүлэгчдийн үнэнч байдлын талаар ерөнхийдөө бага мэдлэгтэй байдаг (Кронин нар, 2000). Хэрэглэгчийн үнэнч байдал гэдэг нь үйлчлүүлэгч тодорхой бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг ирээдүйд дахин дахин худалдан авах мэдрэмж юм (Жонс Томас ба Сассер Эрл, 1995). Хэрэглэгчийн үнэнч байдал нь тухайн брэнд эсвэл дэлгүүрт хандах үйлчлүүлэгчдийн харьцангуй зан төлөв болон тухайн брэнд эсвэл дэлгүүрт хандах худалдан авалтын давтан зан төлөвийн хоорондын харилцан үйлчлэлээр тодорхойлогддог (Дик ба Басу, 1994). Холбогдох ном зохиолоос харахад үйлчлүүлэгчийн үнэнч байдлыг нэг дэлгүүрийг сонгох, амнаас ам дамжих өндөр хувь, дахин худалдан авалт хийх хүсэл, өндөр үнээр төлөх хүсэл зэргээр тодорхойлдог (Топчу ба Узундумлуу, 2009).

Судалгааны зорилго нь супермаркетуудын үйлчлүүлэгчдийн үнэнч байдалд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг тодорхойлох, тэдгээрийн хоорондын хамаарлыг батлан шалгах явдал юм. Үүний дагуу “НОМИН” супермаркетуудын үйлчлүүлэгчдийн үнэнч байдалд харьцуулсан үнийн ойлголт, хөнгөлөлттэй үнийн тухай ойлголт, үйлчилгээний чанар, бүтээгдэхүүний чанар, үнэт зүйлийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголт болон хэрэглэгчийн үнэнч байдлын тухай ойлголт нь хэрхэн нөлөөлөхийг батлахыг зорьлоо.

Монголын зах зээлийн хувьд супермаркетаар үйлчлүүлдэг хэрэглэгчийн үнэнч байдал болон сэтгэл ханамжийн талаарх судалгаа, шинжилгээ хомс байгаатайгаар холбогдуулан, үнэнч хэрэглэгчийг нэмэгдүүлэхтэй холбоотойгоор сэтгэл ханамжийг сайжруулах, стратеги төлөвлөгөө гаргах, шинэчлэн хийх ач холбогдолтой.

2. ОНОЛЫН ХЭСЭГ

Үйлчилгээний салбар нь сүүлийн жилүүдэд эдийн засгийн хөгжлийн хөдөлгөгч хүч болоод байна. Өнөөгийн ширүүн өрсөлдөөний нөхцөл байдалд өрсөлдөж буй бизнесүүд үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамж, үйлчлүүлэгчийн үнэнч байдлыг олж авахын тулд үйлчилгээний дээд зэргийн чанар, гайхалтай брэндийн дүр төрхийг байнга хангасаар ирсэн. Үйлчилгээний салбар нь бүр ч илүү ач холбогдолтой тул үйлчлүүлэгчид үйлчилгээний чанар, брэндийн имиж, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, үнэнч байдлыг хэрхэн хүлээн авч

байгааг ойлгохыг дадлагажигч, эрдэмтэд судлах хэрэгтэй (Шривастава & Шарма,). Нэмж дурдахад Дик, Басу (1994) компанийн маркетингийн үйл ажиллагааны гол хөшүүрэг нь үйлчилгээний бүтээгдэхүүн/үйлчилгээнд үнэнч байдлыг хөгжүүлэх, үйлчилгээ эсвэл нэмэгдүүлэх хэтийн төлөвтэй байх явдал гэж тодорхойлсон байдаг (Дик ба Басу, 1994).

Зарим судалгаагаар үйлчилгээний чанар нь хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, үнэнч байдалд ихээхэн эерэг нөлөө үзүүлдэг болохыг харуулсан (Анвар, С., Мин, Л., Дастагир, Г. (2019), Димяти, М., Субагио, НА (2016), Шпетим, С. (2012)) Холбогдох судалгаагаар үйлчилгээний чанар нь нийтийн хоолны үйлчилгээний салбар (Хсие гэх мэт., 2018) болон зочид буудлын үйлдвэрлэл (Малик гэх мэт., 2011) зэрэгт эерэгээр нөлөөлсөн болохыг тогтоосон. Түүнчлэн эмнэлгийн даатгалд үйлчилгээний сэтгэл ханамж, үнэнч байдалд брэндийн имиж эерэг нөлөө үзүүлж байгааг өмнөх судалгаанууд харуулжээ (Ву гэх мэт., 2011) болон банкны салбар (Анвар, С., 2019).

Цаашилбал, жижиглэнгийн худалдааны салбарын эрдэмтэд үйлчилгээний чанар, үнэ цэнэ нь хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид чухал ач холбогдолтой болохыг харуулсан (Шпетим, 2012 ; Велосо гэх мэт., 2017). Үүний нэгэн адил үйлчилгээний чанар, итгэлцэл, хүлээн зөвшөөрөгдсөн үнэ цэнэ, үйлчилгээний сэтгэл ханамж нь зан үйлийн зорилго эсвэл дэлгүүрийн үнэнч байдалд нөлөөлсөн (Шпетим, 2012 ; Велосо гэх мэт., 2017). Гэсэн хэдий ч цөөхөн судлаач Монголд үйлчилгээний чанар, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, үйлчилгээний үнэнч байдлын хоорондын хамаарлыг туршиж үзсэн байна. Тиймээс энэхүү судалгааны өнөөгийн зорилго нь ялангуяа “НОМИН” супермаркетуудын үйлчилгээний чанар, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, үнэнч байдлын хоорондын уялдаа холбоог судлах явдал юм.

1.1. Харьцуулсан үнийн талаарх ойлголт, хөнгөлөлтийн үнийн тухай ойлголт, үйлчилгээний чанар, бүтээгдэхүүний чанар, үнэт зүйлийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн үнэнч байдлын тухай ойлголт

1.1.1. Харьцуулсан үнийн ойлголт

Хэрэглэгчдийн худалдан авах шийдвэрт нөлөөлөх хүчин зүйлүүдийн нэг болох үнийн мэдрэмж (Чуа нар, 2015; Услу ба Хусейнли, 2018) нь үнийн түвшний өөрчлөлтөд хэрэглэгчид хэрхэн хариу үйлдэл үзүүлдэгийг тайлбарладаг (Мамун нар, 2014). Үнийн түвшин ижил бараа, үйлчилгээг худалдан авахад төлсөн мөнгөний хэмжээг илэрхийлдэг бол (Зилке, 2006), үнийн түвшний ойлголт нь хэрэглэгчдийн үзэл бодлоор дэлгүүр хэр хямд эсвэл үнэтэй болохыг харуулдаг (Зилке, 2010).

Хэрэглэгчдийн үнийн түвшний талаарх ойлголтын үр дунд хэрэглэгчийн итгэл үнэмшил (үнийн үнэлгээ ба үнийн шударга ёс) болон хэрэглэгчийн зан төлөв (дэлгүүрийн сонголт, сонголтын саатал, худалдан авалтын хэмжээ) багтдаг (Хэмилтон ба Чернев, 2013). Үнийн түвшний ойлголтоос гадна эерэг ба сөрөг сэтгэл хөдлөлүүд нь худалдан авах хүсэлд ихээхэн нөлөөлдөг (Ким гэх мэт., 2016; Грациола гэх мэт., 2018).

1.1.2. Үйлчилгээний чанар

Үйлчилгээний чанарт үйлчилгээний маркетингийн ном зохиол дахь эрдэмтдийн анхаарлыг ихээр татаж байна. Үйлчилгээний чанар нь үйлчилгээг үзүүлэхдээ үйлчилгээний шаардлагад дасан зохицох явдал гэж тодорхойлсон (Чакрабарти нар, 2007).

Бусад эрдэмтэд үйлчилгээний чанарыг үйлчлүүлэгчийн хүлээлт болон олж авсан чанарыг нь харьцуулах замаар үйлчилгээ үзүүлэгчийн чанарын ерөнхий үнэлгээний үр дүн гэж тодорхойлсон гэж мэдэгджээ (Парасураман, А нар.,)Үйлчилгээний чанар болон үйлчлүүлэгчийн үнэнч байдлын хоорондын холбоог мөн илрүүлсэн (Анвер нар., 2019 ; Сечиаван & Саюти, 2017). Зарим зохиогчид үйлчилгээний чанар нь хэрэглэгчийн үнэнч байдлын урьдал нөхцөл болж, үйлчлүүлэгчийн үнэнч байдалд эерэгээр нөлөөлсөн гэдгийг харуулсан (Анвер нар., 2019 ; Сечиаван & Саюти, 2017).

1.1.3. Бүтээгдэхүүний чанар

Zeithaml, Bitner (2000) нарын үйлчилгээний чанарт хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид нөлөөлөх хүчин зүйлсийн загвар нь "бүтээгдэхүүний чанар" гэсэн хүчин зүйл нь үйлчилгээний чанарт хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид нөлөөлдөг болохыг баталжээ. Бүтээгдэхүүний чанарын талаарх ойлголт өндөр байх тусам үйлчилгээний чанарт хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж өндөр байdag (Каруана, 2002). Pho Hoai Nam (2009)-ийн судалгааны үр дүнгээс харахад "Бүтээгдэхүүний чанар" хүчин зүйл нь үйлчилгээний чанарт хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид нөлөөлдөг гол хүчин зүйлүүдийн нэг юм.

1.1.4. Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголт

Kotler and Keller (2016) хэлэхдээ, үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамж нь бүтээгдэхүүн/үйлчилгээний гүйцэтгэл болон үйлчлүүлэгчдийн хүлээлт хоёрын харьцуулалтаас үүдэлтэй аз жаргал, бухимдлын талаарх үйлчлүүлэгчдийн төсөөлөл юм (Kotler & Keller, 2016). Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийг үйлчлүүлэгчийн хүлээлтийг бүтээгдэхүүн/үйлчилгээний төсөөлж буй гүйцэтгэлтэй субъектив харьцуулсан үр дүн гэж тодорхойлсон (Оливер, 1980). Хэрэв гүйцэтгэл нь хүлээлтэд нийцсэн эсвэл давсан бол үйлчлүүлэгч сэтгэл хангалааун байна. Хэрэв үр дүн нь хүлээлтээс доогуур байсан бол дараа нь үйлчлүүлэгч сэтгэл хангалааун бус байв.

1.1.5. Хэрэглэгчийн үнэнч байдлын тухай ойлголт

Хэрэглэгчийн үнэнч байдал нь үйлчлүүлэгчдийн харьцангуй хандлага ба дахин худалдан авалтын хоорондын харилцааны бат бөх байдал гэж тодорхойлсон байdag (Дик & Басу, 1994). Хэрэглэгчийн үнэнч байдал нь ирээдүйд таалагдсан бүтээгдэхүүн/үйлчилгээг дахин худалдан авах, ивээн тэтгэх, улмаар ижил төрлийн бүтээгдэхүүн/брэндийн худалдан авалтыг бий болгох байнгын тууштай байдал гэж тодорхойлсон байdag (Оливер, 1997). Хэрэглэгчийн үнэнч байдал нь үйлчлүүлэгчдийн таатай хандлага, дахин худалдан авах зан үйлийн хослол гэж тайлбарласан (Kim et al., 2004).

Хэрэглэгчийн үнэнч байдал нь бизнесийн пүүсийн амжилтад нөлөөлдөг гол хүчин зүйл гэж тодорхойлсон байdag (Yap et al., 2012). Үйлчлүүлэгчийн үнэнч байдлын ач холбогдол нь бизнесийн тасралтгүй оршин тогтонох, ирээдүйн өсөлтийн нөлөөлөлтэй нягт холбоотой байсан. (Kim et al., 2004)

- H1-1: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд үйлчилгээний чанарын төсөөлөл нь бүтээгдэхүүний чанарын төсөөлөлд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-1: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд хөнгөлөлтийн төсөөлөл нь бүтээгдэхүүний чанарын төсөөлөлд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-2: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд үйлчилгээний чанарын

төсөөлөл нь үнэ цэнийн ойлголтд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

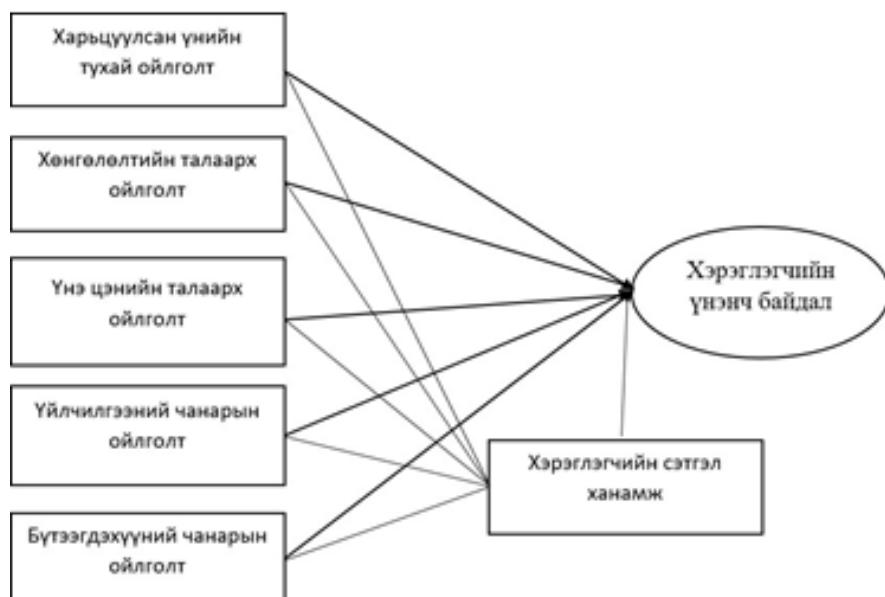
- H1-3: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд бүтээгдэхүүний чанарын төсөөлөл нь үнэ цэнийн төсөөлөлд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-4: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд хөнгөлөлтын төсөөлөл нь үнэ цэнийн төсөөлөлд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-5: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд харьцуулсан үнийн ойлголт нь үнэ цэнийн төсөөлөлд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-6: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд үнэ цэнийн төсөөлөл нь хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-7: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд үйлчилгээний чанарын төсөөлөл нь хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-8: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд харьцуулсан үнийн төсөөлөл нь хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжид эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-9: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж нь хэрэглэгчийн үнэнч байдалд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-10: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд хөнгөлөлтийн төсөөлөл нь хэрэглэгчийн үнэнч байдалд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
- H1-11: “НОМИН” супермаркетын хэрэглэгчийн үнэнч байдалд хөнгөлөлтийн төсөөлөл нь хэрэглэгчийн үнэнч байдалд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

3. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

Судалгааны загвар

Энэхүү судалгааны ажлын загварыг (Фатма Ноян А, 2013) судалгааны ажлаас харьцуулсан үнийн талаарх ойлголт, хөнгөлөлтийн үнийн тухай ойлголт, үйлчилгээний чанар, бүтээгдэхүүний чанар, үнэт зүйлийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголт, хэрэглэгчийн үнэнч байдлын тухай ойлголтын хүчин зүйлийг тус тус сонгон авч боловсруулалт хийсэн.

Зураг 1 Судалгааны загвар

Хүснэгт 1. Асуулга

Хувьсагч	Асуулга
Харьцуулсан үнийн тухай ойлголт	<p>“Номин” супермаркетын үнэ бусад супермаркетаас хямд</p> <p>“Номин” супермаркет нь өөр супермаркеттай харьцуулахад ижил бүтээгдэхүүнийг хямд үнээр худалдан авах боломжтой.</p> <p>“Номин” супермаркет бусад супермаркетуудтай харьцуулахад илүү их мөнгө хэмнэдэг.</p>
Хөнгөлөлтийн үнийн тухай ойлголт	<p>Зарим бүтээгдэхүүн хөнгөлөлтийн картаар илүү хямд болдог.</p> <p>Тодорхой хэмжээнээс дээш худалдан авалтанд урамшуулалт олгодог.</p> <p>Тодорхой хэмжээний худалдан авалтанд нь урамшууллын оноо өгдөг.</p>
Үйлчилгээний чанарын тухай ойлголт	<p>“Номин” супермаркетын ажилтнууд цэвэр цэмцгэр төрх байдалтай байдаг.</p> <p>“Номин” супермаркетын ажилтнууд үйлчлүүлэгчдэдээ санаа тавьдаг.</p> <p>“Номин” супермаркетын ажилтнууд бүтээгдэхүүн, компанийт ажлын талаар мэдлэгтэй.</p> <p>“Номин” супермаркетын ажилтнууд үйлчлүүлэгчдэдээ туслах хангалттай туршлагатай.</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнууд нь найрсаг</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнууд эелдэг, харилцааны соёлтой.</p> <p>“НОМИН” супермаркетын тасаг бүрийн ажилтнуудаас тусламж үйлчилгээ авах боломжтой</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнуудтай харилцахад хялбар</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнууд асуултанд ойлгомжтой хариулт өгдөг</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнууд найдвартай</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнууд ямар ч үед туслахад бэлэн байдаг</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнууд миний асуудал, хэрэгцээг ойлгохыг хичээдэг</p> <p>“НОМИН” супермаркетын ажилтнуудын үйлчилгээ найрсаг, чин сэтгэлээсээ ханддаг</p> <p>“НОМИН” супермаркетын кассууд маш хариуцлагатай ажилладаг</p> <p>“НОМИН” супермаркет төлбөрийн цэгүүдийн үйл ажиллагаа найдвартай</p>
Бүтээгдэхүүний чанарын тухай ойлголт	<p>Хүнсний ногоо, жимс жимсгэний тасгийн бүтээгдэхүүнүүд маш чанартай</p> <p>Халуун ба хөлдөөсөн бэлэн хоол нь маш чанартай</p> <p>Талх нарийн боовны цехийн бүтээгдэхүүнүүд маш чанартай</p> <p>Савлан хөлдөөсөн бүтээгдэхүүнүүд маш чанартай</p> <p>Савлаагүй хатаасан хүнсний бүтээгдэхүүн маш чанартай</p> <p>Сүү сүүн бүтээгдэхүүнүүд маш чанартай</p> <p>Миний сонирхсон бүтээгдэхүүнүүд “Номин” супермаркетэд байдаг.</p> <p>Лангуун дээр хуучирсан бүтээгдэхүүнүүд байдаггүй</p> <p>Ерөнхийдөө “НОМИН” супермаркетын бүтээгдэхүүнүүд маш чанартай</p>
Үнэт зүйлсийн талаарх ойлголт	<p>Би Номин супермаркетаар үйлчлүүлснээр мөнгө, цаг хугацааг хэмнэж бага хөдөлмөр зарцуулдаг</p> <p>Би Номин супермаркетаас тогтмол худалдан авалт хийдэг</p> <p>Номин супермаркетаар үйлчлүүлж мөнгө, цаг хугацаагаа зарцуулсны дараа би хүссэн зүйлээ олж авч чаддаг</p>
Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн тухай ойлголт	<p>Номин супермаркетаар үйлчлүүлэх нь зөв сонголт гэж боддог</p> <p>Номин супермаркет нь үйлчлүүлэгчийнхээ сэтгэл ханамжийг зорилго болгон ажилладаг</p> <p>Би Номин супермаркетыг бусад супермаркетаас илүүд үздэг</p> <p>Би Номин супермаркетаас худалдан авалт хийхдээ сэтгэл хангалуун байдаг</p> <p>Ерөнхийдөө би Номин супермаркетад сэтгэл хангалуун байдаг</p> <p>Номин супермаркетын бүтээгдэхүүний чанарт нийцсэн үнэд сэтгэл хангалуун байдаг</p>
Хэрэглэгчийн үнэнч байдал	<p>Би ‘НОМИН’ супермаркетаар цаашдаа худалдан авалт хийсээр байна.</p> <p>Хэрэв надад өнөөдөр супермаркет орох хэрэгцээ гарвал ‘НОМИН’ супермаркет руу явна.</p> <p>Би ‘НОМИН’ супермаркетаас дийлэнх бараа бүтээгдэхүүнээ худалдан авдаг</p> <p>Би дэлгүүр орохдоо хамгийн түрүүнд ‘НОМИН’ супермаркетыг боддог</p> <p>Би дэлгүүр явах үед ‘НОМИН’ супермаркет миний хамгийн эхний сонголт болдог.</p> <p>Би өөрийгөө ‘НОМИН’ супермаркетийн үнэнч хэрэглэгч гэж боддог.</p> <p>Өөр сонголт байгаа ч би ‘НОМИН’ супермаркетаар үйлчлүүлэх дуртай.</p>

4. ҮР ДҮН

Хүн ам зүйн шинжилгээ

Судалгаанд оролцогчдын хүйсийн хувьд судалгаанд оролцогчдын 79.8% нь эмэгтэй оролцогч, 20.20% нь эмэгтэй оролцогч байна. Хүснэгт 2-оос харахад 18-22 насны болон 32-37 насны судалгаанд оролцогчдын дийлэнх хэсэгийг эзлэж байгаа ба нийт оролцогчдын 42.3 хувийг бүрдүүлж байна. Боловсролын хувьд 79.8 хувийг дээд боловсролтой 87 хүн эзлэж байна. Үүнд ажил эрхлэлт хувийн байгууллагад 44 хүн буюу

40.4 болон оюутан 26 хүн буюу 23.9 хувийг тус тус эзлэсэн байна. Түүнчлэн 3-6 ам бүлийн тоотой хүмүүс 2.801,000+дээш төгрөгний орлоготой хэмээн судалгаанд хамрагдсан байна.

Хүснэгт 2. Хүн ам зүйн шинжилгээ

Division	Item	Frequency	Rate(%)
Хүйс	Male	22	20.20
	Female	87	79.80
Нас	18-22 нас	31	28.4
	23-26 нас	13	11.9
	27-31 нас	9	8.3
	32-37 нас	21	13.9
	37-41 нас	11	10.1
	42-46 нас	11	10.1
	47-51 нас	10	9.2
	52-56 нас	1	0.9
	57-61 нас	1	0.9
	62-66 нас	1	0.9
Боловсрол	Дээд	87	79.8
	Тусгай дунд	19	17.4
	Бүрэн дунд	3	2.8
	Бүрэн бус дунд	-	-
	Бага	-	-
	Боловсролгүй	-	-
Ам бүлийн тоо (Сүүлийн барх хамт амьдарч байгаа бол ам бүлийн тоонд оруулна уу)	1	3	2.8
	2	5	4.6
	3	22	22.9
	4	22	22.9
	5	30	27.5
	6	17	15.6
	7	1	0.9
	8+дээш	3	2.8
Ажил эрхлэлт	Төрийн байгууллага	17	15.6
	Хувийн байгууллага	44	40.4
	Хувиараа бизнес эрхэлдэг	9	8.3
	Олон улсын байгууллага	2	1.8
	Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч	5	4.6

	Оюутан	26	23.9
	Тэтгэвэрт	2	1.8
	Одоогоор эрхэлсэн ажил байхгүй	4	3.7
Байршил	Чингэлтэй дүүрэг	9	8.3
	Баянгол дүүрэг	22	20.2
	Хан-Уул дүүрэг	16	14.7
	Сонгино- Хайрхан дүүрэг	36	33
	Сүхбаатар дүүрэг	7	6.4
	Баянзүрх дүүрэг	19	17.4
Орлого	500.000 хүртэл төгрөг	6	5.5
	500.000-800.000 төгрөг	10	9.2
	801.000-1.200.000 төгрөг	18	16.5
	1.201.000-1.500.000 төгрөг	18	16.5
	1.501.000-1.800.000 төгрөг	11	10.1
	1.801.000-2.200.000 төгрөг	17	15.6
	2.201.000-2.500.000 төгрөг	5	4.6
	2.501.000-2.800.000 төгрөг	1	0.9
	2.801.000+дээш төгрөг	23	21.1

Найдвартай байдлын шинжилгээ

Найдвартай байдлын шинжилгээ нь хувьсагч бүрийн асуулга хоорондын улядааг холбоог илэрхийлдэг. Найдвартай байдлын шинжилгээ нь асуултуудын бүлэг бүрийн хоорондын хамаарлыг судалдаг. Энэ хэмжилт нь Cronbach's Alpha-ийн түвшин .70-аас дээш байвал зөвшөөрөгдөх бүтцийн дотоод нийцтэй нийцэж байна. [Хүснэгт 3]-аас харахад Кронбах Альфа коэффициентүүд санал болгож буй утгууд (.871-.905) хооронд байна. Эдгээр тоон дүгнэлтээс харахад манай объектууд хэмжээс бүрээрээ өндөр чанартай дотоод нягтралтай, товчхондоо манай статистик үзүүлэлтүүд ач холбогдолтой бөгөөд шаардлагатай найдвартай байдлыг хангаж байна.

Хүснэгт 3. Найдвартай байдлын шинжилгээ

Хувьсагч	Тоо	КронбахАлфа
Харьцуулсан үнийн тухай ойлголт	3	.905
Хөнгөлөлтийн тухай ойлголт	3	.895
Үнэт зүйлс	3	.880
Сэтгэл ханамж	6	.871
Үйлчилгээний чанар	14	.894
Бүтээгдэхүүний чанар	9	.885
Үнэнч байдал	6	.879

Баталгаажуулах тест

Фактор шинжилгээг олон тооны хувьсагчийг тэдгээрийн мөн чанарыг ерөнхийд нь илэрхийлж чадах фактор гэж нэрлэгдэх цөөн тооны хувьсагчаар төлөөлүүлэн шинжилэх статистикийн шинжилгээний арга юм. Фактор бүрийн хувьд хангалттай хувьсагч хамрагдаж байгаа эсэхийг шалгах бөгөөд 0.7-оос их байх ёстой. Харин test нь анхны хувьсагчид хангалттай хамааралтай байгаа эсэхийг шалгадаг бөгөөд p(sig) утга нь ач

холбогдолтой ($p<0.05$) байх шаардлагатай. Хэрвээ энэ шаардлага хангагдахгүй бол фактор шинжилгээ хийх тохиромжгүй гэж үзнэ. Энэхүү таамаглалаас H_1 , H_2 болон H_{10} , H_{11} таамаглал хамгийн өндөр үзүүлэлттэй гарсан ба харин эсрэгээрээ H_5 , H_6 таамаглал бага үзүүлэлттэй гарсан байна.

Хүснэгт 4. Факторын болон хүчин зүйлийн шинжилгээ

Далд хувьсагч	Таамаглал	Тооцоолол	Стандарт алдаа	t –утга
Үйлчилгээний чанарын төсөөлөл- бүтээгдэхүүний чанарын төсөөлөл	H_1	0.77608	0.368	2.544
Хөнгөлөлтийн төсөөлөл- бүтээгдэхүүний чанарын төсөөлөл	H_1	0.84086	0.399	1.984
Үйлчилгээний чанарын төсөөлөл- үнэ цэнийн ойлголт	H_2	0.87763	0.477	2.507
Бүтээгдэхүүний чанарын төсөөлөл- үнэ цэнийн төсөөлөл	H_3	0.72828	0.396	1.538
Хөнгөлөлтын төсөөлөл-үнэ цэнийн төсөөлөл	H_4	0.69933	0.396	1.538
Харьцуулсан үнийн ойлголт-үнэ цэнийн төсөөлөл	H_5	0.55325	0.295	2.889
Үнэ цэнийн төсөөлөл –хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж	H_6	0.55325	0.295	2.889
Үйлчилгээний чанарын төсөөлөл- хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж	H_7	0.77094	0.411	1.545
Харьцуулсан үнийн төсөөлөл- хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж	H_8	0.78313	0.417	.592
Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж- үнэнч байдлын төсөөлөл	H_9	0.60912	0.289	4.286
Хөнгөлөлтын төсөөлөл - хэрэглэгчийн үнэнч байдал	H_{10}	0.83311	0.395	5.318
Харьцуулсан үнийн төсөөлөл- хэрэглэгчийн үнэнч байдал	H_{11}	0.84086	0.399	1.984

Хүснэгт 5. Хамаарлын шинжилгээ

	Харьцуулсан үнийн тухай ойлголт	Хөнгөлөлтийн тухай ойлголт	Үнэт зүйлс	Сэтгэл ханамж	Үйлчилгэний чанар	Бүтээгдэхүүний чанар	Үнэнч байдал
Харьцуулсан үнийн тухай ойлголт	1.000						
Хөнгөлөлтийн тухай ойлголт	.404**	1.000					
Үнэт зүйлс	.523**	.559**	1.000				
Сэтгэл ханамж	.572**	.591**	.724**	1.000			
Үйлчилгээний чанар	.381**	.444**	.509**	.608**	1.000		
Бүтээгдэхүүний чанар	.360**	.431**	.491**	.684**	.642**	1.000	
Үнэнч байдал	.440**	.471**	.676**	.673**	.590**	.662**	1.000

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).
b. Listwise N = 109

Хувьсагчдын хоорондын хамааралд дүн шинжилгээ хийсэн. Бүх хоёр хувьсагчийн хамаарлыг харьцуулж, AVE-ийн язгуур утгыг квадрат болгосны үр дүнд корреляцийн утга нь бүх AVE-ийн квадрат язгуур утгаас бага байна. Үүнээс гадна 0.9-ээс их хамаарал бүхий хос хэмжүүр олдоогүй бөгөөд бүтцэд олон шугаман хамаарал байхгүй байгааг харуулж байна.

Таамаглал шалгах тест

Энэхүү судалгааны баримт бичигт бий болсон таамаглалыг шалгахын тулд шинжилгээ хийж үр дүнг хүснэгт 6-д үзүүлэв.

Хүснэгт 6. Таамаглал шалгасан үр дүн

Хувьсагч	Стандарт алдаа	t –утга	Std. Estimate	Үр дүн
Харьцуулсан үнийн тухай ойлголт	0.368	2.544	0.77608	Батлагдсан
Хөнгөлөлтийн тухай ойлголт	0.399	1.984	0.84086	Батлагдсан
Үнэт зүйлс	0.295	2.889	0.55325	Няцаагдсан
Сэтгэл ханамж	0.289	4.286	0.60912	Батлагдсан
Үйлчилгээний чанар	0.477	2.507	0.87763	Батлагдсан
Бүтээгдэхүүний чанар	0.396	1.538	0.72828	Батлагдсан
Үнэнч байдал	0.399	1.984	0.84086	Батлагдсан

5. ДҮГНЭЛТ

Судалгааны үр дүнгээс харахад хөнгөлөлтийн үнэ болох бонус карт болон бүтээгдэхүүн үйлчилгээний чанарын хүчин зүйлсд хэрэглэгчдийн хувьд харьцангуй сэтгэл ханамжтай байгаа бөгөөд эдгээр хүчин зүйлс нь батлагдсан. Үнэ цэнийн тухай ойлголтын хувьд хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжинд төдийлөн нийцэхгүй бөгөөд няцаагдсан. Шинэ хэрэглэгчтэй болохын оронд одоо байгаа үйлчлүүлэгчээ авч үлдэх нь илүү их ашиг авчирдаг. Тиймээс үнэнч хэрэглэгчдэд үнэ цэнийн тухай ойлголыг нэмэгдүүлэх болон үнэнч хэрэглэгчдийг цаашид бий болгоход чиглэгдэнэ.

Эдгээр үр дүнд үндэслэн жижиглэн худалдааны салбарт ихээхэн ач холбогдолтой ба ирээдүйн хэрэглэгчийн зан төлөвийг судлах, арга замыг санал болгож, дотоодын компаниудад зах зээлд өрсөлдөх давуу талыг баталгаажуулах маркетингийн стратегийг санал болгоно.

6. ЗӨВЛӨМЖ

Судалгааны түүврийн тархаалт нь 340 хүн оролцохоос 120 хүн оролцсон ба энэхүү тоо нь бага буюу хангалтгүй байна. Тиймээс дахин шинэчлэн, судлах шаардлагатай байна.

7. НОМЗҮЙ

Окумуши ба Темизлер, 2006 “Супермаркетуудын үйлчлүүлэгчдийн дэлгүүрт донох түвшингээс хамааран зах зээлийн сегментуудийг тодорхойлох, сегмент хоорондын ялгааг судлах” Менежмент , 17 (54) (2006) , x. 46 – 61.

Думан ба Ягчи, 2006 “Супермаркетуудын үйлчлүүлэгчдийн байнгын худалдан авалтад нөлөөлдөг хүчин зүйлүүд: Загварын туришилт” МЕТУ Хөгжлийн судалгаа, 33 (2006) , 87 - 116 хуудас.

Кронин нар, 2000, “Үйлчилгээний орчин дахь хэрэглэгчийн зан төлөөт чанар, үнэ цэнэ, сэтгэл ханамжийн нөлөөллийг үнэлэх нь” Жижиглэнгийн худалдааны сэтгүүл., 76 (2) (2000) , хуудас 193 – 218.

Жонс Томас ба Сассер Эрл, 1995 он О.Жонс Томас , В.Сассер Эрл Жр. “Сэтгэл ханамжтай үйлчлүүлэгчид яагаад согогтой байдал” Харвардын бизнесийн тойм (1995), хуудас 88 – 99.

Дик ба Басу, 1994, “Хэрэглэгчийн үнэнч байдал: Нэгдсэн үзэл баримтлалын хүрээ рүү” Маркетингийн Шинжлэх Ухааны Академийн сэтгүүл , 22 (1994) , хуудас 99-113.

Шривастава, К, & Шарма, НК (2013). “Үйлчилгээний чанар, корпорацийн брэндийн дүр төрх, солигдох зан төлөв: Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, дахин худалдан авах хүсэл эрмэлзэлд зуучлах үүрэг” Үйлчилгээний маркетингийн улирал, 34(4), 274-291.

Анвар, С., Мин, Л., Дастиагир, Г. (2019). “Хятадын банкны салбар дахь үйлчилгээний чанар, брэндийн дүр төрх, хүлээн зөвшөөрөгдсөн үнэ цэнийн хэрэглэгчийн сэтгэл ханамж, үнэнч байдалд үзүүлэх нөлөө” Бизнес, эдийн засаг, менежментийн бүтээлүүдийн олон улсын сэтгүүл, 6(3), 24-30.

Димяти, М., Субагио, НА (2016). “Зүүн Жава дахь Пос Экспрес дэх хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн зуучлалын тусламжтайгаар үйлчилгээний чанар, үнэ, брэндийн үнэнч байдалд үзүүлэх нөлөө” Газар дундын тэнгисийн нийгмийн шинжлэх ухааны сэтгүүл, 14(3), 225-238.

Шпетим, С. (2012). “Жижиглэнгийн худалдан авагчдын үйлчилгээний чанар, сэтгэл ханамж, итгэлийл, үнэнч байдлын хоорондын харилцааг судлах” Өрсөлдөх чадварын сэтгүүл, 4(4), 16-35.

Xcie, (2018). “Брэндийн дүр төрх, үйлчилгээний чанар, хэрэглэгчийн сэтгэл 2, хуудас 01-09, ИССН 2374-208 (хэвлэх) 2374-2194.

Зилке, С. (2006), "Олон сонголттой масштабаар жижиглэн худалдаачдын үнийн дур төрхийг хэмжих нь", Жижиглэngийн худалдааны хуваарилалт ба хэрэглэгчийн судалгааны олон улсын тойм, Боть. 16 дугаар 3, хуудас 297-316,

Зилке, С. (2010), "Үнийн зургийн хэмжээсүүд нь янз бурийн дэлгүүрийн форматын худалдан авалтад хэрхэн нөлөөлдөг", Европын маркетингийн сэтгүүл, Боть. 44 дугаар 6, хуудас 748-770,

Гамильтон, Р., Чернев, А. (2013), "Бага үнэ бол зөвхөн эхлэл: жижиглэngийн худалдааны менежмент дэх үнийн дур төрх", Маркетингийн сэтгүүл, Боть. 77, хуудас 1- 20,

Ким, У.К., Lee, М.У. болон Pak, С. (2016), "Худалдааны үнэ цэнийн чиг баримжсаа: үзэл баримтлал ба хэмжилт", Бизнесийн судалгааны сэтгүүл, Боть. 67 дугаар 1, хуудас 2884-2890,

Грациола, А.П., де Тони, Д., де Лима, В.З. болон Милан, Г.С. (2018), "Үнийн мэдрэмж ба үнийн түвшин нь жижиглэngийн зах зээл дэх дэлгүүрийн үнийн дур төрх, дахин худалдан авах хүсэлд нөлөөлдөг үү?", Жижиглэngийн худалдаа ба хэрэглээний үйлчилгээний сэтгүүл, боть. 44, хуудас 201-213,

Чакрабарти, С., Уиттен, Д., Грин, К. (2007). Үйлчилгээний чанар, харилцааны чанарыг ойлгох нь аутсорсинг юм: Үйлчлүүлэгчид чиг баримжсаа олгох, сурталчлах, төслийн менежментийн үр нөлөө, даалгавар-технологи-бүтэцтэй нийцэх Компьютерийн мэдээллийн системийн сэтгүүл, 48(2), 1-15.

Парасураман, А., Зейтамл, В.А. Берри, LL (1988). Үйлчилгээний чанарын талаарх хэрэглэгчдийн ойлголтыг хэмжих олон зүйлт хуваарь. Жижиглэngийн худалдааны сэтгүүл, 64(1), 12-40.

Сечиаван, Х., & Саюти, А.Ж. (2017). "Үйлчлүүлэгчийн чанар, үйлчлүүлэгчдэд итгэл, үйлчлүүлэгчдийн сэтгэл ханамж, үнэнч байдал, корпораци, корпорац ийн дур төрхийг урьдчилан үйлчлүүлэгчийн сэтгэл ханамжийн болон корпораци хийх: Аялал жуулчлалын агентлагийн Аялал жуулчлалын агентлагуудын үйлчлүүлэгч Өмнөд Суматра Индонезийн Аялал жуулчлалын агентлагуудын үнэлгээ" ИОСР нь бизнес, менежментийн сэтгүүл, 19 (05), 31-40.

Ноян, Ф., Шимшек, Г. Г. (2014). Хэрэглэгчийн үнэнч байдлын өмнөх хучин зүйлүүд. Процедиа-Нийгэм ба зан уйлийн шинжслэх ухаан, 109, 1220-1224.

САНХҮҮГИЙН УДИРДЛАГЫН САЛБАР ХУРАЛ

УЛАМЖЛАЛТ KYC, Е-KYC БОЛОН БЛОКЧЭЙНД СУУРИЛСАН KYC-Н ХАРЬЦУУЛСАН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ /ӨМНӨД СОЛОНГОСЫН ЖИШЭЭН ДЭЭР/

Ж. Энхмаа²¹

ХУРААНГУЙ

Технологийн хөгжил нь санхүү, эдийн засгийн бүхий л салбаруудад дэвшилт, шинэ сорилт, шинэ боломжуудыг нээсээр байгаа бөгөөд үүнтэй зэрэгцэн МУТС-тэй тэмцэх хяналтыг боловсронгуй болгох, AI, техник технологи нэвтрүүлэх хэрэгцээ шаардлага үүсээд байгаа юм. Тэгэхээр энэхүү хоёрдмол, нарийн төвөгтэй, тодорхойгүй байдлын орчинд санхүүгийн салбар KYC-ийг дагаж мөрдөхөд туслах блокчейн шийдлүүд бий болж улс орнууд хүлээн зөвшөөрч эхэлсэн нь зайлшгүй судлах хэрэгцээ бий болсныг илтгэж байна. Монгол улсын хувьд хуулиараа уламжлалт KYC-г ашиглах зохицуулалттай ч санхүүгийн байгууллагууд е-KYC-г ашиглах зайлшгүй шалтгааны улмаас эрх зүйн зохицуулалтгүйгээр үүнийг ашиглаж байгаа юм. Гэтэл өдгөө дэлхий даяар аль хэдийнээ блокчэйн дээр суурилсан KYC систем нэвтэрч эхэлсэн.

Тиймээс энэхүү судалгаагаараа блокчэйнд суурилсан KYC-н ач холбогдол, ирээдүйн чиг хандлага, холбогдох эрх зүйн асуудал, дэлхийн улсуудын жишээ тэр дундаа үүнийг нэвтрүүлж байгаа Өмнөд Солонгос улсыг авч судалсан бөгөөд блокчэйнд суурилсан KYC-ийг амжилттай хэрэгжүүлэх нь МУТС-тай тэмцэхэд чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байна. Энэхүү судалгааны зорилго нь санхүүгийн байгууллага дахь мөнгө угаахтай тэмцэх, тэр дундаа харилцагчийг танъж мэдэх эрх зүйн зохицуулалтыг хэрхэн илүү боловсронгуй болгох, цаашлаад KYC-г судлан сайжруулахад оршино.

²¹ Эрх зүй хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Судлагдсан байдал

Хүснэгт 1. Гадаадад судлагдсан байдал

Судалаачийн нэр	Судлагдсан он	Сэдэв	Үр дүн
Diksha Malhotra, Poonam Saini, Awadhesh Kumar Singh	2022	How Blockchain Can Automate KYC: Systematic Review	Төвлөрсөн бус Блокчейн технологийн тусламжтайгаар KYC-ийн үр ашгийг нэмэгдүүлж, эрсдээхлийг бууруулж, нийт зардлыг хэмнэх боломжтой гэж дүгнэсэн.
Vincent Schlatt, Johannes Sedlmeir, Simon Feulner, Nils Urbach	2022	Designing a Framework for Digital KYC Processes Built on Blockchain-Based Self-Sovereign Identity	Блокчэйнд суурисан KYC-гаар тулгамдсан асуудлуудыг шийдэж болно хэмээн дүгнэсэн.

Судалгааны арга зүй

Судалгааг хийхдээ кейс шинжлэх, статистик мэдээлэл, судалгаа, харьцуулах гэх мэт шинжлэх ухааны танин мэдэхүйн ерөнхий аргууд болон баримт бичиг, эх сурвалжийг судлах, нэгтгэн дүгнэх аргуудыг ашигласан.

2. ОНОЛЫН ХЭСЭГ

A. Санхүүгийн салбар дахь Know Your Customer (KYC)-ийн ач холбогдол, ойлголт

KYC нь “Know Your Customer” буюу “Хэрэглэгчээ мэдэх” гэсэн утгатай бөгөөд санхүүгийн байгууллагууд болон бусад бизнес эрхлэгчид үйлчлүүлэгчдийнхээ хэн болохыг баталгаажуулах, эрсдэлийн түвшинг үнэлэхэд ашигладаг үйл явц юм. Зорилго нь бизнес эрхлэгчид үйлчлүүлэгчид нь хэн болох, тэдний хөрөнгийн эх үүсвэрийн талаар тодорхой ойлголттой болох замаар мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх, залилан мэхлэх болон бусад хууль бус үйлдлээс урьдчилан сэргийлэхэд оршино.

B. Олон улсын санхүүгийн салбар дахь KYC-н хөгжлийн үе шат

KYC-н дэлхийн хөгжлийн үе шатыг ерөнхийд нь гурав ангиlj болохоор байна.

1. Уламжлалт KYC

Уламжлалт KYC нь үйлчлүүлэгчийн биеийн байцаалтыг биечлэн баталгаажуулах үйл явц юм.

2. E-KYC

e-KYC (Electronic Know Your Customer) нь биет баримт бичиг, биечлэн баталгаажуулах

шаардлагагүйгээр үйлчлүүлэгчийн биеийн байцаалтыг цахим хэлбэрээр баталгаажуулах үйл явц юм. Энэ нь биометр, тоон гарын үсэг болон бусад баталгаажуулалтын аргууд, дижитал технологийг ашиглан үйлчлүүлэгчдийн хэн болохыг алсаас баталгаажуулдаг. e-KYC нь ихэнх гүйлгээг онлайнаар хийдэг дижитал эрин үед хэрэглэгчийн хувийн мэдээллийг баталгаажуулахад илүү хурдан бөгөөд хялбар арга юм.

3. Блокчэйнд суурилсан KYC

Блокчэйнд суурилсан KYC нь KYC үйл явцын үр ашиг, аюулгүй байдал, нууцлалыг сайжруулахын тулд блокчэйн технологийг хөшүүрэг болгон таниулах, хэрэглэгчийн үнэн зөвийг шалгах шинэлэг арга юм. Процессын хувьд хувийн мэдээлэл болон иргэний үнэмлэхийг зөвхөн эрх бүхий этгээд ашиглах боломжтой, төвлөрсөн бус, хөндлөнгийн дэвтэрт хадгалдаг бөгөөд мэдээллийг илүү хурдан, аюулгүй, ил тод хуваалцах боломжийг олгож, залилан мэхлэх, хувийн мэдээллийг хулгайлах эрсдэлийг бууруулдаг. KYC нь их хэмжээний бичиг баримт болон үйлчлүүлэгчдээс цуглуулсан хувийн мэдээллийг ашиглах, системүүдийн хооронд KYC өгөгдлийг нэгтгэхэд удаашралтай үр ашиггүй байдлыг бий болгож байгаатай холбогдуулан KYC-ийг дагаж мөрдөхөд туслах блокчэйныг дэлхийн улсууд судалж, хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Жишээлбэл:

- Сингапур: "Project Ubin"
- Энэтхэг: "IndiaChain"
- **Өмнөд Солонгос:** "BankSign", "Chain ID", "MyID"
- Швейцар: "SwissID"

Тэгэхээр үүнээс банктай холбоотой блокчэйн хөгжүүлэлтийг амжилттай хийж байгаа Солонгос улсыг онцлон судаллаа. Ерөнхийдөө блокчэйнд суурилсан KYC процессыг нэвтрүүлэх ажил дэлхий даяар эхний шатандaa байгаа ч Солонгосын засгийн газар болон бизнес эрхлэгчид иргэний үнэмлэхийг баталгаажуулах үйл явцын үр ашиг, аюулгүй байдлыг сайжруулахыг эрмэлзэж байгаа тул энэ чиглэлээрх төсөл, судалгаа нэмэгдэж байгаа юм.

3. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

A. Кейс судалгаа

1. Өмнөд Солонгосийн санхүүгийн байгууллагууд болон KYC-н эрх зүйн зохицуулалтын хүрээ

Өмнөд Солонгосын санхүүгийн салбар нь банк, даатгал, үнэт цаас болон бусад санхүүгийн үйлчилгээ зэрэг олон салбараас бүрддэг бөгөөд тус салбар сүүлийн жилүүдэд мэдэгдэхүйц өсөлт, инновацыг туулж, блокчэйн, хиймэл оюун ухаан зэрэг шинэ технологийг нэвтрүүлэхэд онцгой анхаарал хандуулж байна. Өмнөд Солонгосын санхүүгийн салбарын зохицуулалтын тогтолцоог санхүүгийн байгууллага, зах зээл, бүтээгдэхүүнтэй холбоотой бодлого, журмыг тогтоох үүрэгтэй Санхүүгийн үйлчилгээний хороо (FSC) хянадаг.

Хүснэгт 2. Нийт санхүүгийн байгууллагуудын тоо

Financial Sector		End of 12/2022	End of 12/2021	End of 12/2020	End of 12/2019
Banks	Domestic Banks	20	20	19	19
	Foreign Bank Branches	35	35	36	36
Insurers	Life Insurance Companies	23	23	24	24
	Nonlife Insurance Companies	32	30	31	31
Investment Companies	Securities Companies	59	58	57	56
	Futures Companies	3	4	4	4
	Asset Management Companies	437	350	326	297
	Investment Advisory Companies	379	294	221	198
	Real Estate Trust Companies	14	14	14	14
	Merchant Banks	1	1	1	1
Credit-specialized Financial Co...	Credit Card Companies	8	8	8	8
	Leasing Companies	26	26	26	26
	Installment Finance Companies	25	23	23	23
	New Technology Venture Capital Companies	97	74	63	58
Mutual Savings Banks		79	79	79	79
Credit Unions and Cooperatives	Credit Unions	870	873	879	883
	Agricultural Cooperatives	1,113	1,118	1,118	1,118
	Fisheries Cooperatives	91	91	91	91
	Forestry Cooperatives	142	141	142	142
Financial Holding Companies		10	10	10	10

Эх сурвалж: Өмнөд Солонгос улсын Санхүүгийн үйлчилгээний хороо

Засгийн газар нь санхүүгийн хүртээмжийг сайжруулах, дижитал санхүүгийн үйлчилгээг өргөжүүлэх, финтекийн гарааны бизнесийг дэмжихэд чиглэсэн санаачилга гаргаж, тус улсын санхүүгийн салбарын өсөлт, хөгжлийг идэвхтэй дэмжиж ирсэн бөгөөд энхүү хүчин чармайлтын хүрээнд өнөө үед засгийн газар санхүү, банк зэрэг янз бүрийн салбарт блокчэйн технологийг нэвтрүүлж байна. Өмнөд Солонгос дахь KYC-тэй холбоотой зохицуулалтын тогтолцоог үндсэндээ Санхүүгийн үйлчилгээний хороо (FSC) болон Солонгосын санхүүгийн тагнуулын алба (KFIU) хянадаг. Өмнөд Солонгос дахь KYC-ийг зохицуулдаг гол хууль тогтоомжууд нь:

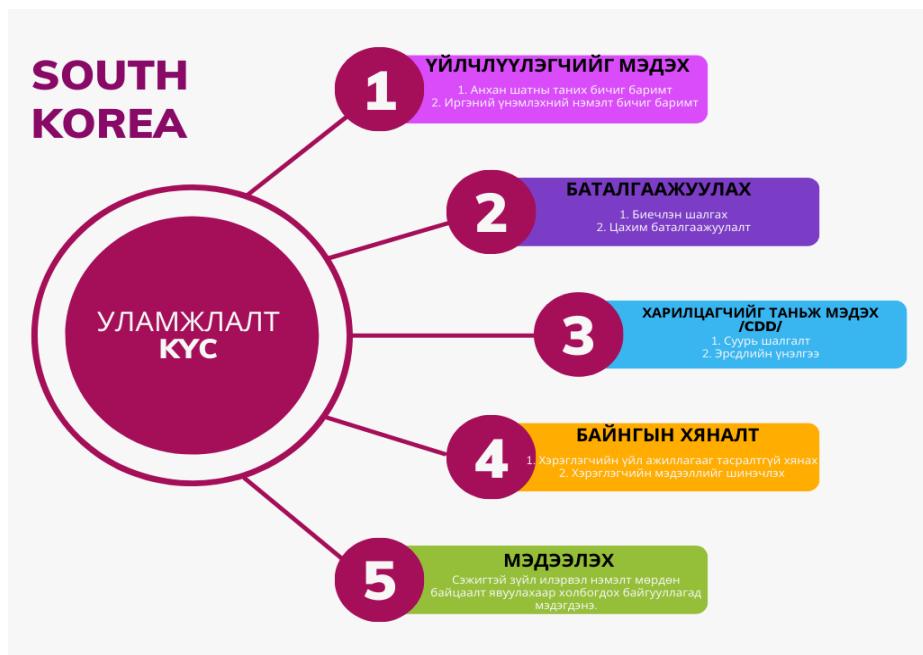
- Act on Reporting and Using Specified Financial Transaction Information
- Act on the Prevention of the Divulgance and Protection of Industrial Technology
- Act on the Regulation of Conducting Fund Raising through the Sale of Securities
- Foreign Exchange Transactions Act
- Electronic Financial Transactions Act
- Anti-Money Laundering (AML) Regulation / Combating the Financing of Terrorism (CFT)Regulation
- Real Name Financial Transactions and Privacy Law

Өөр зохицуулалтууд байсан ч зөвхөн KYC -д хамаарах хүрээнд хууль, тогтоомжуудад үндэслэн судалбал KYC-г уламжлалт, электроник болон блокчэйнд суурилсан KYC гэж ангилдаг.

2. Уламжлалт KYC процесс, онцлог

Өмнөд Солонгосын санхүүгийн байгууллагууд Монгол улстай адил хувийн мэдээллийг цуглуулах, ашиглах, задруулахтай холбоотой Хувийн мэдээллийг хамгаалах тухай хуулийг дагаж мөрдөх шаардлагатай байдаг. Энэ нь санхүүгийн байгууллагууд хувийн мэдээллийг цуглуулах, ашиглахаасаа өмнө харилцагчдаас зөвшөөрөл авч, мэдээллийн нууцлал, аюулгүй байдлыг хамгаалахын тулд зохих арга хэмжээг авах ёстой юм.

Зураг 1. Өмнөд Солонгос улс дахь уламжлалт KYC-н процесс

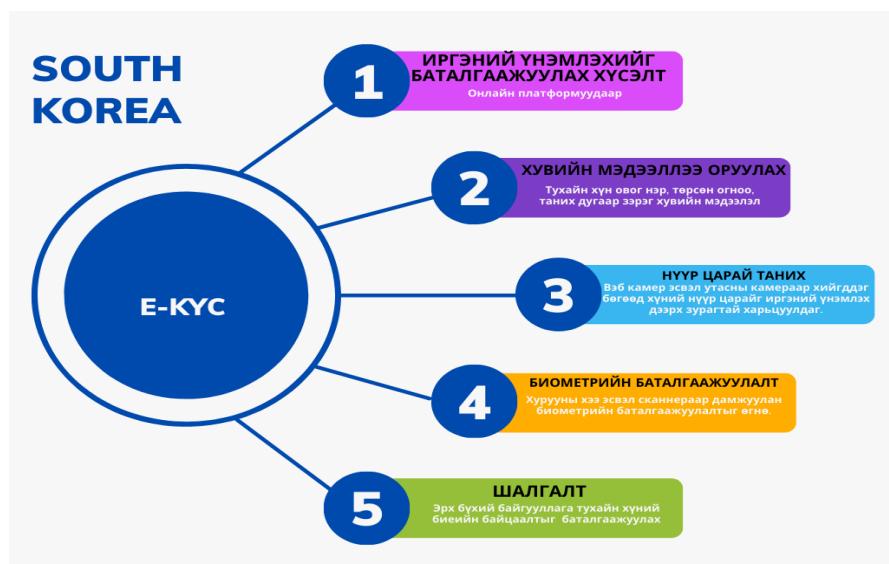
Эх сурвалж: *The Act on the Prevention of Money Laundering and Terrorist Financing*

Сүүлийн жилүүдэд Өмнөд Солонгос дахь уламжлалт KYC процесс улам бүр дижитал болж, олон санхүүгийн байгууллагууд цахим үнэмлэх баталгаажуулах процессыг нэвтрүүлж байгаа бөгөөд үүнд биометрийн баталгаажуулалт, нүүр царай таних болон бусад дэвшилтэт технологиудыг ойлгож болно.

3. E-KYC процесс, онцлог

Өмнөд Солонгос дахь цахим KYC үйл ажиллагаа нь цахим санхүүгийн гүйлгээний тухай хууль болон Зээлийн мэдээллийг ашиглах, хамгаалах тухай хуулийн дагуу зохицуулагддаг.

Зураг 2. Өмнөд Солонгос улс дахь E-KYC-н процесс

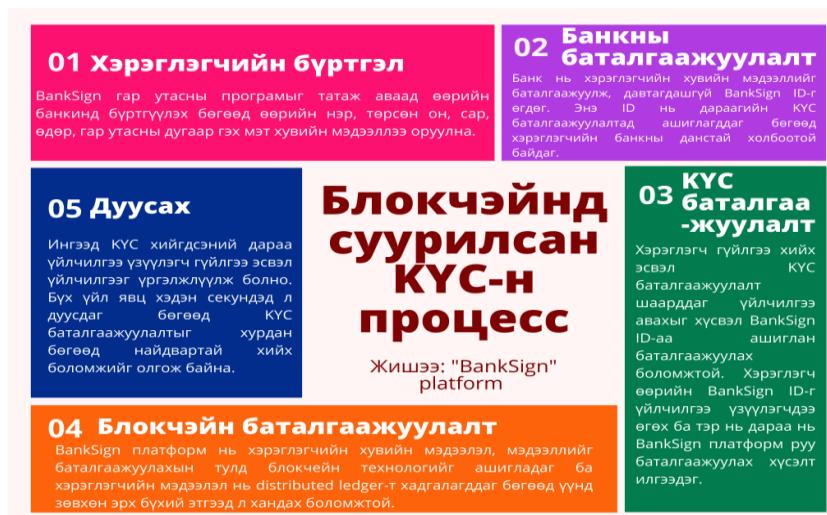
Эх сурвалж : *Electronic Financial Transactions Act and the Act on the Use and Protection of Credit Information*

Е-KYC процесс нь санхүүгийн байгууллагуудад гар утасны баталгаажуулалт, биометрийн баталгаажуулалт, тоон гарын үсэг зэрэг янз бүрийн аргыг ашиглан харилцагчдынхаа хэн болохыг цахим хэлбэрээр баталгаажуулах боломжийг олгодог. Энэхүү процесс нь хурдан, тохиромжтой, аюулгүй байхаар бүтээгдсэн бөгөөд энэ нь уламжлалт гар аргаар таних баталгаажуулах аргуудтай холбоотой зардал, цаг хугацааг багасгахад ихээхэн ач холбогдолтой юм.

4. Блокчэйнд суурилсан KYC процесс, онцлог

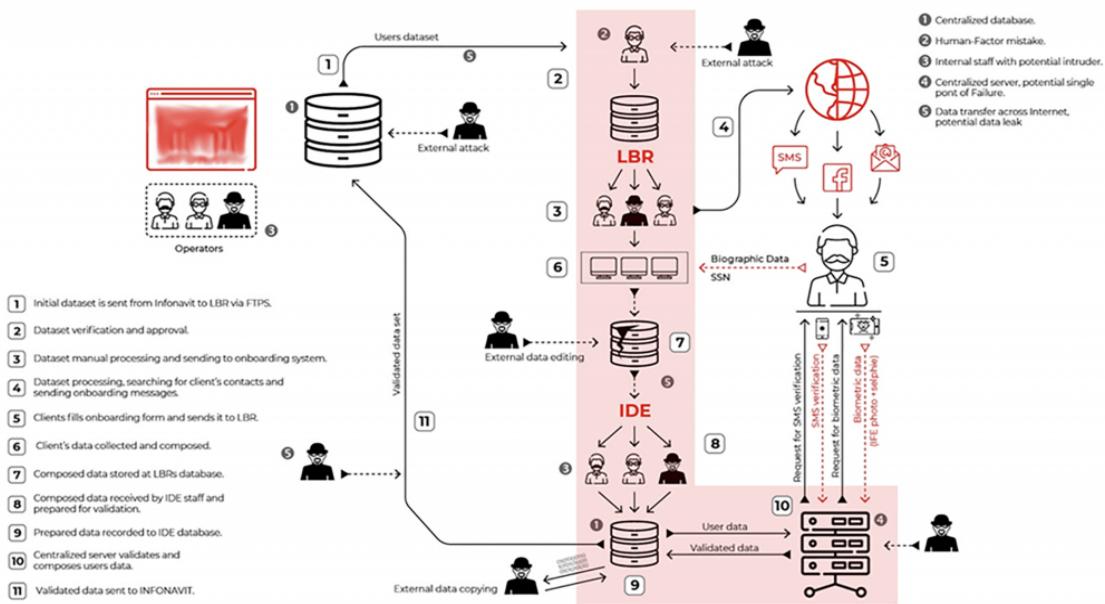
Өмнөд Солонгост блокчэйн технологи нь санхүүгийн салбараас эхлэн янз бүрийн салбарт хэрэглэгдэх төдийгүй тус улс нь дэвшилтэт технологийн дэд бүтцээрээ алдартай бөгөөд блокчэйнд суурилсан KYC үйл явцын хэрэглээг идэвхтэй судалж байгаагаараа онцлог юм. 2018 онд Засгийн газар нь санхүү тэргүүтэй бүхий л салбарт блокчэйн технологийг нэвтрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор "Блокчейн технологийг хөгжүүлэх стратеги"-ийг зарласан. Түүнээс хойш Өмнөд Солонгосын хэд хэдэн банк, санхүүгийн байгууллагууд үйлчлүүлэгчдийг таних үйл явцын үр ашиг, аюулгүй байдлыг сайжруулахын тулд блокчэйнд суурилсан KYC процессыг ашиглах талаар судлан амжилттай хэрэгжүүлж байна. Samsung SDS-ийн боловсруулсан "Chain ID" болон Солонгосын Санхүүгийн Харилцаа Холбоо, Клирингийн Хүрээлэн (KFTC) -ийн боловсруулсан "MyID" зэрэг блокчэйнд суурилсан өөр хэд хэдэн KYC төслүүд Өмнөд Солонгост гарч ирсэн. Энэ хоёр төсөл нь үйлчлүүлэгчдэд хувийн мэдээллээ санхүүгийн байгууллага болон бусад бизнес эрхлэгчидтэй хуваалцах найдвартай, үр ашигтай арга замыг бий болгох зорилготой. Үүний бас нэгэн тод жишээ бол Солонгосын Банкуудын Холбооны боловсруулсан блокчэйнд суурилсан дижитал баталгаажуулалтын систем болох "BankSign" платформ юм. BankSign нь хэрэглэгчийн таних мэдээллийг хадгалах, хуваалцахад блокчейн технологийг ашигладаг бөгөөд үйлчлүүлэгчдэд олон санхүүгийн байгууллагатай хувийн мэдээллээ баталгаажуулах боломжийг олгодог. Блокчэйнд суурилсан KYC-н процессыг Солонгосын Банкуудын Холбооны боловсруулсан блокчэйнд суурилсан дижитал баталгаажуулалтын систем болох "BankSign" платформ дээр авч үзэв.

Зураг 3. Блокчэйнд суурилсан KYC-н процесс

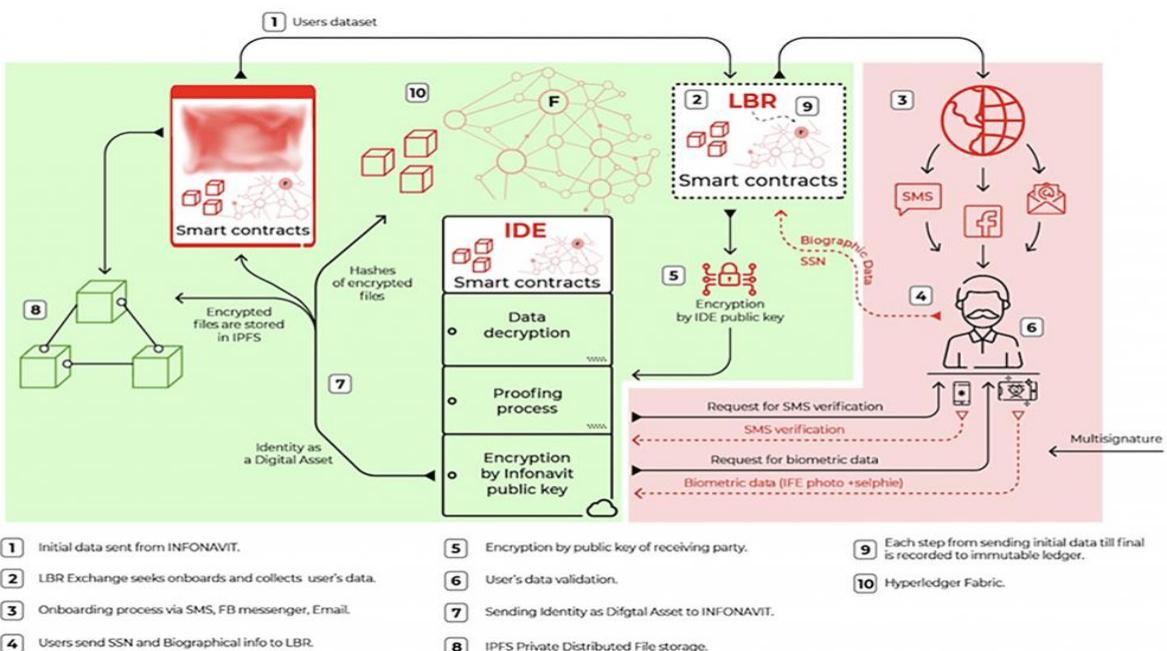
Эх сурвалж: Солонгосын Банкуудын Холбоо

Зураг 4. Блокчэйны процесс

Эх сурвалж: Adoriasoft Blockchain-based KYC System

Зураг 5. Блокчэйн технологийн үр дүн

Эх сурвалж: Adoriasoft Blockchain-based KYC System

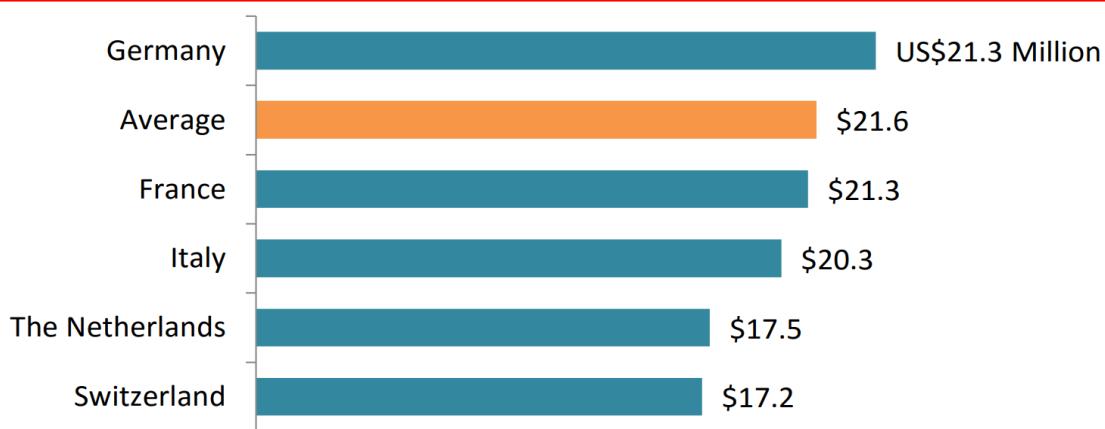
Үндсэндээ Солонгосын Банкуудын Холбооны боловсруулсан блокчэйнд суурилсан дижитал баталгаажуулалтын систем болох "BankSign" платформ нь найдвартай блокчэйн дээр суурилсан KYC үйлчилгээг нэвтрүүлсэн байгаа юм. KYC процесст блокчэйн технологийг нэвтрүүлэх нь хэрэглэгчийн мэдээллийн аюулгүй байдал, нууцлалыг сайжруулахын зэрэгцээ үйл явцыг хялбарчилж, санхүүгийн байгууллага болон бусад бизнесийн зардлыг бууруулах боломжтой нь хаагдаж байна.

В. Уламжлалт болон e-KYC-г блокчэйнд суурилсан KYC-тай харьцуулах нь, тэдгээрийн өгөгдлийн нууцлалын асуудал

1. Зардлын шинжилгээ

Нэгдүгээрт зардлын хувьд харьцуулж боломжит хувилбарыг судлах шаардлагатай.

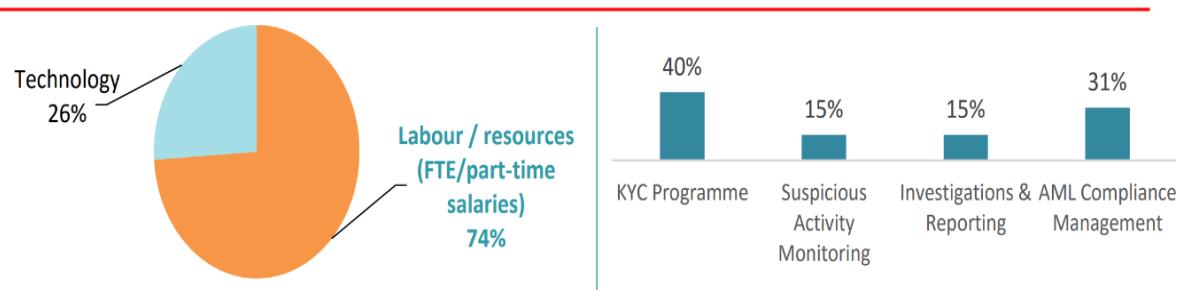
Зураг 6. Улсуудын AML-ийг дагаж мөрдөхөд гаргасан нийт зардлууд

Эх сурвалж: LexisNexis® Risk Solutions THE TRUE COST OF ANTI-MONEY LAUNDERING COMPLIANCE

Дээрх судалгаанаас авч үзэхэд улсуудын мөнгө угаахтай тэмцэхтэй холбоотой дундаж зардал 21.6 сая доллар байгаа бөгөөд үүнийг доор ангилан авч үзлээ.

Зураг 7. Улсуудын AML-ийг дагаж мөрдөхөд гаргасан нийт зардлуудын ангилал

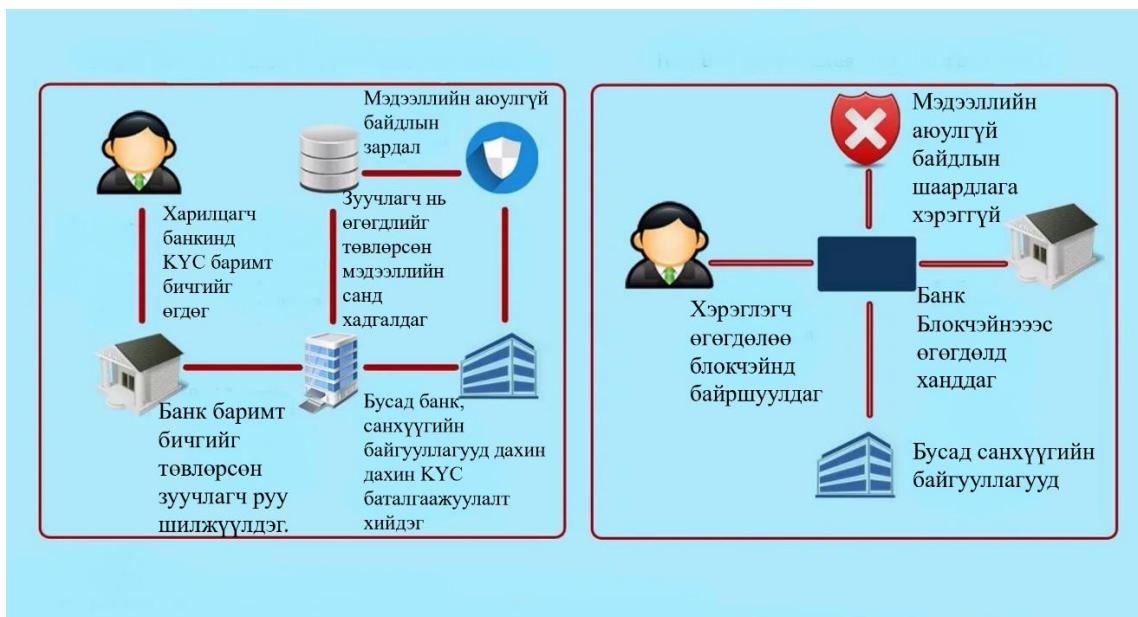
Эх сурвалж: LexisNexis® Risk Solutions THE TRUE COST OF ANTI-MONEY LAUNDERING COMPLIANCE

Зардлуудын ангиллаас харахад дээрх зардлын 40% нь KYC тай холбоотой гарсан. Олон Улсын Дата Корпорацын (IDC) тайланд блокчэйн технологи нь гараар хийгдэх процессын багасгаж, гүйлгээний хурдыг нэмэгдүүлснээр санхүүгийн салбарт жил бүр 8-12 тэрбум ам.долларыг AML болон KYC дагаж мөрдөхөд зарцуулдаг зардлыг хэмнэх боломжтой гэж тооцоолсон нь блокчэйн энэхүү асуудлыг шийдэхэд ихээхэн ач холбогдолтойг илтгэж байна.

2. Цаг хугацаа, аюулгүй байдлын шинжилгээ

Цаг хугацааны хувьд бол эхний зурагт Монгол улсын нарийн төвөгтэй процесс харагдаж байна. Харин зургийн нөгөө тал нь блокчэйн өөрөө хэрхэн цаг хугацаа, аюулгүй байдлын хувьд шийдэл болж байгааг харуулж байгаа юм.

Зураг 8. Блокчэйн процессын зураглал

Эх сурвалж: Bryan Weinbe "Blockchain and KYC: Know Your Customer Better"

Deloitte: "Blockchain and KYC: A game changer for the financial industry?" судалгаан дээр цаг хугацаа, зардлын хувьд

- Блокчэйнд суурилсан KYC нь баталгаажуулах хугацааг 90% хүртэл
- Үйл ажиллагааны зардлыг 50% хүртэл бууруулж чадна гэж үзсэн.

Тэгэхээр мөн аюулгүй байдлын хувьд хэн нэгэн харилцагчдын мэдээллийг устгах боломжгүй болж байна.

3. Шинжилгээний дүгнэлт

Хүснэгт 3. Уламжлалт болон e-KYC, Блокчэйнд суурилсан KYC-н харьцуулалт

	Traditional KYC	e-KYC	KYC based on blockchain
Зардал	Өртөг нь бусад аргуудаас илүү өндөр.	Дижитал сувгууд дээр тулгуурладаг тул цахим KYC-ийн өртөг нь уламжлалт KYC-ээс бага.	Distributed ledger ашигладаг тул өртөг нь уламжлалт болон цахим KYC-ээс бага.
Хурд, Цаг хугацаа	Гар ажиллагаатай процессуудыг хамардаг тул энэ нь цаг хугацаа, хөдөлмөр их шаарддаг.	Гар аргаар хийх процессоос илүү хурдан, үр дүнтэй байдаг.	Давхардах, алдаа гаргах, залилан мэхлэх явдлыг бууруулж цаг, мөнгийг ихэехэн хэмнэж чадна.
Аюулгүй байдал	Нууц мэдээллийг алдах, хулгайлах, бууруугаар ашиглах зэрэг асуудалд өртөх боломжтой.	Хакердах халдлагад өртөмтгий.	Гүйлгээний түүх, эрсдэлийн үнэлгээ зэрэг нууц мэдээллийг хуваалцахыг шаарддаг.
Шийдэл	Хатуу хамгаалалтыг бий болгох.	Кибер аюулгүй байдлын дэвшилтэт арга хэмжээг авах.	Блокчэйны аюулгүй байдлын дэвшилтэй аргыг ашиглах.

Судалгаанаас харахад блокчэйнд суурилсан KYC нь уламжлалт KYC үйл явцыг өөрчлөх, Өмнөд Солонгосын банкны салбарын үр ашгийг дээшлүүлэх чадвартай болохыг харуулж байна.

4. ДҮГНЭЛТ

Монгол улсын хувьд хуулиараа уламжлалт KYC-г ашиглах зохицуулалттай ч санхүүгийн байгууллагууд е-KYC-г ашиглах зайлшгүй шалтгааны улмаас хуулиас гадуур үүнийг ашиглаж байна. Гэтэл өдгөө дэлхий даяар аль хэдийнээ e-KYC үеэ онгөрөөж Блокчэйн дээр суурилсан KYC системийн цаг ирж байна. Харин өнөө үед энэхүү хоёрдмол, нарийн төвөгтэй байдал, тодорхойгүй байдлын орчинд санхүүгийн салбар KYC-ийг дагаж мөрдөхөд туслах блокчэйнд суурилсан KYC (Хэрэглэгчээ таних) процессыг дэлхийн улс судалж, хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.

Тэдгээр улсууд дундаас Өмнөд Солонгосыг жишээ болгон судалсан бөгөөд судалгаанаас харахад блокчэйнд суурилсан KYC нь уламжлалт KYC үйл явцыг өөрчлөх, Өмнөд Солонгосын банкны салбарын үр ашгийг дээшлүүлэх чадвартай болохыг харуулсан. Энэхүү судалгааны ажил нь уламжлалт KYC, e-KYC болон блокчэйнд суурилсан KYC-н харьцуулалтыг Өмнөд Солонгосын жишээн дээр судалж, түүний өнөөгийн зохицуулалт ямар хэмжээнд байгааг тус судалгааны онолын хэсгээр тодорхойлж, дараагаар хэрэглэгчийг танъж мэдэх процессын талаар мэдээллийг нэгтгэж, хамгийн сүүлд харьцуулалтыг хийж, манай улсын хувьд юуг зохицуулах шаардлагатайг, дүгнэлт хэсгээр дүгнэж, нэгтгэсэн байдлаар санал болгон дэвшүүлэв.

5. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Дараах саналыг судлаач оюутны зүгээс гаргаж байна.

- Дээрх судалгааны хүрээнд хийсэн бусад Өмнөд Солонгосын жишиг болсон түүхийг авч үзэх шаардлагатай бөгөөд өөр бусад улсын блокчэйнд суурилсан KYC-г жишиг болгон судлах шаардлагатай,
- Санхүүгийн байгууллагууд KYC-н аргуудыг судалж, өөр өөр хэрэглэгчийн сегментэд нийцсэн KYC-ийн үндэсний нэгдсэн блокчэйны эко системийг бий болгох,
- Санхүүгийн байгууллагууд ашигласан KYC аргыг үл харгалzan хэрэглэгчийн мэдээллийн нууцлал, бүрэн бүтэн байдлыг хангах дэвшилтэт технологи, кибер аюулгүй байдлыг хангах ёстой,
- Зохицуулагч байгууллагаас KYC аргачлалын талаар тодорхой зааварчилгаа, стандарт гаргаж, нууцлал, мэдээлэл хамгаалах хууль тогтоомжид нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах шаардлагатай,
- Иргэдэд KYC-н ашиг тус, эрсдэлийн талаар мэдлэгийг дээшлүүлэх шаардлагатай болно.

6. НӨМ ЗҮЙ

Мөнгөт угаах болон терроризмыг санхүүжсүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, (2013.)

Choi, Y. J., Park, K., & Kim, Y. (2018). An empirical analysis of the adoption of e-KYC in the banking industry. Telematics and Informatics, 35(2), 446-459.

Kim, H. J., & Hahn, M. S. (2020). Blockchain-based digital identity authentication system for customer onboarding in financial services. Sustainability, 12(11), 4604.

Korean Financial Services Commission (2021). FSC Notice No. 2021-2: Guidelines for the Implementation of Electronic Know-Your-Customer Process.

The Korea Times (2018). Financial firms to introduce blockchain-based ID verification next year.

Yoo, H. J., & Lee, H. J. (2021). A review of blockchain-based KYC systems. Information, 12(2), 62.

Financial Action Task Force. (2012). International standards on combating money laundering and the financing of terrorism & proliferation: The FATF recommendations.

Deloitte. (2019). The future of KYC: evolving from compliance to value creation.

McKinsey & Company. (2019). Reimagining AML compliance: a strategic perspective: risks and challenges for banks. "

Blockchain and KYC: Know Your Customer Better. (2018). Coin Central.

БАНКНЫ САЛБАР ДАХЬ МӨНГӨ УГААХ ЭРСДЭЛД ДОТООД ХҮЧИН ЗҮЙЛСИЙН НӨЛӨӨЛӨЛ, ТҮҮНИЙГ САЙЖРУУЛАХ ЖИШИГ МОДЕЛ БОЛОВСРУУЛАХ НЬ

Н.Арман²², Б.Сугармаа²³

ХУРААНГУЙ

Аливаа улс орны эдийн засгийн аюулгүй байдалд санхүүгийн систем болон зуучлагч байгууллагуудын тогтвортой байдал чухал үүрэг гүйцэтгэдэг билээ. Сүүлийн жилүүдэд мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх буюу нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн байдалд ноцтой сөрөг үр дагавар үүсгэх санхүүгийн гэмт хэрэгтэй дэлхий нийтээрээ тэмцэж, улс орнууд эдгээр гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд чухал ач холбогдол өгч дорвитой арга хэмжээ авч ажиллахыг эрмэлзэж байна. Монгол Улсын хувьд Asia Pacific Group буюу Ази Номхон Далайн бүсийн байгууллагад 2004 онд гишүүнээр элссэнээс хойш уг байгууллагын үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцож, ФАТФ-ын зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээг шат дараалан авч байгаа билээ. Энэ судалгаагаар манай улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх гэмт хэргийн хүрээнд банкны салбар дахь дотоод хүчин зүйлс буюу банкны гурван түвшинд үзүүлэх нөлөөллийг тодорхойлж, олон улсын сайн туршлага бүхий арга зам санал болгохыг зорьлоо.

²² Банк хөтөлбөрийн 4-р курс, СЭЗИС

²³ Банк хөтөлбөрийн 4-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Манай улс 2013, 2019 онуудад стратегийн дутагдалтай орнуудын саарал жагсаалтанд бүртгэгдэж, олон улсын санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх байгууллага ФАТФ-ын эрчимтэй хяналтанд одоог хүртэл сайжруулалт хийсээр байгаа билээ. Мөнгө угаах арга хэлбэр хувьсаж, өөрчлөгдөхийн хэрээр үүнтэй тэмцэх үйл ажиллагаа чангарч олон улсын зохицуулагч байгууллагуудаас шинэчилсэн зөвлөмжүүд санал болгосоор байна. Манай улсын хувьд энэ дагуу мэдээлэх үүрэгтэй этгээдүүд, СЗХ, Монгол банк, Хууль прокурорын шатанд зохих сайжруулалтыг хийсээр байгаа боловч ФАТФ-ын шууд хэрэгжилтийн үнэлгээнд хангалтгүй үнэлгээ авч, 2022 оны байдлаарх Базелийн хорооны Мөнгө угаахтай тэмцэх индексээр 129 орноос Монгол улс 36-д жагссан буюу дунджаас дээш эрсдэлтэй орноор топорхойлогдсон хэвээр байна. МУТСТ тухай хуульд зааснаар эрсдэлтэй салбар тооцогдож, сэжигтэй гүйлгээг мэдээлэх үүрэгтэй 10 салбар байдгаас “Харилцан эрсдлийн үнэлгээний тайлан”-д банкны салбарыг онцолжээ. ФАТФ-аас монголын арилжааны банкууд санхүүгийн секторын активт эзлэх жингээр 95,7 хувийг бүрдүүлж, мөнгөн урсгалын төвлөрөл ихтэй байdag тул мөнгө угаах эрсдэлд өртөмтгий, эмзэг салбар гэж тодорхойлсон нь тус салбарыг судлах хэрэгцээ буйг илтгэнэ. Банкны салбарын мэдээллийн ил тод байдал дутмагаас үүдэн мөнгө угаах эрсдлийг бууруулахад авч хэрэгжүүлж буй дотоод бодлого дүрэм журмыг нийтэд хүртээлтэй болгож судласан тохиолдол цөөн бөгөөд Тагнуулын Ерөнхий Газар 2019 онд, Монгол банк дэд ажлын хэсэг байгуулан 2016, 2020 онуудад тус тус “банкны салбарын эрсдлийн үнэлгээ”-г хийсэн бөгөөд монголын арилжааны банкуудын эрсдэлд өртөмтгий бүтээгдэхүүн үйлчилгээг тодорхойлж, МУТСТ тухай хуулийн 4 болон 5-р зүйлд заасан “харилцагчийг таньж мэдэх”, “сэжигтэй гүйлгээг мэдээлэх” үйл ажиллагааны хэрэгжилтийн чанарыг тодорхойлсон. Энэхүү судлагдсан байдал дээр тулгуурлаж, “Цагаан захтны онол”, “Залилангийн гурвалжингийн онол”, “Агентийн онол”-ын дагуу банкны дотоод хүчин зүйлсийг тодорхойлж, тэдгээрийг сайжруулах арга замыг шинжилгээний хэсгээр батлахыг зорилоо.

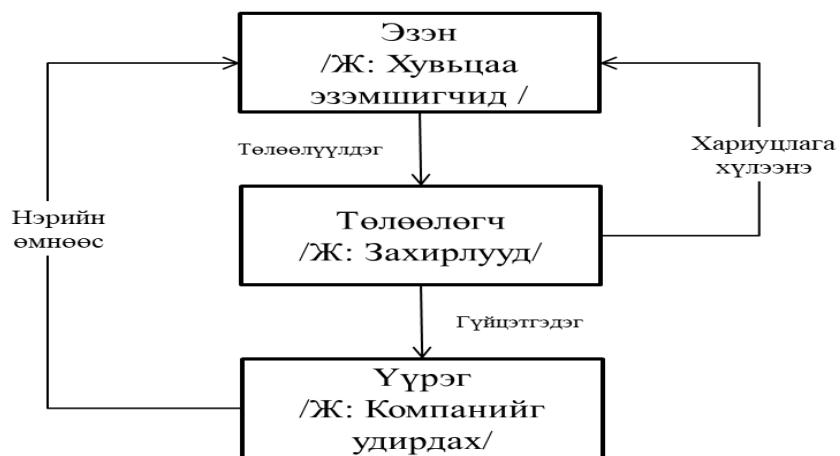
2. ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Арилжааны банкин дахь мөнгө угаах эрсдэлийн хүчин зүйлсийг тайлбарлах онолууд

(Агентийн онол (С.Женсен, Уильям Меклинг)

Энэ онол нь төлөөлөгч болон захирлуудын хооронд маргаан болон бусад асуудлууд гарах магадлалыг багасгахын тулд агентийн харилцааг бий болгох талаар авч үздэг. (WallstreetMojo, Agency Theory, 2023) Нэг талаас мөнгө угаах гэмт хэргийн эсрэг хяналт тавих үүрэгтэй тухайн улсын засгийн газар болон мөнгө угаахтай холбоотой сэжигтэй үйл ажиллагаа илэрсэн тохиолдолд тайлagnаж байх үүрэгтэй арилжааны банк хоорондын харилцааг тайлбарлаж байгаа тул энэ онол МУТСТ-д нэн чухал хамааралтай. Санхүүгийн байгууллагууд сэжигтэй гүйлгээг илрүүлж, гэмт этгээдүүдэд зохих арга хэмжээг авахын тулд дээд шатанд мэдэгдэх шаардлагатайгийн хувьд агентийн онолын нэг хэсэг болохыг үүгээр харуулж байгаа юм. (МОНАМУД, 2017)

Зураг 0. Агентийн онолын үйл явц

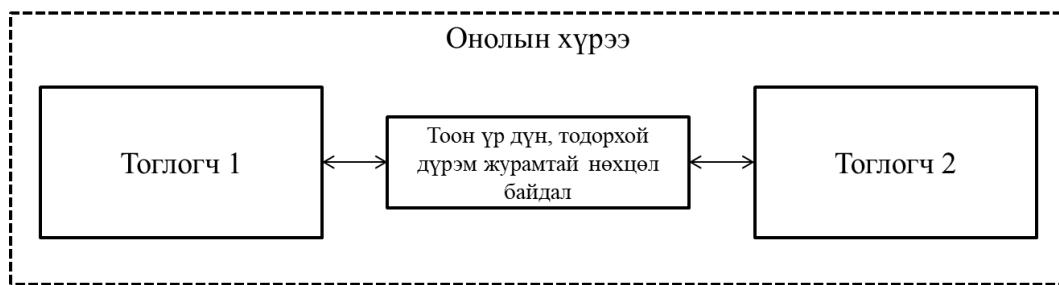

Эх сурвалж: (*Kaplan Financial Knowledge Bank, 2020*)

Тоглоомын онол

Мөнгө угаахтай тэмцэхэд эрх бүхий байгууллага, санхүүгийн байгууллага, тэдгээрийн ажилтнууд гол үүрэг гүйцэтгэдэг. FAFT-ийн 16-р зөвлөмжид санхүүгийн байгууллагууд тухайн орлого, хөрөнгийг гэмт хэргийн үйл ажиллагаатай холбоотой гэж сэжиглэж байгаа бол тухайн мэдээллээ эрх бүхий байгууллагад нэн даруй мэдэгдэх, шаардлагыг зөвшөөрөх үүрэгтэй. Тиймээс мөнгө угаахтай тэмцэх тогтолцоо нь банкууд болон тэдний ажилчдыг мөнгө угаах гэмт хэргийн эсрэг тэмцэхэд сэжигтэй гүйлгээг тайлagnaас эхлээд ихээхэн хэмжээний авилгалаас татгалзах хүртэлх механизмын төлөвийг бий болгохоос хамаардаг. (Masciandaro, 1999) Тоглоомын онол нь ухаалаг тоглогчдын стратегийн зан үйлтэй тулгарах үеийн шийдвэр гаргалтыг судалдаг. Стратегийн харилцан хамаарал бол тоглоомын онолын мөн чанар юм.

Зураг 2. Тоглоомын онолын хүрээ

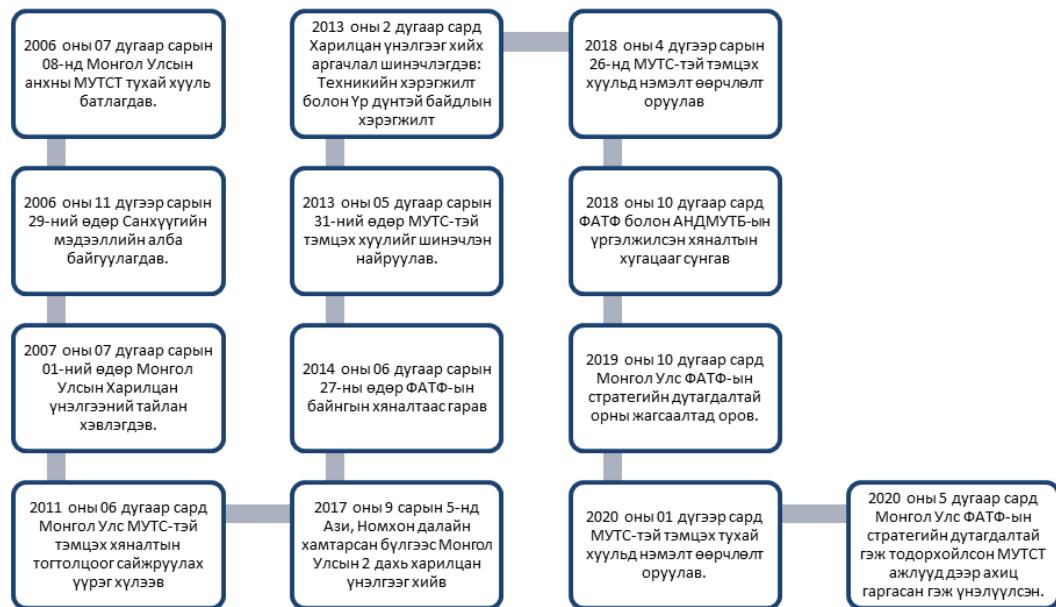

Эх сурвалж: (*Wallstreetmojo, Game Theory, 2023*)

3. МӨНГӨ УГААХТАЙ ТЭМЦЭХ САЛБАРЫН СУДАЛГАА

Монгол Улс нь 2003 онд “Терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх олон улсын конвенц”-д нэгдэн орж, 2004 онд МУТСТ, тэдгээрээс урьдчилан сэргийлэх олон улсын бодлогыг тодорхойлдог ФАТФ-ын салбар байгууллага болох Ази, Номхон далайн мөнгө угаахтай тэмцэх бүлэг (АНДМУТБ)-т элсэн орсноор МУТСТ олон улсын стандартыг мөрдөж ажиллах үүрэг хүлээсэн. Монгол Улсад анх 2006 оны 07 дугаар сарын 08-ны өдөр “МУТСТ тухай хууль” батлагдсан бөгөөд 2013, 2018, 2019 онд энэ хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулснаар хуулийн хамрах хүрээг өргөжүүлсэн байдал.

Зураг 3. Монгол улсын МУТСТ хууль эрх зүйн орчны өөрчлөлт /он цагийн дарааллаар/

Эх сурвалж: (СМА, МУТСТ эрсдэлд суурилсан аргачлалыг хэрэгжүүлэх хуульчдад зориулсан, 2020)

Монгол улсын МУТСТ тогтолцооны 2 дахь удаагийн үнэлгээний техникийн хэрэгжилтийн 40 зөвлөмжөөс 5 хангалтгүй, 15 зарим нь хангалттай, 15 дийлэнх хангалттай, 5 хангалттай гэсэн үзүүлэлттэй гарсан. Техникийн хэрэгжилтийн зөвлөмжөөс 8 буюу түүнээс дээш хангалтгүй, зарим нь хангалттай гэсэн үнэлгээ авсан тохиолдолд “эрчимтэй хяналт”-д ордог. Иймд манай улс техникийн хэрэгжилтийг үнэлгээний 50%-ийг хангасан гэж үзэн энэхүү зүйлд ангилагдах болзлыг хангасан байна. Үр дүнтэй байдлын үнэлгээнээс 7 эсвэл түүнээс их шалгуурыг муу эсвэл дунд түвшинд хангаж байгаа тохиолдолд мөн эрчимтэй хяналтанд ордог. Иймээс Монгол улсын хувьд үр дүнтэй байдлын үнэлгээ муу байгаа нь тус хяналтанд орох бас нэг шалтгаан болсон.

2023 оны байдлаар Монгол улсын банкны салбарын нийт 11 арилжааны банк үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүнд том 3, дунд 3, жижиг 5 банкууд багтаж байна. Банкны салбар нь санхүүгийн системийн 90 хувийг дангаар бүрдүүлдэг бол, үүнд хамаарах системд нөлөө бүхий 5 банк салбарын нийт активын 85 хувийг бүрдүүлж байна. Банкны салбарын бүтээгдэхүүн үйлчилгээг ашиглан гэмт хэргийн орлогыг өөрсдөөсөө холтгох, ул мөрийг нь баллах, хууль ёсны мэт болгох боломжтойгоос гадна гэмт хэргийн орлогоор банкинд хувь эзэмших, банк байгуулах болон гэмт этгээдүүд банкны удирдлагад нэвтрэн орж хууль бус үйл ажиллагаа явуулах эрсдэлтэй.

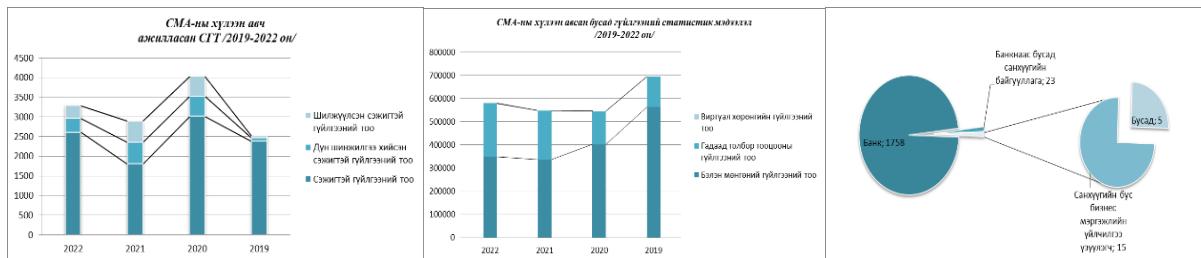
Хүснэгт 1. 2016 ба 2020 онуудын эрсдэлийн үнэлгээний эрсдэлтэй бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний харьцуулалт

2020 оны эрсдэлийн үнэлгээ			2016 оны эрсдэлийн үнэлгээ	
№	Дундаас дээш эрсдэлтэй бүтээгдэхүүн үйлчилгээ	Дунд түвшний эрсдэлтэй бүтээгдэхүүн үйлчилгээ	№	Эрэмбэлэгдэх байдлаар эрсдэлийн түвшин тодорхойлогдоно.
1	Гадаад шилжүүлэг	Харилцах дансны бүтээгдэхүүн үйлчилгээ	1	Төлбөр тооцооны бүтээгдэхүүн
2	Корреспондент банкны харилцаа	Хугацаагүй хадгаламж	2	Депозитын бүтээгдэхүүн болох харилцах, хадгаламжаар хийгдэх гүйлгээ
3	Валют арилжаа	Картын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ	3	Зээлийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээ

Эх сурвалж: (МОНГОЛ УЛСЫН МӨНГӨ УГААХ, ТЕРРОРИЗМЫГ САНХҮҮЖУҮЛЭХТЭЙ ТЭМЦЭХ ҮНДЭСНИЙ ЭРСДЭЛИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН)

Зохистой засаглалын үүднээс авч үзвэл ТУЗ нь Гүйцэтгэх удирдлагаас хараат бус хяналтын тогтолцоог бүрдүүлэн бодлого, журмын үр дүнтэй хэрэгжиж, эрсдэлийг удирдаж чадаж байгаа эсэхэд хяналт тавьж ажиллах шаардлагатай. (Банк, 2016) Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-т заасны дагуу банкууд Монгол банкны харьяа Санхүүгийн Мэдээллийн Алба-нд сэжигтэй гүйлгээний тайланг Go-AML программаар хүргүүлж байгаа.

Зураг 4. 2019-2022 оны хооронд СМА-ны хүлээж авсан сэжигтэй гүйлгээний тоон мэдээлэл

Эх сурвалж: (Монголбанк, 2022)

2021 онд СМА-д ирүүлсэн сэжигтэй гүйлгээний мэдээллийн 98% нь зөвхөн банкны салбараас ирсэн бол үлдсэн 2%-ийг буюу 10 орчим гүйлгээг бусад санхүүгийн салбарууд эзэлсэн. Харин бэлэн мөнгөний гүйлгээ, гадаад төлбөр тооцооны гүйлгээ болон сэжигтэй гүйлгээ зэргийг нийтээр нь авч үзвэл 94-97%-ийг банкуудаас ирүүлсэн байна. Сэжигтэй гүйлгээг мэдээлсэн сэжигтэй гүйлгээний тоо өсөх чиг хандлагатай байгаа ч Монгол улстай төстэй эдийн засагтай бусад орнуудтай харьцуулахад маш цөөн байдаг.

4. ЭМПИРИК ШИНЖИЛГЭЭ

Пирсоны корреляцийн коэффициент тоон шинжилгээ

Хүснэгт 2. Ажлын турилага, сургалтанд хамрагдахын харилцан хамаарал

	Та хэлтэстээ хэр удаан ажиллажбайгаа вэ?		
5: Бусад төрлийн сургалтанд хамрагддаг.	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)	N
	.945	.212	8

Комплаенсийн хэлтэст урт хугацаанд тогтвортой суурьшилтай ажилласан мэргэжилтнүүд судалгаанд тусгаснаас өөр төрлийн сургалтуудад хамрагдах нь их байна. Магадгүй олон улсад анхаарал хандуулах зайлшгүй байгаа сэдвийг хөндөж, мэдлэг мэдээлэл түгээсэн нь цөөн байж болзошгүй.

Хүснэгт 3. Мэргэжилтны бэлтгэгдсэн байдал, комплаенсийн хэрэгжилтийн харилцан хамаарал

	Танай байгууллагын комплаенсын хэлтэс хэдэн мэргэжилтэнтэй вэ?		
Та банкыкаа МУТСТ бодлого, журам бусад банкуудтай харьцуулахад хэр зэрэг хэрэгжилт сайтай гэждуулжсан вэ?	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)	N
	.756	.454	8

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

Комплаенсийн хэлтэсд ажиллах хүчний нөөц хангалттай байвал МУТСТ үйл ажиллагааны хэрэгжилт сайн, хангалттай байхыг дээрх Пирсений корреляци 0.756 утга харуулж байна. Хэдийгээр тийм боловч р ач холбогдолын утга $0.4 > 0.03$ зааж буй нь энэ гарсан үр дүн статистикийн хувьд төдийлөн ач холбогдолгүй байгааг илэрхийллээ. Түүврийн утга хамаарлыг хангалттай батлах хүч сул үед энэ алдаа үүсч байгаа боловч 11 арилжааны банкууд монголд үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас 8-аар нь төлөөлүүлэх нь хангалттай утга юм.

Хүснэгт 4. Мэдээлэх үүргийн хэрэгжилт, ажилтны зан төлвийн хамаарал

	Таны мэдэжбайгаачлан танай банкнаас 1 жилийн хугацаанд СМА-руу хэдэн сэжигтэй гүйлгээний тайлан илгээгдэжбайсан бэ?		
Танай банк сэжигтэй гүйлгээнийхээ талаар СМА-д хэр зэрэг мэдээлжчаддаг гэжта бодожбайна вэ?	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)	N
	.736*	.037	8

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

СМА-д мэдээлэх үүргийн хэрэгжилтийн түвшин банкны комплаенсийн ажилчдын шүүн тунгаах, мөрдөн шалгах тусгай зан төлвийн үр дүнд илрүүлж байгаа сэжигтэй гүйлгээний тайлангаар хэмжигдэж байгааг дээрх Персоны корреляцын коэффициентээс харж болно. Персоны корреляци 0.736 утга, ач холбогдлын р утга $0.037 > 0.05$ нөхцлийг хангаж байгаа нь дээр дурдсан 2 хүчин зүйл эзрэг төгс хамааралтай, мөн статистизийн хувьд өндөр ач холбогдолтой байгааг илэрхийлж байна.

Хүснэгт 5. Банкны бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээр дамжин гарах МУЭ, бизнесийн үйл ажиллагааны хамаарал

	Бусад /Крипто валют,гадаад худалдаа, зээл/		
4: Энэ нь бизнесийн үйл ажиллагааг удаашруулдаг	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)	N
	.866**	.005	8

Эх сурвалж: (*Судлаачийн боловсруулалт*)

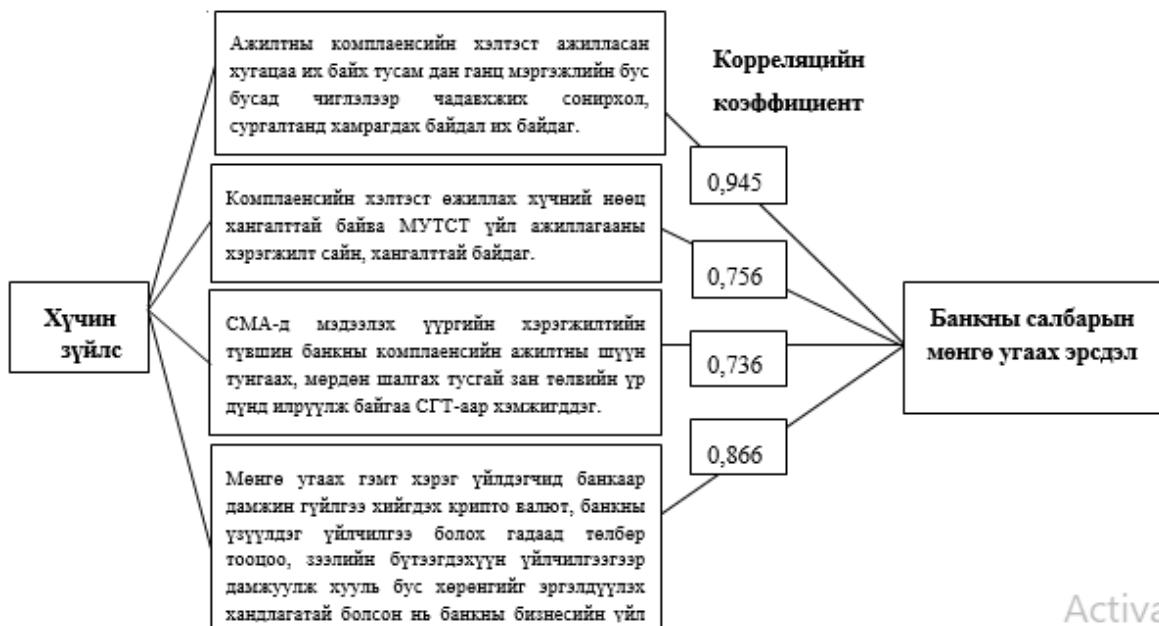
Сүүлийн үед мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэгчид банкаар дамжин гүйлгээ хийгдэх крипто валют, банкны үзүүлдэг үйлчилгээ болох гадаад төлбөр тооцоо, зээлийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээгээр дамжуулж хууль бус хөрөнгийг эргэлдүүлэх хандлагатай болсон нь банкны бизнесийн үйл ажиллагааг удаашруулахад хүргэж байна.

Хүснэгт 6. Тоон шинжилгээний үр дүн

Персоны Корреляцийн Коэффициент		Комплаенсын ажилтны тоо	Крипто валют,гадаад худалдаа, зээлээр дамжуулж мөнгө угаах	Сүүлийн жилийн сэжигтэй гүйлгээний тоо	Ажилчдын ажилласан жил
Хэлтсийн МУТСТ хэрэгжилт	Pearson Correlation	.945			
	Sig. (2-tailed)	.212			
Бизнесийн үйл ажиллагаа удаашрах	Pearson Correlation		.866**		
	Sig. (2-tailed)		.005		
СМА-д мэдээлэх үүргийн хэрэгжилт	Pearson Correlation			.736*	
	Sig. (2-tailed)			.037	
Бусад төрлийн сургалтан д хамрагдах байдал	Pearson Correlation				.736*
	Sig. (2-tailed)				.037

Эх сурвалж: (*Судлаачийн боловсруулалт*)

Зураг 5. Structure Equation Model

Activa

Фокус группын ярилцлагын шинжилгээ

Банкны байгууллагын комплаенсын үйл ажиллагаа болон мөнгө угаах эрсдэлийн талаарх мэдээллээр хангах боломжтой нийт арилжааны 11 банк болон монголын комплаенсийн холбоо, зохицуулагч байгууллагууд болох Монгол банк, Санхүүгийн зохицуулах хороо зэрэг байгууллагуудыг судалгаанд хамруулахыг зорьсон ба үүнээс 6 арилжааны банк, Монгол банкны Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсийн 2 мэргэжилтэн, Санхүүгийн зохицуулах хорооны банк бус санхүүгийн байгууллагуудын комплаенсиг хариуцсан 1 мэргэжилтэн, Монголын комплаенсийн холбооны 1 мэргэжилтэн тус тус оролцсон. Ганцаарчилсан ярилцлагын аргад судалгааны ажлын хүрээнд дэвшүүлсэн таамаглалыг батлах зорилготойгоор 4 ерөнхий асуултын хүрээнд оролцогч тус бүрээс ганцаарчилсан ярилцлага авсан. Доорх хүснэгтэд ганцаарчилсан ярилцлагад оролцогчдыг О1 буюу Оролцогч 1 гэх мэтээр дугаарласан болно.

Хүснэгт 7. Ганцаарчилсан ярилцлагад оролцогчлын дугаарлалт

Ярилцлагын оролцогчид	Оролцогчдын кодлосон нэр
Монгол банк	O1
Санхүүгийн зохицуулах хороо	O2
Хаан банк	O3
Төрийн банк	O4
Голомт банк	O5
Комплаенсийн холбооны захирал	O6
Ариг банк	O7
Транс банк	O8
Худалдаа хөгжлийн банк	O9

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

Зураг 6. Ярилцлагын судалгааны үр дүн

Бүрэлдэхүүн хэсэг	Хүчин зүйл	Банк/Оролцогчид									Үр дүн
		O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Мэргэжилтэн	Зөвлөн ур чадвар	1	0	1	0	0	1	0	1	1	5
	Тусгай хөтөлбөрөөр төрсөх	1	0	1	0	0	0	1	0	0	3
	Давуу тал олгох	1	0	1	0	0	0	1	0	0	3
	Хатуу ур чадвар	0	0	0	1	0	1	0	1	1	4
Хэлтэс нэгжүүдийн хамтын ажиллагаа	Бие даасан шийдвэр	1	0	0	1	0	1	1	0	0	4
	Хоорондын арга зүйн зөвлөгөө	1	1	1	1	0	1	1	1	0	7
	Мэдээлэл солилцох технологийн шийдвэр	1	1	0,5	1	0	1	1	1	0	6,5
Үдирдлага	Ойлголттой байх	1	1	1	0	0	1	1	1	1	7
	Өндөр түвшний удирдлагын харьяа	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2
	Эрх мэдэл, шийдвэр гаргалт 100%	0	0	0	0	0	0	0	0	0,5	0,5

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

Фокус ярилцлагын дүгнэлт:

Мэргэжилтний хүчин зүйл: Комплаенсийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд мэргэжилтний зөвлөн ур чадварууд болох сониуч, мөрдөн шалгах, ёс зүйтэй байх, асуудлыг гүнд нь тултал судлах, дэс дараалалтай сэтгэх, логик ур чадвар, тууштай байх, юмыг бодитоор болон дэлгэрэнгүй, нарийвчлан харж чаддаг байх нь хатуу ур чадвараас илүү дурьдагдсан билээ. Олон улсын заавар, зөвлөмжүүдийг шинээр чиглэл өгөх бүрт шинэчлэн хэрэгжүүлдэг тул гадаад хэлний мэдлэг, программ дээр ажиллах гэх мэт хатуу ур чадварыг ч орхигдуулахгүй байх нь зүйтэй. Нөгөөтэйгүүр ажил үүргээ үнэнчээр гүйцэтгэхэд тэдэнд цалин, урамшууллын давуу байдал олгох, их сургуулиудад тусгай комплаенсийн хөтөлбөр нэмж оруулах тал дээр төдийлөн санал нийлээгүй байна.

Хэлтэс нэгжүүдийн хамтын ажиллагаа: Энэхүү хэсэгт дэвшүүлсэн таамаглал бүртэй комплаенсийн ажилтнууд санал нийлсэн байна. Манай улсын банкуудын хувьд ахлах, захиралаараа сэжигтэй гүйлгээг хянуулдаг тул өөр хүний үзэл бодол их нөлөөтэй болдог. Банкны сүл талын хувьд энгийн албан тушаалтнууд шийдвэр гаргадаггүй. Комплаенсийн ажилтнууд бие дааж, хараат бусаар сэжигтэй гүйлгээг мэдээлэх хэрэгтэйг зохицуулагч байгууллагаас онцолсон. Мөн хэлтэс нэгжүүдийн хоорондын уялдаа сайн байвал иүү хурдан хугацаанд хурдан шуурхай, үнэн зөв мэдээлэл өгдөг байна гэж үзсэн. Харин хамтарч ажиллахдаа нэг нэгэндээ дарамт шахалт учруулахгүйгээр заавар, зөвлөгөө өгөх нь чухал байна. Хамтарч ажиллахад ЕKYC-г хуулиараа хориглодог учир 100 хувь цахим болгох боломжгүй байдаг ба Банкууд хоорондоо мэдээлэл солилцох сонирхол бага, өндөр мөнгөн дунтэй хадгаламж эзэмшигчийн мэдээллийг хуваалцахыг хүсдэггүй. Хамтарч ажиллах ёстой байтал өрсөлдөөний давуу тал, сүл талаа задруулахгүйн тулд төдийлөн сонирхдоггүй тул эхний ээлжинд дотооддоо хамтарч ажиллах системээ ОЗ-ын хэмжээнд цогц болгох шаардлагатай байна.

Удирдлагын хүчин зүйл: Удирдлага мэдлэг, мэдээлэлтэй байх нэн ялангуяа комплаенсийг ойлгодог байх хэрэгтэй. Ихэвчлэн комплаенсийг зардал гэж хардаг бөгөөд бизнест нь саад болж байгаа мэтээр хүлээж авдаг. Их хэмжээний мөнгө хадгалуулах гэж байгаа харилцагчдыг алдахад хүргэж байгаагаар төсөөлдөг. Одоогийн байдлаар ямар ч байсан хуулийн шаардлагыг л хангая гэж ажилладаг. Удирдлагууд МУ эрсдэлтэй тэмцээгүйн үр дүнд банкинд өөрт нь ямар эрсдэл учрахыг ойлгох хэрэгтэй байгаа гэсэн байр суурь давамгайлсан учир удирдлага ач холбогдлыг ойлгосноор хэрэгжилтэнд нөлөөлнө. Эсрэгцүүлбэл удирдлага 100% шийдвэрийг гаргах нь сэжигтэй гүйлгээг тайлагнахад сөргөөр нөлөөлөх буюу хамгийн бага санал цугласан хэсэг болж байгаа тул эрх мэдлийн давуу байдал хэт олгохгүй байвал зохистой гэсэн дүнэлтэнд хүрлээ. Дараах зурагт судалгааны ажлын үр дүнг илтгэх банкны мөнгө угаах эрсдэлийг бууруулахад хамгийн чухал нөлөөтэй хүчин зүйлсийг харуулав.

Зураг 7. Банкны мөнгө угаах эрсдэлийг бууруулахад нөлөөлөгч хүчин зүйлс

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

Кейс харьцуулсан шинжилгээ, олон улсын сайн туршлага

Зураг 8. Харьцуулсан шинжилгээний үр дүн

Улс	Макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүд				Комплаенсийн үйл ажиллагаа			
	ДНБ /2022 оноор/	Инфляци /2022 оноор/	Ажилгүйдлийн түвшин /2022 оноор/	Авлыгын индекс /100 онооноос/	Монгол угаах индекс /оноо, байраар/	Сэжигтэй гүйлгээний тоо /2022/	Комплаенсийн ажилтын цалин /саарын дундаже/	Шаардлага
Монгол 	15,29 тэрбум \$	12,2%	5,3%	33	5,86 /36/	2'608	513\$	Бизнесийн удирдлага, санхүү, эдийн засаг, хууль, эрх зүйн дээд боловсролын бакалавр болон түүнээ дээш зэрэгтэй байх
Хөгжжих бүй орнууд	Карибийн улс Ямайка 	28 тэрбум \$	10,3%	6,2%	44	5,37 /53/	771\$	Бизнесийн удирдлага, санхүү, хууль эрх зүй дипломтой, 4 жилийн ажлын туршилага, комплаенсийн үйл явц, хууль эрх зүйн мэдлэгтэй байх
	Морокко 	306 тэрбум \$	8,3%	11,8%	38	5,16 /64/	2579\$	Бизнес, санхүү, нягтлан бодох бүртгэлийн бакалавр зэрэгтэй. Араб, франц хэлээр бичгийн болон аман харилцаны ондөр ур чадвартай. Англи хэлээр чөлөөтэй яридаг байх, 4 жилийн ажлын туршилага
	Вьетнам 	371 тэрбум \$	3,8%	2,32%	42	7,04 /10/	461\$	Хууль зүйн чиглэлээр бакалавр болон түүнээ дээш зэрэгтэй. Олон үндэстний байгууллагуудын дотоод хууль эрх зүй, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн хэлтэст ажиллаж байсан туршилагатай байх шаардлагатай.
Хөгжингүй орнууд	Их Британи 	3.131 триллион \$	11,1%	3,8%	78	3,63 /117/	901,255	AGRC Certificate-тай байх эрүүгийн эрх зүй, санхүү эсвэл бизнесийн чиглэлээр бакалаврын зэрэгтэй байх
	Франц 	2.958 триллион \$	6,5%	8,8%	71	3,53 /119/	160,952	Санхүү эсвэл үл хөдлөх хөрөнгийн хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр 5-аас доошгүй жилийн туршига, хууль эрх зүйн ондөр мэдлэг

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

Кейс харьцуулсан шинжилгээний үр дүнд манай улс нь дотоодын нийт бүтээгдэхүүнээрээ харьцуулалт хийсэн орнуудаас хамгийн бага байгаа боловч хамгийн өндөр инфляцийн түвшинтэй байна. Авлигын индексээрээ доогуур оноотой буюу авлигад өртөмтгий орон гэдгийг илэрхийлж байна. Базелийн хорооны мөнгө угаах индексд Монгол улс нь оноо болон байраараа 128 улсаас 36-р байр буюу дээгүүр байранд байгаа нь манай улс нь мөнгө угаах эрсдэл өндөртэйг харуулж байна. Энэ нь манай улсын комплаенсын нэг ажилтны сарын дундаж цалин нь бусад улстай харьцуулахад маш бага байгаатай хамааралтай гэж үзэж болох юм. Учир нь хөгжилтэй орнууд болох Их Британи, Франц зэрэг улсуудын мөнгө угаах индекс бага оноотой буюу эрсдэл доогуур байгаа нь комплаенсын ажилтнуудыг хангалттай цалинжуулж, мөнгө угаахтай тэмцэх хандлагад нь хөшүүрэг өгч буйн илрэл юм. Комплаенсын ажилтны цалин өндөр тул бусдын ятгалгад өртөх сэдэл багатай, ажил мэргэжилдээ үнэнч байр суурьтай байдаг. Иймд тус орнуудын авилгын индекс өндөр оноотой, авилгад өртөх магадлал бага байна.

5. ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

- Судалгааг хийх явцад “МОНГО УГААХ БОЛОН ТЕРРОРИЗМЫГ САНХҮҮЖҮҮЛЭХТЭЙ ТЭМЦЭХ ТУХАЙ” хуульд заасан мэдээлэх үүрэгтэй этгээдүүд дотроос комплаенсын хэрэгжилт харьцангуй сайн хөгжсөн, дотоод дүрэм, журам боловсруулахдаа МУТСТ-ийн хуулийг тусгаж өгч чадаж буй салбар нь банкны салбар байгаа юм.
- Нийт улсын хэмжээнд эдийн засгийн аливаа харилцаанд тулгарч байгаа эрсдэл нь ихэнх тохиолдолд банкны салбараар дамждаг буюу мэдээллэх үүрэгтэй бусад бүх этгээдүүдийн санхүүгийн гүйлгээ нь банкуудаар дамжин хийгдэж байгаа нь банкны байгууллагууд нь “Gate keeper” буюу мөнгө угаах эрсдэлийг бууруулах, түүнээс сэргийлэх үйл ажиллагаанд хамгийн чухал байр суурьтай болохыг илтгэж байгаа юм. Иймээс Монгол улсад тулгарч буй мөнгө угаах эрсдэлд арилжааны банкийг тусгайлан авч үзэх, мөнгө угаах гэмт хэргийн эсрэг авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг илүү нарийвчлан, тодорхойлох тухайд судалгааны ажлыг зохион байгуулах хэрэгцээ тогтмол байсаар байна.
- Мөнгө угаах эрсдэл нь динамик шинж чанартай бөгөөд энэ төрлийн эрсдэлийг илрүүлэх, шийдвэрлэх арга, зам хөгжиж, хувьсахын хэрээр мөнгө угаах гэмт хэргийг үйлдэгч, гэмт хэрэгтнүүдийн ашиглах арга хэрэгсэл нь цаг ямагт нарийн, төвөгтэй, ээдрээтэй болсоор байна. Мөн түүнчлэн манай улсын арилжааны банкны зохицуулагч байгууллагуудын зарим мэргэжилтэн болон арилжааны банкуудын зарим удирдах албан тушаалтнууд нь мөнгө угаах эрсдэлийн хувьсamtгай шинж чанарыг үл харгалзан, түүний эсрэг авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ, бодлого журмыг хангалттай хөгжсөн гэсэн ойлголттой байлаа.

Зураг 9. Модел загвар

Эх сурвалж: (Судлаачийн боловсруулалт)

6. НОМ ЗҮЙ

Haynes, A. (1993). Money laundering and changes in international banking regulation. JIBL.

Hopton, D. (2005). Money Laundering: A Concise Guide for All Business.

IMF and World Bank. (2001). Enhancing Contribution to Combating Money Laundering: Policy. Washington, DC: International Monetary Fund and World Bank.

Irfan Hassan Jaffery, Riffat Abdul Latif Mugha. (2020). Money-laundering risk and preventive measures in Pakistan. Journal of Money Laundering Control.

Isa, Y. M. (2015). Money Laundering Risk: From the Bankers' and Regulators Perspectives. United Kingdom: Wadham College, Oxford.

Mihaela, S. (2016). Integrating Anti-money laundering compliance duties into the banking culture. UNIVERSITÀ DELLA SVIZZERA ITALIANA.

Musonda Simwayi, Wang Guohua. (2016). The role of commercial banks in combating money laundering. Emerald Insight.

Muttukumar, A. (2018, march 4). 'Money Laundering' Label Disastrous For Country; CBSL Wake-Up!

Pieter, V. (2010). Money Laundering a Global Problem in Management Research: Shaping the Future of Business. Rotterdam: Erasmus University.

techttarget. (2007). compliance risk. Retrieved from techttarget

UNODC. (2003). United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. UNITED NATUONS.

Vincent, M. (2020). Fraud Triangle Analytics, 12 years later. Retrieved from Fraud Magazine: Г.Азжаргал, Б.Мягмарсүрэн. (2018). Авлигын гэмт хэргийг санхүүгийн мөрдөн шалгах ажиллагаагаар илрүүлэх нь. МҮ гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал (р. 144). УБ хом: Мөнхийн Үсэг ХХК.

Галбаатар, Л. (2018). МҮ-д МҮ гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэж бу шүүхийн практик, анхаарах зарим асуудал. МҮ гэмт хэрэгтэй тэмцэх асуудал (р. 102). УБ хом: Мөнхийн Үсэг ХХК.

IPO-Н ДАРААХ БОГИНО ХУГАЦААНДАХ ХУВЬЦААНЫ ХАНШИЙН ХӨДӨЛГӨӨНИЙГ ТАЙЛБАРЛАХ НЬ

Б.Мөрөн²⁴, Д.Аюуш²⁵

ХУРААНГҮЙ

Сүүлийн үед банкнуудын реформ болон төрийн байгууллагуудыг олон нийтийн болгох хууль эрх зүйн орчин бүрдсэнээр IPO гэх сэдэв хөрөнгийн зах зээл дээр их яригдах болсон. IPO нь хувьцааны өнгөрсөн хугацааны мэдээлэлгүйгээр хөрөнгө оруулдаг нэгэн төрлийн эрсдэлтэй боловч түүнийгээ дагасан өндөр өгөөжтэй хөрөнгө оруулалт юм.

Энэхүү судалгаагаар мэдээлэл дутмаг орчноос хувьцааны богино хугацааны ханшийн гүйцэтгэлд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг тайлбарлахыг зорилоо.

Нэгдүгээр бүлгээр IPO болон түүний үнэлгээний талаар, Хоёрдугаар бүлгээр судалгааны арга зүй, гуравдугаар бүлгээр IPO гаргасан компанийн хувьцааны ханшийн гүйцэтгэлийн шинжилгээ, хамаарлын шинжилгээг хийсэн. Судалгааны үр дүнд тулгуурлан хөрөнгө оруулагчдад зөвлөмж боловсруулж санал болголоо.

²⁴ Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

²⁵ Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Судалгааны ажлын үндэслэл, асуудал

Монголын хөрөнгийн зах зээл өнгөрсөн хоёр жилийн хугацаанд шинэчлэл өөрчлөлтүүдийг хийж олон улсын хөгжингүй загвар руу хөтөлсөөр байна. Жишээлбэл тавхан жилийн өмнө хөрөнгийн зах зээл дээр хувьцаа, бонд л гэсэн үнэт цаас байсан бол одоо хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас, Хөрөнгө оруулалтын сангийн нэгж эрх, нүүрс гэх зэрэг хөрөнгүүд бүртгэгдэж идэвхтэй арилжаалагдаж байна.

Хууль эрх зүйн үүднээс системийн таван банкийг нээлттэй компани болгох, төрийн өмчит компаниудыг хувьчлах эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, сүүлийн 6 сарын хугацаанд 2 банк, 1 төрийн өмчит байгууллага IPO хийлээ. Мөн үйлдвэрлэлийн 2, санхүүгийн 1 компани гэх зэргээр хөрөнгийн зах зээл дээр хувьцаагаа олон нийтэд санал болгох замаар нээлттэй компаниуд олон болсоор байна.

Гэвч эдгээр IPO хийсэн компаниудын хувьцаа богино хугацаанд муу гүйцэтгэлтэй буюу хоёрдогч зах зээл дээр гарсан үнээсээ доогуур арилжаалагдаж байна.

Судалгааны ажлын зорилго

Энэхүү судалгааны ажлаар IPO хийсэн компаниудын хувьцаа богино хугацаанд доогуур үнэлэгдэхэд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг тодорхойлж, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

Судалгааны ажлын зорилт

Судалгааны ажлын хүрээнд дэвшүүлсэн зорилтууд:

- IPO-ийн онолын ойлголтуудыг судлах
- Монголын хөрөнгийн зах зээлийн одоогийн байдлыг судлах
- Богино хугацаанд IPO гаргасан хувьцааны хамаарлыг тогтоох

Судалгааны арга зүй

Онолын баримтуудыг цуглуулах, Монголд IPO гаргасан компаниудын хувьцааны богино хугацаан дах гүйцэтгэлийг хэмжих, IPO гаргасан хувьцааны ханш зах зээлийн хүчин зүйлүүдтэй хэр хамааралтай болохыг тодорхойлох аргаар судалгааг хийж гүйцэтгэлээ.

Судалгааны хамрах хүрээ

Хувьцааны ханшид олон хүчин зүйлс нөлөөлж байдаг бөгөөд бүх хүчин зүйлсээр тайлбарлах нь хүндрэлтэй. Тиймээс судалгааны ажлын хүрээнд хувьцааны ханшийн хөдөлгөөнийг харьцаа үзүүлэлт, зах зээлийн төлөвийн байдалтай хамаарах хүчин зүйлсийг тодорхойлов. Шинжилгээг 2021-2023 онд Монгол улсын хөрөнгийн бирж дээр IPO хийсэн 6 компанийн үйл ажиллагааны болон санхүүгийн нээлттэй мэдээлэл дээр үндэслэн хийж гүйцэтгэлээ.

Судалгааны ажлын судлагдсан байдал

Энэхүү сэдэвтэй холбоотой өмнө хийсэн судалгааны ажлыг шүүн үзэхэд дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 1. Судлагдсан байдлын судалгаа

Зохиогчийн нэр	Сэдвийн нэр	Товч агуулга
Ө.Мөнхгэрэл (2019)	Хувьцаа худалдан авагчдын шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх хүчин зүйлийн судалгаа	Тус судалгааны ажлаар хувьцаа худалдан авагчийн шийдвэр гаргалтад нөлөөлөгч хүчин зүйлийн судалгааг хийж гүйцэтгэсэн бөгөөд Санхүү, дүр төрх, зөвлөгөө, хэрэгцээ гэсэн 4 бүлэг болгож судалгааны ажлыг явуулсан байна. Тухайн эмпирик судалгааны үр дүнд бүх нөлөөлөгч хүчин зүйлийн таамаглалуудыг баталсан бөгөөд дүр төрх мэдэгдэхүйц нөлөөлөлтэй байлаа. Гэхдээ IPO-гоос хувьцаа худалдан авахад нөлөөлөх хүчин зүйлийг дурдаагүй байсан.
Ж.Нацагдорж (2021)	Гүйцэтгэл захирлын брэндийн IPO-д үзүүлэх нөлөө (Санхүүгийн байгууллагуудын жишээ нь дээр)	Тухайн судалгааны үр дүн нь нөлөөлөгч бүхий гүйцэтгэх захирлын брэндинг нь байгууллагын брэндэд зүй ёсоор нөлөөлдөг гэдгийг тогтоосон. Энэ зах зээл дэх хөрөнгө оруулагчдын зан төлөвийн шийдвэр гаргалтыг нэг талаар тайлбарласан.
Зоригт, Одмаа (2019)	IPO гаргасан компанийн урт хугацааны гүйцэтгэлд нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг тодорхойлох нь	Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд IPO гаргахын давуу болон сул тал, энэхүү үйл явцыг дагасан зах зээлийн үзэгдлүүдийг судалж, компанийн хувьцааны өгөөжид нөлөөлөгч хүчин зүйлсийг тодорхойлсон. Судалгаанд урт хугацаанд компанийн хувьцааны ханшид нөлөөлөх хүчин зүйлсийг судалсан бөгөөд үүний зэрэгцээ богино хугацаан дах доогуур үнэлгээг тайлбарласан байсан.
Мөнхбаяр, Пүрэв-Очир (2022)	Хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгээр тайлбарлах нь (IPO-ийн жишээн дээр)	Уг судалгааны ажлын хүрээнд санхүүгийн мэдлэг дутмаг байдлаас үүдэн иргэд хөрөнгө алдах эрсдэлүүд сүүлийн жилүүдэд ихээхэн ажиглагдсан, мөн системийн таван банк IPO хийж байгаатай холбоотой хөрөнгө оруулагч нарын шийдвэр гаргалт цаашлаад компанийн IPO-д оролцох, IPO хийж буй компанийн хэрхэн амжилттай хэрэгжүүлэхийг зан төлөвийн санхүүгийн онолоор тайлбарлах түүнтэй хэрхэн уялдаж байгааг үнэлж, дүгнэж, зөвлөмж боловсруулсан байсан.
Huiming Zhang, Jun Yao, and Yong Tan (2016).	IPO Underpricing and After-Market Performance: Evidence from the Chinese Stock Market	Энэ нь Хятадын хөрөнгийн зах зээл дээр анх удаа олон нийтэд санал болгох (IPO)-ын үнэ доогуур байгаа болон зах зээлийн дараах гүйцэтгэлийг судалсан судалгааны ажил юм. Судалгаагаар 2009-2012 он хүртэлх 545 IPO-ийн түүврийг ашигласан үнэ багатай IPO хийх нь эхний өгөөж өндөр байх хандлагатай байдаг ч энэ нөлөө нь цаг хугацааны явцад буурдаг болохыг олж мэдсэн байна.

2. ОНОЛЫН ХЭСЭГ

IPO-ийн тухай ерөнхий ойлголт

IPO /Initial Public Offering/ гэдэг нь компани анх удаа хувьцаагаа олон нийтэд санал болгох” гэсэн үг юм. Өөрөөр хэлбэл, цөөн тооны хөрөнгө оруулагчидтай байсан ХХК компани өөрийн хувьцааг олон нийтэд нээлттэй санал болгож худалдах үйл ажиллагаа. Олон нийтэд нээлттэй болохыг хүссэн хувийн компаниуд нийтийн өмчлөлд шилжсэнээр хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй болж хувьцаа нь хөрөнгийн бирж дээр нээлттэйгээр арилжаалагддаг. Хувийн компани олон нийтэд (мэргэшлийн шалгуураар) нээлттэй болох шийдвэр гаргах эрхтэй.

IPO хэрхэн ажилладаг вэ?

IPO гаргах үйл явц олон шат дараалалтай бөгөөд бэлтгэх, мэдээлэх, дотоод борлуулалт, андеррайтер сонгох, аудит болон хуулийн фирм сонгох, хуваарилалт зэрэг алхмуудаас бүрдэнэ. Андеррайтер нь IPO-ийн үйл явцын маш чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болдог. Компанийн үнэлгээг хийж хувьцааны үнийг тогтоох бөгөөд анхдагч зах зээл дээр сурталчлах борлуулах ажлыг хийдэг. Судалгааны ажлын хүрээнд Андеррайтер нь компанийн бодит үнэлгээг гаргаж, зах зээл хувьцаа доогуур үнээр арилжаалагдаж байгаа нь хөрөнгө оруулагчдын зан төлөвийн гажуудлын талаас тайлбарлалаа.

IPO-гаргасан компанийн хувьцааны гүйцэтгэл

Хөрөнгө оруулагчдын хувьд IPO-д оролцон хөрөнгө оруулах нь эрсдэл өндөртэй гэж үздэг. Учир нь өнгөрсөн хугацааны хувьцааны мэдээлэл байхгүй зөвхөн тухайн компанийн ирээдүйн үйл ажиллагаанд тулгуурлан шийдвэрийг гаргадаг. IPO-ийн дараах гүйцэтгэлийн олон судалгаа байсан бөгөөд үүнээс Ritter, Welch (2002) нарын хийсэн судалгаанд Хувьцааны үнийн өгөөжийг ашиглан IPO-ийн үнэлгээ болон үнийн гүйцэтгэлийг хэмжиж богино хугацааны доогуур үнэлгээ болон урт хугацааны дутуу гүйцэтгэл гэсэн хоёр ойлголтоор хувьцааны гүйцэтгэлийг тайлбарласан байна. Богино хугацааны доогуур үнэлгээ гэдэг нь IPO бирж дээр гарсан эхний өдөр өндөр өгөөжтэй ханш хөдлөхийг нэрлэсэн. Харин урт хуцагцаанд дутуу гүйцэтгэл гэж урт хугацаанд хувьцааны өгөөж буурч, сөрөг болохыг тайлбарласан.

Богино хугацааны үнэт цаасны доогуур үнэлгээний үзэгдэл

Хоёрдогч зах зээл дээр хувьцаа арилжаалагдаж эхлээд эхний өдрөө өндөр өгөөжтэй байх нь түгээмэл ажиглагддаг. Үүнийг тайлбарласан олон онол байдаг бөгөөд тэгш бус мэдээлэл, институциональ хүчин зүйл, удирдлагын хүчин зүйл, зан төлөвийн хүчин зүйл гэсэн үндсэн дөрвөн хүчин зүйлээр тайлбарладаг. (Ljungqvist, 2005). Судалгааны хэсгээрээ зан төлөвийн хүчин зүйлийг илүү дэлгэрэнгүй авч үзэх болно.

3. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

Судалгааны ажлаар дараах асуултад хариулахыг зорилоо.

- IPO гаргасан компанийн хувьцаа богино хугацаанд ямар гүйцэтгэлтэй байна вэ?

- Богино хугацааны гүйцэтгэлд үнэлгээ хамааралтай байгаа эсэх
- Богино хугацааны гүйцэтгэлд хөрөнгө оруулагчдын зөн төлөв хамааралтай байгаа эсэх

Судалгааны өгөгдөл цуглуулах аргачлал

Судалгааны ашигласан өгөгдлийг Монголын хөрөнгийн биржийн нээлтэй мэдээлэл болон хувьцаануудын проспектус, андеррайтингийн компаниудын бэлтгэн хүргэсэн нээлттэй мэдээлэл, google trend хайлтын нэгдсэн сангаас цуглууллаа.

Хамаарлын шинжилгээ

IPO гаргасан компанийн хувьцааны богино хугацааны гүйцэтгэлийг үнэлгээ болон зан төлөвийн хүчин зүйлстэй хамааралтай байгаа эсэхийг шалгахдаа доорх хүчин зүйлсийг авч үзлээ.

Хүснэгт 2. Хүчин зүйлийн тайлбар

Үнэлгээний хүчин зүйл			
	Хүчин зүйл	Тайлбар	Хэмжих арга
1	P/E	Үнэ ашгийн харьцаа	Зарласан үнийг нэгж хувьцаанд ногдох ашигт харьцуулах
2	P/B	Үнэ дансны үнийн харьцаа	Зарласан үнийг дансны үнэтэй харьцуулах
3	P/S	Үнэ борлуулалтын харьцаа	Зарласан үнийг борлуулалтын орлоготой харьцуулах

Зан төлөвийн хүчин зүйл

	Хүчин зүйл	Тайлбар	Хэмжих арга
1	IPO First	Эхний өдрийн захиалгын биелсэн хувь хэмжээ	Эхний өдрийн IPO захиалга хаагдахад биелсэн хэмжээ
2	Total	Биелсэн хэмжээ	IPO захиалга дуусахад биелсэн хэмжээ
3	Total percentage	Биелсэн хэмжээ хувиар	Татан төврүүлэх дүнд эзлэх биелсэн хувь
4	Search	Google-ээс хайсан хайлтын тоо	Тухайн компанийн нэрийг google-ээс хайсан хайлтын тоо
5	Part	IPO-д хөрөнгө оруулагчдын тоо	
6	Institu	IPO-д оролцсон мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчийн хувь хэмжээ	
7	StD	Зах зээлийг өгөөжийн стандарт хазайлт	IPO хийх үеийн өмнөх 60 хоногийн TOP-20 индексийн өгөөж стандарт хазайлт
8	Return	Зах зээлийн тухайн үеийн өгөөж	IPO хийх үеийн өмнөх 60 хоногийн TOP-20 индексийн дундаж өгөөж

4. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Хувьцааны гүйцэтгэл

2021-2023 оныг хүртэл Монгол улсад IPO гаргасан зургаан хувьцааны гүйцэтгэлийг хоёрдогч зах зээлийн арилжаа эхэлснээс хойш 6 сараар хэмжиж үзлээ. Ингэхэд 6 хувьцаанаас 5 нь 7 хоногийн дараа эерэг өгөөжтэй байсан бол 6 сарын дараа 3 хувьцаа эерэг өгөөжтэй хэвээр үлджээ. Оны өмнө IPO гаргасан Голомт банкны хувьцааны гүйцэтгэл тааруу, зарласан ханшаасаа унасан үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 3. Хувьцаа өгөөж

	Одоогийн өгөөж	1 өдрийн өгөөж	7 хоногийн дараах өгөөж	Сарын дараах өгөөж	2 сарын дараах өгөөж	6 сарын дараах өгөөж
CUMN	-17.74%	6.87%	4.88%	-0.27%	-4.33%	-7.99%
BOGD	-33.00%	0.16%	1.14%	-1.42%	1.14%	-14.84%
MBF	2.44%	4.53%	3.67%	0.00%	-2.16%	3.71%
SEND	12.04%	8.41%	37.43%	9.00%	5.46%	12.04%
SBM	13.39%	31.45%	49.54%	18.75%	9.28%	13.39%
GLMT	-21.79%	-9.49%	-3.19%	-7.16%	-11.21%	

Дээрх хугацааны интервалуудын хоорондын хамаарлыг авч үзэхэд корреляцийн коэффициент нь 0.8-аас дээш байсан бөгөөд 7 хоногийн дараах өгөөж нь бусад интервалуудтайгаа хамгийн өндөр хамааралтай байв. Тиймээс хувьцаануудын өгөөжийг бусад хүчин зүйлтэй хамааруулан авч үзэхдээ 7 хоногийн дараах өгөөжөөр авч тооцлоо.

Зураг 1. IPO дараах хувьцааны ханишийн хөдөлгөөн

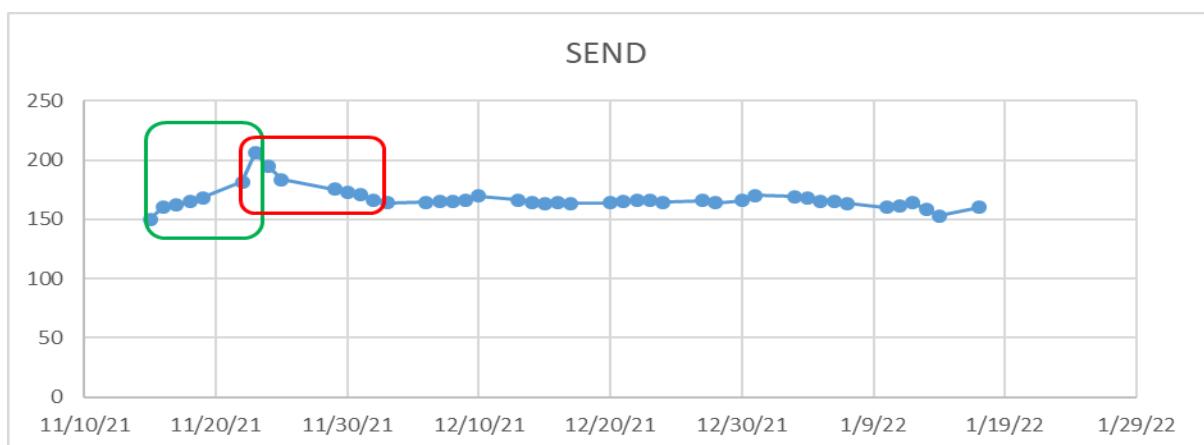
IPO гаргасан хувьцааны ханшийг индексжүүлэн ханшийн хөдөлгөөнийг харьцууллаа. Ингэхэд жилийн өмнө IPO гаргасан хувьцаанууд уналтын трендтэй, сүүлд нээлттэй болсон компаниудын хувьцаа тогтвортгүй хэлбэлзсэн хөдөлгөөнтэй байгааг харж болно.

IPO-н дараах ханшийн хөдөлгөөн

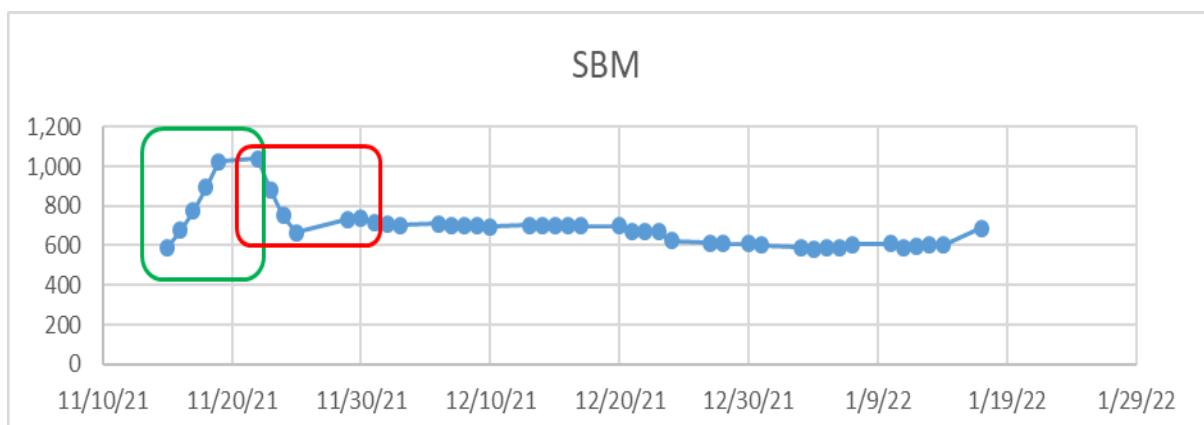
Хоёрдогч зах зээлийн арилжаа эхэлснээс хоёр сарын дараах ханшийн хөдөлгөөнийг шугаман графикаар дүрслэн харахад 2 төрлийн хандлага ажиглагдлаа.

Нэгдүгээр төрлийн хандлага “Огцом өсөлт, огцом уналт тогтворжилт”. Эхний шатанд зах зээлийн арилжаа нээгдэхэд эрэлтийн шок үүсэж ханш өснө. Энэ үед өгөөж хүртсэн, богино хугацааны спекуляци хийхээр IPO-д оролцсон хөрөнгө оруулагчид хувьцаагаа зараад гарна. Үүний дараа эрэлт, нийлүүлэлт тогтворжиж бодит үнэлгээ рүү тэмүүлнэ гэж дүгнэлээ.

Зураг 2. SEND хувьцааны ханишийн хөдөлгөөн

Зураг 3. SBM хувьцааны ханишийн хөдөлгөөн

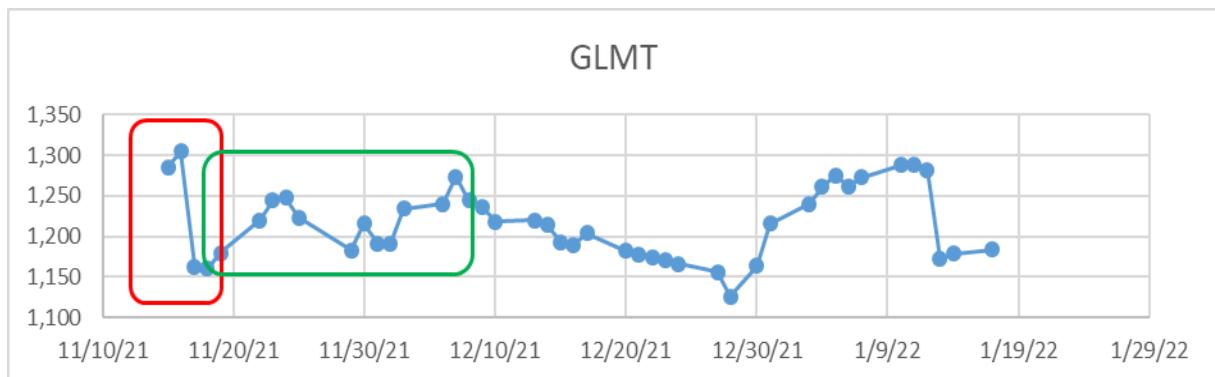

Энэ төрлийн хандлага үзүүлсэн хувьцаанууд CUMN, SEND, SBM, MSE байв.

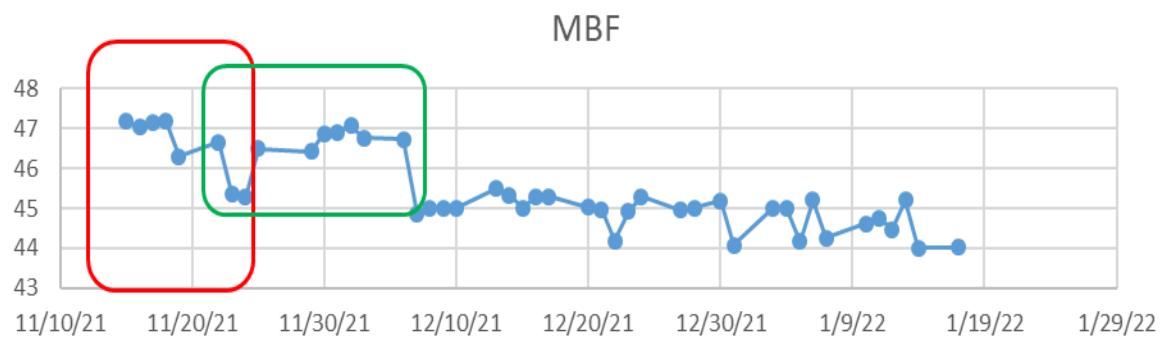
Хоёрдугаар төрлийн хандлага нь Уналт, Өсөлт, Уналт. Хоёрдогч зах зээлийн арилжаа эхэлсэн эхний өдрүүдэд эрэлт хангалттай байхгүй үед богино хугацааны спекуляци хийх гэсэн хөрөнгө оруулагчид зарласан ханшаас доогуур үнээр зарж гарч явна. Үнэ үед ханш унах бөгөөд зарласан ханшнаасаа унах үед боломжийг эрэлхийлсэн

хөрөнгө оруулагчид худалдан авч ханшийг дээш татна. Гэвч IPO дээр худалдан авсан хөрөнгө оруулагчид “Ханшийг үргэлжлүүлэн унана гэж таамаглаж, өссөн дээр нь зарж бага алдагдалтай” гарахаар зарснаар ханш үргэлжлүүлэн унаж буй хөдөлгөөн ажиглагдлаа. Үүнийг зан төлөвийн онолын алдагдлаас зайлсхийх гажуудлаар тайлбарлаж болох юм. Алдагдал нь ижил хэмжээтэй олзноос хамаагүй илүү сэтгэл зүйд нөлөөлдөг. (Shilpa Vardia, Ritu Soni and Rimpi Saluja, 2021) Хүмүүс боломжит ашгийг үнэлэх үед алдагдлаас зайлсхийх хандлага нь эрсдэлээс зайлсхийхэд хүргэдэг байна.

Зураг 4. GLMT хувьцааны ханийн хөдөлгөөн

Зураг 5. MBF хувьцааны ханийн хөдөлгөөн

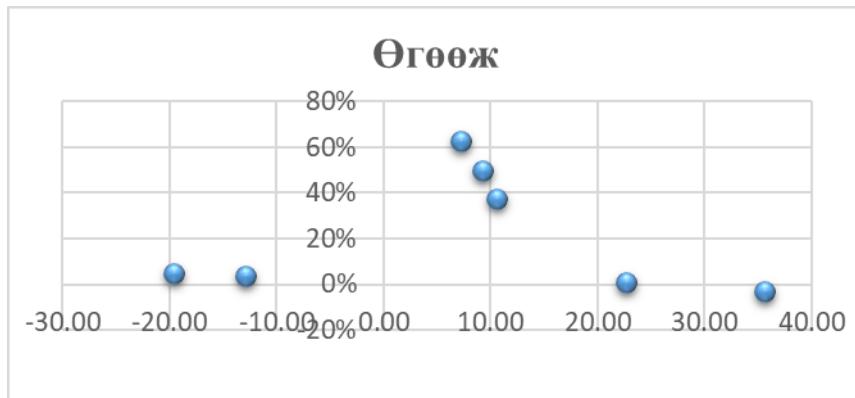
Энэ төрлийн хандлага үзүүлсэн хувьцаанууд GLMT, MBF, BOGD

Харьцаа үзүүлэлт ба ханшийн хамаарал

Ritter (1998) IPO гаргасан компанийн хувьцаа богино хугацаанд хувьцааны ханш өсдөг тухай тайлбарласан онолууд байдаг. Үүний гол шалтгаан нь үнэлгээ хийхдээ доогуур үнэлсэн байдагт оршино. IPO-зах зээл нь бүхээгт тэрэгний нөлөө буюу мэдээллийг цуваанд өртдөг болохыг бүртгэсэн байдаг. Бүхээг тэрэгний нөлөө гэдэг нь хөрөнгө оруулагч хувьцааны талаар хангалттай мэдээлэлтэй байсан ч бусад хөрөнгө оруулагч IPO-д оролцохгүй байвал оролцохгүй байхыг хэлдэг. Өөрөөр хэлбэл бусад хөрөнгө оруулагчдыг сүрэглэн дагах хандлагаар тайлбарладаг. Эхний хөрөнгө оруулагчийг сэдэлжүүлэхийн тулд хувьцаагаа доогуур үнэлэх хандлагатай байдаг онол дэвшүүлсэн байдаг.

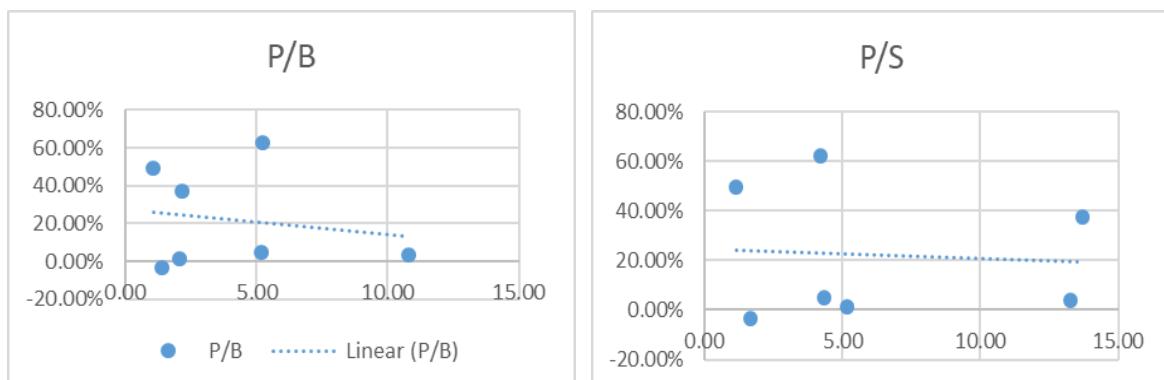
Хувьцааг доогуур үнэлснийг хэмжихийн тулд P/E, P/B, P/S харьцаа үзүүлэлтийг тооцон хувьцааны өгөөжтэй хамааруулан үзлээ.

Зураг 6. P/E харьцаа болон ханийн өгөөж

Ингэхэд P/E харьцаа багатай үнэлэгдсэн хувьцаанууд 7 хоногт хамгийн өндөр өгөөжтэй арилжаалагдаж байв.(P/E харьцаа болон 7 хоногийн өгөөжийн корреляцийн коэффициент -0.92). Харин сөрөг P/E харьцаатай буюу алдагдалтай ажиллаж байгаа компаниудын хувьцаа тааруу гүйцэтгэлтэй байна.

Зураг 7. P/B, P/S харьцаа болон ханийн өгөөж

P/B болон P/S харьцаануудын ханштай хамаарах хамаарал сул байсан ч бага харьцаатай компаниудын хувьцаа илүү өгөөжтэй байх нь ажиглагдсан.

Хөрөнгө оруулагчийн IPO дахь оролцоо ба ханийн хамаарал

Дээр дурдсан бүхээгт тэрэгний нөлөөний дагуу нэг хөрөнгө оруулагч нөгөө хөрөнгө оруулагчаа даган дурайх хандлагыг хэмжихээр эхний өдрийн захиалгын биелсэн хувь хэмжээ, нийт биелсэн хувь хэмжээ, тухайн компанийг Google-ээс хайлтын тоо, IPO-д оролцсон хүмүүсийн тоо гэсэн хүчин зүйлсийг авч үзсэн.

Хүснэгт 4. Хамаарлын шинжилгээ

	Одоогийн өгөөж (04/04)	1 өдрийн өгөөж	7 хоногийн дараах өгөөж	Сарын дараах өгөөж	2 сарын дараах өгөөж	6 сарын дараах өгөөж
Эхний өдрийн захиалгын биелсэн хувь	-0.10	-0.15	-0.18	-0.36	-0.44	-0.25
Биелсэн хэмжээ хувиар	0.87	0.80	0.74	0.90	0.87	0.56
Googlees хайсан хайлтын тоо	-0.23	-0.06	-0.06	-0.25	-0.34	0.45
IPO д оролцсон хөрөнгө оруулагчдын тоо	-0.17	-0.30	-0.22	-0.12	-0.18	0.13
IPO-д оролцсон мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчийн хувь хэмжээ	0.40	0.10	0.42	0.31	0.29	0.41
Зах зээлийн өгөөжийн стандарт хазайлт	-0.45	-0.35	-0.49	-0.43	-0.38	-0.72
Зах зээлийн тухайн үсийн өгөөж /өмнөх 60 хоног/	0.81	0.92	0.85	0.84	0.78	0.52

Ингэхэд Эхний өдрийн захиалгын биелсэн хувь хэмжээ нь хувьцааны ханшид нөлөөгүй байгаа бол нийт захиалгын биелсэн хэмжээ нь ханшийн гүйцэтгэлд хамааралтай болох нь харагдаж байна. IPO-ийн захиалгын үеэр Google-ээс тухайн компанийг хайх тоо ихсэх нь ханшид эерэг нөлөө байж болох талаар таамаг дэвшүүлэн хамаарлыг шинжилсэн боловч нөлөөгүй гэж гарлаа. Мөн IPO-д оролцсон хөрөнгө оруулагчдын тоо хувьцааны ханшийн гүйцэтгэлд хамааралгүй байна. Мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчид 6 сарын турш хувьцаагаа барих гэрээ хийсэн байдаг тул мэргэжлийн хөрөнгө оруулагчийн эзлэх жин нь нөлөөлөх болов уу гэсэн таамаг дэвшүүлсэн боловч нөлөөлгүй гарлаа.

IPO хийх үеийн зах зээлийн тренд ямар байхаас хамаарч IPO-ийн гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэсэн таамаглал дэвшүүлэн TOP-20 индексийн 60 хоногийн дундаж өгөөжийг IPO гаргасан компанийн хувьцааны өгөөжтэй харьцуулахад 0.7-оос дээш хамааралтай гарлаа.

Бусад хамаарлын шинжилгээг хийхэд тухайн компанийг Google-ээс хайлтын тоо нь эхний өдрийн захиалгын биелсэн хувь хэмжээ болон IPO-д оролцсон хүмүүсийн

тоотой хамааралтай байв. Мөн нийт захиалгын биелсэн хэмжээ нь тухайн үеийн зах зээлийн өгөөжтэй хамааралтай байгааг тогтоолоо.

5. ДҮГНЭЛТ

Монголын хөрөнгийн зах зээл хөгжиж олон хувьцаат компаниуд бүртгэгдэхээр хүлээгдэж байна. Энэ үед IPO-д хөрөнгө оруулах нь зөв үү эсвэл дараа нь хоёрдогч зах зээл дээр хөрөнгө оруулах нь оновчтой юу гэсэн асуултад хөтлөгдөн энэхүү судалгааны ажлыг хийллээ.

Энэхүү судалгаагаар Монгол улсын хөрөнгийн зах зээл дээр IPO-ийн богино хугацаан дах ханшийн хөдөлгөөнийг тайлбарлалаа. IPO хийхэд андеррайтингийн компани чухал оролцоотой бөгөөд зах зээлийг идэвхжүүлэхийн тулд компанийг багаар үнэлдэг онолоор тайлбарлаж Монгол улсын хөрөнгийн зах зээл дээр хэрэгжиж байгааг мөн баталлаа.

Энэ нь богино хугацааны ханшийн өсөлтөөр илэрсэн бөгөөд үргэлжлүүлэн өсөх болон буурах нь хөрөнгө оруулагчдын IPO-д оролцсон хэв шинжээс хамаарч байв. Захиалгын хэмжээ давж биелэх нь хувьцааны ханшид эерэг нөлөөлж байсан. Мөн IPO гаргах үеийн зах зээлийн хөдөлгөөн ямар байхаас хамаарч тухайн хувьцааны хөдөлгөөн хамаардгийг тогтоолоо.

6. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

Хөрөнгө оруулагчдад хүргүүлэх санал зөвлөмж:

- IPO-д хөрөнгө оруулахдаа үнэлгээний харьцаа үзүүлэлт болон хөрөнгийн зах зээлийн хөдөлгөөн трендийг шинжлэн үзэж шийдвэр гаргалтайндаа ашиглахыг зөвлөж байна
- Монгол улсад IPO гаргасан хувьцааны гүйцэтгэлийг хараад 2 сарын хугацаанд зарласан үнээсээ доогуур арилжаалагдаж байгаа учраас урт хугацаанд хөрөнгө оруулахдаа IPO-ийн дараа хөрөнгө оруулах нь оновчтой
- Хувьцаанд хөрөнгө оруулах нь урт хугацаат хөрөнгө оруулалт гэдгийг санаж богино хугацааны ханшийн хэлбэлзэлд хөрөнгө оруулалтын зорилгоосоо няцахгүй байхыг зөвлөж байна

7. НОМ ЗҮЙ

Монголын хөрөнгийн биржэ. Жилийн тайлан 2021, 2022.

C. Цэвэгmid (2008). Үнэт цаасыг анх удаа олон нийтэд санал болгох нь

James Chen, Investopedia. (2021 оны 06 16).

Ritter, J.R. (1984). “A Research Project into the Operation Development of the Unlisted Securities market 1980-1984”. London School of Business, London, UK.

Micheal M.Pompian. (2012). Behavioral Finance and Investor Types. USA: Wiley&Sons, New Jersey.

Ljungqvist, A., Masrton, F., and Wilhelm, W.L. (2006). Competing for securities underwriting mandates: Banking relationships and analyst recommendations. The Journal of Finance, 61(1):301-340

АРИЛЖААНЫ БАНКУУД IPO ХИЙСНЭЭР БАНКНЫ ӨӨРИЙН ХӨРӨНГИЙН ӨГӨӨЖИД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨ

Б.Эмүжин²⁶, Б.Ариунзул²⁷

ХУРААНГУЙ

1990 оноос хойш өнөөдрийг хүртэлх он жилүүдэд санхүүгийн зах зээлийн 90 гаруй хувийг банкны сектор дангаараа бүрдүүлж ирсэн. Эдийн засаг дахь энэ үнэмлэхүй нөлөөлөл нь банкны секторт давуу болон сул талын аль алийг дагуулж байдаг. Сүүлийн мэдээллээс үзэхэд Монгол улсын арилжааны банкуудад хувьцаа эзэмшигчдийн төвлөрөл хэт өндөр бөгөөд гурав хүртэлх тооны хувьцаа эзэмшигч нийт хувьцааны 90-ээс дээш хувийг эзэмшиж байгаа юм. Харин 2021 оны 1 дүгээр сард Банкны тухай хуульд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр системийн 5 банкыг 2023 оны 6 сарын 30-ны өдөр гэхэд IPO хийсэн байх шаардлагыг тавьсантай холбогдуулан одоогийн байдлаар 3 арилжааны банк олон нийтэд нээлттэй болоод байна. Үүнээс шалтгаалан арилжааны банкууд IPO хийх нь тэдэнд яг ямар үр ашигтай болохыг шинжлэн судална.

²⁶ Санхүү хөтөлбөрийн 2-р курс, СЭЗИС

²⁷ Санхүү хөтөлбөрийн 2-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Энэ чиглэлээр хийсэн судалгааны ажил манай улсад хараахан хийгдээгүй байгаа ба банкууд IPO гаргаснаар тэдгээрийн өөрийн хөрөнгийн өгөөжид хэрхэн нөлөөлдөг талаар шинжилгээ хийгдээгүй байна.

Сэдвийн зорилго, зорилт:

Зорилго: Арилжааны банкууд нээлттэй хувьцаат компани болсноороо банкинд өөрт нь ямар нөлөө үзүүлж байгааг тодорхойлоход оршино.

Зорилт:

- Сэдвийн судлагдсан байдлыг дэлгэрэнгүй судлах
- Онолын судалгааг хийх
- Арилжааны банк нээлттэй хувьцаат компани болсноор гараг үр ашгийг судлах
- Монголын болон гадаадын банкны секторын өнөөгийн байдлыг судлах
- Банкны өөрийн хөрөнгийн өгөөжид ашигт ажиллагаа, өр төлбөр, IPO хэр нөлөө үзүүлж байгааг панел регресс ашиглан тодорхойлох
- Дүгнэлт, зөвлөмж боловсруулах

Түлхүүр үг

IPO /Initial Public Offering/, Арилжааны банк, Өөрийн хөрөнгийн өгөөж

СЭДВИЙН СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Хүснэгт 1. Сэдвийн судлагдсан байдал

№	Судлаачийн болон судалгааны нэр	Он	Судалгааны хүрээнд хийсэн ажил
1	Ч.Төгөлдөр Зах зээлд IPO хийх компаниудын зээлжих зэрэглэлийг тогтоох нь	2020	Монгол улсад арилжааны банкууд IPO гаргахтай холбоотой боломжит байдлын судалгааг Голомт банкы жишээнд үндэслэн дотоодын болон гадаадын эх сурвалжуудыг ашиглан хийх
2	Н.Бэрцэцэг Арилжааны банкууд IPO гаргаснаар зээлийн хүүг бууруулах боломж, арга зам	2021	Банкууд IPO гаргаснаар засаглалын төвлөрлийг бууруулж, үйл ажиллагаа ил тод, нээлттэй болж, хяналтын тогтолцоо илүү боловсронгуй болох, санхүүгийн хүртээмжтэй байдал нэмэгдэх зэрэг эерэг үр дагавартай байна. Банкны салбарас ихээхэн хамааралтай манай улсын хувьд томоохон арилжааны банкууд IPO гаргаснаар үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, банкуудын өрсөлдөөн нэмэгдэх цаашлаад зээлийн хүү буурах, хугацаа уртсах боломжийг судласан.
3.	Дотоодын	2021	Монгол улсын банкны реформын хүрээнд банкууд нээлттэй

	хөрөнгийн зэх зээлд арилжааны банкны IPO амжилттай хийх боломжийн судалгаа /Голомт Банкны жишээн дээр/ Н. Чингүн		хувьцаат компани болсноор үйл ажиллагаа нь нээлттэй ил тод болохын сацуу хяналт сайжирч, санхүүгийн хүртээмжтэй байдал нэмэгдсэнээр улс орны эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих боломж нэмэгдэнэ. Голомт банкны ашигт ажиллагаанд шүүмжлэлтэй хандаж буй хөрөнгө оруулагчид байгаа бөгөөд IPO амжилттай хийснээр тус банкны ашигт ажиллагааны харьцаанууд өсөх бүрэн боломжтой гэсэн дүгнэлт хийсэн байна.
4.	How Do Investment Banks Price Initial Public Offerings? An Empirical Analysis of Emerging Market Abdul Rasheed, Muhammad Khalid Sohail, Shahab-Ud Din and Muhammad Ijaz	2018	88-н IPO-ны проспектусын өгөгдөл дээр үндэслэн үнэлгээний аргачлал сонгодог шалтгааныг судалсан бөгөөд хорогдуусан мөнгөн урсгалын арга, ногдол ашиг хорогдуулах арга болон бусад үнэлгээний аргуудыг түлхүү ашигладаг гэх дүгнэлтэнд хүрсэн байна. Пакистанд шинэ залуу өсөж яваа компанийн хувьцааны өсөлтөөс ашиг хүлээгчид болон зах зээл дээр тогтмол үйл ажиллагаа явуулагч тогтвортой компаниуд зэрэг өөр өөр төрлийн хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг ялгаатай байдлаар үнэлэх арга сонгож байгааг харуулсан.
5.	Operating performance of the U.S. commercial banks after IPOs: Empirical investigation Rafiqul Bhuyan, David L. Williams	2006	1992-1998 оны хооронд АНУ-ын 216 арилжааны банкны анхдагч зах зээлийн арилжааг судалж, санхүүгийн байгууллагуудын салбарын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлд өмчлөлийн бүтцийн нөлөөллийг судалсан байна.
6.	The Initial Public Offering of the Industrial and Commercial Bank of China (ICBC) Franklin Allen, Darien Huang, Jun “QJ” Qian, Mengxin Zhao	2009	ICBC банкны IPO хийсэн үйл явдал нь БНХАУ-ын засгийн газрын банкны салбарын чөлөөлөх явцын эхлэл болсон. Goldman Sachs болон Allianz зэрэг ОУ-ын томоохон хөрөнгө оруулагчид нь стратегийн хөрөнгө оруулагч болсон бөгөөд зөвхөн хөрөнгө оруулахаар зогсолгүй тус банктай стратегийн хамтрайт үүсгэсэн. Хэдийгээр тус банк 2 хөрөнгийн бирж-д хувьцаагаа арилжаж байгаа ч хувьцааны томоохон хэсгийн ЗГ эзэмшиж байгаа нь тус улсын банкны секторын хувьчлалын зөвхөн эхлэл хэсэг гэдгийг харуулсан байна.
7.	Why do Banks Go Public? Evidence from the 2005-2007 Wave of Brazilian IPOs Rafael Schiozer, Richard Salto	2006	2005-2007 оны хооронд Бразилийн арилжааны банкуудын IPO давалгааны үр дүнг судалсан. IPO хийсэн банкууд хувийн хэвшлийн хэвээр үлдсэн банкуутдай харьцуулахад илүү их ашиг орлоготой, зээл/хөрөнгийн харьцаа өндөр, чанаргүй зээлийн эзлэх хувь бага байсан. Мөн эдгээр банкуудын үйл ажиллагааны үр дүнд чанаргүй зээлийн эзлэх хувь нэмэгдэж байгаатай холбоотой зээлийн нийт активт эзлэх хувийн жин нэмэгдсэн. Гэсэн ч удирдлагын үр ашгийг дээшлүүлсэн байна.

Судалгааны арга зүй:

Монгол улсад арилжааны банкууд IPO гаргаж эхэлснээр зах зээлд ямар нөлөө үзүүлэх вэ? Банкны тухай хуулинд өөрчлөлт оруулсны дагуу системийн нөлөө бүхий 5 компани бүгд IPO гаргаснаар эерэг болон сөрөг нөлөөллийн аль нь давамгайлах вэ гэдгийг судлах бөгөөд судалгаандаа тоон болон чанарын судалгааг ашигласан болно.

Тус судалгааны ажлын хүрээнд тоон судалгаан хэсэгт банкны өөрийн хөрөнгийн өгөөжид өр төлбөр, ашигт ажиллагаа, хөрвөх чадвар, зах зээлийн үзүүлэлт зэрэг хүчин зүйлүүд хэр их нөлөө үзүүлдгийг тодорхойлоходоо панел регрессийг ашиглана. Панел регресс нь кросс секшон болон хугацааны цувааны тоо мэдээллүүдийг багтаасан өгөгдөл дүн шинжилгээ хийхэд ашигладаг статистик арга бөгөөд хувьсагчид цаг хугацааны явцад хэрхэн өөрчлөгдж, тэдгээр нь хоорондоо хэрхэн холбоотой болохыг тодорхойлоход ашигладаг. Харгалзах хугацааны хувьд бүх тоо мэдээ олдож байвал түүнийг баланслагдсан тоо мэдээ гэдэг ба энэхүү тоо мэдээн дээр үндэслэн шинжилгээ хийх болно. Мөн монголын болон гадаадын олон судлаачдын бичсэн судалгааны ажлуудад үндэслэн эмпирик болон чанарын судалгааг оруулж өгнө.

2. ОНОЛЫН СУДАЛГАА

IPO буюу Initial Public Offering нь өмнө хувьцаа гаргаж байгаагүй компани анхдагч зах зээл дээр анх удаа хувьцаагаа олон нийтэд санал болгон нээлттэй хувьцаат компани болох явдлыг хэлнэ. Тус үйл явцад андеррайтер, хуулийн фирмүүд, санхүүгийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагууд оролцдог. Пүүсүүд, тэр дундаа банкууд олон нийтэд нээлттэй болж, хувьцаагаа олон нийтэд санал болгох шийдвэрт хэд хэдэн хүчин зүйл нөлөөлж болно. Банкны салбарын нотлох баримтууд болон холбогдох судалгаанаас үзэхэд банкууд олон нийтэд нээлттэй болох дараах шалтгааныг харуулж байна.

1. Хөрөнгийн хүртээмж: Олон нийтэд нээлттэй болсноор банкуудыг олон нийтэд хувьцаа гаргах замаар их хэмжээний хөрөнгө босгох боломжийг олгоно. Цугларсан хөрөнгийг, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, хүрээгээ тэлэх, шинэ технологид хөрөнгө оруулах гэх мэт янз бүрийн зорилгоор ашиглаж болно.
2. Хөрвөх чадварыг нэмэгдүүлэх: Олон нийтэд нээлттэй болсноор банкны хувьцааны хөрвөх чадварыг сайжруулж, олон нийтийн хөрөнгийн бирж дээр арилжих боломжтой болгоно. Энэ нь одоо байгаа хувьцаа эзэмшигчид, тэр дундаа үүсгэн байгуулагчид, ажилчид, анхны хөрөнгө оруулагчдад хөрөнгө оруулалтаяа хэрэгжүүлэх, илүү олон хөрөнгө оруулагчдыг татах боломжоор хангаж чадна.
3. Харагдах байдал, итгэл үнэмшил нэмэгдэх: Олон нийтэд нээлттэй компани байх нь банкны нэр хүнд, зах зээлд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх боломжтой. Олон нийтэд арилжаалагддаг банкуудад зохицуулалтын шаардлага, санхүүгийн тайлагналын стандарт, ил тод байдлыг нэмэгдүүлсэн нь хөрөнгө оруулагчдын итгэл, итгэлийг нэмэгдүүлнэ.
4. M&A валют: Олон нийтэд нээлттэй болсноор банкуудыг нэгдэх, худалдан авах (M&A) хэлцэлд валют болгон ашиглаж болох хувьцааг олгох боломжтой. Олон нийтэд

арилжаалагддаг хувьцааг M&A гүйлгээнд ашиглах боломжтой бөгөөд энэ нь хэлцлийн бүтцийг уян хатан болгож, стратегийн худалдан авалтыг хөнгөвчлөх боломжтой юм.

5. Ажилчдын урамшуулал: Олон нийтэд нээлттэй болсноор банкууд ажилтнууддаа хувьцааны сонголт эсвэл хязгаарлагдмал хувьцааны нэгж (RSU) зэрэг хувьцаанд суурилсан урамшууллыг санал болгох боломжийг олгож, авьяас чадварыг татах, хадгалах, ажилтны ашиг сонирхлыг хувьцаа эзэмшигчдийн үнэ цэнийг бий болгохтой уялдуулах боломжтой болно.

3. ӨНӨӨГИЙН БАЙДЛЫН СУДАЛГАА

Монголын банкны секторын өнөөгийн байдал

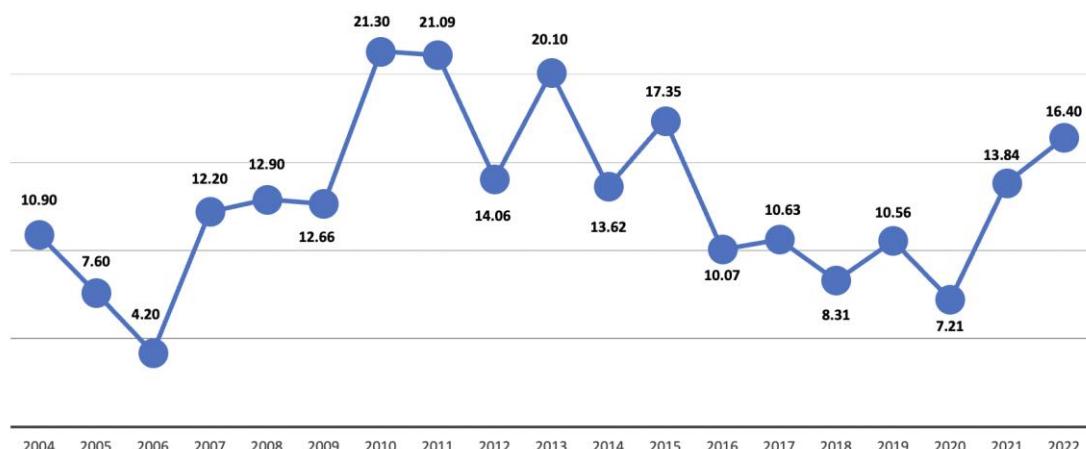
Банкны салбарт 2022 оны 6 дугаар сарын 30-ны өдрийн байдлаар нийт 12 банк 1,385 салбар нэгжээр дамжуулан банкны бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг 3.0 сая хадгаламж эзэмшигч, 1.5 сая зээлдэгчид хүргэж байна.

Банкны салбарын нийт активын хэмжээ 2023 оны 1 дүгээр улиралд 46 их наяд төгрөгт хүрч, өмнөх оны мөн үеэс 17.04 хувиар буюу 6.7 их наяд төгрөгөөр өссөн байна.

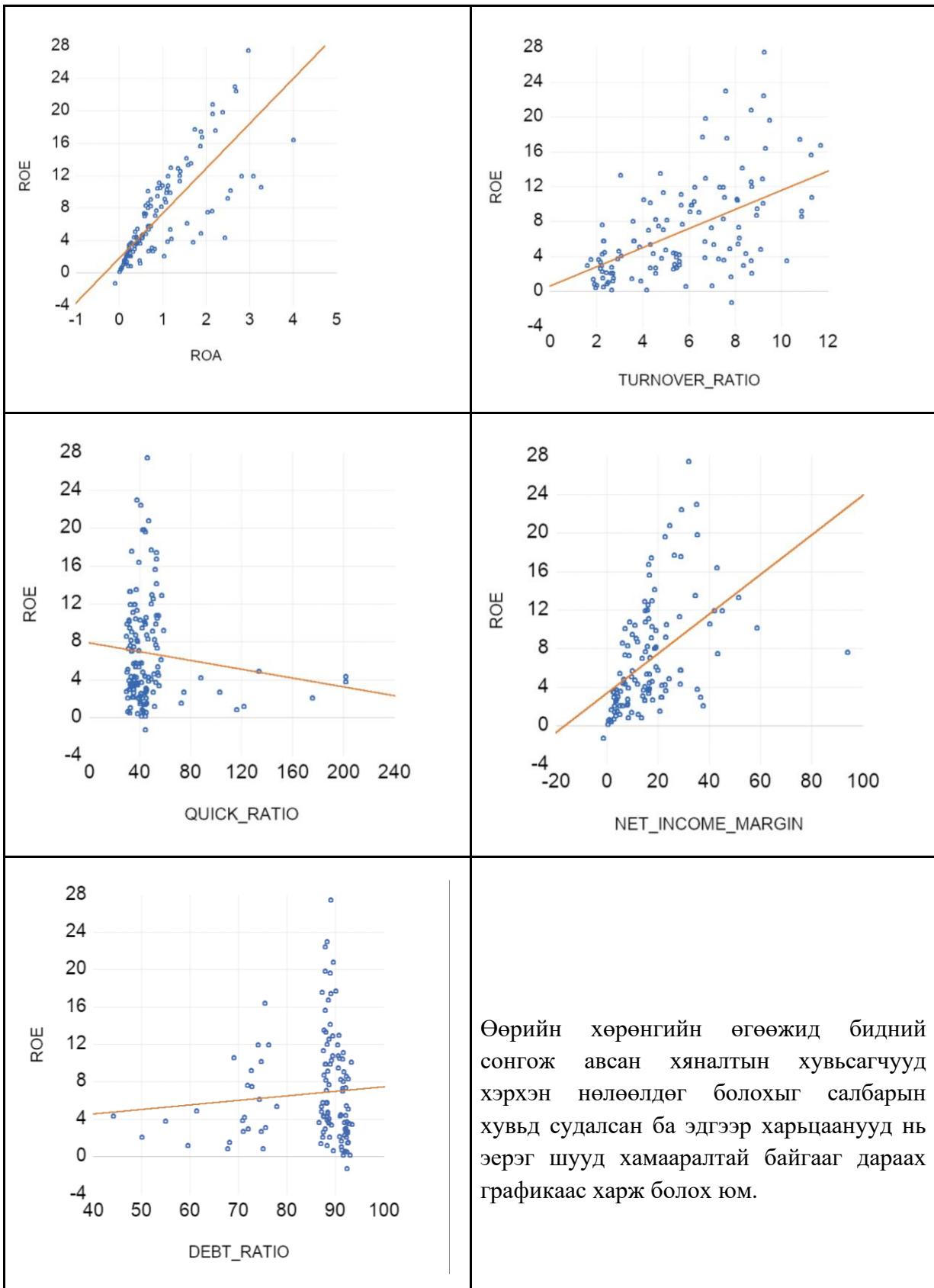
Мөн монголын банкны салбарын сүүлийн 3 жилийн өөрийн хөрөнгийн өгөөж нь өсөх хандлагатай байна.

Зураг 1. Салбарын өөрийн хөрөнгийн өгөөжид бусад хүчин зүйлсийн нөлөө

Монголын банкны салбарын сүүлийн 10 жилийн өөрийн хөрөнгийн өгөөжийн өөрчлөлт

Зураг 2. Салбарын өөрийн хөрөнгийн өгөөжжид бусад хүчин зүйлсийн нөлөө

4. ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХЭСЭГ

Банкны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн дагуу банкны системд нөлөө бүхий банкнуудын компанийн хэлбэрийг өөрчлөн зохион байгуулж, анх удаа хувьцаа гаргах буюу IPO хийх замаар 2023 оны 6 дугаар сарын 30-ны өдрийн дотор нээлттэй хувьцаат компани болох, мөн нэг хувьцаа эзэмшигчийн хувьцааны төвлөрлийг 20 хувиас хэтрүүлэхгүй байхаар үүргийг хүлээлгэсэн. Энэхүү реформыг хэрэгжүүлснээр банкны үйл ажиллагаа ил тод, нээлттэй болж, хяналтын тогтолцоо илүү боловсронгуй болох, хөрөнгийн зах зээлийн үнэлгээ өсөж, чанартай, хөрвөх чадвар өндөр шинэ бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний тоо нэмэгдэх, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдын идэвх, оролцоо сайжрах, банкнуудад урт хугацааны санхүүжилтийн эх үүсвэр бий болохоос гадна олон тулгуурт санхүүгийн тогтолцоог бий болгоход чухал алхам гэж үзэж байгаа юм.

Энэхүү хуулийн хүрээнд Төрийн банк нийт хувьцааны 5%-ийг олон нийтэд санал болгосон ба 2022 оны 9 сарын 30-аас 10 сарын 6-ны хооронд арилжсан харин Голомт банк нийт хувьцааны 10.09%-ийг олон нийтэд санал болгож 2022 оны 11-р сарын 23-ны өдрөөс 30-ны хооронд хувьцаагаа арилжсан. Мөн Богд банк нийт хувьцааны олон нийтэд санал болгож 2021 оны 12 сарын 1-ээс 7-ны хооронд арилжсан. Өнөөдрийн байдлаар Монгол улсад нийт 13 банк үйл ажиллагаа явуулж байгаа түүний 3 банк нь нээлттэй хувьцаат компани болсон байна.

Хаан банк нь энэ оны нээлттэй хувьцаат компани болох бэлтгэлээ ханган, энэ оны 4 сарын 13-аас 19-ний хооронд нийт хувьцааныхаа 10%-ийг олон нийтэд санал болгон, арилжаа хийхэд бэлэн болсон байна. Мөн Хас банк болон Худалдаа хөгжлийн банк удахгүй нээлттэй хувьцаат компани болохор бэлтгэлээ хангаж байна.

Зураг 4. Тооцооллын үр дүн

Dependent Variable: ROE Method: Panel EGLS (Period random effects) Date: 04/12/23 Time: 02:45 Sample: 2017Q1 2022Q4 Periods included: 24 Cross-sections included: 3 Total panel (balanced) observations: 72 Swamy and Arora estimator of component variances				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.215202	0.048029	-4.480682	0.0000
QUICK_RATIO	0.016701	0.012423	1.344362	0.1836
NET_INCOME_MARGIN	0.053593	0.028043	1.911075	0.0605
ROA	4.152664	0.595801	6.969880	0.0000
DEBT_RATIO	0.246605	0.047705	5.169378	0.0000
TURNOVER_RATIO	0.138133	0.131015	1.039066	0.3027
IPO2	1.144986	0.295316	3.877151	0.0003
IPO2SQ	-5.975957	1.516389	-3.940914	0.0002
Effects Specification				
		S.D.	Rho	
Period random		0.000000	0.0000	
Idiosyncratic random		0.017257	1.0000	
Weighted Statistics				
R-squared	0.843227	Mean dependent var	0.052290	
Adjusted R-squared	0.826079	S.D. dependent var	0.041423	
S.E. of regression	0.017275	Sum squared resid	0.019099	
F-statistic	49.17604	Durbin-Watson stat	1.283638	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.843227	Mean dependent var	0.052290	
Sum squared resid	0.019099	Durbin-Watson stat	1.283638	

Өөрийн хөрөнгийн өгөөж нь ямар хүчин зүйлүүдээс хамаардаг болохыг судлахын тулд бид хяналтын хувьсагчууд болох хөрвөх чадварын, үйл ажиллагааны, зах зээлийн, ашигт ажиллагааны, өр төлбөрийн харьцаанууд дээр шинжилгээ хийж үзлээ. Ингэхдээ олон нийтэд нээлттэй болсон цаг үеийг ялгахын тулд даммийн хувьсагчийг оруулж ирэн IPO хувьсагчийг, олон нийтэд санал болгосон хувийг IPO2 хувьсагчийг нэмэлтээр оруулж ирсэн болно. /Энд зөвхөн IPO гаргасан арилжааны 3 банкинд хийсэн шинжилгээ болно./ Панел регрессээ эхлээд хамгийн бага квадратын аргаар random хэлбэртэйгээр шинжилж үзэхэд дараах үр дүн гарсан ба үүнд итгэж болох эсэхээ мэдэхийн тулд ‘Хаузменын шалгуур’-ыг ашигласан.

Зураг 5. Хаузменын шалгуур

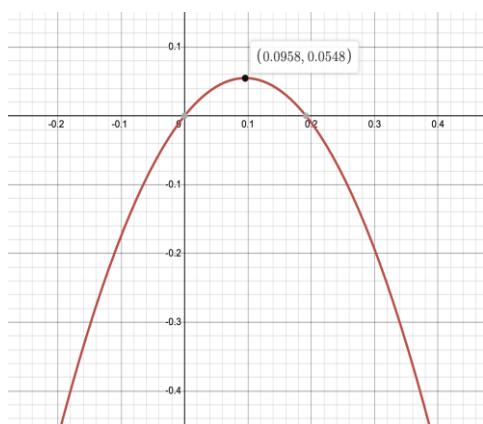
Correlated Random Effects - Hausman Test				
Equation: Untitled				
Test period random effects				
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.	
Period random	10.672526	7	0.1536	
** WARNING: estimated period random effects variance is zero.				
Period random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
QUICK_RATIO	0.016933	0.016701	0.000093	0.9807
NET_INCOME_MARGIN	0.064445	0.053593	0.000327	0.5487
ROA	3.740385	4.152664	0.248536	0.4082
DEBT_RATIO	0.224823	0.246605	0.001396	0.5599
TURNOVER_RATIO	0.018219	0.136133	0.103054	0.7134
IPO2	0.753909	1.144986	0.216145	0.4002
IPO2SQ	-4.392026	-5.975957	4.805583	0.4700

Хаузменын шалгуурыг ашигласнаар өөрсдийн ашиглаж буй тоо мэдээнд fixed effect болон Random effect гэсэн хоёр аргын аль нь зохимжтой болохыг мэдэх боломжтой. Шалгуурын гол агуулга нь нөлөөний утгууд нь тайлбарлагч хувьсагчидтай хамааралгүй байна гэсэн тэг таамаглалын хүрээнд fixed effect эсвэл random effect аль загварыг ашиглах шийдвэрийг гаргана. Нөлөөний утгууд нь тайлбарлагч хувьсагчидтай хамааралтай бол (H_0 таамаглал няцаагдана) random effect үнэлгээ нь хазайлттай болох тул fixed effect үнэлгээ нь тохиромжтой болдог.

Үндсэн буюу энэ тест нь үнэн гэсэн таамаглалыг няцаах хангалттай баримт олдоогүйг хаузменын шалгуурын магадлалын үр дүнгээс харж болно. Иймээс дээрх үр дүнд итгэн, тайлбарлаж болно.

Хамгийн их анхаарал татсан хэсэг бол IPO2 болон IPO2SQ-ын коэффициентууд бөгөөд тэдгээр нь өөрийн хөрөнгийн өгөөжид хангалттай нөлөөлдөг боловч хасах утгатай гарч байгаа нь банк IPO хийснээр өөрийн хөрөнгийн өгөөжийг бууруулж байна гэсэн үг юм. Онол ёсоор бол үр ашигтай байдалд нь тулгуурлан компаниуд олон нийтэд нээлттэй болдог. Үүнээс хамгийн их үр өгөөжтэй байхын тулд олон нийтэд санал болгох эзэмшлийн хувийг тооцож үзвэл:

Зураг 6. Олон нийтэд санал болгох хувьцааны зохицтой тоо хэмжээ

Хамгийн их ашиг хүртэх, олон нийтэд санал болгох хэмжээ бол 9.575% байна. Мөн IPO-оо санал болгож буй Хaan банкны олон нийтэд санал болгох хэмжээ нь 10% байсныг санаж болох юм. Прогнозын үр дүнд /95% итгэх завсарт/:

$$9.575 - 0.29 * 3.18 < \beta < 9.575 + 0.29 * 3.18$$

$$8.65\% < \beta < 10.49\%$$

5. ДҮГНЭЛТ

Гадаадын хэд хэдэн ажиглалтын үр дүнд компани олон нийтэд нээлттэй болсоноос хойш үйл ажиллагаа, ашигт ажиллагааны харьцаанууд нь унаж эхэлдэг ба энэ нь тодорхой хугацаанд үргэлжлээд сэргэдэг байна. Үүний нэгэн адилаар манай улсын арилжааны банкуудын хийгдээд удаагүй байгаа IPO нь тухайн компанийн өөрийн хөрөнгийн өгөөжийг нь бууруулж байна.

Шинжилгээнээс IPO хийсэн банкны өөрийн хөрөнгийн өгөөж буурч байна гэх дүгнэлт гарсан бөгөөд онолын санаатай зөрчилдэж байна. Үүний учир шалтгааныг Монголын арилжааны банкууд IPO хийгээд удаагүй байгаатай холбогдон олон нийтэд нээлттэй болсноос хойших улирлын тайлангуудын хэмжээ бага, мөн хөрөнгө оруулсан үйл ажиллагаануудаас орлого хараахан орж ирээгүй байгаатай холбоотой хэмээн үзэж байна. Олон нийтэд ил болсоноос хойших богино хугацаанд өөрийн хөрөнгийн өгөөж нь буурч цаашдаа өсөж, үр ашгаа өгөх төлөвтэй байна хэмээн үзэж байна.

6. НОМ ЗҮЙ

Монголбанк Статистик Мэдээ. (2022). Монголбанк:

Монгол банк .(2022).Санхүүгийн тогтвортой байдлын тайлан

МБХ. (2022). Банкны Салбарын Тойм 2021. Улаанбаатар: Монголын Банкны Холбоо. Монголбанк Статистик Мэдээ. (2022).

Банкны тухай хууль. (2022).

Үндэсний статистикийн хороо. (1995-2004). Монгол Улсын Статистикийн эмхэтгэл.

Allen, F., Huang, D., Qian, J. Q., & Zhao, M. (2011). The Initial Public Offering of the Industrial and Commercial Bank if China (ICBC). SSRN.

Bhuyan, R., & Williams, D. L. (2006). Operating Performance of the U.S. Commercial Banks

МОНГОЛ УЛСЫН ХӨРӨНГИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ҮР АШИГТ БАЙДЛЫГ СУДЛАХ НЬ

Д.Сандагдорж²⁸, Д.Энхсаруул²⁹

ХУРААНГУЙ

Уг судалгааны ажлын хүрээнд Монголын Хөрөнгийн Биржийн үр ашигт байдлын таамаглалыг шинжихийг зорисон бөгөөд энэхүү таамаглал нь хөрөнгийн зах зээл дэх хувьцааны ирээдүйн үнийн таамаглалыг биелэх эсэхийг шинжлэх, дүгнэлт өгөх арга юм. Үр ашигт зах зээлд хүчтэй, хагас хүчтэй, сүл хэлбэр гэх гурван хэлбэр байх бөгөөд хувьцааны ханшид нөлөөлөх хүчин зүйлсээр нь уг хэлбэрүүдийг тодорхойлж болдог билээ. Энэхүү судлагааг хийхдээ МХБ-д бүртгэлтэй, зах зээлийн үнэлгээ хамгийн өндөр 5 компанийг сонгон үр ашигт зах зээлийн таамаглалыг дэвшүүлэн, дүгнэсэн болно.

²⁸ Бизнесийн эдийн засаг хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

²⁹ Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Монголын хөрөнгийн бирж (МХБ) 1991 оноос хойш үйл ажиллагаагаа явуулж эхэлсэн бөгөөд энэ хугацаанд томоохон бүтээн байгуулалт, өсөлтийг туулсан. МХБ нь бизнес эрхлэгчдэд хөрөнгө босгох, хөрөнгө оруулагчдад компаниудад хөрөнгө оруулах платформ болж өгдөгөөрөө Монголын эдийн засгийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Гэсэн хэдий ч МХБ-ийн өсөлтийг үл харгалзан Монголын хөрөнгийн зах зээлийн үр ашгийн талаарх судалгаа хязгаарлагдмал байна. Энэхүү судалгааны ажил нь санамсаргүй алхалтын таамаглал, үр ашигтай зах зээлийн таамаглал, хөрөнгийн үнийн загвар зэрэг янз бүрийн аргуудыг ашиглан Монголын хөрөнгийн зах зээлийн үр ашгийг судлах замаар энэхүү орон зайл нөхөх зорилготой юм. Энэхүү судалгааны үр дүн нь Монголын хөрөнгийн зах зээлийг илүү сайн ойлгоход хувь нэмэр оруулж, хөрөнгө оруулагчид, зохицуулагчид, бодлого боловсруулагчдад хэрэгтэй ойлголтыг өгч чадна гэж үзэж байна.

Үр ашиг нь нөөцийн хуваарилалт, үнэт цаасны үнэ, хөрөнгө оруулагчдын хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргах чадварт нөлөөлдөг тул санхүү, эдийн засгийн чухал ойлголт юм. Үр ашигтай зах зээл гэдэг нь хувьцааны үнэд байгаа бүх мэдээллийг тусгаж, үнэ нь үнэт цаасны бодит үнэ цэнийг тусгадаг зах зээл юм. Гэсэн хэдий ч, хэрэв зах зээл үр ашиггүй бол хөрөнгө оруулагчдад буруу үнийг ашиглах замаар хэвийн бус ашиг олох боломж гарч ирж магадгүй юм.

СУДАЛГААНЫ ЗОРИЛГО:

Хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг судалснаар хувьцааны ирээдүйн үнийн талаар дэвшүүлж буй таамаглалуудыг бодитой эсэхэд дүгнэлт өгөх, Монголын Хөрөнгийн Биржийн үр ашгийн хэлбэрийг тодорхойлоход судалгааны зорилго оршино.

2. СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

1. Б.Анар. (2014). *Үр ашигт зах зээлийн сүл хэлбэр: Монголын хөрөнгийн зах зээл.*

Уг судалгааны ажил нь эконометрикийн ARIMA загвар ашиглан Монголын Хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг тодорхойлсон ба үр дүнд нь хувьцааны өгөөж нь санамсаргүй алхаан загварыг дагадаггүй гэх үр дүнг дэмжсэн байна.

2. Б.Долгормаа. (2019). *Хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг тодорхойлох нь.*

Монгол улсын хөрөнгийн зах зээлийн өнөөгийн байдлыг тодорхойлсон бөгөөд Монголын хөрөнгийн зах зээлийг тодорхойлогч индексүүдийг ашиглан үр ашигт хэлбэрийг тодорхойлжээ.

3. Fama, E. (1970). Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work.

Судлаач үр ашигтай зах зээлийг үнэ нь байгаа мэдээллийг үргэлж бүрэн тусгадаг зах зээл гэж тодорхойлсон бөгөөд ийм зах зээл нь хөрөнгийн хуваарилалтад үр ашиг баатай зах зээлээс илүү илүү үр дүнтэй байдаг гэж тодорхойлсон байна. Мөн зах зээлүүд нь үр ашигтай байдаг бөгөөд хувьцааны сонголт эсвэл зах зээлийн цаг хугацааг тогтоо замаар зах зээлээс илүү гарах оролдлого нь үр дүнгүй байх магадлалтайг илрүүлсэн бөгөөд зах зээлийн үр ашгийг хангахад үнэн зөв, цаг алдалгүй мэдээлэл түгээх нь чухал гэдгийг онцолжээ.

4. Ahmed, M. F. (2002). Efficiency in Emerging Stock Market: Evidence from Bangladesh.

Бангладешийн хөрөнгийн зах зээл нь сул хэлбэрийн үр ашиг бүхий зах зээлийн тэг таамаглалыг няцаасан буюу үр ашигт зах зээлийн сул хэлбэрийг дэмжсэн. Энэхүү судалгаагаар Бангладешийн хувьцааны үнэ санамсаргүй алхалтын загварыг дагаж мөрддөггүйг тогтоожээ. Мөн хөгжиж буй улсын хөрөнгийн зах зээл нь сул хэлбэрийн үр ашигтай байдаг бол хөгжингүй улсын хөрөнгийн зах зээл нь хагас хүчтэй хэлбэртэй нийтлэг ажиглагдаж байгааг онцолсон байна.

5. Augustas Degutis, L. N. (2014). THE EFFICIENT MARKET HYPOTHESIS: A CRITICAL REVIEW OF LITERATURE AND METHODOLOGY.

Судалгаанд Baltic-н улс орнуудын үнэт цаасны зах зээлийн үр ашигт хэлбэрийг тодорхойлсон ба зах зээлийн гажилтуудаас өгөөж хүртэх боломжийг тодорхойлж, үр ашигт хэлбэрийг шалгах арга зүйн давуу тал болон хязгаарлалтуудыг тодорхойлсон. Түүнчлэн арбитражийн боломжийг зарим хөрөнгө оруулагчид яагаад ашиглах боломжгүй байдаг талаар тодорхойлсон байна.

3. СУДАЛГААНЫ ОНОЛ

2.1. Үр ашигт зах зээл

Үр ашигтай зах зээл гэдэг нь тухайн зах зээлд арилжаалагдаж буй үнэт цаасны үнэ нь нийтэд түгээгдсэн бүх мэдээллийг хурдан бөгөөд бүрэн тусгадаг санхүүгийн зах зээл юм. Имээс хөрөнгө оруулагчдад дутуу үнэлэгдсэн эсвэл хэт үнэлэгдсэн үнэт цаасыг олж тогтоо замаар зах зээлээс тогтмол илүү гарахад хэцүү байдаг гэсэн үг юм. Өөрөөр хэлбэл, үнэ нь байгаа бүх мэдээллийг тусгаж, шударга, үнэн зөв байх зах зээлийг үр ашигтай зах зээл гэнэ.

Зах зээлийн үр ашгийн тухай ойлголт 20-р зууны эхэн үеэс бий болсон боловч 1960-1970-аад он хүртэл энэ онол илүү бүрэн боловсронгуй болж, нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдөөгүй байна. Зах зээлийн үр ашгийн судалгааг 1968 онд эдийн засагч Евгений Фама хийж, үр ашигтай зах зээлийн таамаглал гэсэн таамаглал дэвшүүлсэн бөгөөд энэ нь санхүүгийн зах зээл нь үр ашигтай, үнэт цаасны үнэ нь байгаа бүх мэдээллийг бүрэн тусгадаг гэж үзсэн байна. Мөн энэхүү онол дараах хэлбэрүүдтэй билээ.

Хүснэгт 1. YA33-ийн мэдээллийн нөлөөлөл

Мэдээллийн төрөл			
Хэлбэр	Өнгөрсөн хугацааны зах зээлийн мэдээлэл	Нийтэд нээлттэй мэдээлэл	Нийтэд нээлттэй болон дотоод мэдээлэл
Сул	+		
Хагас хүчтэй	+	+	
Хүчтэй	+	+	+

Эх сурвалж: (*Anap, Үр ашигт зах зээлийн сул хэлбэр: Монголын хөрөнгийн зах зээл, 2014*)

2.1.1 Үр ашигт зах зээлийн сул хэлбэр

Зах зээл нь үр ашигийн сул хэлбэр нь хөрөнгийн үнэ нь өөрийнхөө өнгөрсөн үеийн зах зээлийн мэдээллийг хадгалах юм. Хувьцааны үнийн өөрчлөлтөд статистикийн ач холбогдол бүхий хамаарал байх эсхүл анзарагдахуйц трэнд байх нь сул хэлбэрийн үр ашиг бүхий зах зээлийг илэрхийлж байдаг.

2.1.2 Үр ашигт зах зээлийн хагас хүчтэй хэлбэр

Хагас хүчтэй хэлбэрийн үр ашигтай зах зээлд хөрөнгийн үнэ зах зээл дэх бүхий л олон нийтэд нээлттэй мэдээллийг тусгасан байдаг. Энэ төрлийн хэлбэр нь мэдээллийг олон нийтэд ил болмогц зах зээлийн үзүүлж буй хариу үйлдлийн хурд болон нөлөөнд голчлон төвлөрч байдаг. YA33-ийн хагас хүчтэй хэлбэр нь бүх хүний мэдэж буй мэдээллийг ашиглан ашиг хийх боломжтүйг тодорхойлдог. Энэ нь сул хэлбэрийн YA33-ээс харьцангуй хүчтэй хэлбэр юм.

2.1.3 Үр ашигт зах зээлийн хүчтэй хэлбэр

Хүчтэй хэлбэр нь хувьцааны үнэ олон нийтэд зарлагдсан мэдээлэл болон дотоод мэдээллийг бүгдийг нь тусгасан байх (оршин байх бүхий л мэдээлэл) ба хөрөнгийн зах зээл дэх үнийн үр ашгаас илүүтэй мэдээллийн үр ашигийг ил тод болгоход чиглэсэн байдаг. Уг хэлбэрийн үр ашигийн тестийг шалгахдаа олон нийтэд зарлагдаагүй мэдээлэлд нэвтрэх боломжтой ямар ч бүлэг хөрөнгө оруулагчид нь уг мэдээлэлд үндэслэсэн хэвийн бус өгөөж олох боломжтой эсэхийг шалгах юм. Энэ нь хагас хүчтэй YA33-ийн хэлбэрээс ялгарах ялгаа бөгөөд олон нийтэд зарлагдаагүй мэдээллийг ашиглан ашиг олох боломж бүрдэхгүй юм.

4. ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХЭСЭГ

3.1 Өгөгдөл

Судалгааны ажлын шинжилгээг хийхдээ МХБ-ийн албан хуудсанд байршуулсан хугацаан цуваан өгөгдлүүдийг ашигласан болно. Ингэхдээ TOP-20 индекс нь 2012.01.01-ээс тооцож эхэлсэн тул шинжилгээг хялбаршуулах зорилгоор уг хугацаанаас өмнө тооцогдож эхэлсэн хувьцааны ханшуудын өгөгдлүүдийг 2012.01.01-ээс эхлэн, уг хугацаанаас хойш тооцогдсон хувьцааны ханшуудын өгөгдлүүдийг тэр үеэс нь тооцоолон шинжилгээ хийсэн болно.

3.2 Эмпирик шинжилгээний үр дүн

Хүснэгт 2. Автокоррелиацийн тестийн үр дүн

Хугацааны хожимдол	Автокоррелиац (2012-2023)	Ljung-Box Statitics (36 df)	Хугацааны хожимдол	Автокоррелиац (2012-2023) /Үргэлжлэл/	Ljung-Box Statitics (36 df) /Үргэлжлэл/
1	0.19*	101.7	19	0.019	179.87
2	0.111*	136.23	20	0.036*	183.61
3	0.059*	146.02	21	0.015	184.23
4	0.034*	149.37	22	0.024	185.91
5	0.05*	156.42	23	0.006	186.01
6	0.039*	160.64	24	0.038*	190.03
7	0.053*	168.67	25	0.041*	194.74
8	0.032	171.53	26	0.008	194.92
9	-0.001	171.53	27	0.02	196.05
10	0.039*	175.93	28	-0.007	196.19
11	0.002	175.94	29	-0.025	197.9
12	0.017	176.78	30	-0.019	198.96
13	0.003	176.81	31	-0.013	199.45
14	0.003	176.83	32	0.025	201.27
15	0.012	177.26	33	0.007	201.42
16	0.008	177.45	34	0.018	202.39
17	0.019	178.48	35	0.018	203.3
18	0.011	178.83	36	-0.002	203.31

* Автокоррелиацтай.

TOP20 индексийн автокорреляцийн коэффициентийг зах зээлийн логарифм өгөөжөөр үнэллээ. Үүний үр дүнд тооцоолол нь бүх түүврийн хугацаанд янз бүрийн хоцрогдолд ихээхэн автокорреляцийг харуулж байна. (Хүснэгт 1-ийг үзнэ үү). Түүвэрлэлтийн үе дэх 1-ээс 7, болон 10, 20, 24, 25 дахь хоцрогдол дээр автокорреляцийн коэффициент тодорхой байна. Цуврал өгөөжийн зах зээлийн өгөөжийн бүртгэлд тэгээс өөр автокорреляцийн коэффициентүүд илэрхий байгаа нь өгөөжийн утгууд бие биенээсээ хамааралтай болохыг харуулж байна. Тэгээс ялгаатай автокорреляци нь 36 чөлөөний зэргийн(хоцрогдол), 1 хувийн зөвшөөрөгдөх түвшинд LjungBox Q-статистикаар санамсаргүй алхалтын загвар нь МХБ-ийн өгөөжийн цувааг дагаж мөрддөггүйг харуулж байна.

- Тэг таамаглал : Монголын хөрөнгийн биржийн (МХБ) индексийн хугацаан цуваа нь санамсаргүй
- Альтернатив таамаглал : Монголын хөрөнгийн биржийн индексийн хугацаан цуваа нь санамсаргүй бус

Тогтвортой цуваа нь санамсаргүй алхааг дагахгүй бөгөөд өнгөрсөн нэг үеийн утга нь ач холбогдлын түвшинд өнөөгийн утгад нөлөөлж байгаа тул сул үр ашиг бүхий зах зээлийн хэлбэрийг дэмжих болно.

Өгөөжийн цуваа нь санамсаргүй алхаан загварыг дагадагтүй тохиолдолд дараа үеийн хувьцааны өгөөжийг тайлбарлах боломжтой бөгөөд цувааны утга нь өнгөрсөн үеийн утгуудаас хамаарах хамаарлын түвшинг тогтоо шаардлагатай болох юм. Монголын хөрөнгийн биржийн индекс нь стационарь процесс учраас ARIMA загвараар биш ARMA загвараар загварчилъя.

Үлдэгдлийн ACF болон PACF корроллеграммын давалттай утгаас оновчтой эрэмбийг ARMA(2,1) гэж үзлээ. R программын auto.arima функцийг ажиллуулахад ARMA(3,5) загварыг хамгийн оновчтой гэж үзсэн бол Python программын хувьд ARMA(1,1) гэж үзсэн.

Хүснэгт 3. ARMA загварын мэдээллийн шалгуур

ARMA (1,1)	
Akaike info criterion	-6.2147
Schwarz criterion	-6.2026
Hannan-Quinn criter	-6.2116
ARMA (2,1)	
Akaike info criterion	-6.2125
Schwarz criterion	-6.2041
Hannan-Quinn criter	-6.2095
ARMA (3,5)	
Akaike info criterion	-6.1756
Schwarz criterion	-6.1672
Hannan-Quinn criter	-6.1726

ARMA загварын оновчтой эрэмбийг тодорхойлохын тулд Акайке мэдээллийн шалгуурт (AIC) үндэслэн ARMA (1,1) загварыг сонгон авсан.

Хүснэгт 4. ARMA(1,1) загварын үнэлгээ

Загварын хувьсагчид	Coefficient	Стандарт алдаа	T-статистик	Магадлал
ARMA (1,1)				
C	0.000198	0.000304	0.649851	0.5158
AR(1)	0.612819	0.045080	13.59397	0.0000
MA(1)	-0.444859	0.052199	-8.522306	0.0000

ARMA загвар дахь AR болон MA-ийн коэффициентууд тэгтэй тэнцэхгүй байгаа нь сул хэлбэрийн үр ашгийг дэмжиж байна. Өөрөөр хэлбэл Монголын хөрөнгийн биржийн MSE TOP20 индексийн логарифм өгөөж нь санамсаргүй алхаан загварыг зөрчиж, өмнөх

тестийн үр дүнтэй нийцтэй байгааг харуулж байна.

Тогтмол хувьсагч статистикийн хувьд ач холбогдолгүй учраас:

$$TOP20_t = 0.6128 \times TOP20_{t-1} - 0.4449 \times \varepsilon_{t-1} + \varepsilon_t \text{ гэж тодорхойлогдоно.}$$

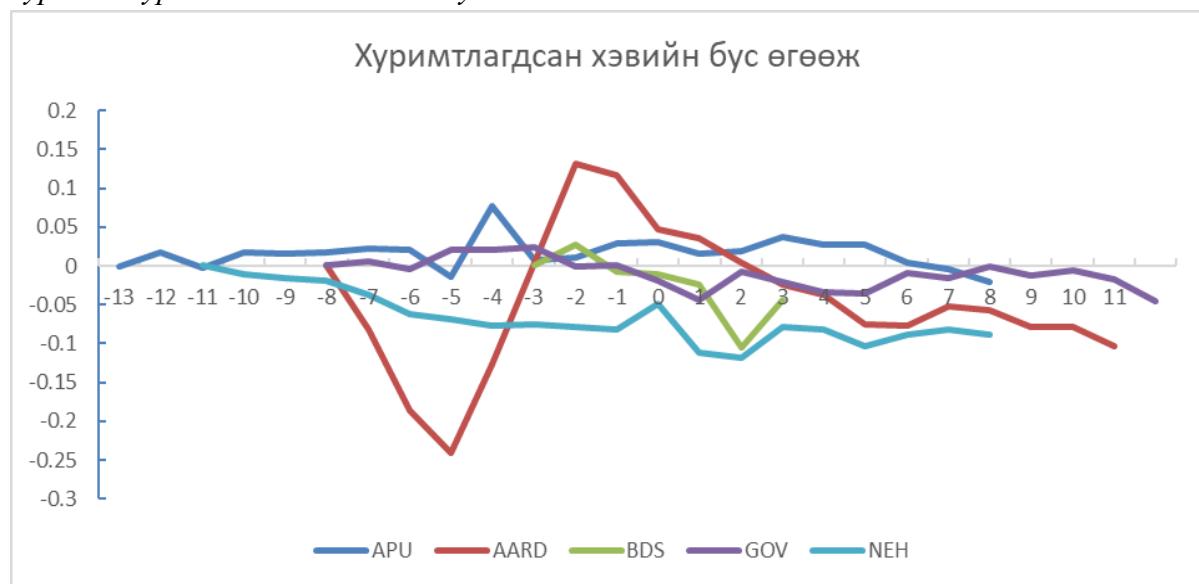
Өөрийн нэг өмнөх үеийн утгаас 0.6128 нэгжээр хамаарах ба өмнөх шокын утгаас 0.4449 нэгжээр сөрөг хамааралтай байна. Уг загвар нь сул үр ашигт зах зээлийг тодорхойлохгүй бөгөөд зах зээл сул үр ашигт нөхцөлд байхад өмнөх үеийн утгуудаас хамаарах хамаарлын түвшинг харуулах юм.

3.3 Үйл явдлын судалгаа

Хүснэгт 5. Event day and event window тайлбар

Event day	Event window	Event window үнэлгээ
Хувьцаанд ногдол ашиг хуваарилахыг зарласан өдөр	Үйл явдлын өмнөх болон дараах арилжааны өдрүүдийг харгалзан хэвийн бус өгөөжийг тооцох хугацаа	Цонхны тооцоолол нь тухайн хувьцааг зах зээлийн өгөөж болох TOP20 индексээс хамааруулан үнэлж буй хугацаа юм
0.00	(-15, +15)	1 Cap

Зураг 1. Хуримтлагдсан хэвийн бус өгөөж

Хүснэгт 6. АПУ хувьцааны дүгнэлтийн статистик

АПУ (2022/08/05)			
Хувьцааны үнийг итлгэх өдөр	Хуримтлагдсан хэвийн бус өгөөж	T-статистик	Магадлалын утга
-13	-0.0003436		
-12	0.01771096	0.96194004	0.51234833
-11	-0.0019182	0.81779984	0.4994018
-10	0.01696485	1.51656329	0.22664552
-9	0.0160281	2.18601188	0.09411023
-8	0.01687255	2.8559114	0.03557642
-7	0.022984	3.45044459	0.01362558
-6	0.0204046	4.10215081	0.00456069
-5	-0.0134213	2.52787636	0.03537222
-4	0.0775116	2.25300103	0.05075379
-3	0.00657112	2.32765643	0.04221847
-2	0.01051667	2.46736837	0.03126717
-1	0.0280964	2.80663351	0.01584806
0	0.03045158	3.15927631	0.00753585
1	0.01643846	3.37648148	0.00451947
2	0.01862984	3.62174952	0.00251114
3	0.03794231	3.98321589	0.0010691
4	0.02803477	4.31055459	0.00047408
5	0.02676084	4.62879261	0.00020862
6	0.00470742	4.61410701	0.00018932
7	-0.0050331	4.37606215	0.00029209
8	-0.0210598	3.76559061	0.00113635

Үйл явдлын судалгаагаар тухайн компанийд ямар нэгэн мэдэгдэл гарах үед хувьцааны үнэд шууд нөлөөлж байгааг тогтоох зорилгоор хамгийн их зах зээлийн үнэлгээ бүхий 5 компанийн ногдол ашиг тараах мэдэгдлийг шинжиллээ. Үүний үр дүнд сонгон авсан 5 компанийн мэдэгдэлд хувьцааны ханш мэдрэмжгүй байсан буюу ханшид өөрчлөлт орохгүй байгааг илрүүллээ. Энэ нь зах зээлийн үр ашиг сул хэлбэрийн байгааг илтгэх бөгөөд Т-статистик нь абсолют утгаараа 1.96 -аас дээш, магадлал нь 0.05 -аас их үед статистикийн хувьд ач холбогдолтой гэж үзнэ.

5. ДҮГНЭЛТ

Үр ашиг нь нөөцийн хуваарилалт, үнэт цаасны үнэ тогтооход нөлөөлдөг тул санхүүгийн чухал ойлголт юм. Үр ашигтай зах зээл нь хөрөнгө оруулагчдад байгаа

мэдээлэлд тулгуурлан мэдээлэлтэй шийдвэр гаргах боломжийг олгож, үнэт цаасны үнэ бодит үнэ цэнийг тусгах боломжийг олгодог. Харин үр ашиг муутай зах зээлүүд нь буруу үнийг бий болгож, хөрөнгө оруулагчдад эдгээр буруу үнийг ашиглан хэвийн бус ашиг олох боломжийг бий болгож болзошгүй юм. Манай улсын хувьд институциональ хөрөнгө оруулагчдын хомсдол, зах зээл дэх зохицуулалтын тогтолцоо хангалтгүй, мэдээллийн ил тод байдлыг бүрдүүлэх зэрэг тодорхой шалтгааны улмаас зах зээлийн онцлогтой холбоотойгоор хөрөнгийн зах зээлд үр ашиггүй байдал үүсч байна. Эцэст нь хэлэхэд, урт хугацааны турш хөрөнгийн зах зээл үр ашиггүй байх нь зах зээлд итгэх итгэл, зах зээлийн хэмжээ, хамрах хүрээг бууруулдаг тул аюултай байж болно.

6. САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

- Сул үр ашиг бүхий зах зээлд хувьцааны үнэ нь стационарь ба өмнөх үеийн утгаас хамааран хувьсах тул үнийн ирээдүйн утгыг эконометрик аргаар загварчлан тодорхой стратегийг баримтлан ашиг, өгөөж хүртэх боломжтой болох юм. Мөн эрсдэлийг бууруулах бололцоотой
- Зах зээлд хувийн болон мэдээллийн тайлагналын шаардлага байхгүй байгаа нь өгөөжийн цувралууд бие даасан биш гэдгээс харагдаж байгаа тул хөрөнгийн зах зээлд мөрдөгдөж буй зохицуулалтыг чангалах хэрэгтэй.
- EDGAR (Electronic Data Gathering, Analysis, and Retrieval) гэсэн энэхүү системийг хөгжингүй орны хөрөнгийн биржүүд ашигладаг бөгөөд хөрөнгө оруулагч, санхүүгийн шинжээч болон бусад зах зээлд оролцогчдын мэдээллийг ил тод болгох ийм төрлийн систем одоогоор манай улсад байхгүй байгаа тул технологийн тал дээр хөгжүүлэлт хийх.

7. НОМ ЗҮЙ

Ahmed, M. F. (2002). *Efficiency in Emerging Stock Market: Evidence from Bangladesh. Savings and Development*, 49-68.

Augustas Degutis, L. N. (2014). *THE EFFICIENT MARKET HYPOTHESIS: A CRITICAL REVIEW OF LITERATURE AND METHODOLOGY*. *Ekonomika*, 7-23.

Fama, E. (1970). *Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work*. *The Journal of Finance. Journal of Finance*, 383-417.

Malkiel, B. G. (2003). *The Efficient Market Hypothesis and Its Critics*. *The Journal of Economic Perspectives. JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES*, 59-82.

Odean, B. M. (2000). *Trading Is Hazardous to Your Wealth: The Common Stock Investment Performance of Individual Investors*. *Journal of Finance*, 773-806.

Samuelson, P. A. (1973). *Proof That Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly*. *. The Bell Journal of Economics and Management Science*, 369-374.

Shiller, R. J. (2003). *From Efficient Markets Theory to Behavioral Finance*. *JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES*, 83-104.

Thaler, R. F. (1985). *Does the Stock Market Overreact?* *Journal of Finance*, 793-805.

Б.Анар. (2014). *Үр ашигт зах зээлийн сүл хэлбэр: Монголын хөрөнгийн зах зээл*. Улаанбаатар.

Б.Долгормаа. (2019). *Хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг тодорхойлох нь*. Улаанбаатар: СЭЗИС.

БАНКНЫ СЕКТОРЫН ЗЭЭЛИЙН НИЙЛҮҮЛЭЛТ БА МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮДИЙН ХАМААРЛЫГ ҮНЭЛЭХ НЬ

П.Мөнхцэцэг³⁰, Θ.Сүхбат³¹

ХУРААНГУЙ

Монгол улсын банкны секторын зээлийн өнөөгийн байдал, эдийн засгийн зарим үзүүлэлтүүд болон банкны системийн тайлангийн 2010Q1- 2022Q3 хүртэл авч үзсэн. Манай орны банкны секторын зээлийн нийлүүлэлтэд чанаргүй зээл, макро эдийн засгийн зарим үзүүлэлтүүд хэрхэн нөлөө үзүүлж байгаа талаар дэлгэрүүлж судалсан. Ингэхдээ орчин үед энэ чиглэлийн судалгаанд түгээмэл ашиглагдаж байгаа эконометрик, статистикийн зарим аргуудад тулгуурлан шинжилгээ хийж, бодит үр дүнг дүгнэхэд нийт зээлийн өсөлтөнд чанаргүй зээлийн нийт зээл эзлэх хувь (NFLR), зээл, хадгаламжийн харьцаа (LTD) зэрэг банкны үзүүлэлтүүд, ажилгүйдлийн түвшин (UN), инфляцийн түвшин (INF) макро эдийн засгийн зарим үзүүлэлтүүд нь эерэг хамааралтай нь Пирсоны корреляцийн коэффициентийн үр дүнгээр батлагдаж, таамаглалтай нийцтэй гарсан. ХБК-ын аргаар засварлахад 62%-ийн ач холбогдолтой буюу сонгон авсан үзүүлэлтүүд нь статистик ач холбогдолтой байв.

³⁰ Банкны менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, Мандах Их сургууль

³¹ Банкны менежмент хөтөлбөрийн 3-р курс, Мандах Их сургууль

1. ОРШИЛ

Цар тахлын дэгдэлтийг бууруулахад чиглэсэн хязгаарлалтын арга хэмжээний улмаас бизнесийн ихэнх салбарын үйл ажиллагаа доголдсон эсвэл зогсонги байдалд шилжсэн тул бодлого боловсруулагчдын зүгээс бодит эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжих, зээлийн тасалдал үүсгэхгүй байх, иргэдийн ажлын байрыг хадгалах, банк, санхүүгийн системийн алдагдлыг бага тувшинд барихад чиглэсэн өргөн цар хүрээ бүхий арга хэмжээг цогц байдлаар хэрэгжүүлсэн билээ. (Монголбанк, 2021)

Цар тахалтай холбоотой хязгаарлалтын улмаас эдийн засгийн үйл ажиллагаа удааширч, бодит эдийн засаг огцом агшиж, ажилгүйдэл болон ядуурал нэмэгдэхийн хэрээр банкны зээлийн эргэн төлөлтөд хүндрэл үүсэх эрсдэл нэмэгдэж байв. (Монголбанк, 2021)

Судалгааны үндэслэл: 2020 оны эхээр улс орон даяар тархаж эхэлсэн шинэ төрлийн корона вирус нь дэлхийн хүн амын эрүүл мэнд, улс орны эдийн засагт томоохон эрсдэлийг үүсгэсэн. КОВИД-19 цар тахлын хямрал санхүүгийн салбар дахь урт хугацааны эрсдэлүүдийг даамжуулсан ба банкны салбарт чанаргүй зээлийн хэмжээ өсөж 2022 оны 3-р улирлын байдлаар нийт чанаргүй зээл 1.9 их наяд төгрөг буюу нийт зээлийн (цэвэр) 11.9%-ийг эзлэсэн. МУ-д үйл ажиллагаа явуулж буй арилжааны банкууд нь одоогоор зээл олголтоо зогсоосон байгаа энэхүү судалгааг хийх үндэслэл болсон.

Энэхүү судалгааны ажлын гол зорилго нь зээлийн нийлүүлэлтэд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлон шинжилгээ хийж үр дүнг тайлбарлахад оршино.

2. СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Хүснэгт 1. Сэдвийн судлагдсан байдал (Дотоод)

Судалгааны ажил	Аргачлал	Тоон өгөгдөл	Үр дүн
Банкны зээлийн чанар ба макро эдийн засгийн шок (2014)	SVAR	Бодит ДНБ, Хятадын бодит ДНБ, банк хоорондын захын жигнэсэн дундаж нэрлэсэн хүү, төгрөгийн ам.доллартай харьцах ханш, гүйлгээнд байгаа мөнгө, бодит зээлийн өсөлт болон чанаргүй зээл, зэс, нүүрсний үнийн 2000 оны 1-р улирлаас 2013 оны 4-р улирлын хоорондох тоон өгөгдлүүд	Валютын ханшийн сулралт, мөнгөний илүүдэл эрэлт нь зээлийн чанарыг муутгах нөлөөтэй. Эдийн засгийн өсөлт, бодит зээлийн зохистой өсөлт, банк хоорондын захын хүүний өсөлт нь банкуудын зээлийн эрсдлийг бууруулах нөлөөтэй.

			<p>Чанаргүй зээл барагдуулалтын судалгаа (хадгаламж банкны кейс) (2020)</p> <p>38 үзүүлэлт бүрээр задалж, үзүүлэлт тус бүрээр нарийвчлан тодорхойлсон</p> <p>2013 оны 7 дугаар сарын 22-ны өдрөөс 2019 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд барагдуулсан нийт 660ш чанаргүй актив (зээл, авлага)-ын мэдээллийн</p>	<p>Чанаргүй зээл, авлагыг барагдуулах дундаж хугацаа нь 4.2 жил байна. БЭХА томилогдон ажиллах эхний жилүүдэд зээл, авлагын эргэн төлүүлэх хувь хэмжээ нь өндөр байсан боловч, хугацаа өнгөрөхийн хэрээр эргэн төлөлтийн хувь хэмжээ буурах зүй тогтол ажиглагдаж байна. Иймд муу зээлийг төлүүлэх оновчтой арга замыг хууль тогтоогч, бодлого боловсруулагч нараас тодорхойлох, хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хууль эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх, эдийн засаг, санхүүгийн арга хэмжээг ойрын хугацаанд авах шаардлагатай.</p>
			<p>Зээлийн нийлүүлэлтэд үзүүлэх чанаргүй зээлийн нөлөө</p> <p>Эконометрик загвар, UC</p> <p>Монгол улсад идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 14 банкнаас 12 банкийг сонгон авч, 2004 оны I улирлаас 2018 оны I улирал хүртэлх улирлын давтамжтай тоон мэдээллийн, банкны микро түвшний хувьсагчдыг арилжааны банкуудын 2004-2018 оны санхүүгийн тайлан тэнцэл, Макро эдийн засгийн хувьсагчдыг YСХ-ны мэдээллийн, Монгол улс ба АНУ-ын 2000 оны 1 дүгээр улирлаас 2018 оны 2 дугаар улирал хүртэлх засгийн газрын зардал ба ДНБ-ий харьцаа, гадаад худалдааны нөхцөл, бодит хүү, бүтээмж зэрэг үзүүлэлтийн</p>	<p>Чанаргүй зээл нь зээлийн нийлүүлэлтэд сөргөөр нөлөөлдөг. Тиймээс зээлийн эрсдэл буюу чанаргүй зээл нь банкны зээлийн нийлүүлэлтийг тодорхойлох чухал хүчин зүйлсийн нэг. 2017 оны дунд үеэс эдийн засагт сэргэлт ажиглагдаж эхэлснээр цаашид зээл олголт нэмэгдэх төлөвтэй байна. Гэхдээ чанаргүй зээлийн хэмжээ өндөр түвшинд хадгалагдсан хэвээр байгаа тул Үүнийг бууруулж, зээл олголтыг нэмэгдүүлэн, санхүүгийн зуучлалыг сэргээх шаардлагатай байна.</p>

Хүснэгт 2. Сэдвийн судлагдсан байдал (Гадаад)

Судалгааны ажил	Аргачлал	Тоон огогдол	Үр дүн
Factors affecting non-performing loans in commercial banks of selected West African countries	Хаусманы тест, Тогтмол болон санамсаргүй нөлөөлийн загвар	BankScope-ээс 2008-2019 он хүртэлх банктай холбоотой мэдээллүүд, макро эдийн засгийн өгөгдөл Дэлхийн хөгжлийн индикатороос авсан	Банкны хөрвөх чадварын хувьд зээлийн зөв, хатуу менежментийг нэн тэргүүнд тавьж, зохих шалгалтыг хийх ёстой. Банкуудын харьцаа нь банк дахь илүүдэл хөрөнгийг буруу удирдснаас зээлийг сулруулахад хүргэсэн. Банкууд зөвхөн өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээний харьцааг барьж ажиллахгүй байхыг зөвлөж байна. Зээлийг хугацаанд нь төлж барагдуулахын тулд инфляцийг бага байлгах хэрэгтэй.
The Impact of Bank Specific and Macro-Economic Factors on Non-Performing Loans in the Banking Sector: Evidence from an Emerging Economy	Arellano-bond AR test, GMM	2006-2018 оны Пакистаны 20 арилжааны банкуудын санхүүгийн тайлан, макро эдийн засгийн хувьсагчдыг IMF-ээс авсан.	Зээлийн өсөлт, цэвэр хүүгийн хэмжээ, зээлийн алдагдлын нөөц банкны төрөлжит нь чанаргүй зээлийг нэмэгдүүлдэг. Харин үйл ажиллагааны үр ашиг, банкны хэмжээ, ROA нь бууруулдаг.

Банкны секторын зээлийн нийлүүлэлт ба макро эдийн засгийн зарим үзүүлэлт

Хамааран буюу тайлбарлагдагч хувьсагч.

Банкны зээлийн зан төлөв: Олон улсад энэ чиглэлд хийгдсэн ажлуудад зээлийн зан төлөвийг (Bank lending behavior) хэмжихдээ банкны секторын нийт зээлийн өсөлтийг ашигласан байдаг. Тухайлбал Лавен болон Мажнони (2003), Берроспид болон Эдже (2010), Алесси (2014), Мөнхбаяр (2018), Нгуйен болон Данг (2020) нар зээлийн өсөлтийг ашигласан байна. Банкны нийт зээлийн өсөлтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг микро хувьсагчид (банкны) ба макро хувьсагчид (эдийн засгийн) гэж хоёр ангилдаг

Банкны хувьсагчид

Банкны хувьсагчад чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь, өөрийн хөрөнгө ба активын харьцаа, зээл ба хадгаламжийн харьцаа, хадгаламжийн өсөлт зэрэг хувьсагчдыг оруулсан.

Зээлийн эрсдэл (NFLR): Банкны секторын зээлийн эрсдэлийг чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь гэсэн үзүүлэлтээр төлөөлүүлж авсан. Хувьсагчийн өмнөх коэффициентын тэмдгийг хасах утгатай байхаар таамаглав. Чанаргүй зээлийн түвшин нэмэгдэх нь банкны зээлийн чанараыг муутгаж, улмаар банкны зээл олголт буурдаг гэж Lastly болон Tomak (2013) нар өөрсдийн судалгаагаар тодорхойлсон. (Tomak,S, 2013).

Эх үүсвэр (LTDR): Банкны санхүүжилтийн эх үүсвэрийг банкны зээл ба хадгаламжийн харьцаа, хадгаламжийн өсөлт гэсэн үзүүлэлтүүдээр төлөөлүүлж авдаг. Банкны хадгаламж хэмжээ нэмэгдэх нь зээлийн эх үүсвэрийг өсгөдөг байна. Гэсэн хэдий ч Б.Мөнхбаяр (2018)-ын банкнуудын панел өгөгдөл дээр хийсэн судалгаагаар банкны зээлжүүлэлтэд хадгаламжийн хэмжээ нь төдийлөн нөлөөлдөггүй болохыг тогтоосон.

Зээл ба хадгаламжийн харьцаа нь аль болох бага түвшинд байвал санхүүжилтийн тодорхой нэг эх үүсвэрээс хараат байх эрсдэлийг бууруулдаг. Ингэснээр банкны хөрөнгийн өсөлтэд үзүүлэх зах зээлийн хязгаарлалтын нөлөө бага түвшинд байх боломжтой юм. Иймд уг хувьсагчийг сонгож хүлээгдэж буй коэффициентын тэмдгийг сөрөг байхаар таамаглаж ашигласан.

Өөрийн хөрөнгө (EAR): Өөрийн хөрөнгийг нийт активд харьцуулсан харьцаа гэсэн үзүүлэлтээр банкны хөрөнгөжилтийг төлөөлүүлж авч үзсэн. Энэ харьцааны үзүүлэлтийг ихэвчлэн банкны төлбөрийн чадавхыг хэмжих гол хэмжигдэхүүн болгож ашигладаг. Төлбөрийн чадавх сайтай банкнуудын хувьд зээл олголтыг илүү нэмэгдүүлэх хандлагатай байдаг тул хувьсагчийн хүлээгдэж буй коэффициентын тэмдгийг эерэг байхаар таамагласан.

Макро хувьсагчид

Эдийн засгийн нөхцөл байдал нь банкны секторын үйл ажиллагаатай ихээхэн хамааралтай байдаг тул бид судалгаандаа макро эдийн засгийн үндсэн үзүүлэлтүүд болох бодит ДНБ-ын өсөлт , ажилгүйдлийн түвшин, инфляцын түвшин зэрэг үзүүлэлтүүдийг сонгон авч ашигласан. ДНБ-ын өсөлт , инфляц болон ажилгүйдлийн түвшин зэрэг үзүүлэлтүүдийг зээлийн эрэлтийг хянах зорилгоор судалгаанд түгээмэл ашигладаг. (Tomak,S, 2013) .

Бодит ДНБ-ын өсөлт: ДНБ нь улс орнуудын эдийн засгийн үйл ажиллагааг бодитоор хэмждэг хамгийн түгээмэл ашиглагддаг үзүүлэлт бөгөөд энэхүү судалгаагаар бодит ДНБ-г өсөлтөөр нь авч үзсэн. Онолын хувьд эдийн засгийн уналгад орсон үед чанаргүй зээлийн хэмжээ нэмэгдэж, зээлийн нийлүүлэлтэд сөргөөр нөлөөлдөг бол нөгөөтээгүүр эдийн засгийн өсөлт өндөр байх үед эсрэгээр зээл олголт нэмэгдэж, улмаар банкнуудын хүүгийн орлогын өсөлтөөр дамжин активын чанар сайжрах боломжийг олгодог байна. Иймд ДНБ-ий өсөлтийн хүлээгдэж буй коэффициентын тэмдэг эерэг байхаар таамагласан.

Инфляцийн түвшин: Стайкурас болон Вүүд (2003) нар инфляци нь банкны активын үнэлгээ болон нэрлэсэн хүүгийн түвшин зэрэг үзүүлэлтэд шууд бус нөлөө үзүүлдэг талаар авч үзсэн байдаг. Инфляцийн түвшин өндөр байх үед нэрлэсэн хүүгийн түвшин өсч, улмаар банкнуудын зээл олгох сонирхлыг нэмэгдүүлдэг байж болох юм. Иймд уг үзүүлэлтийн өмнөх коэффициентын тэмдгийг эерэг байна гэж таамагласан.

Ажилгүйдлийн түвшин: Эдийн засгийн нөхцөл байдал хүндэрсэн үед ажилгүйдлийн түвшин өсөх нь нэг талаар банкнуудын зээл эргэн төлөгдөхгүй байх эрсдэлийг нэмэгдүүлсэнээр зээлийн нийлүүлэлтийг бууруулдаг байж болох юм. Нөгөөтээгүүр ажилгүйдлийн түвшин өсөх нь зээлдэгчийн хувьд зээл авах хандлагыг бууруулдаг байна. Иймд ажилгүйдлийн түвшний өмнөх коэффициентыг сөрөг

тэмдэгтэй байхаар таамагласан.

3. СУДАЛГААНЫ ӨГӨГДӨЛ БОЛОН АРГА ЗҮЙ

Энэхүү судалгааны ажилд МҮ-ын 2010Q1-2022Q3 хоорондох нэг хүнд ногдох бодит ДНБ-ийн өсөлт (RGDP), инфляц (INF), ажилгүйдлийн түвшин (UN) зэрэг макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийг хамруулсан бөгөөд банкны секторын үзүүлэлтүүдэд нийт зээлийн өсөлт (BLB), чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь (NPLR), өөрийн хөрөнгө активын харьцаа (EAR), зээл хадгаламжийн харьцаа (LTDR) зэрэг тоон өгөгдлийг Үндэсний статистикийн хороо болон Монголбанкны статистик мэдээллийн сангаас авч ашиглав. Таамаглал дэвшиүүлэн дискритив статистик болон Пирсоны корреляци, Гранжер тестээр шалган улирлын нөлөөллийг гарган ХБК-ын аргаар үнэлсэн.

4. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Хүснэгт 3. Хүлээгдэж буй таамаглал

Хувьсагчдын тэмдэглэгээ	Тайлбар	Эх сурвалж	Хүлээгдэж буй таамаглал
BLB_i	Нийт зээлийн өсөлтийн хувь	Монголбанк	
$NPLR_i$	Чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь	Монголбанк	сөрөг
LTD_i	Зээл, хадгаламжийн харьцаа	Монголбанк	сөрөг
EA_i	Өөрийн хөрөнгө, нийт активын харьцаа	Монголбанк	ээрэг
UN_i	Ажилгүйдлийн түвшин	Word bank	сөрөг
GDP_i	Бодит ДНБ-ий өсөлтийн хувь	YCX	ээрэг
INF_i	Инфляцын түвшин	YCX	сөрөг

Хүснэгт 4. Хувьсагчдын дискритив статистик

2010-2022 оны хооронд банкны секторын нийт зээлийн дундаж өсөлт 4.7 хувь

	Mean	Median	Maximum	Minimum	Std. Dev.	Kurtosis
BLB	4.767499	4.29571	22.85343	-4.88233	5.431612	4.484418
NPLR	5.974	6.845	9.46	1.99	2.469582	1.680434
LTDR	107.9346	102.1871	160.5998	73.65554	24.69782	2.268541
EAR	10.60925	10.45082	12.98243	8.243065	1.0299	2.800554
UN	8.398	8.2	12.2	6.3	1.404002	3.250154
GDPG	0.045806	0.022189	0.774516	-0.11576	0.125989	24.04685
INF	8.236	8.37	16.1	-0.1	4.318402	2.092601

байсан бол чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь дунджаар 5.9 хувьтай байна. Банкны зээл хадгаламжийн харьцаа дунджаар 107.9 хувь, өөрийн хөрөнгө ба нийт активын харьцаа 10.6 хувьтай байна. Мөн ажилгүйдлийн болон бол инфляцийн дундаж өсөлт 8.3 хувь байсан бодит ДНБ-ын дундаж өсөлт 0.045 хувьтай байна.

Хувьсагчдын хооронд шугаман хамаарал байгаа эсэхийг Пирсоны корреляцийн коэффициентыг ашиглан тооцож Хүснэгт 2.5-д харуулав. Пирсоны корреляци нь зөвхөн хэмжигдэх (metric) буюу тоон хоёр хувьсагчийн хоорондох шугаман хамаарлыг хүчийг хэмжих ашиглагдах бөгөөд уг корреляцийн коэффициент нь “-1”-ээс “1” –ийн хооронд утга авдаг. Кеннеди (2008)-н судалгаагаар үл хамааран буюу тайлбарлагч хувьсагчдын хоорондын корреляци хамаарал 0.7-оос дээш бол мультиколлинеар үүсдэг болохыг тогтоосон байна.

Хүснэгт 5. Пирсоны корреляцийн коэффициент

	BLB	NPLR	LTDR	EAR	UN	GDPG	INF
BLB	1						
NPLR	- 0.3840359	1					
LTDR	0.1621359	- 0.6012534	1				
EAR	0.5500393	0.3931756	0.0650824	1			
UN	- 0.1025848	0.1937073	- 0.0313875	0.2565898	1		
GDPG	0.0688701	0.2581037	- 0.2757731	- 0.0377927	0.0136561	1	
INF	0.3613862	- 0.4861858	- 0.0014267	- 0.5373997	0.1081271	- 0.0634167	1

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Пирсоны корреляцийн шинжилгээний үр дүнгээс харвал банкны зээлийн нийлүүлэлт ба тайлбарлагч хувьсагчдын хоорондын корреляци хамаарал 0.7-оос бага гарсан буюу хүчтэй шугаман хамаарал байхгүй болох нь харагдаж байна. Чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь (NPLR), ажилгүйдлийн түвшин (UN) зэрэг хувьсагчид нь нийт зээлийн өсөлт (BLB)-тэй сөрөг хамааралтай байгаа бол өөрийн хөрөнгө активын харьцаа (EAR), бодит ДНБ-ий өсөлт (GDPG) болон инфляцын түвшин (INF) зэрэг хувьсагчдын хувьд ээрэг хамааралтай харагдаж байна.

Хүснэгт 6. Гранжерийн тестийн үр дүн

Тэг таамаглал	Магадлалын утга			
	Хоцрогдол 1	Хоцрогдол 2	Хоцрогдол 3	Хоцрогдол 4
NPLR does not Granger Cause BLB	0.63	0.62	0.89	0.75
BLB does not Granger Cause NPLR	0.01*	0.10	0.12	0.43
LTDR does not Granger Cause BLB	0.10	0.28	0.31	0.24
BLB does not Granger Cause LTDR	0.00***	0.03	0.01*	0.01*
EAR does not Granger Cause BLB	0.34	0.33	0.08	0.02
BLB does not Granger Cause EAR	0.07	0.24	0.35	0.45
UN does not Granger Cause BLB	0.06	0.11	0.25	0.32
BLB does not Granger Cause UN	0.46	0.70	0.85	0.65
GDPG does not Granger Cause BLB	0.25	0.35	0.51	0.42
BLB does not Granger Cause GDPG	0.68	0.78	0.69	0.87
INF does not Granger Cause BLB	0.67	0.89	1.00	0.92
BLB does not Granger Cause INF	0.00***	0.01*	0.00***	0.00***

Тайлбар: (***) , (**) , (*) тэмдэглэгээ нь харгалзан 1, 5 болон 10 хувийн итгэх түвшинд тухайн хувьсагчдын хувьд өөр хоорондоо учир шалтгаан болохгүй байх тэг таамаглалыг няцааж байгаа илэрхийлнэ

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Эдийн засгийн аливаа юмс үзэгдлүүд нь өөр хоорондоо учир шалтгааны хамаарал бүхий холбоо байдаг бөгөөд үүнийг шалгахад хамгийн түгээмэл ашиглагддаг, тохиромжтой арга нь Гранжер тест юм. Гранжер тестийн үр дүнгээс харвал чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь (NPLR), зээл хадгаламжийн харьцаа (LTDR), инфляцын түвшин (INF) зэрэг хувьсагчид нь 1-4 үеийн хугацааны хоцроглын үеүдэд нийт зээлийн өсөлт (BLB)-ийн учир шалтгаан болж байна. Харин ажилгүйдлийн түвшин (UN), бодит ДНБ-ын өсөлт (GDPG), өөрийн хөрөнгө активын харьцаа (EAR) болон зээлийн өсөлт (BLB) зэрэг хувьсагчдын хувьд өөр хоорондоо учир шалтгаан болохуйц хамаарал байхгүй байна.

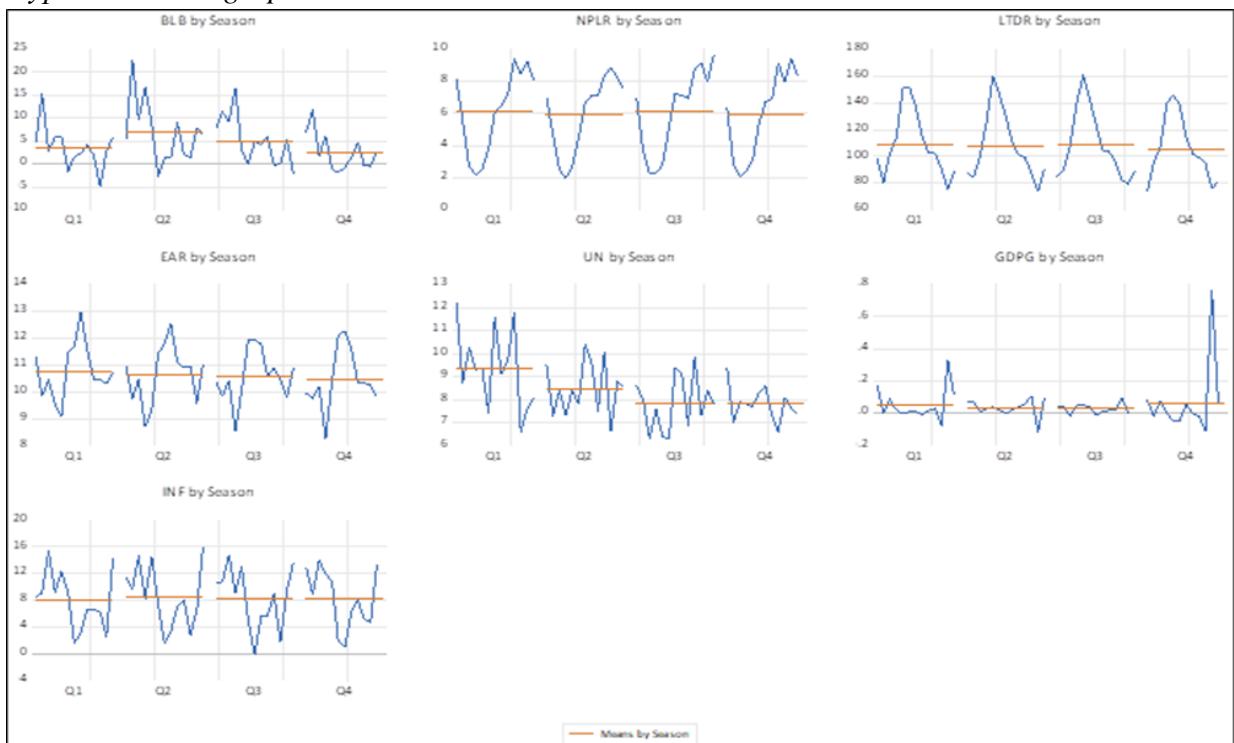
Банкны зээлийн өсөлтийн эмпирик загварын үнэлгээ, үр дүн

Судалгааны өмнөх интервалд банкны секторын зээлийн өсөлт ба тайлбарлагч хувьсагчдын корреляци хамаарлыг Пирсоны корреляцийн шинжилгээгээр, мөн хувьсагчдын өөр хоорондоо бие биеийнхээ өөрчлөлтийн шалтгаан болдог эсэхийг Гранжер тестээр тус тус шалгасан.

Банкны секторын зээлийн нийлүүлэлтэд чанаргүй зээл болон макро эдийн засгийн хувьсагчид хэрхэн нөлөөлж байгаа эсэхийг хамгийн бага квадрат (ХБК)-ын аргыг ашиглан шинжилж, үнэлгээний үр дүнг хүснэгт 2.1-д харуулав. Судалгаанд ашиглагдсан зарим хувьсагчийн хувьд улирлын хэлбэлзэл хүчтэй ажиглагдаж байсан тул улирлын нөлөөг Gensus X12-ARIMA аргыг ашиглан засварлав. Тухайлбал Зураг

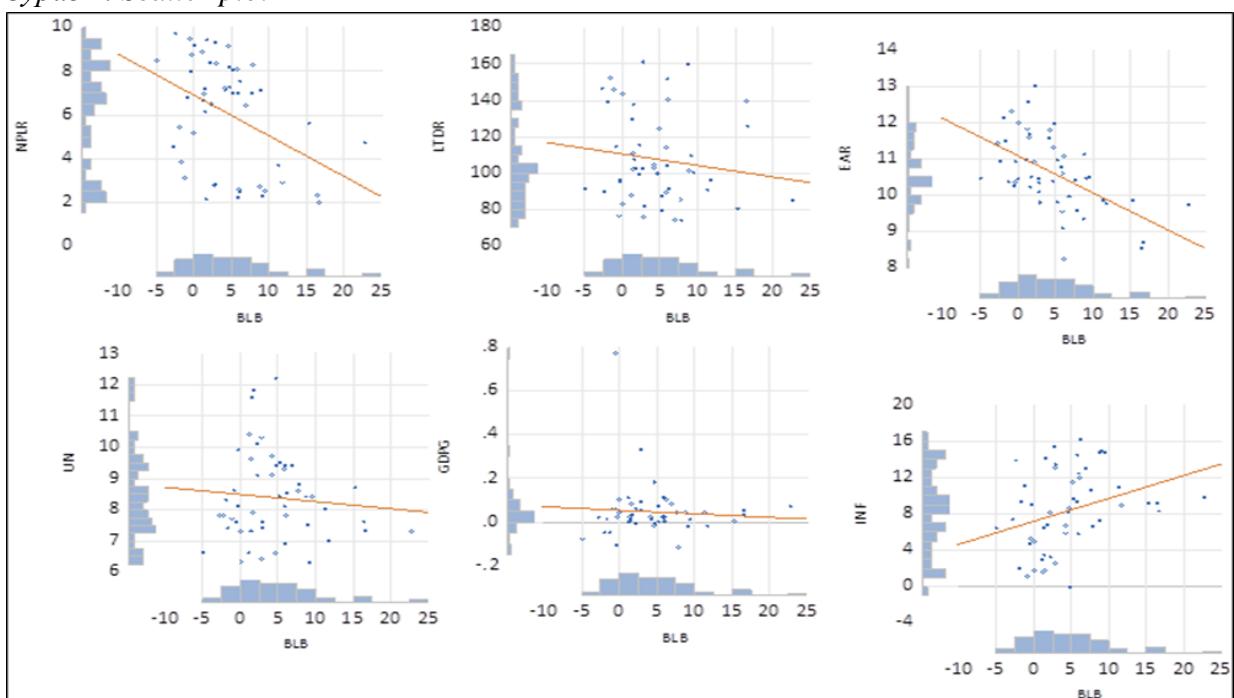
2.1-с харвал ажилгүйдлийн түвшний хувьсагч улирлын нөлөөтэй болох нь харагдаж байна.

Зураг 1. Seanol graph

Эх сурвалж : (Судлаачийн тооцоолол)

Зураг 2. Scatter plot

Эх сурвалж : (Судлаачийн тооцоолол)

Судалгаанд ашиглагдсан хувьсагчдийн Scatter plot болон Regression line-ийг нь авч үзэхэд чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь (NPLR), өөрийн хөрөнгө активын

харьцаа (EAR) нь нийт зээлийн өсөлт (BLB)-тэй хүчтэй урвуу хамааралтай байгааг харуулж байна. зээл хадгаламжийн харьцаа (LTDR,) ажилгүйдлийн түвшин (UN) , бодит ДНБ-ын өсөлт (GDPG) нь сул хамааралтай байна. Харин инфляцын түвшин (INF) болон зээлийн өсөлт (BLB) нь эзрэг хүчтэй хамааралтай байна.

Хүснэгт 7. ХБК-ын аргаар үнэлсэн үр дүн

Dependent Variable:	BLB			
Method:	Least Squares			
Date:	11/03/22	Time:	20:27	
Sample (adjusted):	2011Q2	2022Q2		
Included observations:	45	after adjustments		
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	18.27	7.74	2.36	0.02**
D(NPLR(-4))	-2.26	1.14	-1.99	0.05**
D(LTDR)	0.46	0.11	4.05	0.00***
EAR	-1.17	0.67	-1.75	0.09
D(UN(-4))	-1.00	0.34	-2.90	0.01
D(GDPG_SA)	-7.76	3.88	-2.00	0.05**
INF	-0.20	0.17	-1.15	0.26
R-squared	0.62	Mean dependent var		4.40
Adjusted R-squared	0.56	S.D. dependent var		5.46
S.E. of regression	3.62	Akaike info criterion		5.55
Sum squared resid	497.99	Schwarz criterion		5.83
Log likelihood	-117.94	Hannan-Quinn criter.		5.66
F-statistic	10.34	Durbin-Watson stat		1.29
Prob(F-statistic)	0.00			

Тайлбар: (***) , (**) тэмдэглэгээ нь харгалзан 1 болон 5 хувийн итгэх түвшинд тухайн хувьсагч загварт нөлөөгүй гэсэн тэг таамаглалыг няцааж байгааг илэрхийлнэ.

Хувьсагчдын Т шинжүүрийн (T-Statistic) утгуудаас харвал 1 болон 5 хувийн итгэх түвшинд чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь (NPLR), зээл хадгаламжийн харьцаа (LTD), бодит ДНБ-ий өсөлт (GDPG), зэрэг хувьсагчид нь нийт зээлийн өсөлт (BLB)-д статистик ач холбогдолтойгоор нөлөөлдөг байна.

Тодруулбал, банкны зээлийн зан төлөвийг төлөөлж буй нийт зээлийн өсөлт (BLB) нь өөрийнхөө өмнөх нэг үе, чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь (NPLR)-ийн дөрвөн үе, зээл хадгаламжийн харьцаа (LTD)-ны тухайн үе, ажилгүйдлийн түвшин (UN)-ийн дөрвөн үе, бодит ДНБ-ий өсөлт (GDPG)-ийн тухайн үеэс хамаарч өөрчлөгддөг байна.

5. ДҮГНЭЛТ

Энэхүү судалгаагаар МУ-ын банкны секторын зээлийн нийлүүлэлт ба макро эдийн засгийн үзүүлэлтүүдийн хамаарлыг олж тогтоолоо. Мөн банкны зарим микро хүчин зүйлсийг авч хамаарлын шинжилгээ хийхэд зээлийн нийлүүлэлтэнд чанаргүй зээлийн нийт зээлд эзлэх хувь хүчтэй сөрөг хамааралтай байсан нь чанаргүй зээлийн хувь нэмэгдэх тусам банкууд зээл олголтоо бууруулдаг байна. Макро эдийн засгийн зарим үзүүлэлтүүдийн хувьд инфляцийн түвшин нь зээлийн нийлүүлэлтэд хүчтэй ээрэг хамааралтай болох нь Scatter Plot-ийн үр дүнгээр гарсан. Цаашид энэхүү судалгааг ковидын үед авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээтэй уялдуулан судлах шаардлагатай.

6. АШИГЛАСАН НОМ ЗҮЙ

Tomak,S. (2013). Determinants of commercial bank' lending behavior: evidence from Turkey. Asian Journal of Empirical Research, 3(8), 933-943.

Д.Моломжамц. (2008). Санхүү-мөнгө зээлийн харилцаа. УБ.

Д.Мөнхдүлам, Г. (2010). Банк санхүүгийн үндэс. УБ.

Мандах Их Сургууль. (2020). Электрон номын сан . Retrieved from Баклаврын дипломын ажил: <https://mandakh.lib4u.net/>

Монгол банк. (2020). Судалгааны тохимол 10. Retrieved from <https://www.mongolbank.mn/>

Монголбанк. (2019). МУ-ын санхүүгийн тогтвортой байдлын тайлан. 43.

Монголбанк. (2020). Чанаргүй зээлийг барагдуулах судалгаа (Хадгаламж банзны кейс). Улаанбаатар.

Монголбанк. (2021). <https://www.mongolbank.mn/documents/tovhimol/group16/01.pdf>. Retrieved from <https://www.mongolbank.mn/>

Монголбанк. (n.d.). Зээлийн нийлүүлэлтэнд үзүүлэх чанаргүй зээлийн нөлөө. Судалгааны ажил 13, 190-207.

Үндэсний статистикийн хордоо. (2021). 1212.mn. Retrieved from <https://www.1212.mn/>

ТОП-20 ИНДЕКСИЙН ҮР АШИГТ БАЙДЛЫГ НЭМЭГДҮҮЛЭХ НЬ

Ц.Есүлэн³², П.Номуунзаяа³³

ХУРААНГУЙ

Энэхүү судалгааны ажлаар хөрөнгийн биржийн индикатор үзүүлэлт болох ТОП-20 индексийн ач холбогдол, бүрэлдэхүүний шинж чанарыг судалж, сүүлийн жилүүдэд санхүүгийн салбарын компаниуд нэмэгдсээр 2023 оны байдлаар тал хувийг бүрдүүлж байгаа нь хэр нөлөөтэй болохыг авч үзсэн. Ингэхдээ Монголын хөрөнгийн биржээс гаргасан “Үнэт цаасны үнийн индекс тооцох журам”-ын дагуу тооцоон нөлөөллийн хувийг гаргаж, нэг салбараас өндөр хамааралтай байх нь индексийн эрсдэлийг өсгөх тул түүнийг бууруулах хоёр санал зөвлөмжийг гаргав. Үүнд, индекс дэх компанийн тоог нэмэгдүүлэх, ингэснээр бодитой хөрөнгийн зах зээлийн түвшнийг хэмжих, мөн индексийн сагсанд салбарын хязгаарлалт тогтоох зэрэг болно.

³² Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

³³ Бизнесийн эдийн засаг хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Хөрөнгийн зах зээлийг хэмжих гол хэмжүүр нь хөрөнгийн зах зээл дээр арилжаалагдаж буй голлох компаниудын хувьцааны зах зээлийн үнэлгээг илэрхийлсэн индекс байдаг. Индексийг олон тооны компаниудаар бүрдүүлэх нь багцын эрсдэлийг тараан байршуулж индексийн нийт хэлбэлзлийг бууруулж болно. Нөгөөтэйгөөр, олон тооны компаниуд, ялангуяа индексийг зөв жинлээгүй тохиолдолд зах зээлийн ерөнхий гүйцэтгэлийг үнэн зөв хянахад индексийг улам хүндүүлж болзошгүй юм.

Сэдвийг сонгосон үндэслэл

Монгол улсын хөрөнгийн зах зээл нь 1991 онд Монголын хөрөнгийн бирж байгуулагдсанаас хойш хөгжиж ирсэн бөгөөд өдгөө 30 жил өнгөрч, 2023 онд албан ёсны хоёр хөрөнгийн биржтэйгээр үйл ажиллагаа явуулж байна. Үүсэж хөгжсөн цагтаа хэдий арилжааны идэвх сул, эдийн засагт гүйцэтгэх үүрэг төдийлөн их байгаагүй ч сүүлийн жилүүдэд өөрчлөгдөж дэлхийн өнцөг булан бүрийн хөрөнгө оруулагчдын анхаарлыг татах болсон билээ. Олон улсын хэмжээнд хөрөнгийн зах зээлийн индексийн тооцоо, судалгааны чиглэлээр тэргүүлэгч Их Британийн FTSE Russell группээс 2022 оны 9-р сарын 29-ний өдөр Монгол Улсын хөрөнгийн зах зээлийг FTSE Russell-ийн “Хөгжиж буй” (Frontier Market) зах зээлийн зэрэглэлийн шалгуурыг бүрэн хангасан тул 2023 оны 9 дүгээр сараас эхлэн тус ангилалд оруулахыг зөвшөөрсөн тухай мэдэгдсэн байна. Түүнчлэн 2021 оны байдлаар Монгол Улсын Хөрөнгийн биржийн зах зээлийн үнэлгээ анх удаа ₮5.8 их наядад хүрсэн бөгөөд энэхүү дүн нь өмнөх оноос хоёр дахин тэлсэн үзүүлэлт юм. Мөн дотоодын хөрөнгийн зах зээлийн цар хүрээ, чиг хандлагыг тодорхойлогч ТОП-20 индекс л гэхэд 49,252 нэгжид хүрсэн нь өнгөрсөн оноос 121%-иар өссөн үзүүлэлт болов. Энэхүү үзүүлэлтээрээ Монгол Улс Дэлхийн хөрөнгийн захад 2021 онд өсөлтөөрөө тэргүүлсэн бөгөөд олон улсын санхүүгийн мэдээллийн Bloomberg агентлагаас дэлхийн хамгийн өндөр өсөлттэй зах зээлээр Монголыг нэрлэсэн юм. Хэдий сүүлийн жилүүдэд дурдсанчлан хөрөнгийн зах зээлийн хөгжилд мэдэгдэхүйц дэвшил гарсан ч үүнийг хэмжигч индикатор болох индексүүд нь бодитой, үр ашигтай байгаа эсэх нь энэхүү сэдвийг сонгоход нөлөөлсөн.

Судалгааны ажлын зорилго

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд хөрөнгийн зах зээлийн ТОП- 20 индекс бодит үзүүлэлт болж чадаж байгаа эсэх, багцын компаниудын тооны ялгаатай байдлаас шалтгаалан индексийн үр ашигт байдал ялгаатай байгаа эсэхийг судалж, ТОП-20 индексийн бодитой илэрхийлэгч байдлыг нэмэгдүүлэх, түүнд багтах компаниудын зохистой тоо, шалгуур үзүүлэлтийг тогтоож, санхүүгийн салбарыг үр ашгаа өгөхүйц санал зөвлөмжийг боловсруулна.

Судалгааны ажлын зорилт

- Монголын хөрөнгийн зах зээлийн индексийн багц дахь компаниудын тоо болон салбарын бүтэц нь тухайн индексийн үр ашигт нөлөөлж байгаа эсэх

- ТОП-20 индексийн компаниуд нь хөрөнгийн зах зээлийг илэрхийлэгч үзүүлэлт болж чадаж байгаа эсэхийг судлах

2. СЭДВИЙН СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

- **Foreign ownership restrictions and market segmentation in China's stock markets.** (Chen, G. M., Lee, B. S., & Rui, O. M., 2001) Энэхүү судалгааны ажил нь гадаадын хөрөнгө оруулалтыг хязгаарласан нь зах зээлийг хэсэгчлэн хувааж, Хятадын хөрөнгийн зах зээлийн үр ашгийг бууруулж байгааг тогтоож хөрөнгө оруулагчдын багцын бүтэц нь хөрөнгийн зах зээлийн индексийн үр ашигт нөлөөлж байгааг тодорхойлжээ.
- **The effect of the number of stocks on the volatility of stock market indices** (Deheshpour, H., Movahedi Rad, F., & Bahrami, S., 2012): Энэхүү судалгаа нь хөрөнгийн зах зээлийн индексийн хэлбэлзэлд хувьцааны тоо хэрхэн нөлөөлж байгааг судалсан. Эрдэмтэд Тегераны хөрөнгийн биржийн мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, индекс дэх хувьцааны тоо нэмэгдсэн нь түүний хэлбэлзлийг бууруулахад хүргэсэн болохыг тогтоожээ. Судалгаанаас үзэхэд олон тооны хувьцааг индекст оруулах нь багцыг төрөлжүүлж, хэлбэлзлийг бууруулахад хүргэдэг.
- **The number of stocks and liquidity in the S&P 500 index** (Halling, M., Pagano, M., & Randl, O., 2018): Энэхүү судалгаа нь S&P 500 индекс дэх хувьцааны тоо болон хөрвөх чадварын хоорондын хамаарлыг судалсан. Индекс дэх хувьцааны тоо өссөн нь хувьцааны хөрвөх чадвар буурахад нөлөөлсөн болохыг судлаачид тогтоожээ. Судалгаанаас үзэхэд олон хувьцааг индекст оруулах нь хувьцааны тус бүрийн хөрөнгө оруулагчдын зан төлөвт нөлөөлж, хөрөнгө оруулагчдыг арилжаалахад хүндрэлтэй болгож байгааг харуулсан байна.
- **The performance of sector-specific stock market indices: Evidence from the United States.** (Elayan, F. A., & Brown, D. P., 2012): Судалгааны ажлын гол объект АНУ-ын хөрөнгийн зах зээлийн салбарын тодорхой индексүүдийн гүйцэтгэлд дүн шинжилгээ хийх юм. Судалгаа нь хөрөнгө оруулагчид зах зээлийн тэргүүлэгч индексээс илүүтэйгээр нэг салбарыг хамарсан индекст хөрөнгө оруулалт хийх нь ашиг тустай байж болох, учир нь эдгээр индексүүд нь өндөр өгөөж, эрсдэл багатай байх магадлалтай гэж үзжээ. Судалгаанд хөрөнгө оруулагчид хөрөнгө оруулалтын үр ашгаа сайжруулахын тулд тухайн салбарын тусгайлсан индексийг багтаасан төрөлжүүлсэн багцыг авч үзэх хэрэгтэй гэж үзжээ.
- **An empirical analysis of industry effect on the Indian stock market. International Journal of Emerging Markets** (Gupta, R., & Modgil, S., 2019) : Энэхүү ажил нь салбарын гүйцэтгэл болон Энэтхэгийн хөрөнгийн зах зээлийн хоорондын хамаарлыг судалжээ. Мэдээллийн технологи, эм зүй гэх мэт тодорхой салбаруудад гарсан өөрчлөлт нь нийт зах зээлийн гүйцэтгэлд ихээхэн нөлөөлсөн болохыг тэд тогтоосон. Тэд мөн салбарын эргэлтийн нотолгоог олж, хөрөнгө оруулагчид зах зээлийн нөхцөл байдлын өөрчлөлтийг үндэслэн нэг салбараас нөгөө салбар руу анхаарлаа хандуулсан байна. Энэ нь тухайн салбаруудын гүйцэтгэл хөрөнгийн зах зээлийн индексийн үр ашигт нөлөөлж болохыг харуулж

байна.

- **Хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг тодорхойлох нь** (Долгормаа, 2019): Энэхүү судалгааны ажлаар Монголын Хөрөнгийн Бирж, үнэт цаасны зах зээлийн үр ашигт хэлбэрийг тодорхойлохыг зорьсон бөгөөд үр ашгийн хэлбэрийг тодорхойлсноор аливаа хувьцааны ирээдүйн ханшийн талаар таамаглал дэвшүүлэх боломжтой эсэхийг практик ач холбогдолын түвшинд судлах зорилготой байсан.

3. ХӨРӨНГИЙН ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ИНДЕКС БА ТҮҮНД ХОЛБОГДОХ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙ

Хөрөнгийн зах зээлийн индекс нь гүйцэтгэлийн хэмжүүр юм. Иймд индекс нь дараах шаардлагын улмаас бодитой хэмжүүр байх шаардлагатай. (Smith, David M.; Yousif, Kevin K.)

Хөрөнгө оруулагчдын зан төлөв: Хөрөнгө оруулагчид зах зээл эсвэл салбарын ерөнхий гүйцэтгэлийг хэмжихийн тулд хөрөнгийн зах зээлийн индексүүдэд тулгуурладаг. Хэрэв индекс буруу байвал хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг бууруулж, хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргахад эргэлзээ төрүүлж, эргэлзэхэд хүргэдэг.

Багцын менежмент: Олон хөрөнгө оруулагчид хөрөнгийн зах зээлийн индексийг хөрөнгө оруулалтын багцаа жишиг болгон ашигладаг. Хэрэв индекс буруу байвал хөрөнгийн зохисгүй хуваарилалт, хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргахад хүргэж, гүйцэтгэл муу эсвэл хэт их эрсдэлд өртөх магадлалтай.

Эдийн засгийн шинжилгээ: Хөрөнгийн зах зээлийн индексийг эдийн засагчид болон бодлого боловсруулагчид эдийн засгийн гүйцэтгэлд дүн шинжилгээ хийхэд ихэвчлэн ашигладаг. Буруу индекс нь эдийн засгийн шинжилгээг буруу хийхэд хүргэж, улмаар бодлогын зохисгүй шийдвэр гаргахад хүргэдэг.

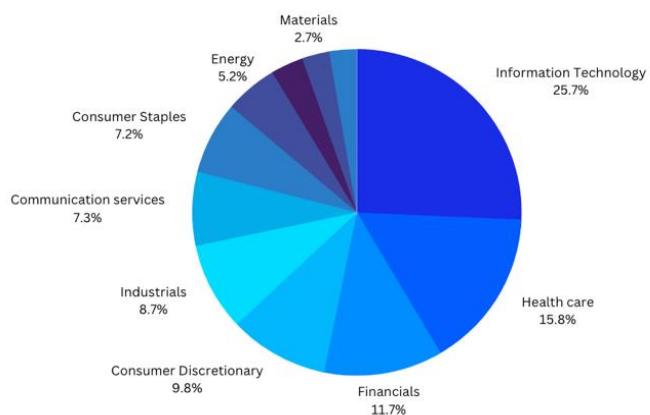
Зах зээлийн үр ашиг: Хөрөнгийн зах зээлийн үнэн зөв индексүүд нь зах зээл эсвэл салбарын ерөнхий гүйцэтгэлийн талаарх найдвартай мэдээллийг хөрөнгө оруулагчдад өгдөг тул зах зээлийн үр ашгийг дэмждэг. Энэ нь эргээд илүү сайн мэдээлэлтэй хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргахад хүргэдэг бөгөөд энэ нь зах зээлийн үр ашгийг дээшлүүлэхэд тусалдаг. Индексийг тооцоолоходоо зах зээлийн үнэлгээ, үнэ, олон нийтэд , тэнцүү, тодорхой хүчин зүйл, хэлбэлзэлт үндэслэн жинлэж тооцдог.

Зах зээлийн үнэлгээгээр жигнэсэн индекс

Зах зээлийн үнэлгээнд үндэслэсэн индекс нь тухайн индекс дэх хувьцааны зах зээлийн үнэлгээний жигнэсэн дундажийг авч тооцдог. Эдгээр төрлийн индекс илүү хөрвөх чадвартай байдаг. Учир нь үнэлгээ өндөртэй компаниуд нь хөрвөх чадвар, хөрөнгө оруулагчдын урсгалыг зохицуулах чадвар сайтай байдаг. Нөгөө талаараа, индексийн багцад эзлэх компанийн үнэлгээ өндөр байх тусам нийт индексийн үнэд нөлөөлөх нөлөөлөл ихсэж хамааралыг нэмэгдүүлдэг. Иймд индексийн багцад их хувийг эзэлдэг компаниудын зах зээлийн үнэлгээ нь зөвөөр үнэлэгдсэн үед индекс бодитой дүгнэгддэг. (Smith, David M.; Yousif, Kevin K.) Зах зээлийн үнэлгээний индексүүдийн жишээнд АНУ-ын хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй 500 том хувьцааны гүйцэтгэлийг

Хэмждэг S&P 500, Лондонгийн хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй 100 том компанийн гүйцэтгэлийг хэмждэг FTSE 100 зэрэг багтана.

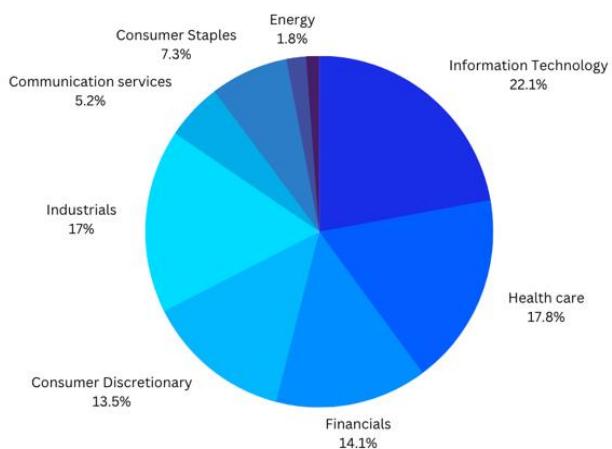
Зураг 1. S&P 500 индексийн салбарын үзүүлэлт

Үнээр жигнэсэн индекс

Үнээр жигнэсэн индекс нь хөрөнгийн зах зээлийн индексийг бүрдүүлэгч хувьцааны хувьцааны үнэд тулгуурлан жигнэдэг индекс юм. Үнээр жигнэсэн индексийн аль нэг бүрдүүлэгч хувьцааг хуваах нь тухайн хувьцааны үндсэн үзүүлэлтүүдэд мэдэгдэхүйц өөрчлөлт ороогүй байсан ч хуваагдсан хувьцааны индекс дэх жин буурахад хүргэдэг байна (Hirst, J., Scott, N., Kastiel, K., Kobi, M., 2019). Гэсэн хэдий ч Dow Jones Industrial Average, Nikkei 225 зэрэг үнийн жинлэсэн олон индексийг зах зээлийн өдөр тутмын хөдөлгөөний төлөөлөгч үзүүлэлт болдог.

Зураг 2. DJIA индексийн салбарын үзүүлэлт

Тэнцүү жинлэсэн индекс

Тэнцүү жинтэй индекс нь хөрөнгийн зах зээлийн индекс бөгөөд бүх хувьцааг бүрдүүлдэг хувьцааг тэнцүү жинлэнэ. Тэнцүү жинтэй индексүүдийн жишээнд S&P 500 Equal Weight Index болон Russell 2000 Equal Weight Index орно.

Салбарын тусгай индекс

Салбарын тусгайлсан индекс нь технологийн салбар, эрүүл мэндийн салбар, эрчим хүчний салбар зэрэг эдийн засгийн тодорхой салбарын гүйцэтгэлийг хянадаг. Салбарын онцлогтой индексүүдийн жишээнд технологийн компаниудын гүйцэтгэлийг хянадаг NASDAQ Composite Index, S&P 500 Health Care Index зэрэг орно.

Одоогоор дээрх төрлүүд нь түгээмэл хөрөнгийн зах зээлийн индекс ба жинлэх аргачлал нь хөрөнгийн зах зээлийн индексийн ерөнхий гүйцэтгэлд хувьцаа тус бүр хэр их нөлөө үзүүлэхийг тодорхойлдог тул чухал ач холбогдолтой юм. Ашигласан жинлэх арга нь индексийн гүйцэтгэл болон түүний хэмжихээр төлөвлөж буй зах зээл эсвэл салбарын төлөөлөлд нөлөөлж болох ба индекс нь бодитой үнэлэгдсэн байх нь хөрөнгө оруулагчид, бодлого боловсруулагчид, шинжээчдэд үндэслэлтэй шийдвэр гаргахад маш чухал юм. Буруу индекс нь буруу мэдээлэлтэй хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргахад хүргэж, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг бууруулж, зах зээлийн үр ашигт саад учруулдаг.

Монголын хөрөнгийн зах зээлийн индекс

Хөрөнгийн зах зээлийг хэмжих гол хэмжүүр нь хөрөнгийн зах зээл дээр арилжаалагдаж буй голлох компаниудын хувьцааны зах зээлийн үнэлгээг илэрхийлсэн индекс байдаг. Энэхүү индексийн өөрчлөлт нь хөрөнгийн зах зээлийн ерөнхий чиг хандлагыг тодорхойлж, хөрөнгө оруулагчдын шийдвэрт нөлөөлдөг бол макро түвшинд улс орны эдийн засгийн төлөв байдлыг илэрхийлж, бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргах суурь нөхцөл болж өгдөг. Манай улсад 1999 оноос шилдэг 75 хувьцаат компанийн хувьцаанаас бүрдсэн ТОП-75 индексийг тооцож эхэлсэн бөгөөд 2003 оноос сагсад орох компанийн тоог цөөрүүлж, Топ 20 индекс тооцох болсон. Энэ нь тухайн анхны хувьцаат компани, цаашлаад индексэд багтсан 75 компаний дотор үйл ажиллагаагаа зогсоож дампуурч байсантай холбоотой.

Монголын хөрөнгийн биржийн үнэт цаасны индекс журмын дагуу тооцохдоо индексид багтах компаниудыг хагас жил бүрээр тухайн төрлийн бүртгэлтэй бүх компанийг зах зээлийн үнэлгээ, арилжааны өдрийн дундаж гүйлгээ гэсэн 2 үзүүлэлтээр байр эзлүүлж, индексийн багцад орсон хувьцаат компани бүрээр түүний тохируулах коэффициентийг томьёогоор тооцно. Тохируулах коэффициент нь тухайн хувьцаат компанийн олон нийтэд чөлөөтэй арилжих хувьцааны тоо ширхгийг тухайн компанийн нийт гаргасан үнэт цаасанд нөлөөлүүлэх үзүүлэлт юм. Индексийг дараах суурь томьёогоор тооцно.

$$INDEXtoday = \frac{\sum(IQ_n * P_n * Adj_n)}{Divisor} * BaseValue$$

Энд:

INDEXtoday – Тухайн өдрийн индекс

IQn – Тухайн хувьцаат компанийн нийт гаргасан хувьцааны тоо ширхэг буюу Issued quantity

Pn – Тухайн хувьцаат компанийн энгийн хувьцааны тухайн өдрийн хаалтын ханш буюу Price

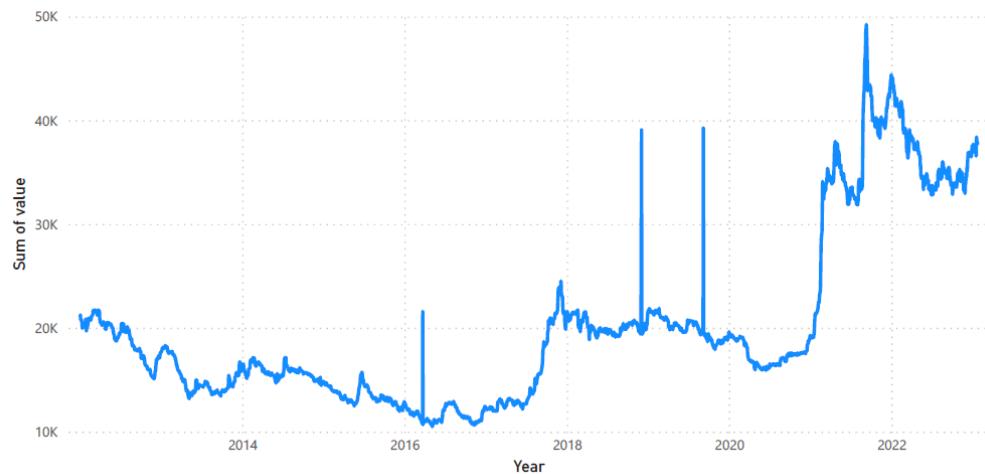
Adjn – Тохируулах коэффициент буюу Adjustment factor (Adj)

Divisor – Хуваагч

Base value – Суурь нэгж

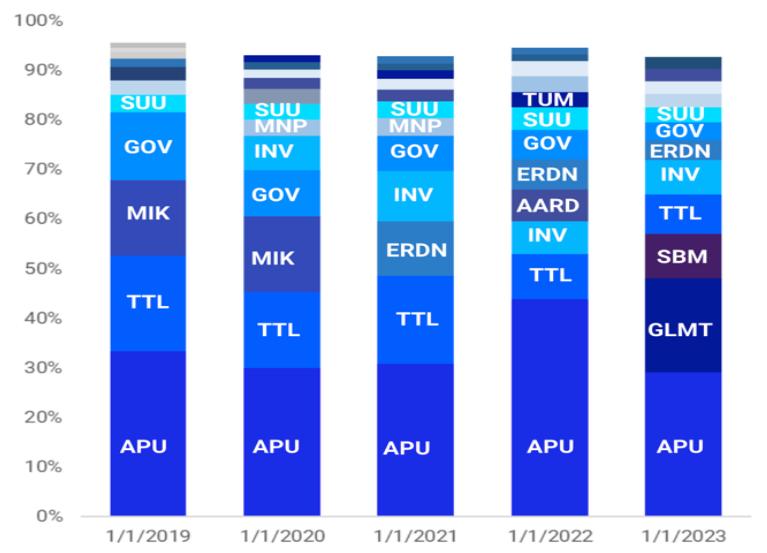
ТОП-20 индексийг бодох суурь нэгж нь 19,558.19 гэсэн тогтмол нэгж, нэгдсэн индексийг бодох суурь нэгж нь 1,000 нэгж байна.

Зураг 3. 2012-2023 оны ТОП-20 индексийн үнэ

2021 оны эцсийн байдлаар ТОП-20 индексэд багтаж ХК-уудыг салбараар авч үзэхэд 60.7 хувийг аж үйлдвэрийн салбар, 17.8 хувийг банк санхүүгийн салбар, 15.5 хувийг уул уурхайн салбар, 3.1 хувийг худалдаа үйлдвэрлэлийн салбар, 3.0 хувийг харилцаа холбооны салбар эзэлж байсан бол 2023 оны байдлаар 50 хувь буюу 10 компани банк санхүүгийн салбар нь хэт өндөр төлөөлөлтэй байна.

Зураг 4. ТОП-20 индекс зах зээлийн үнэлгээгээр

4. СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Энэхүү судалгааны эхний үе шатанд онолын үндэслэл, судалгааны асуудлыг томьёолсон ба эцэст нь судалгааны үр дүн нь тухайн сэдвээс гарсан асуудлын талаар хэлэлцүүлэг явуулах, цаашдын судалгааны чиглэл, зөвлөмж гаргах үндэс суурь болно. 2023 оны байдлаар санхүүгийн салбарын ТОП-20 индексэд үзүүлж буй нөлөөг

бодитоор хэмжих зорилгоор зөвхөн санхүүгийн салбарын дараах 10 компаниас бүрдсэн индексийг тооцож, эзлэх хувийг ольё.

Үүнд, Голомт банк, Ард санхүүгийн нэгдэл, Инвеккор ББСБ ХК, Төрийн банк, Мандал даатгал ХК, Богд банк ХК, Ард кредит ББСБ ХК, Ард даатгал ХК, Сэндли ББСБ ХК, Бодь даатгал ХК багтана.

“Үнэт цаасны индекс тооцох журам”-ын индекс тооцох аргачлалын дагуу томьёог ашиглан шинээр индекс тооцоход дараах үр дүн гарав. (Хавсралт 1)

- Голомт банк, Ард санхүүгийн нэгдэл, Инвеккор ББСБ ХК, Төрийн банкны “х” хувь багцын тогтмол хувь болох 0.15-аас давсан буюу тохируулагдсан утга (Adj) болон компанийн зах зээлийн үнэлгээний хязгаарлагч коэффициент (QUOTE) нь нэг гарав.
- 2022 болон 2023 оны 20 компанийн индекс тооцох үйлдлийг давтан хийж, ТОП-20 индексийн 2021 болон 2022 оны сүүлийн утгуудыг ашиглан хуваагч коеффициентыг тооцоолоход QUOTE гарч, эндээс QUOTE гарсан болно.
- Дээрх үр дүнгүүдийг ашиглан шинэ индексийн утгыг олоход 32089.2 гарав.
- ТОП-20 индекс 2023 оны 4 сард дунджаар 35025.2 байгаа нь ТОП-20 индексийн 91.61 хувь болж байна. Судалгааны үр дүнгээс Монголын хөрөнгийн зах зээлийг илэрхийлэгч үзүүлэлт нь санхүүгийн салбарын хэт төлөөлөлтэй болж, бодитой үзүүлэлт болж чадахгүй байна.

Зураг 5. ТОП-20 индексийн салбарын үзүүлэлт компанийн тоогоор

Зураг 6. ТОП-20 индексийн системийн 5 банкийг багтаасан төсөөлөл

5. ДҮГНЭЛТ

Судалгааны үр дүнгээс ТОП-20 индекс нь санхүүгийн салбарын хамаарал өндөр байгаа нь тогтоогтдсон. Энэ онд банкны тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөөр системийн нөлөө бүхий 5 банк зайлшгүй нээлттэй хувьцаат компани болох шийдвэр гарсан. МХБЫН үнэт цаасны индексийн багцад орох хувьцаат компанийг шалгаруулах аргачлалаар IPO хийх 3 банк ТОП-20 индекст нэмэгдэх төлөвтэй байна. Дахин 3 системийн нөлөө бүхий банк ТОП-20 индекст нэмэгдэхэд санхүүгийн салбарын төлөөлөл хэт их болж хөрөнгийн зах зээлийн илэрхийлэгч үзүүлэлтээс илүүтэйгээр санхүүгийн салбарын гүйцэтгэлийн хэмжүүрээр тооцогдохоор байна.

6. САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

1. Индексийн багцын компанийн тоог нэмэгдүүлэх

Индекс дэх хувьцааны тоо нэмэгдсэн нь түүний хэлбэлзлийг бууруулахад хүргэсэн болохыг тогтоожээ (Deheshpour, H., Movahedi Rad, F., & Bahrami, S., 2012). Одоогийн ТОП-20 индексийг бүрдүүлж буй сагс дээр нэмэн Монголын хөрөнгийн биржээс гаргадаг бусад индекс болох MSE-A болон MSE-B индекст буй хувьцаат компаниудаас 10 компани нэмэн ТОП-30 индекс болгон тооцоолов. Нэмэгдсэн компаниудыг дурдвал, Би ди сек ХК, Дархан нэхий ХК, ЛэндМН ББСБ ХК, Махимпекс ХК, Мик холдинг ХК, Монголын хөрөнгийн бирж ХК, Талх чихэр ХК, Адуун чулуун ХК, Айтүүлс ХК болон Ариг гал ХК зэрэг компаниуд болно. Ийнхүү тооцоход ойролцоогоор **18025.9 төг** гарсан нь анхны дэвшүүлсэн таамаглалтай нийцэж

байгаа бөгөөд санхүүгийн өндөр үзүүлэлт бүхий цөөн тооны компани байгаа нь хөрөнгийн зах зээлийг хэт өөдрөгөөр үнэлэх эрсдэлтэй тул индексэд багтах компанийн тоог өсгөх замаар эрсдэлийг тараан байршуулж, үр ашигт байдлыг нэмэгдүүлж болох юм.

2. Индексийн сагсанд салбарын хязгаарлалт тогтоох

Манай улсын ТОП-20 индекст орох шалгуурт салбарын хязгаарлалтгүй байгаа нь одоогийн нөхцөл байдал буюу санхүүгийн салбарын хэт төлөөлсөн үзүүлэлт болоход нөлөөлсөн гэж үзэж байна. Токиогийн хөрөнгийн биржийн Никкей 225 индекс нь багцын 225 шалгаруулахдаа б үндсэн салбарт хувааж, аль нэг салбар хэт их буюу дутуу төлөөлөлтэй бол дахин тэнцвэржүүлэх байдлаар тооцдог байна. Мөн хэт их төлөөлөлтэй салбаруудын хувьд тухайн салбар дахь одоогийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг хөрвөх чадварын дарааллаар хасдаг байна. Иймд манай улсын хувьд шалгуур үзүүлэлтээ зөвхөн зах зээлийн үнэлгээ, өдрийн арилжааны гүйлгээний дүнд үндэслэх бус нэг салбараас зохих хэмжээний тоотой компаниудаар индексийн багцаа бүрдүүлж, салбарын хязгаарлалттай байх нь индексийн хөрвөх чадварыг нэмэгдүүлээд зогсохгүй, секторын солигдол болох үед эрсдэл багатай байж чадна.

7. НОМ ЗҮЙ

Chen, G. M., Lee, B. S., & Rui, O. M. (2001). Foreign ownership restrictions and market segmentation in China's stock markets. Journal of Financial Research, 24(1), 133-155.

Elayan, F. A., & Brown, D. P. (2012). The performance of sector-specific stock market indices: Evidence from the United States. The Journal of Financial Research, 35(2), 177-194.

Gupta, R., & Modgil, S. (2019). An empirical analysis of industry effect on the Indian stock market. International Journal of Emerging Markets, 14(6), 1116-1135.

Deheshpour, H., Movahedi Rad, F., & Bahrami, S. (2012). The effect of the number of stocks on the volatility of stock market indices. Journal of Banking and Finance, 36(1), 316-321.

Halling, M., Pagano, M., & Randl, O. (2018). The number of stocks and liquidity in the S&P 500 index. Journal of Financial Markets, 40, 1-29.

Хонгор, А. (2016). Монголын хөрөнгийн зах зээлийн тогтвортой байдлын шинжилгээ . СЭЗИС

Nikkei. (2023). Fact sheet: Nikkei Stock Average.

Долгормаа, Б. (2019). Хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг тодорхойлох нь. СЭЗИС

Монголын хөрөнгийн бирж. (2017) Монголын хөрөнгийн биржийн үнэт цаасны индекс тооцох тухай журам.

Smith, David M.; Yousif, Kevin K. Passive Equity Investing. CFA Institute.

КРИПТОВАЛЮТ ХЭРЭГЛЭГЧДИЙН ХАНДЛАГЫГ ЗАН ТӨЛӨВИЙН САНХҮҮГЭЭР ТОДОРХОЙЛОХ НЬ

Н.Дагвадорж³⁴, Б.Энхболд³⁵

ХУРААНГУЙ

Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийн зах зээл асар хурдтай өсч, хүний хэрэгцээтэй уялдаа холбоотойгоор шинэ хөрөнгө оруулалтын боломжууд үүсч байна. Үүний нэг жишээ нь криптовалют юм. Криптовалют нь өдгөө олон зуун сая хөрөнгө оруулагчдыг өөртөө нэгтгэж чадсан асар том төвлөрсөн бус хөрөнгө оруулалтын хэлбэр юм. 2021 оны байдлаар 255 сая хөрөнгө оруулагчид криптовалютыг хэрэглэж байна. Криповалютын арилжаанд оролцогчдын тоо нэмэгдэхийн хэрээр тухайн зах зээлийн талаар мэдлэг, туршлагагүй тул хөрөнгөө алдах тохиолдол ихээхэн гарч байна. Үнд хөрөнгө оруулагч нарын зан төлөвийн онцлог, түүнтэй холбоотойгоор тухайн хөрөнгө оруулагчдын криптовалютад хандах хандлагыг тодорхойлохоор энэхүү судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэв.

Зан төлөвийн санхүүгийн шинжлэх ухаан нь уламжлалт санхүүгийн шинжлэх ухаанаас ялгаатай нь хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтыг хүний зан төлөвийн төөрөгдөлтэй холbon тайлбарладаг. Судалгааны ажлын хүрээнд хөрөнгө оруулагчдын криптовалютад хандах хандлагыг тодорхойлох зорилгоор криптовалютад хөрөнгө оруулагчдаас асуулгын аргаар судалгаа авч, цуглуулсан мэдээллүүдээ smart PLS программ ашиглан боловсруулав. Судалгааны үр дүнд криптовалют хэрэглэгчид нь эрсдэл өндөртэй хөрөнгө оруулалтыг сонгож байна. Хөрөнгө оруулалтын эрсдэл өгөөжийн зарчмаар өндөр эрсдэлтэй хөрөнгө оруулалт, өгөөж өндөртэй байна гэж тодорхойлсон. Хүмүүс криптовалютыг ашигласнаар зорилгодоо хүрэх боломж, амьдралын түвшингээ дээшлэнэ хэмээн итгэж хөрөнгө оруулсаар байна. Энэхүү зах зээл нь шинээр бүрэлдэн бий болсон улс орны хувьд хүмүүс нь богино хугацаанд ашиг олох гэсэн хүсэл дээрээ тулгуурлан хөрөнгөө алдах эрсдэлээ улам бүр нэмэгдүүлсээр байна. Манай улсын хувьд криптовалют нь богино хугацаанд хөрөнгөө их хэмжээгээр өсгөх зорилготойгоор ашиглаж байгаа нь энэхүү судалгааны үр дүнд батлагдсан.

³⁴ Бизнесийн сургууль, 4-р курс, МУИС

³⁵ Бизнесийн сургууль, 4-р курс, МУИС

1. ОРШИЛ

Судалгааны ажлын үндэслэл

Криптовалют нь үүсч бий болсон цагаасаа хөрөнгө оруулалтын томоохон хэлбэр болж, хөрөнгө оруулагчдыг улам ихээр татсаар байна. Энэ төрлийн хөрөнгө оруулалт нь эрсдэлтэй хөрөнгө оруулалтын төрөл хэдий ч өндөр үр өгөөжтэй хөрөнгө оруулалтын тоонд багтсаар байгаа. Монгол улсын хувьд уг зах зээл нь 2021 оноос эрчимтэй хөгжиж ирсэн бөгөөд тухайн криптовалюттай холбоотой хууль заалтууд гараад байна.

Криптовалют нь өөрөө өндөр эрсдэлтэй хэдий ч ихээхэн хэмжээний ашиг олох боломжтой байдаг. Гэвч хөрөнгө оруулагчид нь эрдсэлийг үл тоож, ашиг хүртэхийн төлөө энэ зах зээлийг бүрэн судлаагүй, туршлагагүй үедээ арилжаанд орж алдагдал хүлээх тохиолдол их гарч байна. Иймд эдгээр хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтанд хөрөнгө оруулагчдынzan төлөвийн нөлөөллийг судлах шаардлага тулгарч байна.

Судалгааны зорилго, зорилт

Энэхүү судалгааны зорилго нь зан төлөвийг тодорхойлох аргачлал ашиглан криптовалют хэрэглэгчдийн криптовалютад хандах хандлага, түүнд илэрч буй зан төлөвийн байдлыг тодорхойлж илрүүлэхэд оршино. Энэхүү зорилготой холбоотойгоор дараах зорилтуудыг дэвшүүлэн судалгааны ажлаа гүйцэтгэсэн.

- Криптовалютын зах зээлийн талаар судлах, түүнд криптовалют хэрэглэгчдээс илрэн гарч буй гажуудал, зан төлөвийн байдлыг тодорхойлох
- Онолын загваруудыг судалж, тохирсон загварыг сонгож, онолд үндэслэн тайлбарлагч хувьсагччуудыг тодорхойлох
- Судлагдсан байдлын судалгаа хийх
- Судалгааны асуулга боловсруулж, криптовалют хэрэглэгчдээс судалгаа авах
- Асуулгын үр дүнг боловсруулж тайлбарлах, ямар хүчин зүйлс түлхүү нөлөөлж байгааг олж тогтоох, дүгнэх

Судалгааны хамрах хүрээ

Криптовалютад хөрөнгө оруулагчид

Судалгааны хүлээгдэж буй үр дүн

Монгол Улсын криптовалют хэрэглэгчдийн хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх зан төлөвийн хүчин зүйлсийг тодорхойлж, эдгээр хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр хөрөнгө оруулагчдын криптовалютад хандах хандлагыг тодорхойлж, дүгнэх

2. ОНОЛЫН ТОЙМ

Сэдвийн судлагдсан байдал

- 2014 онд судлаач Г. Ундрах нь “Хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгийн ойлголтоор тайлбарлах нь” судалгааг 29 хөрөнгө оруулагчдаас авсан. Судалгааны үр дүнд хөрөнгө оруулагчдын дунд 4 төрлийн сэтгэлзүйн гажуудал бий болсон байна. Үүнд төлөөллийн гажуудал, тохируулгын гажуудал, харамсахаас зайлсхийх гажуудал, сэтгэхүйн зөрчлийн гажуудал зэрэг

гажуудлууд багтсан бөгөөд харамсахаас зайлсхийх гажуудлаас бусад туршлага багатай хөрөнгө оруулагчдыг туршлагатай хөрөнгө оруулагчтай харьцуулахад илүү давамгай шинжтэй болох нь энэхүү судалгаагы үр дүнд гарч ирсэн. (Ундрах, 2014)

- 2021 онд судлаач Э. Даваасүрэн “Монгол хүний мөнгөний хандлагыг зан төлөвөийн санхүүгийн үүднээс тодорхойлох судалгаа” хэмээх судалгааны ажил хийж гүйцэтгэсэн. Судалгааны ажлын хүрээнд нийт 471 хүмүүсээс судалгаа авсан бөгөөд SPSS болон SEM үнэлгээ хийх замаар Монголчуудын мөнгөнд хандах хандлагыг тодорхойлж гаргасан. Судалгааны ажлын үр дүнд “Мөнгөнд хариуцлагатай хандах”, “Мөнгөнд санаа зовнилтой хандах”, “Мөнгөнд үрэлгэн хандах”, “Мөнгийг нэр хүндийн илэрхийлэл мэт хандах” гэх хандлагын 4 хүчин зүйлс Монголчуудад түлхүүилэрсэн.
- 2021 онд судлаач Э. Ариунзаяа “Хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгийн ойлголтоор тайлбарлах нь” судалгааны ажил хийж гүйцэтгэсэн. Судалгааны ажлын хүрээнд 208 Монголын криптовалютын арилжаанд оролцогч хөрөнгө оруулагч нарын мэдээлэл дээр үндэслэн хөрөнгө оруулагчдын нийтлэг зан төлөвийг тодорхойлсон бөгөөд хөрөнгө оруулагч нарт нийтлэгээр дагагч зан төлөвтэй илэрсэн бөгөөд энэ нь олон улсын бусад ижил төстэй судалгааны үр дүнтэй ижил байна.
- 2017 онд судлаач Nadim Mahomed “Understanding consumer adoption of cryptocurrencies” судалгааны үр дүнд хөнгөвчлөх нөхцөл нь криптовалютыг ашиглах зан төлөвийн хүсэл эрмэлзэлээс өмнө бодит хэрэглээнд хамгийн их тайлбарлах нөлөөтэй болохыг харуулж байна.
- CFA Institute-ийн 2019 оны “Зан төлөвийн санхүү” бүтээлд мэргэжлийн хөрөнгө оруулагч нарын хөрөнгө оруулалтын оновчгүй шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн хүчин зүйлийн нөлөөллөөр тайлбарласан бөгөөд үүнд хөрөнгө оруулагчийн нас, хөрөнгө, тухайн хөрөнгө оруулалтын бүтээгдэхүүний хэв шинж зэрэг хэрхэн нөлөөлдөг болохыг тайлбарласан (CFA Institute, 2019) .
- 2019 онд судлаач Mario Arias-Oliva, Jorge Pelegrín-Borondo, Gustavo Matías-Clavero нар Variables Influencing Cryptocurrency Use: A Technology Acceptance Model in Spain хэмээх судалгааг Испани улсын жишээн дээр Technology Acceptance Model (TAM) ашиглан гүйцэтгэсэн. Энэхүү судалгаа нь Ванкатеш, Моррис, Давис нарын боловсруулсан TAM (Venkatesh and Davis, 2000), UTAUT2 (Venkatesh et al., 2012) загвар ашиглан криптовалют хэрэглэгчдийн зан төлөвийг тодорхойлоход чиглэсэн. Судалгааны үр дүнд криптовалют ашиглах нөлөөлөх хамгийн чухал хүчин зүйлс нь гүйцэтгэлийн хүлээлт болон хялбарчлах нөхцөл байдал байсан. (Mario Arias-Oliva, Jorge Pelegrin-Borondo and Gustavo Matias-Clavero, 2020)
- 2020 онд судлаач Annisa Hakim Zamzami “The intention to adopting cryptocurrency of Jakarta community” Криптовалютыг гүйлгээний хэрэгсэл болгон нэвтрүүлэхийн тулд Жакарта хотын хүмүүсийн зан төлөвийг судалсан. Судалгааны ажлын үр дүнд криптовалют ашиглах хандлага нь цахим мөнгө ашиглах хувь хүний зан төлөвт чухал нөлөөтэй байсан. Харин криптовалютыг нэвтрүүлэх хувь хүний хүсэлд нөлөөлдөггүй.

- 2020 онд судлаач Daniel O'Loughlin нь “Herding and Anchoring in Cryptocurrency markets: Investor Reaction to fear and uncertainty” судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэсэнбөгөөд энэхүү судалгаагаар криптовалютын ханш бүрдэлтэд хөрөнгө оруулагчдын зан төлөв хэрхэн нөлөөлж байгааг судлахыг зорьсон. Судалгааны үр дүнд хөрөнгө оруулагчдын шийдвэр гаргах хандлага нь криптовалютуудын үнийн чиглэлийг урьдчилан таамаглах боломжтой бөгөөд үүнд тохируулгын гажуудал шууд нөлөөтэйг харуулсан. (Daniel O'Loughlin, 2020)
- 2021 онд судлаач Abbasi GA, Tiew LV,Goh Y-N, ThurasamyR нар “The adoption of cryptocurrency as a disruptive force:Deep learning-based dual stage structural equation modelling and artificial neural network analysis” судалгааны ажлыг хийж гүйцэтгэсэн бөгөөд судалгааны ажлын зорилго нь криптовалютыг нэвтрүүлэхэд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг судлах байсан ба үр дүнд нь итгэлцэл, гүйцэтгэлийн хүлээлт үнэ цэнэ, хүчин чармайлт,хувийн шинэлэг байдал нь хэрэглэгчийн криптовалют ашиглахзан төлөвт эерэг нөлөө үзүүлдэг болохыг харуулсан.
- 2021 онд судлаач Joya Ter Ji-Xi, Yashar Salamzadeh, Ai Ping Teoh нарын “Beavioral intention to use cryptocurrency in Malaysia” Энэхүү судалгааны зорилго нь криптовалютыг гүйлгээний хэрэгсэл болгон ашиглахад хэрэглэгчийн зан төлөвт нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг UTAUT2 загварыг ашиглан дүн шинжилгээ хийсэн. Судалгааны ажлын үр дүнд гүйцэтгэлийн хүлээлт, хүчин чармайлт, хөнгөвчлөх нөхцөл нь криптовалютыг гүйлгээний хэрэгсэл болгон ашиглахад чухал ач холбогдолтой гэж гарсан.
- 2022 онд судлаач Prapatchon Jariyapan, Suchira Mattayaphutron, Syeda Noorzahrah Gillani болон Owais Shafiqi нар COVID-19 тахлын үед хөгжиж буй эдийн засагт криптовалютыг ашиглах зан төлөвт нөлөөлж буй хүчин зүйлүүдийг тодорхойлох судалгааг ТАМ загвар дээр ашиглан гүйцэтгэсэн бөгөөд энэхүү судалгааг хийж гүйцэтгэхдээ эрсдэл болон санхүүгийн мэдлэгийг харгалзан авч үзсэн. Судалгааны үр дүнд криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад ашиглахад хялбар байдал, хүлээн авч буй ашиг, санхүүгийн мэдлэг нь эерэг үр нөлөөтэй. Харин эрсдэл нь ямар нэгэн байдлаар нөлөө үзүүлдэггүй гэж тодорхойлсон. Пакистанд оршин суудаг хөрөнгө оруулагчид болон санхүүгийн мэдлэгтэй хүмүүс криптовалютын эрсдэлийг үл тоонохөрөнгө оруулдаг болох нь тогтоогдсон.

Зан төлөвийн санхүүгийн тухай

Зан төлөвийн санхүү нь зан төлөвийн эдийн засгийн нэг салбар болон хөгжсөн. Энэ нь уламжлалт эдийн засаг, санхүүгийн үйл ажиллагааны хүрээнд хүмүүсийн шийдвэр гаргалтыг сэтгэл судлалын онолоор тайлбарладаг урсгал бөгөөд санхүүгийн үйл ажиллагаанд хүмүүс хэрхэн оролцдогийг судалдаг. Санхүүгийн зах зээлд оролцогчдын шийдвэр гаргалт дах сэтгэл зүйн нөлөөлөл, цаашлаад зах зээл дэх нөлөөллийг судлах судлагдахуун юм. Энэхүү судлагдахуун нь хөрөнгө оруулагч сэтгэл хөдлөл эсвэл зөн совинд тулгуурлан шийдвэр гаргасан тохиолдол түүний шалтгааныг туршилт болон онолд тулгуурлан тайлбарладаг. Энэхүү зан төлөвийн санхүүгийн салбар нь хөрөнгө оруулагчид болон санхүүгийн мэргэжилтнүүдийн санхүүгийн шийдвэр гаргалтад сэтгэл зүйн нөлөөлөл, түүний гажуудал чухал нөлөө үзүүлдэг гэж үздэг. Иймдээ ч эдгээр нөлөөллийг судлах нь зан төлөвийн санхүүгийн зорилго юм.

Эдгээр хүчин зүйлийг судалсанаар шийдвэр гаргалтаднөлөөлөх зан төлөвийн гажуудал, сэтгэл зүйн байдлыг хувьцаа, бонд, хөрөнгө оруулалтын бусад хэрэгсэлийн үнэд хэрхэн нөлөөлж байгааг тайлбарлах үндэс болдог.

Зан төлөвийн гажуудал

Зан төлөвийн санхүүгийн судалгааны гол үзүүлэлтүүдийн нэг нь гажуудлын нөлөө юм. Энэхүү гажуудлын нөлөө нь янз бүрийн шалтгааны улмаас үүсч болох сөрөг хүчин зүйл байдаг. Судлаачид зан төлөвийн гажуудлыг олон янзаар тодорхойлсон байдаг хэдий ч ерөнхийд нь танин мэдэхүйгээс үүдэлтэй гажуудал, сэтгэл хөдлөлөөс үүдэлтэй гажуудал гэж ангилж болно.

Танин мэдэхүйн гажуудал- Танин мэдэхүйн гажуудал нь бодит байдлыг буруу тайлбарлах явдал юм. Зан төлөвийн санхүүгийн үүднээс танин мэдэхүйн гажуудлыг итгэл үнэмшлийн болон мэдээлэл боловсруулалтын гажуудал хэмээн хоёр ангилан авч үздэг. Урьд өмнө нь баримталж байсан эсвэл шинээр үүссэн итгэл үнэмшлийг ямар нэгэн логикгүй байдлаар тусгах гажуудлыг итгэл үнэмшлийн гажуудал гэдэг. Харин мэдээлэл боловсруулалтын гажуудал нь мэдээлэл боловсруулах алдааг хамруулан авч үздэг. Энэхүү алдаа нь мэдээлэл боловсруулах явцдаа логикгүй, үндэслэлгүй буруу мэдээлэл ашигласанаас үүдэлтэй.

Сэтгэл хөдлөлийн гажуудал- Сэтгэл хөдлөлийн гажуудал нь сэтгэл хөдлөлөөс үүдэлтэй зөн төлөвийн алдааг хэлдэг. Сэтгэл хөдлөлийг гажуудлыг 7 төрөл болгон ангилан авч үздэг.(Ишгэрэл, 2022). Үүнд алдагдлаас зайлсхийх гажуудал, хэт итгэлтэй байх гажуудал, өөрийгөө хянах гажуудал, статус-кво гажуудал, шунал, харамсааас зайлсхийх гажуудал, ижил төстэй байдлын гажуудал багтдаг.

3. КРИПТОВАЛЮТЫН ЗАХ ЗЭЭЛ

Криптовалют

Криптовалют нь блокчэйн технологи дээр сууриссан өндөр нууцлал бүхий цахим тооцооны хэрэгсэл бөгөөд виртуал гүйлгээнд хүмүүсийн хооронд дамжуулагдахаар зохион бүтээгдсэн. Бусад мөнгө, валютаас ялгаатай зүйл нь криптовалют нь аль нэг улсын төв банк эсвэл санхүүгийн байгууллагаас хэвлэдэггүй. Криптовалютын цахим гүйлгээ, төлбөр тооцооны аюулгүй байдал нууцлалыг хангахад криптограф ашигладаг. Хамгийн анхны цахим мөнгө бол биткойн бөгөөд 2009 онд Саташи Накамото хэмээх үл таних этгээд зохион бүтээсэн. Криптовалютын зах зээл нь өндөр эрсдэл, өгөөжийг бий болгодог зах зээл юм. Энэ нь богино хугацаанд ихээхэн хэмжээний ашиг олох боломжтой байдгаараа хөрөнгө оруулагчдыг татдаг. Уламжлалт хөрөнгө оруулалттай харьцуулахад хэлбэлзэл өндөр, хөрөнгө оруулах боломж нь өргөн зах зээл юм. Энэхүү зах зээлд хөрөнгө оруулагчдын дийлэнх нь хөрөнгөө алддаг бол цөөн хэдэн хүмүүс л ашиг олж чаддаг.

Криптовалют зах зээлийн өнөөгийн нөхцөл байдал

Криптовалют нь үүсч хөгжсөн цагаасаа тасралтгүй хөгжсөөр ирсэн. Жил өнгөрөх тусам хүмүүс криптовалютыг сонирхох нь ихэссээр байна. 2022 оны 7-р сарын байдлаар 20,000 гаруй криптовалют гүйлгээнд байгаа бөгөөд үүнээс зах зээлийн

үнэлгээгээр хамгийн өндөр 3 криптовалют бол Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Tether USD (USDT) бөгөөд 2022 оны 11 сарын 21-ний өдрийн байдлаар криптовалютын зах зээлийн дийлэнх хувь буюу 38.43%-ийг Bitcoin эзлэж байна. 2021 оны байдлаар дэлхийн 255 сая крипто хэрэглэгч өдөрт 400,000 биткойны гүйлгээ хийгддэг нь энэхүү зах зээлийг ямар том гэдгийг батлана. Криптоах зээлийн нийт үнэлгээ 2022 онд \$835.67 тэрбум доллар байна. Криптовалютын зах зээл өргөжин тэлж буйтай холбоотойгоор маш олон арилжааны бирж гарч ирсэн. Одоо ч гэсэн эдгээр арилжааны биржүүдийн тоо нэмэгдсээр байгаа билээ. Дэлхийд crypto.com, Binance, Bitfinex, Bittrex, BitMax гэх мэт маш том арилжааны биржүүдийг дурьдаж болно. Судалгаагаар хүмүүсийн талаас илүү хувь нь криптохөөнгө оруулалт хийхийг хобби гэжүздэггүй, харин орлогын хэрэгсэл гэж үздэг. Иймдээ ч хүмүүс энэхүү зах зээлийг хөрөнгө оруулалтын маш чухал ач холбогдол бүхий салбар хэмээн арилжаанд орох нь ихсэж байна. Олон улсад гарч байгаа кийнуудын дийлэнх хувь нь төлбөрийн, эсвэл урт хугацааны хөрөнгө оруулалтын хэрэгсэл гэхээсээ илүүтэйгээр хүмүүсийн богино хугацаанд ашиг олохгэсэн хүсэл дээр суурилж гараад байна. (Алтай, 2021)

2021 онд 255сая криптовалют хэрэглэгчдийн дийлэнх хувь нь Төв Азийн бүсэд буюу ойролцоогоор 130 сая хүн хэрэглэдэг. Харин Хойд Америкт 51 сая хүн, Өмнөд Америкт 27 сая хүн, Европд 43 сая хүн, Африкт 53 сая хүн, далай тэнгисийн бүс нутагт 1 сая хүн тус тускриптовалютыг хэрэглэж байна. (Triple-a.io)

Монгол улсын криптовалютын зах зээл

Монгол Улсын криптовалютын зах зээл биткойны ханшийн өсөлтийн эхний үе болох 2017 оны сүүлээс эрчимтэй хөгжиж эхэлсэн бөгөөд 2022 оны байдлаар нийт 18 койн, токен арилжаалагдаж, зургаан койн нь бэлтгэл шатанд явагдаж байгаа. Нийтдээ 475.4₮ тэрбум төгрөг татан төвлөрүүлсэн бөгөөд зах зээлээс хөрөнгө оруулалтаа бүрэн татаж дуусгасан криптовалютууд нь Mongol NFT, Iflation Hedging Coin, Digital Assets Coin, World Storepay, URGO Coin, Zescoin, Coinhub гэх мэт криптовалютууд байна.

4. СУДАЛГААНЫ ОНОЛ АРГА ЗҮЙ

Судалгааны онол, арга зүй

Хэрэглэгчдийн зан төлвийг тодорхойлох олон онол байдал. Тэдгээр онолын тусламжтайгаар хэрэглэгчдийн зан төлөв, хандлагыг тодорхойлох боломжтой байдал. Тухайлбал, ТАМ, ТАМ2, UTAUT, UTAUT2, ...

Онолын үндэслэл:

Криптовалютын зах зээлийн хөрөнгө оруулагчдын зан төлөвийг тодорхойлохын тулд судлаач Венкатеш, Моррис, Давис нарын боловсруулсан UTAUT2 (Unified Theory of Acceptance and Use of Technology- Технологийг хүлээн зөвшөөрөх, ашиглах нэгдсэн онол) онолын загвар дээр тулгуурлан судалгаагаа гүйцэтгэж боловсруулав. UTAUT2 загварыг зантөлөвийн хүсэл эрмэлзэл, хучин чармайлт, нийгмийн нөлөөлөл, хөнгөвчлөх нөхцөл байдал, хедоник сэдэл нөлөөллийг судлах зорилгоор ашигласан загвар юм.

Судалгааны загварын боловсруулалт

Судалгааны загвар боловсруулахдаа криптовалют ашиглаж байгаа хэрэглэгчдээс

асуулга анкетын аргаар судалгаа авсан бөгөөд судалгааны асуултуудыг UTAUT2 онол дээр тулгуурлан ерөнхий 8 бүлэг болгон ангилж авч үзсэн. Тэрхүү 8 хувьсагч нь гол хувьсагч буюу криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад хэр нөлөө үзүүлж байгааг тодорхойлж гаргаж ирсэн.

Судалгааны асуултуудын бүрдэл хэсэг:

- Ерөнхий агуулгын асуулт
- Санхүүгийн мэдлэг (Financial literacy)
- Гүйцэтгэлийн хүлээлт (Performance expectancy)
- Ашиглахад хялбар байдал (Effort expectancy)
- Нийгмийн нөлөө (Social influence)
- Хөнгөвчлөх нөхцөл (Facilitating conditions)
- Хүлээн авч буй эрсдэл (Received risk)
- Хедоник сэтгэл зүй (Hedonic Motivation)
- Үнэ цэнэ (Priced Value)

Криптовалютад хандах хандлага (Behavioural Intention)

Криптовалютад хандах хандлагыг Ү хувьсагч, Санхүү, криптовалютын мэдлэг, Гүйцэтгэлийн хүлээлт, Ашиглахад хялбар байдал, Нийгмийн нөлөөлөл, Хүлээж авч буй эрсдэл, Хедоник сэтгэл зүй, Үнэ цэнэ гэсэн 8 хүчин зүйлийг Х хувьсагч болгон авч үзсэн. UTAUT2 онолын дагуу үндсэн 7 хүчин зүйлийг (Performance Expectancy, Effort Expectancy, Social Influence, Facilitating Conditions, Hedonic Motivation, Price Value, Habit) авч үздэг хэдий ч Монгол улсад криптовалют нь орж ирээд удаагүй байгаа, мөн дадал зуршилхараахан болоогүй байгаа гэж үзсэн учир зарим хувьсагчдыг хасч шинээр хувьсагч оруулантөлөөлүүлэн авч үзсэн болно.

Судалгааны таамаглал

Судалгааны таамаглалаа боловсруулахдаа криптовалют хэрэглэгчдийн зан төлөвийн хандлагад нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн үзүүлэх нөлөөг харгалзан авч үзэн, таамаглалаа дэвшүүлсэн.

H1: (+) Санхүүгийн мэдлэг нь хөрөнгө оруулалтын талаар оновчтой шийдвэр гаргахад тусладаг. Криптовалют хэрэглэгчид нь энэхүү зах зээлийн талаар илүү их мэдлэгтэй болох тусам арилжаанд оролцох явдал нь нэмэгдэнэ гэж үзсэн учир криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

H2: (+) Гүйцэтгэлийн хүлээлт нь зорилго, амьдралын түвшинг дээшлүүлэх боломжийг эрэлхийлдэг. Криптовалютын зах зээлд хөрөнгө оруулагчид нь криптовалютыг ашигласнаар зорилгодоо илүү хурдан хүрэх боломжийг олгоно гэж үзсэн тул криптовалют хэрэглэгчдийнхандлагад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

H3: (+) Ашиглах байдал нь энгийн, хялбар байх тусам илүү их хэрэглэгчид криптовалютыг ашиглана. Энэ нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй.

H4: (+) Нийгмийн хүрээлэл дэх хүмүүс криптовалютыг ашиглахыг зөвлөх тусам криптовалютад хандах хэрэглэгчдийн хандлага нэмэгдэнэ.

H5: (+) Хөнгөвчлөх нөхцөл буюу ашиглахад хялбар байдал нь бусад хөрөнгө оруулалтын боломж, ирээдүйд ашиглах боломжтой уялдаа холбоотой байдаг учир энэ хүчин зүйл нь нэмэгдэхийн хэрээр криптовалютад хандах хандлага өснө гэсэн таамаглалтай байна.

H6: (-) Эрсдэл их байхын хэрээр криптовалют арилжаанд оролцох явдал багасна. Эрсдэл өндөр байна гэдэг нь хөрөнгө оруулалтаа бүр мөсөн алдах магадлал их байна гэсэн үг. Иймдэрсдэл нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад сөрөг нөлөөтэй.

H7: (+) Криптовалютыг хэрэглэх нь хөрөнгө оруулагчдад таалагддаг, хөрөнгө оруулах сонирхолыг улам бүр нэмэгдүүлдэг нь криптовалютад хандах хандлагад эерэг нөлөөтэй

H8: (+) Өндөр үнэ цэнэтэй, хэрэглэгчдийн хүсэн хүлээж буй үнэтэй байх нь криптовалютадхандах хандлагад эерэг нөлөө үзүүлнэ.

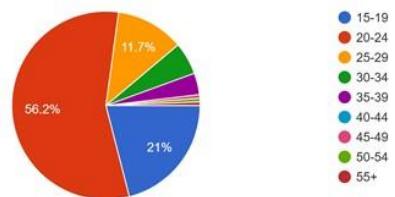
5. ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХЭСЭГ

Судалгааны асуулт нь хоёр хэсгээс бүрдэх ба эхний хэсэгт судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээллийг цуглуулах зорилготой асуултууд тусгагдсан. Хоёрдугаар хэсэгт криптовалют хэрэглэгчдийн зан төлөвийг тодорхойлох зорилготой асуултуудыг оруулан судалгаагаа авсан. Судалгаанд нийт 739 хөрөнгө оруулагч хамрагдсан.

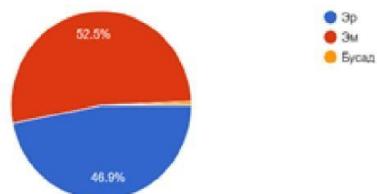
Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл

Судалгаанд хамрагдсан хүмүүсийн дийлэнх хувь буюу 56%-ийг 20-24 насны хүмүүс эзлэж байна. Мөн судалгаанд хамрагдагчдын 21% нь 15-19 насны, 11.7% нь 25-29 насны хүмүүс тус тус эзлэжбайна.

Та хэдэн настай вэ?

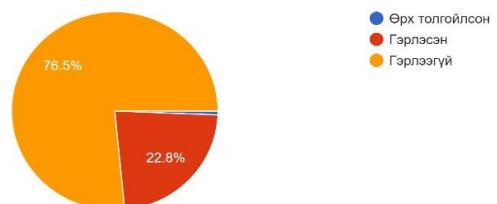
Таны хүйс

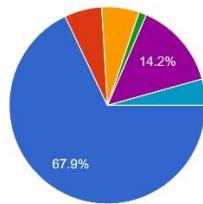
Гэрлэлтийн байдал

Судалгаанд хамрагдагчдын 52.5% нь эмэгтэй, 46.9% нь эрэгтэй, бусад 1% эзлэж байна.

Гэрлэлт болон ажил эрхлэлтийн байдлыгаваад үзвэл дийлэнх хувь буюу 76.5% нь гэрлээгүй бүлэг хүмүүс байна. Үүнээс 22.8% нь гэрлэсэн хүмүүс, 0.7% нь өрх толгойлсон байдалтай байна.

Таны ажил эрхлэлтийн байдал

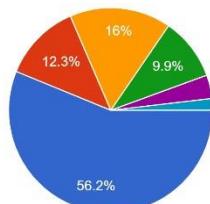

- Оюутан
- Терийн албан хаагч
- Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч
- Ажилгүй
- Бизнесийн байгууллага
- Бусад

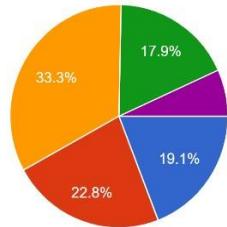
Судалгаанд хамрагдагчдын 67.9% нь оюутан, 14.2% нь бизнесийн байгууллагад ажилладаг, 17.9% нь бусад салбарт ажилладаг.

Судалгаанд хамрагдагчдын 56.2% нь 0- 500,000₮, 16% нь 1,000,001-1,500,000₮, 12.3% нь 500,001-1,000,000₮, 9.9% нь 1,500,001-2,000,000₮ орлоготой хүмүүс байна.

Таны сарын орлого

Та крипто зах зээлийн талаар хэр мэдлэгтэй вэ?

- Муу
- Дундажаас доогур
- Дундаж
- Дундажаас даэзгүүр
- Сайн

Судалгаанд хамрагдагчдын санхүүгийн мэдлэгийн хувьд 33.3% нь дундаж, 22.8% нь дундажаас доогуур, 19.1% нь Муу, 6.9% нь Сайн мэдлэгтэй байна.

Судалгааны асуулгын өрөнхий үр дүн

Судалгааны хоёрдугаар хэсэгт криптовалют хэрэглэгчдийн зан төлөвийг тодорхойлох зорилгоор 28 асуулт бэлтгэсэн бөгөөд судалгааны өгөгдөл дээрээ SMART-PLS программ ашиглан шинжилгээ хийсэн.

Асуултуудын хувьсагчаа төлөөлөх чадварыг Кронбачийн альфагаар хэмждэг. Кронбачийн альфагаар асуултуудын хувьсагчаа төлөөлөх чадвар нь 0.7-оос их байх нь төлөөлөх чадвар сайтай байгааг илтгэдэг. Судалгааны загвараа үнэлэхэд Кронбачийн альфа нь бүх хувьсагчдын хувьд 0.7-оос их байгаа нь асуултууд нь хувьсагчид аа бүрэн төлөөлөх чадамжтай гэж үзэх үндэслэл болно.

Зураг 1. Кронбачийн альфа

	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
	Cronbach's Alpha	rho_A	Composite Reliability	Average Variance Extracted (AVE)
BI	0.862	0.864	0.916	0.784
EE	0.887	0.889	0.922	0.748
FC	0.871	0.882	0.911	0.720
FI	0.817	0.876	0.914	0.842
HM	0.890	0.902	0.932	0.820
PE	0.899	0.911	0.937	0.831
PV	0.822	0.833	0.893	0.737
RR	0.783	0.800	0.872	0.695
SI	0.890	0.895	0.931	0.819

Судалгааны өгөгдөл дээрээ тулгуурлан өрөнхий загвараа үнэлэхэд $R^2=0.589$ буюу түүврийн эх олонлогоо төлөөлөх чадвар 58.9%-тай гэж гарсан. Мөн судалгааны асуултуудын илтгэх түвшин нь онолын загвар дээр 0.7-оос их байвал зохижтой гэж үздэг. Манай судалгааны ажлын хувьд энэхүү утга нь бүгд 0.7-оос их байна.

Зураг 2. Хувьсагчдын нөлөөлөл

	Mean, STDEV, T-Values, P-Values	Confidence Intervals	Confidence Intervals Bias Corrected		
	Original Sample	Sample Mean	Standard Deviation	T Statistics (O/SD)	P Values
EE -> BI	-0.030	-0.048	0.109	0.270	0.787
FC -> BI	0.204	0.193	0.105	1.932	0.054
FI -> BI	-0.147	-0.130	0.096	1.543	0.123
HM -> BI	0.297	0.308	0.101	2.932	0.004
PE -> BI	0.393	0.384	0.087	4.534	0.000
PV -> BI	0.128	0.142	0.111	1.148	0.252
RR -> BI	0.017	0.030	0.076	0.218	0.828
SI -> BI	-0.052	-0.061	0.079	0.666	0.506

Үр дүнгээс авч үзэхэд криптовалютын хандлагад Санхүүгийн мэдлэг (FI), Нийгмийн нөлөөлөл (SI), Ашиглахад хялбар байдал (EE) сөрөг нөлөөтэй. Харин бусад хувьсагчид нь эерэг үр нөлөөтэй гэж гарсан хэдий чстатистикийн хувьд ач холбогдолтой эсэхийг шалгаж үзэхэд Хедоник сэтгэл зүй (HM) болон Гүйцэтгэлийн хүлээлт (PE) нь ач холбогдолтой мэдээлэл гэж гарсан. Ерөнхий үр дүн нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад Хедоник сэтгэл зүй болон Гүйцэтгэлийн хүлээлт нь эерэг нөлөө үзүүлдэг бөгөөд үүнээс хамгийн их нөлөөтэй нь Гүйцэтгэлийн хүлээлт гэж гарч байна. Бусад хувьсагчид болох Санхүүгийн мэдлэг, Ашиглахад хялбар байдал, Хөнгөвчлөх нөхцөл байдал, Үнэ цэнэ, Эрсдэл, Нийгмийн нөлөөлөл зэрэг нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад нөлөөгүй гэсэн үр дүн гарч байна.

Зураг 3. Таамаглалын үр дүн

№	СУДАЛГААНЫ ТААМАГЛАЛ	Үр дүн
H1	Санхүүгийн мэдлэг нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдаагүй
H2	Гүйцэтгэлийн хүлээлт нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдсан
H3	Ашиглахад хялбар байдал нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдаагүй
H4	Нийгмийн нөлөөлөл нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдаагүй
H5	Хөнгөвчлөх нөхцөл байдал нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдаагүй
H6	Эрсдэл нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад сөрөг нөлөөтэй	Батлагдаагүй
H7	Хедоник сэтгэл зүй нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдсан
H8	Үнэ цэнэ нь криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эерэг нөлөөтэй	Батлагдаагүй

Судалгааны таамаглалын хувьд H2 болон H7 батлагдлаа. Бусад таамаглалын хувьд хувьсагчид нь статистикийн хувьд ач холбогдолгүй гарсан учир батлагдсангүй.

6. ДҮГНЭЛТ

Криптовалют нь ирээдүйд дэлхийн хөрөнгө оруулалтын гол хэрэгсэл болж, хөгжих магадлал өндөртэй зах зээл юм. Сүүлийн үеийн судалгаануудад криптовалютыг ойрын 10 жилд дэлхийн хэмжээний төлбөр тооцооны гол хэрэгсэл болно гэж үзэж байна. Одоо ч гэсэнкриптовалютыг ашиглан төлбөр тооцоо гүйцэтгэх систем хөгжиж байна.

Криптовалют нь цар хүрээгээ тэлэх тусам хөрөнгө оруулах хүмүүсийн тоо нэмэгдсээр байнгаа билээ. Иймд энэхүү зах зээлд хөрөнгө оруулахдаа судалгаа, шинжилгээ хийж арилжаанд орох нь алдагдал хүлээх явдлыг багасгадаг. Хүмүүсийн гаргадаг нийтлэг алдаа нь зан төлөвийн гажуудлын улмаас буруу шийдвэрт хүрэх явдал байдаг. Зан төлөвийн гажуудал нь шийдвэр гаргалтад нөлөөх сөрөг хүчин зүйлсийн нэг болж байдаг. Криптовалютын дэлхий нийтийг хамарсан өсөлт улам бүр цар хүрээгээ тэлж байгаа төдийгүй криптовалютын зах зээлд арилжаанд оролцогч хөрөнгө оруулагчдын тоо нэмэгдсээр байгаа нь хадгаламжийн хүү болоод инфляцын тувшинтэй холбоотой гэж судлаачид үзэж байна. Учир нь хүмүүс банканд урт хугацаанд тодорхой хэмжээний өгөөжийг хүртэх зорилготойгоор банкинд хийж хадгалуулахын оронд арилжаанд оролцож богино хугацаанд өндөр өгөөж хүртэхийг илүүд үзэх болжээ. Гэвч криптовалютын арилжаанд оролцох мэдлэг дутмаг байгаагаас үүдэж өндөр алдагдал хүлээж байгаа тохиолдууд цөөнгүй ажиглагдах болсон. Тиймээс криптовалютын зах зээлийг тасралтгүй судалж байх хэрэгтэй юм.

Бусад судлаачдын судалгаатай харьцуулахад криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад Санхүүгийн мэдлэг, Ашиглахад хялбар байдал, Хөнгөвчлөх нөхцөл байдал, Үнэ цэнэ, Эрсдэл, Нийгмийн нөлөөлөл зэрэг нь ямар нэгэн байдлаар нөлөө үзүүлдэггүй. Харин Гүйцэтгэлийн хүлээлт болон Хедоник сэтгэл зүй нь эргээр нөлөө үзүүлдэг гэж гарсан. Криптовалютыг ашиглах нь богино хугацаанд өндөр үр өгөөжийг авах боломжтой хэдий ч цаана нь өндөр эрсдэл хүлээж байдаг. 2022 онд судлаач Prapatchon Jaruyapan, Suchira Mattayaphutron, Syeda Noorzahrah Gillani болон Owais Shafiqi нарын хийгдсэн судалгаатай төстэй үр дүн гарсан нь эрсдэлийг үл тоомсорлох явдал байсан. Эдгээр судлаачдын гарсан үр дүнгээр криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагад эрсдэл нь ямар нэгэн байдлаар нөлөө үзүүлдэггүй. Хүмүүс санхүүгийн мэдлэгтэй ч гэсэн эрсдэлийг үл тоомсорлож арилжаанд ордог гэдэг нь тогтоогдсон. Манай улсын хувьд ч гэсэн ийм нөхцөл байдал үүсээд байна. Хамгийн гол нь хүмүүс зөвхөн богино хугацааны сэдэл дээрээ тулгуурлан санхүүгийн мэдлэгтэй эсэхээс үл хамааран арилжаанд оролцож байгаа нь сэтгэл хөдлөлийн шуналын гажуудал ихээхэн илэрч байгааг харуулж байна. Хөрөнгө оруулалт хийхдээ эрсдэл, өгөөжийн зарчмыг баримтлах хэрэгтэй. Энэхүү судалгааны үр дүнгээс харахад хүмүүс криптовалютын арилжаанд оролцохдоо эрсдэлийг үл тоомсорлож ордог гэдэг нь харагдаж байна. Криптовалют зах зээл нь өөрөө өндөр эрсдэлийг бий болгож байдаг учир эрсдэлийн удирдлагыг баримтлаж арилжаанд оролцох хэрэгтэй. Энэхүү зах зээл нь богино хугацаанд ашиг өгдөг ч гэсэн урт хугацаандаа ч өгөөж хүртэх боломжтой. Иймд өөрсдийн сэтгэл хөдлөл, зөн совиндоо итгэн арилжаанд оролцохгүй байх шаардлагатай. Мөн тухайн мэдээллийн нөлөөллийг өмнөх арилжааны түүх болон шинжилгээний үр дүнд үндэслэн таамаглаж шийдвэр гаргах нь оновчтой.

7. НОМ ЗҮЙ

- Mario Arias-Oliva, Jorge Pelegrin-Borondo and Gustavo Matias-Clavero, (2019). *Variables Influencing Cryptocurrency Use: A Technology Acceptance Model in Spain*
- Anchustegui, I. H. (2018). *Oil as Currency: Venezuela's Petro, a New 'Oil Pattern'*.
- Arabyat, A. A. (2017). *Investment decision making among gulf investors: Behavioural finance perspective*. *IJMS*, 41–71
- Мөнхтуул, Ж. (2019). Санхүүгийн болон санхүүгийн бус шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгийн онолоор тайлбарлах нь.
- Номуундарь, О. (2017). Монгол хөрөнгө оруулагчийн санхүүгийн зан төлөвийг тодорхойлох нь .
- Тунгалаг, Б. (2018). Хувь хөрөнгө оруулагчийн хөрөнгө оруулалтын оновчгүйшийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгийн онолоор тайлбарлах нь.
- Ундрах, Г. (2014). Хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгийн ойлголтоор тайлбарлах нь.
- Ариунзаяа, Э. (2022). Хөрөнгө оруулалтын шийдвэр гаргалтыг зан төлөвийн санхүүгийн ойлголтоор тайлбарлах нь криптовалютын зах зээлд оролцогчдын эсэшээ дээр.
- Номин-Эрдэнэ, Б. (2022). Криптовалютын зах зээлийн хөрөнгө оруулагчдын зан төлөвийг тодорхойлох нь.
- Буюнжаргал, Т. (2022). ИИС койны нийгмийн сүлжээн дээрх брэнд мониторингийн судалгаа.
- Даваасүрэн, Э. (2021). Монгол хүний мөнгөний хандлагыг зан төлөвийн санхүүгийн үүднээс тодорхойлох судалгаа.
- Үзэмжтөгөлдөр, Ч. (2021). Ард койн худалдан авагчдын зан төлөвийн судалгаа
- Номин-Эрдэнэ, Б. (2022). Криптовалютын зах зээлийн хөрөнгө оруулагчдын зан төлөвийг тодорхойлох нь.
- Ишгэрэл, Б. (2022). Хөрөнгө оруулагчийн шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх зан төлөвийг гажуудлыг тодорхойлох нь.
- Чинзэтөгс, Б. (2022). Эрсдэл хүлээх зан төлөвт нөлөөлөх хувь хүний хүчин зүйлсийг тодорхойлох нь.
- Venkatesh, Viswanath, et al. "Consumer Acceptance and Use of Information Technology: Extending the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology." *MIS Quarterly*, vol. 36, no. 1, 2012, pp. 157–78. JSTOR,
- Yoon-Chow Yeong, Khairul Shafee Kalid, Savita K Sugathan (2019), "CryptocurrencyAcceptance: A Case of Malaysia"

ЦАХИМ ОРЧИНД ХАРИЛЦАГЧИЙГ ТАНЬЖ МЭДЭХ БАНКНЫ САЛБАР ДАХЬ Е-KYC

Д.Өсөхжаргал³⁶, Ц.Мишиэл³⁷, С.Хулан³⁸

ХУРААНГУЙ

Энэхүү судалгааны хүрээнд Монгол улсын санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага болох банкны хувьд комплаенсийн тогтолцоог судалж, харилцагчдыг таних системийн хүрээнд ямар аргачлалыг хэрэгжүүлж буй болох асуудлыг судалж түүнд тохирсон санал зөвлөмж, сайжруулах арга зам боловсруулж дүгнэлт санал зөвлөмж боловсруулсан. Судалгааны үр дүнд хүрэхийн тулд эмпирик арга болох фокус ярилцлагын аргаар болон кэйс харьцуулалтын шинжилгээгээр хийж гүйцэтгэсэн. Үүний хүрээнд банкны 10 комплаенс ажилтнаас өнөөгийн Монгол улсын хэрэгжүүлж буй комплаенс арга аргачлалын талаар тодруулга хийх зорилготой нээлттэй асуулт тавьсан. Түүнчлэн олон улсад хэрэгжиж буй дижитал харилцагчдыг таних системийн сайн жишээнүүдийг судлан мэдээллийг цуглуулан харьцуулж дүгнэсэн. Судалгааны үр дүнд е-KYC системийг нэвтрүүлэн хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай дэд бүтэц технологийг сайжруулан өөрчлөх хэрэгтэй болохыг тогтоосон ба зайнаас харилцагчийг таньж мэдэх үед давтагдашгүй шинжээр нь таних технологийн шийдэл ашиглан тухайн хүн мөн эсэхийг давхар баталгаажуулах аргуудыг судалж, нэвтрүүлэх боломжийг эрэлхийлэх хэрэгтэй болохыг судалж гүйцэтгэлээ.

³⁶ Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

³⁷ Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

³⁸ Санхүү хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Мөнгө угаах үйл ажиллагаа нь бүхий л улс орнуудад тулгамдаж буй асуудал бөгөөд Монгол улсын хувьд мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх гэмт хэргийн эсрэг арга хэмжээг дараагийн түвшинд сайжруулах арга хэмжээ аваагүй буй нь гэмт хэрэгтнүүдэд мөнгө угаах үйл ажиллагааг дэлгэрүүлэх, түүнээс ашиг хүртэх боломжийг олгож байна. Мөнгө угаах гэмт хэрэг нь нийгэм, эдийн засагт сөрөг нөлөө үзүүлж, банкны үйл ажиллагаа болон нэр хүндэд ихээхэн хүндрэл учруулж, үйл ажиллагаанд томоохон гарз хохирлыг дагуулах нөлөөтэй. Энэхүү гэмт хэрэгтэй тэмцэх шийдэл дутмаг байгаа нь арилжааны банкны хувьд энэхүү гэмт хэрэг гаралтыг бууруулах, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, хяналтын үйл ажиллагааг улам сайжруулахад орчин үеийн санхүүгийн техник технологи, арга аргачлал зайлшгүй хэрэгтэй байгаа дохио өгч байна.

Судалгааны асуудал: Монгол Улсын төлбөрийн системд банкнууд нь шууд оролцогч бөгөөд гол үйл ажиллагаа нь харилцах, хадгаламж төвлөрүүлэх, зээл, төлбөр тооцооны үйлчилгээ, банкны бусад үйлчилгээг иргэд, хуулийн этгээдэд үзүүлэх юм.

Зураг 1. Монгол Улсын Төлбөр Систем, 2022 оны II-р улирлын байдлаар

Арилжааны банк	Банк хоорондын гүйлгээн дэх мөнгөний хэмжээ	Интернэт банк
<ul style="list-style-type: none">Үйл ажиллагаа явуулж буй нийт 12 банк	<ul style="list-style-type: none">40.9 их наяд төгрөг	<ul style="list-style-type: none">Харилцагчдын тоо 3.5 саяГүйлгээн дэх мөнгөний хэмжээ 149.5 тэрбум

Судалгааны зорилго: Монгол Улсад МУТС эрсдэлийг бууруулахад Монгол улсын санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн комплаенсийн тогтолцооны ач холбогдол, түүний өнөөгийн нөхцөл байдлыг судалж, урьдчилан сэргийлэх комплаенсийн тогтолцоог сайжруулах харилцагчдыг таних e-KYC-н боломжийг нэвтрүүлэх шинжилгээ хийж боловсруулахад энэхүү судалгааны ажлын зорилго оршино.

Судалгааны зорилт:

- Комплаенс, МУТС түүний тогтолцооны талаар онолын судалгаа хийх
- Салбарын судалгаагаар хууль эрхзүйн тогтоомж хэрэгжээд буй олон улсын стандартуудыг судлах, салбарын талаарх зах зээлийн мэдээллийг судлах
- Эмпирик судалгаагаар чанарын судалгааг хийх
- Олон улсын сайн жишээнүүдийн кэйсийг судлах
- Харилцагчийг таних тогтолцоог сайжруулах санал зөвлөмжийг шинжилгээний үр дүнд суурьлан боловсруулах

Судалгааны ач холбогдол: eKYC-ийг Монгол Улсад хэрэгжүүлснээр харилцагчийг таних систем үр дүнтэй болж, санхүүгийн үйлчилгээнд учирч буй саад тогтор багасч, хууль эрх зүйн болон зохицуулалтын хэрэгжилт сайжирж, санхүүгийн хүртээмж

нэмэгдэх, зардал буурах, харилцагчид илүү сайн үйлчилгээ авах нөхцөл бүрдэнэ.

2. ОНОЛЫН ТОЙМ

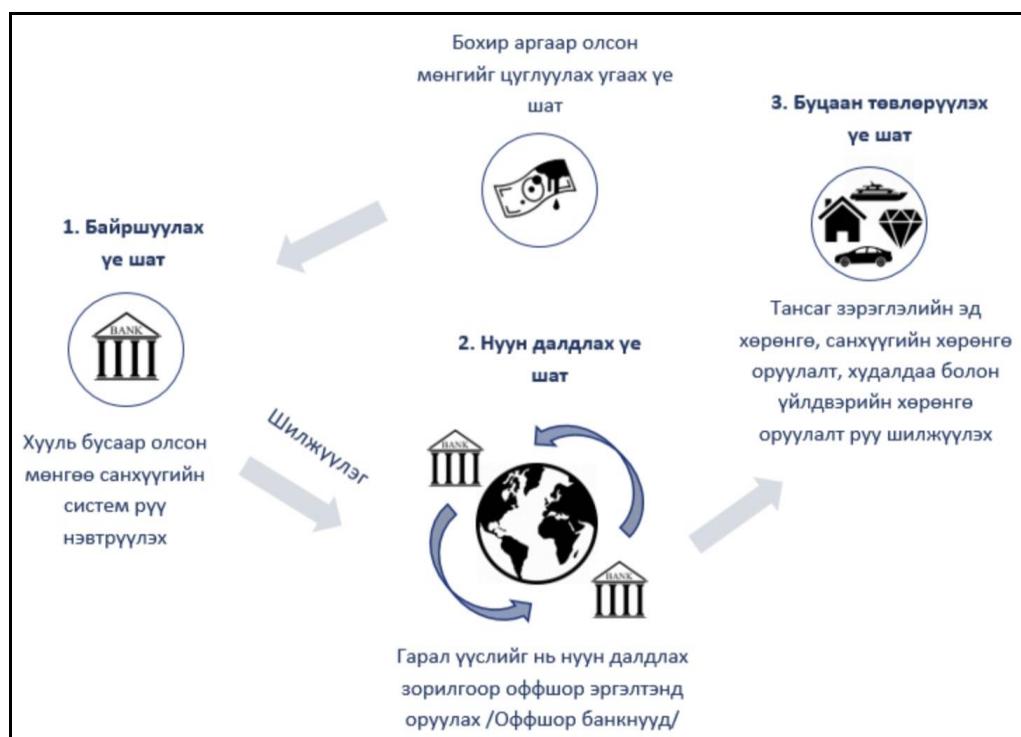
Мөнгө угаах үйл ажиллагааны тухай

1. Мөнгө угаалтын үүсэл

"Мөнгө угаах" гэж гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого гэдгийг мэдсээр байж түүнийг авсан, эзэмшсэн, ашигласныг, эсхүл түүний хууль бус эх үүсвэрийг нь нуун далдлах, гэмт хэрэг үйлдэхэд оролцсон аливаа этгээдэд хуулийн хариуцлагаас зайлсхийхэд туслах зорилгоор өөрчилсөн, шилжүүлснийг, эсхүл түүний бодит шинж чанар, эх үүсвэр, байршил, захиран зарцуулах арга, эзэмшигч, эд хөрөнгийн эрхийг нуун далдалсныг хэлнэ; (МҮ-ын мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1.)

Мөнгө угаах үйл ажиллагаа нь ихэвчлэн дараах гурван үе шатнаас бүрддэг байна. Үүнд:

Зураг 2. Мөнгө угаах гэмт хэргийн үе шатууд

Эх сурвалж: Монгол банкны санхүүгийн боловсрол (2019)

Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх гэмт хэрэг нь эдийн засаг, нийгэмд маш серөг үр дагавартай:

- Их хэмжээний мөнгө гэнэт орж ирээд гэнэт гарах нь санхүүгийн системийн тогтвортой байдлыг алдагдуулах, цаашлаад хямралд хүргэж болзошгүй.
- Хууль бус мөнгө дотоодынх болж тус мөнгө нь хээл хахууль, авилгийг ихэсгэж, шударга өрсөлдөөнийг үгүй хийх, шударгаар бизнес эрхлэгчдийг зах зээлээс шахан гаргаж, монопол байдал бий болгох. (Монгол банк, 2019)

2. Мөнгө угаах гэмт хэргийн талаарх үндэсний эрх зүйн зохицуулалт

Санхүүгийн хориг арга хэмжээ авах байгууллага (ФАТФ) нь олон улсын санхүүгийн системийг мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх болон үй олноор хөнөөх зэвсгийг дэлгэрүүлэхийг санхүүжүүлэхээс сэргийлэх бодлого боловсруулж, дэлгэрүүлэх үүрэг бүхий засгийн газар хоорондын, хараат бус байгууллага юм.

- 2003 онд Монгол Улс “Терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх олон улсын конвенц”-д нэгдэн орсон.
- 2006 оны 7 сард “Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль” батлагдсан.

2013 оны 5 сарын 31-нд дээрх хуулийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхлэн тус хуулийн 16 дугаар зүйлийн дагуу мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий Санхүүгийн мэдээллийн алба (СМА) Монголбанкны дэргэд байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулсаар байна.

Хүснэгт 1. Хяналт тавигч байгууллагууд

Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлж байгаад хяналт тавих байгууллага		
№	Санхүүгийн зохицуулах хороо, Санхүүгийн мэдээллийн албатай хамтран	Монголбанк
1	Банк бус санхүүгийн байгууллага (ББСБ)	Банк
2	Даатгагч болон даатгалын мэргэжлийн оролцогч	
3	Хөрөнгө оруулалтын сан	
4	Үнэт цаасны зах зээлд оролцогч мэргэжлийн байгууллага	
5	Хадгаламж, зээлийн хоршоо	
6	Үл хөдлөх эд хөрөнгө зуучлалын байгууллага	
7	Нотариатч	

Эх сурвалж: Монгол банкны санхүүгийн боловсрол (2019)

Комплаенсийн эрсдэлийн тухай

1. Комплаенсийн үйл ажиллагаа ба түүний шаардлага, ач холбогдол

Комплаенс гэдэг нь компанийн засаглалын нэгэн хэсэг бөгөөд тухайн аж ахуйн нэгж, байгууллагад хууль тогтоомж, журам, зааварт нийцүүлж үйл ажиллагаа явуулах чадамж юм. (Монгол банк, 2019)

Комплаенсийн үйл ажиллагаа нь 2 түвшинд явагддаг. Үүнд:

- Тухайн байгууллагын мөрдөж ажиллах ёстой хууль тогтоомжууд, зохицуулагч байгууллагаас тавьсан шаардлага, мөрдөх ёстой хэм хэмжээг сахиулах /regulatory compliance/
- Хууль эрх зүйн орчны хүрээнд тухайн байгууллагын дотооддоо баталсан дүрэм журмуудыг сахиулах /internal compliance/

2. Комплаенсийн үйл ажиллагааны цар хүрээ, бүтэц

Комплаенсийн эрсдэлийг удирдах 3 түвшний загвар байдаг ба 3 өөр түвшинд харилцан адиlgүй чиг үүрэгтэй. Үүнд:

1-р шат: Гурван хамгаалалтын шатны эхэнд фронт оффисууд байдаг ба харилцагчдад үйлчилгээ үзүүлдэг ажилтнууд болон дотоод хяналт байна. Энэ шатанд:

- Эрсдэлийг илрүүлнэ, үнэлнэ, бууруулна, хянана мөн мэдээлнэ;
- Эрсдэлийг шууд удирдаж, дотоод хяналтыг үр дүнтэй хэрэгжүүлнэ;

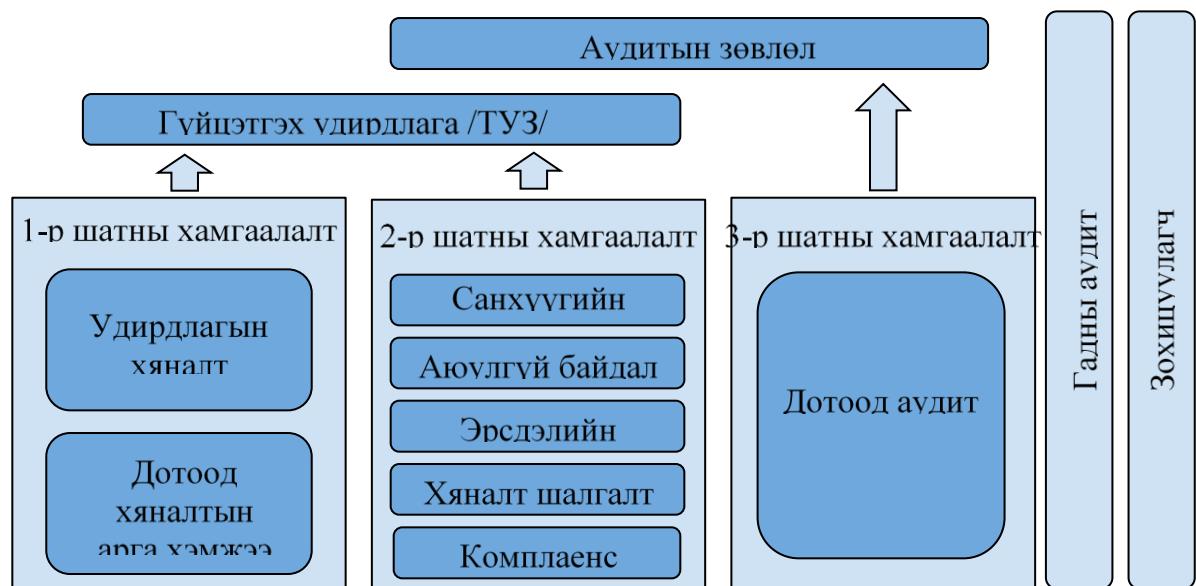
2-р шат: Хамгаалалтын дараагийн шатанд дотоод хяналт шалгалт, аюулгүй байдлын хамгаалалт болон комплаенсийн үйл ажиллагаа багтдаг. Энэ шатны чиг үүрэг:

- Эрсдэлийн хөтөлбөрийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх;
- Комплаенсийн одоо байгаа, тулгараад байгаа асуудлуудыг тодорхойлох, үнэлгээ хийх, зөвлөмж өгөх, цаашид авах арга хэмжээнүүдийг тодорхойлох;

3-р шат: Хамгаалалтын эцсийн шатанд байгууллагын дотоод аудит байх ба ингэхдээ бүрэн хараат бус байна. Сүүлийн шатны чиг үүрэг:

- Олон улсын стандартын дагуу аудит хийх;
- Үр дүнтэй механизмаар мэдээлэх.

Зураг 3. Хамгаалалтын 3 үе шат

Эх сурвалж: Австралийн дотоод аудитын институт, 2018 он

KYC буюу хэрэглэгчээ таних системийн тухай

1. KYC буюу хэрэглэгчээ таних системийн тухай

KYC (Know Your Customer) нь мөнгө угаахаас урьдчилан сэргийлэх чухал арга хэмжээ юм. Энэ нь үйлчлүүлэгчдийн хэн болохыг баталгаажуулах, мөнгө угаах болон бусад хууль бус үйл ажиллагаанд оролцох эрсдэлийг үнэлэх үйл явцыг хэлдэг. Мөнгө угаах гэмт хэрэг нь хууль бусаар олсон орлогыг хууль ёсны хөрөнгө болгон хувиргах үйл явцыг хамардаг бөгөөд энэ нь ихэвчлэн санхүүгийн байгууллагуудыг ашиглах замаар хийгддэг. KYC журам нь санхүүгийн үйлчилгээг хууль бус зорилгоор ашиглахыг оролдож буй үйлчлүүлэгчдийг илрүүлэхэд тусална.

KYC нь дараах 3 үе ерөнхий шаттайгаар хэрэгждэг:

Үйлчлүүлэгчийг таних шат: Энэ нь дараах мэдээллүүдийг цуглуулан баталгаажуулна.

- Ерөнхий мэдээлэл /Овог, нэр, хүйс, хаяг, утасны дугаар, төрсөн огноо /
- Бичиг баримт /АНУ-ын жолооны үнэмлэх, Гадаад паспорт, Иргэний үнэмлэх гэх мэт баталгаажуулах бичиг баримтын мэдээлэл болон зураг/
- Нийгмийн даатгалын дугаар, ажлын газрын мэдээлэл болон албан тушаал, орлого нотлох баримт /цалингийн хуулга гэх мэт/ зэрэг хувийн мэдээллийг цуглуулж баталгаажуулдаг. Энэ мэдээллийг үйлчлүүлэгчийн хувийн мэдээллийг бий болгох, мөнгө угаах болон бусад гэмт хэргийн эрсдэлийн түвшинг үнэлэхэд ашигладаг.

Хэрэглэгчийн зохих шалгалтын шат: Энэ нь харилцагчийн хөрөнгийн эх үүсвэр, ажил мэргэжил, бизнесийн харилцааг шалгах замаар түүнтэй холбоотой эрсдэлийг үнэлэх явдал юм.

Байнгын хяналтын шат: Энэ нь үйлчлүүлэгчийн хийсэн гүйлгээнд хяналт тавьж, сэжигтэй үйлдлийг илрүүлэх, харилцагчийн мэдээлэл шинэчлэгдсэн эсэхийг шалгах явдал юм.

Зураг 4. KYC 3 үе шат

Эх сурвалж: Санхүүгийн хориг арга хэмжээ авах байгууллага ФАТФ, 2012 он

Санхүүгийн байгууллагууд хуулийн дагуу KYC журмыг хэрэгжүүлж, харилцагчдынхаа хийсэн бүх гүйлгээний бүртгэл хөтлөх үүрэгтэй. Ингэснээр тэд сэжигтэй гүйлгээг илрүүлж, холбогдох байгууллагад мэдээлэх боломжтой болж байгаа нь мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чухал алхам юм. Үр дүнтэй KYC журам нь мөнгө угаахаас урьдчилан сэргийлэх, санхүүгийн системийн бүрэн бүтэн байдлыг хамгаалахад тусална.

2. E-KYC-н сүүлийн үеийн чиг хандлага

Зураг 5. KYC болон E KYC ялгаа

Эх сурвалж: Олон улсын санхүүгийн корпораци, 2012 он

Таатай байдал болон хурд: Цахим KYC ухаалаг гар утас, компьютер гэх мэт дижитал төхөөрөмжүүдийг ашиглан түргэн шуурхай, алсаас хийж, үйлчлүүлэгчид банкны салбарт биечлэн очих шаардлагагүй болгоно. Энэ нь KYC-д шаардагдах цаг хугацаа, хүчин чармайлтыг багасгаж, хэрэглэгчийн үйлчилгээг сайжруулах боломжтой.

Нарийвчлал болон үр ашигтай байдал: e-KYC нь баримт бичгийн баталгаажуулалтад гарч болзошгүй алдаа, зөрчлийг бууруулна. Учир нь e-KYC систем нь автоматжуулсан алгоритм болон хиймэл оюун ухааныг (AI) ашиглан хэрэглэгчийн мэдээллийг олон өгөгдлийн сангийн эсрэг хурдан бөгөөд үнэн зөв шалгах боломжтой.

Аюулгүй байдал ба нууцлал: Цахим KYC систем нь алдагдсан, гэмтсэн, хулгайд алдагдах боломжтой биет баримт бичигтэй харьцуулахад хэрэглэгчийн мэдээллийг илүү найдвартай, хувийн хадгалах боломжийг олгодог.

Хүртээмжтэй байдал: E-KYC нь хэрэглэгчдэд шаардлагатай дижитал төхөөрөмж болон интернэт холболттой бол хаанаас ч, алсаас KYC бүртгэлийг дуусгах боломжийг олгодог. (Дэлхийн банк, 2020)

3. СУДЛАГДСАН БАЙДАЛ

Өнөөгийн Монгол улсын мөнгө угаахтай тэмцэн хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ

Банкнуудын харилцагчийг танихын тулд дараах аргуудыг хэрэгжүүлдэг.

Хэрэглэгчийн хяналт (CDD): Банкнууд харилцагчдынхаа хэн болохыг шалгахын тулд ашигладаг. CDD нь овог нэр, төрсөн огноо, хаяг, паспорт, иргэний үнэмлэх гэх мэт хэрэглэгчийн мэдээллийг цуглувалж, баталгаажуулдаг.

Хэрэглэгчийг таних систем (KYC): KYC нь банкнуудын харилцагч бүрийн болзошгүй

эрсдэлийг үнэлэхэд ашигладаг процесс юм. Банкнууд харилцагчийн хөрөнгийн эх үүсвэр, дансны зориулалт болон бусад холбогдох мэдээллийг тодорхойлохын тулд KYC-г ашигладаг..

Магадлан шалгалт (EDD): Эрсдэл өндөртэй үйлчлүүлэгчдэд ашигладаг илүү өргөн хүрээг хамарсан шалгалтын хэлбэр юм. Банкнууд харилцагчийн ажил мэргэжил, орлогын эх үүсвэр, бизнесийн үйл ажиллагаа зэрэг нэмэлт мэдээллийг авахын тулд EDD-г ашигладаг..

Биометрийн таних арга: Банкнууд үйлчлүүлэгчдийг танихын тулд хурууны хээ, нүүр царай, дуу хоолой таних зэрэг биометрийн таних аргыг ашигладаг. Энэ арга нь илүү найдвартай, үр дүнтэй тул илүү түгээмэл болж байгаа.

Улс төрд нөлөө бүхий этгээдүүдийн сан: Банкууд хяналтын үүрэгтэйгээр тохиолдол гаргаж болзошгүй этгээдийн мэдээллийг ашиглан гэмт хэргийн болон терроризмд холбогдсон хувь хүн, аж ахуйн нэгжийн засгийн газрын жагсаалтад байгаа харилцагчдыг илрүүлэх боломжтой байдаг.

Комплаенсийн үйл ажиллагааны хэрэгжилт

Монгол Улсын банкинд комплаенсийг хэрэгжилтийг хангахдаа тухайн банк холбогдох хууль тогтоомж, дүрэм журам, салбарын стандартад нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахад чиглэсэн олон төрлийн дараах үйл ажиллагаа, арга хэмжээг хамран явуулдаг. Үүнд:

Хүснэгт 2. Комплаенсийн арга хэмжээнүүд

№	Авч хэрэгжүүлдэг арга	Тайлбар
1	МУТС эрсдэлийн үнэлгээ хийх	Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх, залилан мэхлэх, мэдээллийн нууцлал зэрэгтэй холбоотой банканд учирч болох эрсдэлүүдийг тодорхойлж, үнэлдэг. Дараа нь банк эдгээр эрсдэлийг бууруулахын тулд зохих бодлого, журам, хяналтыг боловсруулдаг.
2	Зохицуулалтын хөтөлбөрийг бий болгох	Үүнд банк зохицуулалтын үүргээ биелүүлж байгаа эсэхийг баталгаажуулах хэрэгжилтийн бодлого, журам, хяналтыг боловсруулдаг. Дагаж мөрдөх хөтөлбөр нь банкны тодорхой эрсдэл, шаардлагад тохирсон байх ёстой бөгөөд үүнийг тогтмол хянаж, шинэчилж байх ёстой байдаг.
3	Зохицуулалтын ажилтныг томилох	Комплаенс хариуцсан ажилтан нь хэрэгжилтийн хөтөлбөрт хяналт тавих, банк зохицуулалтын үүргээ биелүүлж байгаа эсэхийг баталгаажуулах, дагаж мөрдөх аливаа асуудлыг ахлах удирдлага, зохицуулагчдад мэдээлэх үүрэгтэй.
4	Сургалт хөтөлбөрүүдийг явуулах	Банкны бүх ажилтнууд дагаж мөрдөх үүргээ ухамсарлаж, дагаж мөрдөхийн ач холбогдлыг ойлгох нь чухал юм. Үүнийг тогтмол сургалт, сурталчилгааны хөтөлбөрөөр хангадаг.

5	Тогтмол хяналт, аудит хийх	Банк нь үйл ажиллагааны эрсдэлийг удирдахад үр дүнтэй эсэхийг баталгаажуулахын тулд дагаж мөрдөх хөтөлбөрөө тогтмол хянаж, аудит хийх ёстой.
6	Үр дүнтэй харилцаа холбоог хангах	Банк нь зохицуулалтын өөрчлөлт, ойлголтыг мэдэж байх, дагаж мөрдөх үүрэг амлалтаа биелүүлэхийн тулд зохицуулагчид болон бусад оролцогч талуудтай үр дүнтэй харилцааны сувгийг бий болгох хэрэгтэй байдаг.

ФАТФ-аас Монгол улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэхэд хэрэгжүүлэх зөвлөмж

2021 онд Санхүүгийн хориг арга хэмжээ авах байгууллага (ФАТФ) Монгол Улсын мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тогтолцоонд хэд хэдэн дутагдалтай байгааг тогтоосон. Хэдийгээр хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн ч авч хэрэгжүүлж буй арга сул хэвээр байсан. Иймд Монгол Улсыг ФАТФ-ын “саарал жагсаалт”-д оруулсан. Энэхүү үнэлгээний хүрээнд ФАТФ-аас Монгол банканд дараах гол арга хэмжээг сайжруулах зөвлөмжийг хүргүүлсэн.

Хяналт шалгалтыг сайжруулах: Эрсдэлийг тодорхойлох, шийдвэрлэхэд үр дүнтэй байх үүднээс Монголбанк хяналт шалгалтын тогтолцоог сайжруулах

МУТС-тай тэмцэх эрсдэлд суурилсан аргачлалыг бэхжүүлэх: ФАТФ-аас Монголбанкинд санхүүгийн салбарт тулгарч буй тодорхой эрсдэлийг үнэлж, түүнд нийцүүлэн арга хэмжээг тохируулах

Хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох: Эрсдэлийг шийдвэрлэхэд иж бүрэн, үр дүнтэй байхын тулд Монгол банканд хууль эрх зүйн орчныг бэхжүүлэх

Хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох үйл ажиллагааг сайжруулах: ФАТФ-аас Монголбанкинд хууль сахиулах байгууллага, Санхүүгийн мэдээллийн алба зэрэг холбогдох байгууллагуудтай уялдаа холбоотой ажиллах, мэдээлэл солилцох механизмаа сайжруулах

Сургалт хөтөлбөрийг нэмэгдүүлэх: ФАТФ-аас Монголбанкыг санхүүгийн байгууллага, хяналт шалгалтын байгууллага, хууль сахиулах байгууллагууд зэрэг холбогдох оролцогч талуудын дунд МУТС-н талаарх сургалт, хөтөлбөрийг нэмэгдүүлэхийг зөвлөсөн.

4. ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХЭСЭГ

Эмпирик судалгаа: Энэхүү судалгаагаар банкны комплаенсийн салбарт ажилладаг хүмүүсийн харилцагчийг таньж мэдэх үйл ажиллагааг үнэлэх зорилготойгоор (1) фокус ярилцлагын арга, (2) кейс харьцуулах арга болон хоёрдогч эх үүсвэрийг судлах судалгааны аргуудыг ашиглан өнөөгийн нөхцөл байдлыг судалж дүгнэлээ.

ФОКУС СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Банкны салбарын комплаенсийн газрын мэргэжилтнүүдээс түүвэрлэн авч нийт 10 комплаенс хариуцсан мэргэжилтэнтэй холбогдон ярилцлага авлаа.

Фокус ярилцлагын үр дүнд гарсан нийтлэг асуудлуудыг өрөнхий, хамтын ажиллагаа, ажилтныг дэмжих, практик гэх 4 нээлттэй асуулгын хүрээнд авсан. Ерөнхий асуулгын хувьд банкны фронт оффисын ажилтнуудын мэдлэг, ур чадварыг сайжруулах шаардлагатай.

Комплаенсийн газраас ажилчдад зориулан сургалт ордог боловч тухайн сургалтыг хүлээж авдаг хүн цөөхөн ба олон жил ажилласан ажилчид тоохгүй өнгөрөх хандлагатай байдаг. Нийт ажилтнуудын дийлэнх хувь нь холбогдох журмаа уншдаггүй бөгөөд журам унших цаг зав хомс байдаг. Мөн салбар нэгжүүдээс мэдээлэл авах тал дээр дутмаг хэдий ч сайн жишээнүүд бий.

Технологи, программ хангамжуудын хувьд олон улстай харьцуулахад хангалттай боловч технологийн өндөр чадварлаг орнуудтай харьцуулахад муу байна. Комплаенсийн газар нь Монголд хөгжөөд 6 жил болж байгаа ба анхныхтай харьцуулахад жил ирэх тусам ойлголт илүү сайжран, тодорхой хэмжээнд арга хэмжээ авч дотооддоо хамтарч ажилладаг болсон. Зарим харилцагчид хувийн мэдээллээ өгөхөөс татгалздаг ба үүнийг багасгахын тулд олон нийтийн сүлжээ, радиогоор мөнгө угаалтын талаарх ойлголт болон харилцагчийн үүргийн талаар мэдээлэл өгөх хэрэгтэй. Харилцагчдад болон олон нийтэд мэдээлэл олгох ёстой гэсэн үүргийг хуульдаа хүртэл заасан боловч харилцагч өөрсдөө мэдээллээ өгдөггүй нь томоохон бэрхшээл бөгөөд энэ нь тухайн харилцагчдын мэдлэг, мэдээлэл дутмаг байгаатай холбоотой.

Фатф-ын зөвлөмжийн дагуу харилцагчийг таньж мэдэх нь нэн чухал ба СМА, хууль зүйн дотоод яам зэрэг байгууллагатай хамтарч ажиллах нь зүйтэй билээ. Санхүүжилтийн тал дээр Монголбанк болон банкны холбооноос удирдлагуудад нь зориулан комплаенсийн зардлын судалгаа хийсэн ба уг судалгааг удирдлагуудад танилцуулан, санхүүжилт олгодог болсон.

Хүснэгт 3. Хүчин зүйлсийн матриц үнэлгээ

	Анхаарал хандуулах шаардлагатай	Хэвийн	Дундаж
Хууль эрх зүйн орчин			+
Технологи, программ хангамж		+	
Нэгжийн ажилтан болох хүний нөөцийн чадавхи		+	
Системийн нууцлал, аюулгүй байдал		+	
Хамтын ажиллагаа			+
Иргэдийн санхүүгийн боловсрол	+		

КЕЙС ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Хүснэгт 4. Байгууллагуудын үйл ажиллагааг харьцуулсан хүснэгт

Байгууллагууд	Үйл ажиллагаа
JPMorgan Chase&Co. (АНУ)	Мэдээллийн сан болон бусад мэдээллийн эх сурвалжаар дүүрэн хяналтын систем нь хэрэглэгчдийг дэлхийн ажиглалтын жагсаалт, улс төрд нөлөө бүхий этгээдүүдийн жагсаалт болон эрсдэлийн бусад эх үүсвэрээс шалгадаг.
DBS Bank Ltd. (Сингапур)	Дижитал өөрчлөлтөд ихээхэн хөрөнгө оруулалт хийж, e-KYC үйл явцыг сайжруулахын тулд хиймэл оюун ухаан, өгөгдлийн анализийг дэвшилтэт технологийг ашигладаг. Мөн "digibank" хэмээх зөвхөн дижитал банкны платформтой бөгөөд энэ нь харилцагчдад гар утасны төхөөрөмжөөрөө дамжуулан алсаас данс нээлгэж, e-KYC процессыг найдвартай, үр ашигтайгаар гүйцэтгэх боломжийг олгодог.
ING Bank N.V. (Нидерланд)	ING нь түүхий эдийн худалдааны үйлчлүүлэгчдэд зориулсан KYC үйл явцыг оновчтой болгохын тулд бусад томоохон банкнуудтай хамтран "Komgo" нэртэй платформыг боловсруулсан.
Standard Chartered Bank (Их Британи)	"Виртуал банкир" нэртэй технологийн платформыг хөгжүүлсэн бөгөөд энэ нь харилцагчдад алсаас данс нээлгэх, e-KYC процессыг гар утасны төхөөрөмжөөрөө гүйцэтгэх боломжийг олгодог. Мөн тус банк нь regtech фирм Silent Eight, ID2020 блокчэйнд суурилсан иргэний үнэмлэх баталгаажуулах үйлчилгээ үзүүлэгч зэрэг технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй хамтран ажиллаж, e-KYC процессоо сайжруулсан.
Банко Сантандер, SA (Испани)	e-KYC үйл явцыг сайжруулахын тулд хиймэл оюун ухаан зэрэг дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн. Тус банк нь Regtech фирмийн Feedzai зэрэг технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй хамтран ажиллаж, дагаж мөрдөх үйл явцыг сайжруулсан. Санхүүгийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тусгай албыг байгуулсан.
Deutsche Bank AG (Герман)	e-KYC үйл явцыг сайжруулахын тулд биометрийн баталгаажуулалтын үйлчилгээ үзүүлэгч Jumio, Regtech фирм Консентус зэрэг технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй хамтран ажиллаж, дагаж мөрдөх үйл явцыг сайжруулсан.
Австралийн Хамтын нөхөрлөлийн банк (Австрали)	e-KYC үйл явцыг сайжруулахын тулд биометрийн таних, машин сургалтын алгоритм зэрэг дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн. Тус банк нь regtech фирм CompliChain болон иргэний үнэмлэх баталгаажуулах үйлчилгээ үзүүлэгч Trulioo зэрэг технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй хамтран ажиллаж, дагаж мөрдөх үйл явцыг сайжруулсан.
Credit Suisse Group AG (Швейцарь)	Credit Suisse e-KYC үйл явцыг сайжруулахын тулд хиймэл оюун ухаан, машин сургалтын алгоритм зэрэг дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлсэн. Биометрийн баталгаажуулалтын үйлчилгээ үзүүлэгч Daon болон regtech фирм Fortia Financial Solutions зэрэг технологийн үйлчилгээ үзүүлэгчидтэй хамтран ажиллаж, дагаж мөрдөх үйл явцыг сайжруулсан.

Эдгээр байгууллагуудын e-KYC-ийг дагаж мөрдөх нийтлэг алхмууд нь:

- Харилцагчийн мэдээллийг цуглуулах: e-KYC-ийг дагаж мөрдөх эхний алхам бол хэрэглэгчийн нэр, хаяг, төрсөн он сар өдөр, иргэний үнэмлэх зэрэг хувийн мэдээллийг цуглуулах явдал юм.
- Харилцагчийг таньж мэдэх: Харилцагчийн мэдээллийг цуглуулсны дараа банк нүүр царай таних, биометрийн баталгаажуулалт, бичиг баримтын баталгаажуулалт зэрэг янз бүрийн аргуудыг ашиглан харилцагчийн хувийн мэдээллийг баталгаажуулдаг.
- Эрсдэлийн үнэлгээ хийх: Банкууд харилцагчтай холбоотой эрсдэлийн түвшин болон тэдний хийж буй гүйлгээний төрлийг тодорхойлох зорилгоор эрсдэлийн үнэлгээ хийдэг.
- Гүйлгээнд хяналт тавих: Банкууд харилцагчийн гүйлгээг мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх журамд нийцэж байгаа эсэхийг хянадаг.
- Сэжигтэй үйл ажиллагааг мэдээлэх: Банк сэжигтэй үйл ажиллагаа илрүүлсэн тохиолдолд холбогдох байгууллагад мэдэгдэх ёстой.
- Байнгын хяналт: Банкууд харилцагчидын мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх журмыг дагаж мөрдөж байгаа эсэхийг нь байнга хянаж байх ёстой.

5. ДҮГНЭЛТ

Банкны салбарын комплаенсийн газрын нийт 10 комплаенс хариуцсан мэргэжилтнээс асуулгын ярилцлага авлаа. Тухайн банкуудын комплаенсийн ажилтнуудын тоо нь нийт ажилтнуудын 0.225%-ыг бүрдүүлдэг бөгөөд олон улсын жишигтэй харьцуулахад тун муу харьцаатай нь байна. Энэ нь Монгол улсад комплаенсийн ажилтны хүний нөөц хэр дутмаг байгааг илтгэж байна. Түүнчлэн комплаенсийн үйл ажиллагааг ухаж ойлгоогүйн үүднээс сэжигтэй гүйлгээний арга хэмжээ муу, хангалтгүй байна. Харилцагчдыг цааш нь гүн судлах, нягталж шалгах үйл ажиллагааг сайжруулах шаардлагатай. Гол нь тухайн хүнийг хэн гэдгийг, юу хийгээд энэ мөнгийг аваад байгаа юм гэдгийг тодорхойлох нь илүү чухал байна. Мөн харилцагчдад болон олон нийтэд мэдээлэл олгох ёстой гэсэн үүргийг хуулиндаа хүртэл заасан боловч харилцагч өөрсдөө мэдээллээ өгдөггүй нь томоохон бэрхшээл бөгөөд энэ нь тухайн харилцагчдын мэдлэг, мэдээлэл дутмаг байгаатай холбоотой.

Кейс харьцуулсан судалгаанаас харахад Монголын банкны салбар дахь e-KYC буюу зайнаас харилцагчийг таньж мэдэх үйл ажиллагааг нэвтрүүлэхэд боломж, нөөц байна. Учир нь нийтлэг алхмуудаас үзэхэд одоогийн банкуудын комплаенсийн үйл ажиллагаатай нийцэж байна. Гэсэн ч нүүр царай таних, биометрийн баталгаажуулалт буюу харилцагчийн давтагдашгүй шинжээр нь таних үйл ажиллагаа огт байдаггүй бөгөөд холбогдох хуулийн заалт болоод техник технологийн хөгжиж буй байдлаас шалтгаалан арай нэвтрээгүй байгаа хэмээн үзэж байна.

Кейс харьцуулсан судалгаан дээрх 10 байгууллага маань e-KYC-г нэвтрүүлснээрээ үр ашиг нь нэмэгдсэн ба Монгол улсад ч мөн нэвтрүүлэх нь зүйтэй юм. Тиймээс банк болон харилцагчид хамтран e-KYC ашиглан үүсэх эрсдэлийг үнэлэх,

Зайнаас харилцагчийг таньж мэдэх үед давтагдашгүй шинжээр нь таних технологийн шийдэл ашиглан тухайн хүн мөн эсэхийг давхар баталгаажуулах аргуудыг судалж, нэвтрүүлэх боломжийг эрэлхийлэх, холбогдох хууль, эрх зүйн орчныг тодорхой болгон, нийцүүлэн өөрчлөх зэрэг шат дараалласан арга хэмжээ авах нь зүйтэй юм.

6. САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

- e-KYC системийг нэвтрүүлэн хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай дэд бүтэц технологийг сайжруулан өөрчлөх хэрэгтэй. Үүнийг хийхдээ бүх санхүүгийн байгууллагад хүртээмжтэй байдлыг хангах нь чухал.
- Санхүүгийн байгууллагууд цахим KYC системээ аюулгүй болгож, мэдээллийн зөрчил, кибер халдлагаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд өгөгдөл хамгаалах дүрэм журмыг дагаж мөрдөх ёстой.
- Монгол дахь алслагдсан болон хөдөө орон нутагт цахим KYC процессын хөгжлийг хангах, шаардлагатай технологи, төхөөрөмж нийлүүлэх хэрэгтэй.
- KYC системд хөрөнгө оруулалт хийхдээ санхүүгийн байгууллагууд цахим KYC системийг одоо байгаа үйл явц, технологитой нь нэгтгэн явуулах шаардлагатай.
- Зохицуулалтын хүрээнд хуулийн нэмэлт өөрчлөлт, бодлогыг тусгах хэрэгтэй.
- Санхүүгийн байгууллагууд ажилчид болон үйлчлүүлэгчдээ e-KYC системийг хэрхэн үр дүнтэй, аюулгүй ашиглах талаар ойлгуулахын тулд сургалт болон хөтөлбөрт хөрөнгө оруулалт хийх шаардлагатай байна.

7. НОМ ЗҮЙ

About Business Crime Solutions. (2017). What is money laundering?

Wolfsberg group, (2010). Sanctions Screening guideline.

Shwetha Vasudeva Murthy. (2022). Analysis on the significance and effectiveness of anti-money laundering policies and regulations of Financial Institutions (Investment Banks) in India.

Perlman, L., Gurung, N. (2019). Focus Note: The Use of eKYC for Customer Identity and Verification and AML.

Улсын Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль. (2013). Улаанбаатар, Монгол: Монгол Улсын Их Хурал.

Удамзаяа, С. (2021). Финтекийг ашиглан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, хяналтын тогтолцоог сайжруулах нь.

Оюун-эрдэнэ, Э. (2021). Арилжааны банкуудын комплаенсийн үйл ажиллагааг сайжруулах боломж, арга зам санхүүжүүлэх эрсдэлийн удирдлагыг сайжруулах боломж, арга зам.

Азжаргал, Ч. (2019). Арилжааны банкны худалдаанд сууринсан мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийн удирдлагыг сайжруулах боломж, арга зам.

Монгол банк. (2020). Гадаад секторын статистик. Улаанбаатар.

Монгол банк. (2016). Монгол улсын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх үндэсний эрсдэлийн үнэлгээ.

Санхүү Мэдээллийн Алба. (2018). Монгол улсын терроризмыг санхүүжүүлэх, үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэхийг санхүүжүүлэх эрсдлийн үнэлгээ.

The Financial Action Task Force (FATF) Guidance on Digital Identity.

The International Finance Corporation (IFC) report on "Digital Identification and Authentication: A Guide for Microfinance Institutions and Other Fintech Service Providers".

e-KYC innovations use cases in digital financial services report of security workstream.

Банкнаас бусад санхүүгийн байгууллагын комплаенсийн ажилтнуудад зориулсан гарын авлага, 2019 он, Санхүүгийн зохицуулах хороо.

ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧДЫН ҮНДЭСЛЭЛГҮЙ ХӨРӨНГӨЖИХ ЗАМААР ТАТВАРААС ЗАЙЛСХИЙХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ ИЛРҮҮЛЭХ НЬ

Б.Соёлмаа³⁹, Б.Даваадэмбэрэл⁴⁰

ХУРААНГУЙ

Мөнгө угаах гэмт хэргийн нэг хэлбэр нь татвараас зайлсхийх юм. Манай улс ФАТФ-ын саарал жагсаалтад 2019 онд орсны шалтгаан нь мөнгө угаах гэмт хэргийг шалгах, шийтгэл оногдуулах, гэмт хэргийн орлого, хэрэгслийг хураан авах, хууль эрх зүйн орчин хангалтгүй байсантай холбоотой. Тухайлбал, 2008 онд “Татварын өршөөлийн тухай хууль”, 2015 онд “Эдийн засгийн ил тод байдлын тухай хууль” тус тус батлагдсан нь татвар төлөгчдийг татвараас зайлсхийх байдлыг нэмэгдүүлэн нийгэмд сөрөг хүлээлт бий болгож, улмаар үндэслэлгүй хөрөнгөжих, мөнгө угаах гэмт хэргийн тоог нэмэгдүүлэх үндэслэл болжээ. Тиймээс энэхүү судалгаагаар хөрөнгө орлогын мэдүүлэг өгдөг төрийн албан хаагчдын мэдүүлгээр дамжуулан үндэслэлгүй хөрөнгөжсөн болон татвараас зайлсхийсэн байх магадлалыг илрүүлэх, улмаар мөнгө угаах гэмт хэргийн эрсдэлийг бууруулахад хувь нэмрээ оруулахаар чиглэж байна. Мөн хувь хүний орлогын албан татварын тайланг хөрөнгө орлогын мэдүүлэгтэй тулган баталгаажуулах замаар мэдүүлгийн үнэн бодит байдлыг нэмэгдүүлэх боломжийг судаллаа.

³⁹ Нягтлан бодох буртгэл хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

⁴⁰ Нягтлан бодох буртгэл хөтөлбөрийн 3-р курс, СЭЗИС

1. ОРШИЛ

Сэдэв сонгосон үндэслэл: Базелийн Засаглалын Институци нь 2012 оноос эхлэн жил бүр дэлхийн улс орнуудын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийг үнэлэн Базелийн Мөнгө Угаахтай Тэмцэх Индекс (Basel AML Index)-ийг эрхлэн гаргасаар иржээ. “Мөнгө угаахтай тэмцэх индекс 2022” оны тайлангаар олон улсын дундаж мөнгө угаахтай тэмцэх индекс 5.25 байсан нь өмнөх жилээс 0.05%-иар буурчээ. (*Basel AML Index - Assessing Money Laundering Risks Around the World, 2022*) Харин манай улсын хувьд 2022 оны байдлаар 5.86 үнэлгээ авсан бөгөөд энэхүү үнэлгээ олон улсын дунджаас дээгүүр байгаа нь мөнгө угаах эрсдэл өндөр буйг илэрхийлж байна.

Монгол улсын хувьд мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн суурь 2004 онд ФАТФ (The Financial Action Task Force)-ын салбар байгууллага APG (Ази, Номхон далайн мөнгө угаахтай тэмцэх бүлэг)-т нэгдэн орсоноос эхлэлтэй. Монгол улс гишүүн орны хувьд Санхүүгийн хориг арга хэмжээ авах байгууллага (ФАТФ)-аас гаргасан мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх, үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэхийг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх олон улсын стандарт болох 40 Зөвлөмжийн хэрэгжилтийн талаар жил бүр Ази, Номхон далайн мөнгө угаахтай тэмцэх бүлэгт тайлагнах үүрэгтэй. Энэхүү байгууллагын /ФАТФ/ үнэлгээгээр мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоо нь хангатгүй байна гэж үзвэл тухайн улс орныг хар, саарал жагсаалтад бүртгэж улмаар тухайн улсын эдийн засагт гадаад гүйвуулга, худалдааны санхүүжилт, санхүүгийн салбарын хөгжил, гадаад зах зээлээс хөрөнгө оруулалт татах боломжийг бууруулдаг.

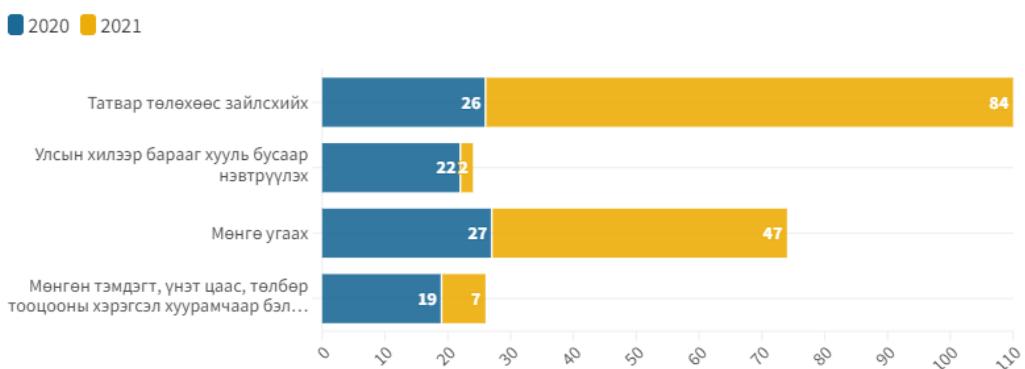
Түүхэн мэдээллээс харвал манай улс 2013 онд анх ФАТФ-ын “Хар жагсаалт”-д орсон нь хууль эрх зүйн орчин тун хангатгүй байсантай холбоотой. Тодруулбал, ФАТФ-ын тухайн үеийн зөвлөмжид нийцүүлэн боловсруулсан “Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай” хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг Монгол Улсын Их Хурлаас 2013 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдөр баталсан боловч ФАТФ-ын зөвлөмжид зарим хуулийн зохицуулалтыг нийцүүлээгүй гэх үндэслэлээр “өндөр эрсдэлтэй болон хамтран ажилладаггүй улс” гэсэн ангилал буюу “хар саарал жагсаалтад” оруулж байсан бөгөөд 2014 оны 1 дүгээр сарын 16-ны өдөр Улсын Их Хурлын чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийн холбогдох зохицуулалтыг ФАТФ-ын зөвлөмжид нийцүүлснээр манай улсыг дээрх дутагдлаа залруулсан гэж үнэлэн 2014 оны 6 дугаар сард “хар саарал жагсаалт”-аас гаргаж байжээ. (*Монгол Улсын Төв Банк.*, n.d.) 2020 Гэвч 2019 оны 10-р сарын 18 өдрийн ФАТФ-ын хуралдаанаар Монгол улсыг ахин саарал жагсаалтад оруулж, 15 сарын хугацаатай МУТС эрсдэлийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх, эрсдэлд суурилсан хяналт шалгалтыг хийж гүйцэтгэх, зөрчил үүссэн тохиолдолд гаргасан зөрчилд нь дүйцэхүйц, дахин үйлдэхээс сэргийлсэн арга хэмжээ авах; мөн мөнгө угаах үйлдлийг мөрдөн шалгах, яллах ажиллагааг нэмэгдүүлэх үүрэг даалгаврыг өгсөн байдаг.

Тиймээс манай улсын хувьд дээрх үүрэг даалгаврын хүрээнд мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчныг сайжруулах тал дээр анхаарч 2020 онд “Татварын багц хуулийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлсэн төдийгүй Эрүүгийн хуульд “Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх тухай” зүйл заалтыг нарийвчлан тодруулж, энэ

талаар олон нийтэд таниулах ажлуудыг зохион байгуулсан юм. Богино хугацаанд үүрэг даалгаврыг амжилттай биелүүлсний үр дүнд 2020 оны 10 сард манай улс “Саарал жагсаалт”-аас гарчээ.

Гэвч дээр дурдсанчлан Монгол улс мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэгдэх эрсдэлтэй орон хэвээр байгаа юм. Тухайлбал, 2021 оны эдийн засгийн гэмт хэргийн тоо өмнөх онтой харьцуулахад 28.5%-иар өсжээ. Харин гэмт хэргийн төрлөөр нь ангилж авч үзэхэд өмнөх онтой харьцуулбал хамгийн их өсөлттэй байсан нь татвар төлөхөөс зайлсхийх гэмт хэрэг байна. (*Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан, 2021*)

Зураг 1. Эдийн засгийн гэмт хэрэг, гэмт хэргийн төрлөөр 2020-2021

Эх сурвалж: (*Үндэсний статистикийн хороо, 2021*)

Мөнгө угаах гэмт хэргийн нэг хэлбэр нь татвараас зайлсхийх юм. Сүүлийн жилүүдэд татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн тоо өссөн бөгөөд үүний эрх зүйн зохицуулалтыг харвал Эрүүгийн хуулийн 18.3.1-д “Татвар төлөгч хувь хүн, хуулийн этгээдийн удирдах, гүйцэтгэх албан тушаалтан татвар төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор их хэмжээний татвар ногдох орлого, эд хөрөнгө, бараа үйлчилгээг зориуд худал тодорхойлсон, нуусан бол дөрвөн зуун тавин нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл хоёр зуун дөчин цагаас долоон зуун хорин цаг хүртэл хугацаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх, эсхүл нэг сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах ял шийтгэнэ” хэмээн заажээ.

Мөн “Хувь хүний орлогын албан татвар”-ын тухай хуулийн 26.1-д албан татвар төлөгч нь энэ хуулийн дагуу албан татвар ногдуулах орлогоо өөрөө үнэн зөв тодорхойлж, заасан хугацаанд албан татварыг холбогдох төсөвт төлөх үүрэг хүлээх тухай хуульчилсан байдаг. Гэвч үнэн зөв тайлагнастыг хянах хяналт сул байгаа бөгөөд үүнээс шалтгаалан үндэслэлгүй хөрөнгөжих, татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн тоо өсөж байна.

Монгол улс үндэслэлгүй хөрөнгөжих явдлыг илрүүлэх зорилгоор 2012 оноос нийтийн албанад ажиллаж буй төрийн албан хаагчдаас хөрөнгө оруулгын мэдүүлгийг авч эхэлжээ. Мэдүүлгийн үнэн зөвийг авлигатай тэмцэх газар хянах ажлыг хэрэгжүүлдэг ч бодит байдлыг илрүүлэхэд учир дутагдалтай байгаа юм. 2020-2021 оны хооронд үндэслэлгүй хөрөнгөжих гэмт хэргийн тоо 42.9%-иар өссөн үзүүлэлттэй гарсан нь АТГ-ын хяналт дутагдалтай буйг илтгэж байна.

Судалгааны зорилго: Иймд бид энэхүү судалгааны ажлаар мөнгө угаах замаар татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн тоог бууруулахын тулд татварын хяналтаар дамжуулан хөрөнгө орлогын мэдүүлгийн үнэн зөв тайлагналыг түүний итгэлийг нэмэгдүүлэх арга замыг судлахаар зорилоо.

Судалгааны арга зүй: Бид 2018-2021 оны нийтийн албан тушаалтны авлигатай тэмцэх газар мэдүүлсэн хөрөнгө оруулгын түүхэн мэдээллээс санамсаргүй түүврийн аргыг ашиглан төрийн албан хаагчдыг ангиллаар нь бүлэгт хувааж тус бүрийн оновчтой түүврийг тогтоолоо. Ингэхдээ 2021 оны байдлаар төрийн албанад ажиллаж буй иргэдийн тоог төрийн албаны ангилал тус бүрээр “Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан”-аас авч, тэдгээрийг эзлэх хувийн жинд үндэслэн оновчтой түүврийн хэмжээг тодорхойлов. Үүний дараа төрийн албанад ажиллаж буй албан хаагчдаас хөрөнгө орлогын мэдүүлэг өгч буй албан хаагчдын эзэлж буй дундаж хувийг тооцож, 2022 онд хөрөнгө орлогын мэдүүлэг өгсөн 49,678 хүнээс пропорциональ байдлаар түүврийн хэмжээг бүрдүүлээ. Судалгааны өгөгдлийг боловсруулахдаа SPSS26, Microsoft Excel программуудыг ашигласан болно.

Мөн татварын улсын байцаагч болон татвар, нягтлан бодох бүртгэлээр мэргэшсэн экспертуудтэй ярилцлага хийж, хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг ХХОАТ-тай тулган баталгаажуулалт хийх практик байдалд дүн шинжилгээ хийв.

2. ОНОЛЫН ҮНДЭСЛЭЛ

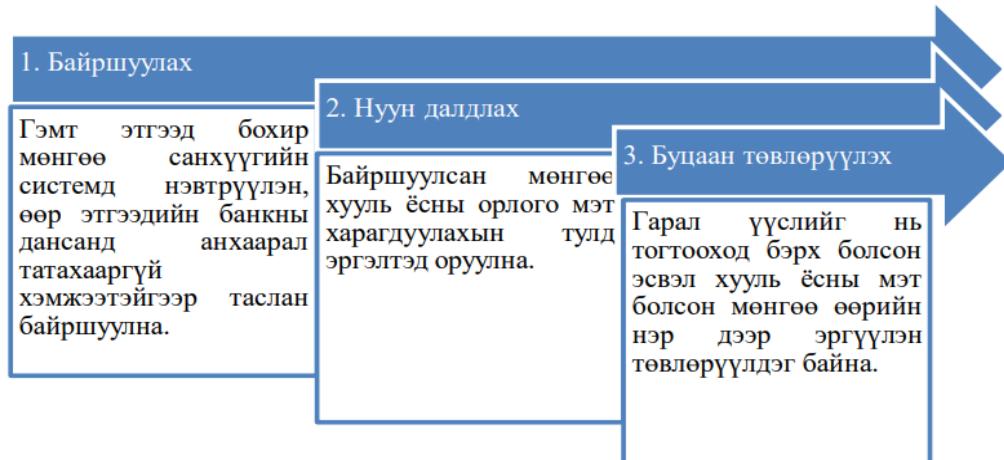
Мөнгө угаах: Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх тухай хуулийн 3.1.1-д "мөнгө угаах" гэж гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, мөнгө, орлого гэдгийг мэдсээр байж түүнийг авсан, эзэмшсэн, ашигласныг, эсхүл түүний хууль бус эх үүсвэрийг нь нуун далдлах, гэмт хэрэг үйлдэхэд оролцсон аливаа этгээдэд хуулийн хариуцлагаас зайлсхийхэд туслах зорилгоор өөрчилсөн, шилжүүлснийг, эсхүл түүний бодит шинж чанар, эх үүсвэр, байршил, захиран зарцуулах арга, эзэмшигч, эд хөрөнгийн эрхийг нуун далдалсныг ийнхүү тодорхойлжээ. Өөрөөр хэлбэл гэмт хэрэг үйлдэж хууль бусаар олсон орлогынхоо эх үүсвэрийг нуун дарагдуулж хэлбэр дурсийг нь хувиргаж эдийн засгийн эргэлтэд оруулж бохир мөнгийг цэвэр буюу хууль ёсны орлого мэт харагдуулах оролдлого нь мөнгө угаах гэмт хэрэг юм. Гэмт хэрэгтнүүд дараах үйл ажиллагааг явуулж хууль бусаар мөнгө олдог бөгөөд энэ нь мөнгө угаах үндэс болдог.

- Авлига хээл хахууль
- Татвараас зайлсхийх
- Хулгай дээрэм
- Луйвар залилан
- Хар тамхины худалдаа
- Мөнгөн тэмдэгт хуурамчаар үйлдэх
- Хууль бус галт зэвсгийн наймаа
- Хүний эд эрхтний наймаа
- Байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг (Санхүүгийн зохицуулах хороо, Мөнгө угаах гэж юу вэ?, 2021)

Мөнгө угаах гэмт хэргийн үе шат

Монгол банкны 2020 онд гаргасан “Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх нь” гарын авлагад мөнгө угаар гэмт хэргийн үе шатыг дараах байдлаар тодорхойлсон байdag.

Зураг 2. Мөнгө угаах гэмт хэргийн үе шат

Эх сурвалж: Монголын мэргэшсэн нягтлан бодлогчдын институт, 2020, Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх гэмт хэргийн тухай ойлголт

Базелийн Засаглалын Институци: Улс орнуудын авлига болон бусад санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, ингэснээр засаглалын стандартыг сайжруулах зорилготой бие даасан ашгийн бус байгууллага юм.

Мөн бүс нутаг тивүүдийн мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлээр нь эрэмбэлж буй цорын ганц бие даасан, судалгаанд суурилсан индекс.

Татварын зөрчил: Татварын зөрчлийг үйлдсэн хэлбэр, зорилгоос нь хамаарч дараах 2 хэлбэрээр ангилж болдог. Үүнд:

a) Татвараас зайлсхийх: татварын хууль тогтоомж, татварын гэрээ хэлцлийн тааламжтай зүйл заалтыг урвуулан ашиглах замаар татвар ногдох орлогоо бууруулах, хасагдах зардлаа нэмэгдүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлэх, татвар төлөх хугацааг хойшлуулах зэрэг хэлбэрээр татварын өгөөж хүртэхийг хэлдэг.

b) Татвар төлөхөөс зугтах: Татвараас зугтаах гэдэг нь мөрдөгдөж буй хуулийн заалтыг санаатайгаар зөрчин татвар ногдох орлогоо нуун дарагдуулах, татвараас төлөхгүй байхыг хэлнэ. Энэ үйлдэлд захиргааны болон эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх холбогдох хуулийн заалтууд манай улсад үйлчилж байна. Өөрөөр хэлбэл өнөөг хүртэл манай улс татвараас зугтах үйлдэл, эс үйлдэлтэй тэмцсээр ирж, харин татвараас зайлсхийх явдалтай тэмцэх, түүнээс сэргийлэх эрхзүйн зохицуулалт одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй татварын хууль тогтоомжид огт байхгүй байгаа юм.

Мөнгө угаах хэлбэр болохынхoo хувьд- Мөнгө угаах нь татвараас зайлсхийж буй явдал мөн боловч татвараас зайлсхийж буй тохиолдол бүр мөнгө угааж буй явдал биш бөгөөд хөрөнгийн эх үүсвэрийн хувьд хууль бус байх албагүй юм.

Үндэслэлгүй хөрөнгожих: Нийтийн албан тушаалтны хөрөнгө, орлого их хэмжээгээр

нэмэгдсэн нь үндэслэлгүй болох нь тогтоогдсон бол үндэслэлгүйгээр нэмэгдсэн хөрөнгө, орлогыг хурааж нийтийн албандаа ажиллах эрхийг хоёр жилээс найман жил хүртэл хугацаагаар хасаж нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл нэг жилээс таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

3. СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ

Үндэслэлгүй хөрөнгөжсөн асуудал бүрийн цаанаа татвараас зайлсхийх гэмт хэрэг хөндөгдөнө. Тиймээс манай улс 2012 оноос төрийн албан хаагчдын үндэслэлгүй хөрөнгөжсөнийг илрүүлэх, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, төрийн албаны шударга байдлыг бэхжүүлэхэд чиглэж хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг авч эхэлсэн. Түүнчлэн хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг олон нийтэд ил болгосноор иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр үйл явцыг хянах, сурталчлах, хэрэгжилтийг дэмжих боломжийг олгодог. Авлигын эсрэг хууль тогтоомжид зааснаар нийтийн албан тушаалтан нь өөрийн болон гэр булийн гишүүдийн орлого, хөрөнгийг үнэн зөв мэдүүлэх үүрэгтэй. Мэдүүлгийн үнэн зөв байдлыг баталгаажуулах систем нь ашиг сонирхлын зөрчил, хууль бусаар хөрөнгөжсөн нөхцөл байдлыг татварын мэдүүлэг, үл хөдлөх хөрөнгийн бүртгэл зэрэг бусад мэдээлэлтэй харьцуулах замаар тодорхойлох боломжийг олгодог.

Харин бусад хөрөнгийн хувьд мэдүүлгийн үнэн зөвийг хянах боломж хязгаарлагдмал байгаа юм. Үүнтэй холбоотойгоор хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг хувь хүний орлогын албан татварын тайлан (ТТ-06)- тай тулгаж эхэлсэн байdag боловч хангалттай ажлын тайлан мэдээлэл байдаггүй. Мэдүүлгийн өөрийн орлогын хэсэг нь хувь хүний татварын тайлангийн дүн мэдээтэй тохирч байх ёстой. Гэсэн хэдий ч үндэслэлгүй хөрөнгөжих замаар татвараас зайлсхийх гэмт хэрэг нэмэгдсээр байгаа тул бид үүний хяналт шалгалт, тулган баталгаажуулах горимыг сайжруулахыг эрэлхийллээ.

Санамсаргүй түүврийн аргаар хийсэн судалгааны үр дүн

2022 онд хөрөнгө орлогын мэдүүлэг өгсөн 49678 хүнээс санамсаргүй түүврийн аргаар 92%-ийн итгэх түвшинд оновчтой түүвэр болох 185 хүнийг судалгаанд хамрууллаа. Судалгаанд оролцогчдын 2018-2021 оны түүхэн мэдээллийг цуглуулж тэдгээрийн хөрөнгийн өөрчлөлтийг төрийн албаны ангилал тус бүрээр харьцуулан харлаа.

Зураг 3. Малын тоо төрийн албаны ангиллаар 2018-2021

2018-2022 оны дундаж мал аж ахуйн тоог төрийн албаны ангилал тус бүрээр харвал төрийн улс төрийн албанд ажиллаж буй албан хаагчдын малын тооны дундаж үзүүлэлт бусад ангиллын албан хаагчдаас өндөр байгаа ба тасралтгүй өсжээ. Мөн 2019-2020 оны хооронд дундаж малын тоо огцом өссөн нь 2020 оны сонгуулийн нөлөө байж болох юм.

Мэдүүлэг гаргагчийн нийт орлого болон гэр бүлийн гишүүдийн нийт орлого хоорондын хамаарал

Судалгааны энэхүү хэсэгт бид хөрөнгө орлогоо мэдүүлж буй хүмүүсийн нийт орлого болон гэр бүлийн гишүүдийн хоорондын хамаарлыг оновчтой түүвэр болох 185 хүн бүрийг төрийн албаны ангиллаар бүлэглэн корреляцийн коэффициентыг 2018-2021 он тус бүрд тооцлоо. Нийтээр нь ерөнхийлөн үзвэл 0 утгатай ойр буюу сул хамааралтай. Харин улс төрийн албаны хувьд урвуу 2018-2021 оны коэффициент нь сөрөг гарсан нь урвуу хамааралтайг илэрхийлнэ. Энэ нь мэдүүлэг өгөгчийн орлого буурахад гэр бүлийн орлого өсдөгийг илэрхийлж болох юм. Түүнчлэн, өөрийн хөрөнгийг гэр бүл найз нөхдийн нэр дээр шилжүүлэх хэлбэрээр хөрөнгөө нуун дарагдуулдаг байж болзошгүй гэх байна.

Хүснэгт 1. Мэдүүлэг гаргагчийн болон гэр бүлийн гишүүдийн орлогын хамаарлын корреляцийн коэффициент

Төрийн албаны ангилал	2018	2019	2020	2021
Төрийн захиргааны	0.03	-0.05	-0.03	0.01
Төрийн улс төрийн	-0.25	-0.35	-0.23	-0.22
Төрийн тусгай	0.03	-0.01	0.37	0.23
Төрийн үйлчилгээний	0.16	0.11	-0.02	-0.04

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Зураг 4. Үнэт эдлэлийн дундаж дүн төрийн албаны ангиллаар

Үнэт эдлэлийн хувьд өөрчлөлт нь бусад хөрөнгөтэй харьцуулбал харьцангуй тогтмол байна. Харин төрийн албаны ангиллаар нь авч үзвэл улс төрийн албан хаагчдын үнэт эдлэл нь хамгийн өндөр дүнтэй байгааг харж болох юм.

Хүснэгт 2. Төрийн албан хаагчдын 2018-2021 оны орлогын өсөлт төрийн албаны ангиллаар

	Нийт орлогын өсөлт						Нийт >5 дахин
	0-1 дахин	1-2 дахин	2-3 дахин	3-4 дахин	4-5 дахин	>5 дахин	
Төрийн захиргааны	20.0%	34.3%	20.0%	2.9%	5.7%	17.1%	100.0%
Төрийн тусгай алба	24.6%	46.2%	21.5%	1.5%	1.5%	4.6%	100.0%
Төрийн улс төрийн	0.0%	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
Төрийн үйлчилгээний	16.3%	61.3%	13.8%	5.0%	0.0%	3.8%	100.0%
Нийт	20%	51%	18%	3%	2%	7%	100.0%

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Дээрх хүснэгтэд төрийн алба хаагчдын орлого 2018-аас 2021 оны хооронд хэд дахин өссөнийг ангилал тус бүрээр харуулав. Жишээлбэл, төрийн захиргааны албан хаагчдын 17.1%-ийн орлого нь 5-аас дээш дахин өссөн байна. Төрийн улс төрийн алба хаагчдын хувьд 100% орлого нь 1-2 дахин өссөн үзүүлэлттэй байна. Мөн үйлчилгээний албаныхны хувьд дийлэнх хэсгийн орлого 4 жилийн хугацаанд нь 1-2 дахин өсжээ.

Түүнчлэн, доорх хүснэгтэд төрийн албан хаагчдын орон сууцны өсөлтийг 2018 болон 2021 онтой харьцуулав. 2018 оны байдлаар хөрөнгө орлогын мэдүүлэг өгдөг төрийн улс төрийн албан хаагчдын 25% нь 5 ба түүнээс дээш орон сууцтай байсан бол 2021 онд энэ нь 12.5% болж буурчээ.

Хүснэгт 3. Төрийн албан хаагчдын байрны мэдүүлсэн орон сууцны тоо 2018

Төрийн албаны ангилал	0-0	1-1	2-2	3-3	4-5	>5	Нийт
Төрийн захиргааны	3.0%	39.4%	24.2%	0.0%	24.2%	9.1%	100.0%
Төрийн тусгай алба	8.1%	22.6%	22.6%	22.6%	16.1%	8.1%	100.0%
Төрийн улс төрийн	0.0%	0.0%	25.0%	12.5%	37.5%	25.0%	100.0%
Төрийн үйлчилгээний	12.3%	37.0%	23.5%	13.6%	12.3%	1.2%	100.0%
Grand Total	8.7%	31.0%	23.4%	14.1%	16.8%	6.0%	100.0%

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Хүснэгт 4. Төрийн албан хаагчдын байрны мэдүүлсэн орон сууцны тоо 2021

Төрийн албаны ангилал	0-0	1-1	2-2	3-3	4-5	>5	Нийт
Төрийн захиргааны	0.00%	39.39%	27.27%	15.15%	18.18%	0.00%	100%
Төрийн тусгай алба	8.06%	20.97%	22.58%	19.35%	20.97%	8.06%	100%
Төрийн улс төрийн	0.00%	0.00%	12.50%	25.00%	50.00%	12.5%	100%
Төрийн үйлчилгээний	7.41%	40.74%	19.75%	18.52%	13.58%	0.00%	100%
Grand Total	5.98%	32.07%	21.74%	18.48%	18.48%	3.26%	100%

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Сонгосон түүврээс санамсаргүй байдлаар 10 хүнийг сонгон авч тэдгээрийн 2020, 2021 оны мэдүүлсэн орлогын өсөлтийг нийт хөрөнгийн өөрчлөлттэй харьцуулж үзэхэд тэдгээрийн дийлэнх нь олсон орлогоосоо их хэмжээний хөрөнгийг бий болгосон нь харагдлаа. Эдгээрээс хамгийн их хэлбэлзэлтэй байсан нь 5 дахь түүвэр байсан бөгөөд нийт хөрөнгийн өөрчлөлт нь мэдүүлсэн орлогын өөрчлөлтөөс 96 дахин өндөр байсан юм. Эндээс үзэхэд төрийн албаныхны хувьд бага орлогоор их хэмжээний хөрөнгө бий болгож байна.

Зураг 5. Төрийн албан хаагчдын мэдүүлсэн орлого болон нийт хөрөнгийн өөрчлөлт

Эх сурвалж: Судлаачийн тооцоолол

Ярилцлагын аргаар хийсэн судлагааны үр дүн

Судалгааны дараагийн үе шатанд бид татварын албаны мэргэжлийн хүмүүстэй ярилцлага хийж хөрөнгө орлогын мэдүүлгийн дүнг хэрхэн тулган баталгаажуулдаг тухай, хяналтын бодит практик хэрэгжилт ямар түвшинд байгааг мэдэхийг зорилоо. Ийнхүү ярилцлага бүрийн гол агуулгыг хураангуйлан хүргэлээ.

1. Татварын улсын байцаагч Н-тэй хийсэн ярилцлага

Авлигын эсрэг хууль тогтоомжид зааснаар АТГ нь ХОМ-ийг авдаг. Харин татварын албанаас тулган баталгаажуулах шууд үүрэг хуулиараа хүлээгээгүй. Тиймээс татварын алба тулган баталгаажуулах ажил одоогоор хийгдэхгүй байна.. ХОМ мэдүүлэгчид нийтийн албанд ажиллаж буй эхэн үедээ орлогоо өндөрөөр мэдүүлэх хандлага ажиглагддаг. Орлого нь өндөр илэрхийлэгдсэн тул зардлаа мөн адил ёсгөж харуулдаг.

Иймд тэдгээрийн зардлыг нотлох боломж байхгүй тул орлогыг зарлага дээр суурilan хянах нь үр дүнтэй.

2. Татварын мэргэжилтэн

Төрийн албан хаагчдын үндэслэлгүйгээр хөрөнгөжих, ашиг сонирхлын зөрчил гаргахгүй байх улмаар тэдгээрийг татварын эрсдэлээс хамгаалахад чиглэдэг. Мөн ХОМ гаргах нь нийтийн албан тушаалтны шударга ажиллаж байгаа гэдгээ олон нийтэд нээлттэй харуулах баталгаа нь болдог. Манай улсын хувьд хууль эрх зүйн талаас зарим нэг өөрчлөлт оруулахгүй бол хувийн нууц, улсын нууц нэрээр маш олон хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг ил болгож чадахгүй байгаа.

Мэдүүлэг гаргагч нь хөрөнгөө нуун дарагдуулах зорилгоор гэр бүлийн гишүүдэд хөрөнгөө шилжүүлэх байдал түгээмэл байдаг. Тиймээс мэдүүлэг гаргагч нийтийн албан тушаалтны гэр бүлийн гишүүдээс ч хөрөнгө орлогын мэдүүлэг авдаг байх нэмэлт зохицуулалт шаардлагатай байна.. Харин хувь хүний орлогын татварын тайлан (ТТ-06) нь орлогыг бүрдүүлж буй эх үүсвэр тус бүрээр тайлагнадаг учраас ХОМ- тэй тулгахад учир дутагдалтай. Тиймээс үүний уялдаа холбоог сайжруулж хооронд нь нийцүүлж маягтыг боловсронгуй болгох хэрэгтэй. Мөн хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг шалгах явцад дотоодын банкуудаас лавлагаа мэдээлэл авч чадахгүй байна. Зөвхөн прокурорын зөвшөөрөлтэй, хэрэг бүртгэл мөрдөн байцаалтын үйл ажиллагаагаар дамжуулж банкуудаас мэдээлэл авч байгаа нь хүндрэл учруулдаг" хэмээж байв. Мөн тэрээр зарчмын хувьд хөрөнгө орлогын мэдүүлэг нь ашиг сонирхлын зөрчил, авлигыг илрүүлэхэд чиглэгддэг тул АТГ хянаж болох юм. Гэвч мэдээллийн үнэн зөв бодитой байдлыг нэмэгдүүлэх хяналт шалгалтыг үр ашигтай хэрэгжүүлэх мэргэжлийн хяналтын байгууллага нь Татварын ерөнхий газар байх ёстой. Албан хаагчдын ХХОАТ-ын тайлан нь олон нийтэд ил тод байдаггүй. Гэвч энэ нь төдийлөн оновчтой шийдэл биш. Учир нь үндэслэлгүй хөрөнгөжих татвараас зайлсхийх нь цөөнхийн биш нийтийн асуудал юм. Тиймээс иргэд энэ талаар мэдээлэлтэй байж давхар хяналт тавих ёстой.

4. ДҮГНЭЛТ

Татвараас зайлсхийх нь мөнгө угаах гэмт хэргийн үндсэн хэлбэр юм. Гэвч татвараас зайлсхийсэн бүхэн мөнгө угааж буй хэрэг биш боловч мөнгө угаасан бүхэн татвараас зайлсхийж буйн хэрэг юм.

Монгол улсын сүүлийн үеийн эдийн засгийн гэмт хэргийн тоог төрлөөр нь нарийвчлан харвал татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн тоо жил бүр дараалан өссөн байна. Тиймээс бид энэхүү судалгааны ажлаар татвараас зайлсхийх гэмт хэргийн тоог бууруулах үр

дүнтэй арга хэрэгслийг эрэлхийлж, төрийн албан тушаалтны хөрөнгө орлогын мэдүүлгийн сүүлийн 4 жилийн мэдээлэл дээр тулгуурлан дүн шинжилгээ хийж үндэслэлгүй хөрөнгөжих замаар татвараас зайлсхийж буй явдлыг илрүүлж болох юм. Энэхүү судалгаагаар бид хөрөнгийн өөрчлөлт болон түүний үнэн зөв байдлыг баталгаажуулах хяналтын горимын практик нөхцөл байдлыг шинжилсний дүнд дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

Төрийн албаны ангилал тус бүрийн хувьд хөрөнгийн өөрчлөлтийн хэмжээ орлогын түвшин ихээхэн ялгаатай байна. Тухайлбал таван хошуу малын хөрөнгийн хэмжээгээр улс төрийн албаныхан тасралтгүй өссөн үзүүлэлттэй байгаа ба үйлчилгээний албаныхнаас 3.8 дахин их малтай байна. Мөн 2019-2020 оны хооронд малын тоо дунджаар 1.8 дахин өссөн нь сонгуулийн нөлөө байж болно.

Гэр бүлийн орлого болон өөрийн орлогын хоорондын корреляцийн коэффициентыг тооцоход сөрөг сул хамааралтай гарсан нь мэдүүлэг өгөгчийн орлого буурахад гэр бүлийн орлого өсдөг хэмээн тайлбарлаж болно. Энэ нь өөрийн орлогоо нуун дарагдуулж гэр бүлийн гишүүний нэр дээр шилжүүлэх замаар татвараас зайлсхийж буй арга хэлбэр юм. Мөн тэдгээрийн гэр бүлийн гишүүд нийтийн албанад ажиллахаас бусад тохиолдолд хөрөнгө орлогын мэдүүлэг өгдөггүй нь хэргийг илрүүлэх явцыг удаашруулж байна.

Оновчтой түүврийн аргаар тооцоолсон нийт түүвэр дотроос хөрөнгийн хамгийн их өөрчлөлттэй болон бага орлоготой ч бусад хөрөнгийн өсөлт нь өндөр байгаа 10-н төрийн албан хаагчийг ангилал тус бүрээр шинжлэхэд хамгийн их цэвэр хөрөнгийн өөрчлөлттэй нь орлогын өөрчлөлтөөс 90.1 дахин буюу мөнгөн дүнгээр 289,646,880 төгрөгийн өсөлттэй байна. Эндээс дүгнэн үзвэл маш бага хэмжээний орлого олсон хэр нь түүнээс хэт давсан дүнтэй орон сууц, машин худалдаж авсан нь үндэслэлгүй хөрөнгөжсөн байх өндөр магадлалтай. Тиймээс татварын горимоор ТТ-06 маягттай хөрөнгийн орлогын мэдүүлгийг тулган баталгаажуулах ажлыг бодитоор үр ашигтай хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

5. САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Энэхүү судалгааг хийснээр бид дараах санал зөвлөмжийг боловсрууллаа.

- Хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг дан ганц АТГ бус татварын ерөнхий газар хамтран хяналт, шалгалтыг хэрэгжүүлэх нь илүү цогц, үнэн зөв дүгнэлт хийх үндэслэл болно.
- Нийтийн албан тушаалтны хөрөнгө орлогын мэдүүлгийн ил тод нээлттэй байдлыг нэмэгдүүлэх замаар олон нийтийг давхар хяналт тавих боломжоор хангаж иргэдийн төрдөө итгэх итгэл, төрийн албан хаагчдын ёс зүй, сахилга батыг чангатгах боломжтой юм.
- Хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг тухайн хүний ТТ-06 буюу хувь хүний орлогын албан татварын тайлантай тулгах замаар мэдүүлгийн үнэн зөвийг баталгаажуулдаг хэдий ч энэхүү хоёр маягт хоорондоо логик уялдаа холбоотой байх шаардлага байна. Иймд хөрөнгө орлогын мэдүүлгийн загварыг шинэчлэх хэрэгтэй.

- Татварын горимоор дамжуулан мэдүүлэгч этгээдийн орлогын мэдээллийн үнэн зөвийг хянах боломжтой хэдий ч зардлын хэсэгт мэдүүлсэн дүнг хянах боломжгүй байгаа юм. Тиймээс орлого, зардлыг хамтад нь хянах арга замыг эрэлхийлэх нь зүйтэй.

6. НОМ ЗҮЙ

Авлигатай тэмцэх газар | ATT. Retrieved April 10, 2023

Монгол Улсын Төв Банк. (n.d.). Монголбанк - Монгол Улсын Төв Банк. Retrieved April 10, 2023

Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан.. Retrieved April 08, 2023

Авлигатай тэмцэх газар. (n.d.). Хувийн ашиг сонирхлын болон хөрөнгө орлогын мэдүүлэг. Retrieved April 10, 2023

Мөнгө угаах болон терророзмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай. (2013). Legalinfo.mn. Retrieved April 10, 2023

Татварын ерөнхий хууль. (2019). Legalinfo.mn. Retrieved April 10, 2023

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай. (2019). Legalinfo.mn. Retrieved April 10, 2023

Т.Энхболд: Хөрөнгө, орлогын мэдүүлэг гаргуулах нь үндэслэлгүй хөрөнгөжсих явдлыг илрүүлэх зорилготой. (2022, January 14). Авлигатай тэмцэх газар. Retrieved April 10, 2023

Амарсанаа, А. (2018, 11 16). Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх тогтолцоонд тулгамдааж буй асуудал.

Цэрэнмядаг, Т. (2023). Мөнгө угаахтай тэмцэх индексийн эдийн засаг, санхүүгийн салбарт узүүлж буй нөлөөллийн судалгаа.

Basel AML Index - Assessing money laundering risks around the world. (2022). Retrieved April 01, 2023

ОЮУТНЫ ЭРДЭМ ХV БАГА ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРАЛ

Эрхэм хүндэт.....таныг

СЭЗИС-ийн Санхүү удирдлаын тэнхим болон Бизнесийн удирдлаын тэнхимийн 30 тилийн ойн нэрэмжит "ОЮУТНЫ ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХV БАГА ХУРАЛ"-д урьж байна.

08:30-09:00 Бүртгэл

09:00-09:30 Нээлт

БИЗНЕСИЙН УДИРДЛАГЫН САЛБАР ДУНДЫН ХУРАЛДААН

09:30-09:45 Оюутнуудын хичээлээс халшрах зан төлөвийн судалгаа
Г.Пүрэвзаяа, А.Анужин, Ц.Өсөхбаяр (СЭЗИС)

09:45-10:00 Бизнесийн чиглэлээр мэргэшиж буй оюутнууд бид үнэхээр бизнес удирдахад бэлэн байгаа юу?
Б.Хонгорзул, Б.Гарамханд (СЭЗИС)

10:00-10:15 NIH, NSH синдромоос үүдсэн бүлэг доторх мэдлэгийн солилцоо
Э.Амарзаяа, Б.Цэлмүүн, Г.Энхжингоо (СЭЗИС)

10:15-10:30 СЭЗИС-н оролцогч талуудын дижитал ур чадвар ба дижитал шилжилтийн бүтцийг тодорхойлох нь
М.Анужин, С.Саран (СЭЗИС)

10:30-10:45 Бусад хүчин зүйлсийг хянастын дараах гэмт хэрэг гаралтад үзүүлэх нэлөө
Ц.Анужин (СЭЗИС)

10:45-11:00 Gen Z үеийнхэн ба ажил олгогчдын ажлын байрны үнэ цэнийн ялгаатай байдлын судалгаа
Г.Лхамсүрэн, Т.Халиун, Ц.Нандин-Эрдэнэ (СЭЗИС)

11:00-11:20 Цайны завсарлага

Огноо : 2023 оны 4 сарын 21

Танхим : СЭЗИС-ийн 4C танхим

Хамтрагч байгуулмаауд :

САНХҮҮГИЙН
НЭГДЭЛ

МОНГОЛЫН БАНК БСС
САНХҮҮГИЙН
БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХОЛБОО

ОЮУТНЫ ЭРДЭМ XV БАГА ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРАЛ

КАПИТРОН
БАНК

САНХҮҮ УДИРДЛАГЫН САЛБАР ДУНДЫН ХУРАЛДААН

11:20-11:30	Салбар хурлын нээлт
11:30-11:45	Банкны салбар дахь мөнгө угаах эрсдэлд дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөлөл, түүнийг сайжруулах жишиг модель боловсруулах нь Н.Арман, Б.Сугармаа (СЭЗИС)
11:45-12:00	Арилжааны банкууд IPO хийснээр банкны өөрийн хөрөнгийн өгөөжид үзүүлэх нөлөө Б.Эмүжин, Б.Ариунзул (СЭЗИС)
12:00-12:15	Банкны секторын зээлийн нийлүүлэлт ба макро эдийн засгийн зарим үзүүлэлтүүдийн хамаарлыг үнэлэх нь П.Мөнхцэцэг, Ф.Сүхбат (Мандах ИС)
12:15-12:30	IPO-н дараах богино хугацаандах хувьцааны ханшийн хөдөлгөөнийг тайлбарлах нь Б.Мөрөн, Д.Аюуш (СЭЗИС)
12:30-12:45	Монгол улсын хөрөнгийн зах зээлийн үр ашигт байдлыг судлах нь Д.Сандагдорж, Д.Энхсаруул (СЭЗИС)
12:45-13:00	Уламжлалт KYC, e-KYC болон блокчэйнд суурилсан KYC-н харьцуулсан дүн шинжилгээ /өмнөд солонгосын жишээн дээр/ Ж.Энхмаа (СЭЗИС)
13:00-13:15	Ивээн тэтгэгч байгууллагын танилцуулга
13:15-13:30	Шүүгчид болон хуралд оролцогчид постер илтгэлтэй танилцах
13:30-14:00	Шагналт гардуулах, хаалт

Огноо : 2023 оны 4 сарын 21
Танхим : СЭЗИС-ийн 4С танхим

Хамтарч байгуулмаауд :

САНХҮҮГИЙН
НЭГДЭЛ

МОНГОЛЫН БАНК БУС
САНХҮҮГИЙН
БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХОЛБОО

ОЮУТНЫ ЭРДЭМ XV БАГА ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРАЛ

ПОСТЕР ИЛТГЭЛИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

Бизнесийн удирдлагын салбар дундын хуралдаан

1. Оюутны гүйцэтгэлд багшийн сэдэлжүүлэх хэлний чадварын нөлөөллийг таних
У.Норжинсүрэн (СЭЗИС)
2. Төлбөрийн баримтын цаасан хог хаягдлыг цахимжуулалтын аргаар бууруулах нь
А.Өсөхбаяр, М.Хулан (СЭЗИС)
3. Байгууллага дахь манлайллын үр дүнтэй байдал, ажилчид болон байгууллагын мэдлэгийг хуваалцах зан үйлийн шинжилгээ
О.Номин, Б.Түвшинжаргал (ХҮИС)
4. Супермаркетаар үйлчлүүлэгчдийн үнэнч байдалд нөлөөлөх хүчин зүйл
М.Цэдэнлхам, Б.Гэрэлмаа (Мандах ИС)

Санхүү удирдлагын салбар дундын хуралдаан

1. Топ-20 индексийн үр ашигт байдлыг нэмэгдүүлэх нь
Ц.Есүлэн, П.Номуунзаяа (СЭЗИС)
2. Криптовалют хэрэглэгчдийн хандлагыг зан төлөвийн санхүүгээр тодорхойлох нь
Н.Дагвадорж, Б.Энхболд (МУИС)
3. Цахим орчинд харилцагчийг таньж мэдэх банкны салбар дахь e-KYC
Д.Өсөхжаргал, Ц.Мишээл, С.Хулан (СЭЗИС)
4. Төрийн албан хаагчдын үндэслэлгүй хөрөнгөжих замаар татвараас зайлсхийх гэмт хэргийг илрүүлэх нь
Б.Соёлмаа, Б.Даваадэмбэрэл (СЭЗИС)

Огноо : 2023 оны 4 сарын 21

Танхим : СЭЗИС-ийн 4C танхим

Хамтарац байгуулмацууд :

САНХҮҮГИЙН
НЭГДЭЛ

МОНГОЛЫН БАНК БУС
САНХҮҮГИЙН
БАЙГУУЛЛАГУУДЫН ХОЛБОО